

თხზულებანი

ივანე ბასაბროსის-ძე
სიხისტავის
ნიგნებირან
მ. ბათუმი.

ილია

III

ტფილისი

სტამბა წიგნების გამომცემელ ქართველთა ამხანაგობისა.

1892

Дозволено цензурою. Тифлисъ, 5 Марта 1892 года.

Типографія Грузинскаго Издательскаго Товарищества,

Лорисъ-Меликовская улица, домъ Мдивани № 28.

გლესთა განთავისუფლების პირველ-
დროების სცენები

გლეხთა განთავისუფლების პირველ-დროების სცენები

I

(ოთახი მიროვის პოსრედნიკისა; სტოლი დგას, ზის მიროვის პოსრედნიკი, რამდენიმე გლენ-კაცი დგას, ორი მებატონე სკამებზედ სხედან)

პოსრედნიკი. აბა გლახა ჭრიაშვილო! რადგანაც შენ ყველაზედ წინ მოხვედი, შენ უნდა სთქვა, რა საქმე გაქვს ჩემთან.

გლახა ჭრიაშვილი. მენა, შენი ჭირიმე, გლახა ჭრიაშვილი გახლავარ, როგორც მოგეხსენებათ. პა-პა-ჩემი აზნაური გხლებიათ ნუგზარ ერისთვის დროსაო, სისხლის წვიმების დროსაო. ასე ამბობენ, თორემ მენა ეგ ამბავი საიღამ მეცოდინება. დიდიხნის კაცი ვიყო, კიდევე ჰო, მაგრამ მაგარი ესა, რომ არა ვარ დიდიხნისა. ბატონი ჩემი—აი დამლახვრა ღმერთმა,—სულ არ მავიწყდება, რომ ეხლა ბატონი აღარ არის, მაგრამ ჩვეულება რჯულთ უმტკიცესიაო, კიდონ ბატონი წამცდება ხვალმე. ნუ შემრისხამთ, შენი ჭირიმე.

ზოსტედნია. მაგისათვის შენ არავინ არ შეგრისხავს.

გლახა ჭრიაშვილი. ნუ შემაცდენ, შენი ჭირიმე, ჩვენ გლახ-კაცნი ვართ, ყველაფერს მალე დავიჯერებთ ხვალმე. როგორ არავინ შემრისხავს, რომ ბძანებაა—ოც და-ხუთი მანეთი წაერთოს და ორმოც-და ათი როზგი დაეკრას იმასო, ვინც თავის ნაბატონარს დღეის იქით ბატონს დაუძახებსო.

ზოსტედნია. ეგ ვინ გითხრა შენ?

გლახა ჭრიაშვილი. განა გლახ-კაცნი რომა ვართ ზაკონის კანონი ჩვენ კი არ ვიცით, შენი ჭირიმე.

ზოსტედნია. დღეის ამას იქით, იცოდეთ: ვინც მაგისთანა სულელურს ხმებს ჰყრის ხალხშია, თუ ჩავიგდე, ძალიან დავასჯევენებ. შენც გირჩევ მეორედ მაგისთანა სულელობა არავისთან აღარ გაბედო. ეგ სულ ტყუილია და ამასთანაც სამარცხვინოა, რომ თქვენისთანა ჭკვიანი კაცები მაგისთანა სულელურს სიტყვებს იჯერებენ. მერე? თქვი, რა გინდა.

გლახა ჭრიაშვილი. მენა? შენი მშვიდობა და დღეგრძელობა შენი ჭირიმე.

ზოსტედნია. მაგის გარდა?

გლახა ჭრიაშვილი: ღმთისა და ხელმწიფის წყალობა.

ზოსტედნია. შენ, ჩემო საყვარელო, თუ მართო მაგისათვის მოსულხარ, მადლობელი ვარ, შეგიძლიან შინაც წახვიდე. ჰხედავ ხალხი მეღის, მაგათი საჩივარიც უნდა მოვისმინო.

გლახა ჭრიაშვილი. არა, შენი ჭირიმე, მენაც მოსახსენებელი მაქვს. აგრემც ღმერთი დიდ ღღეს მოგცემს, პატარა მომისმინე. ამათთვის დიდი ბედენა არ არის, რომ ცოტა კიდონ მოიცადონ. მოგახსენო, შენი ჭირიმე?

ზოსტენიკი. გეუბნები, სთქვი-მეთქი და შენ კი ხევის ბერისავით ლოცვა-კუთხევას მეუბნები, თითქო დასამწყალობელად მოსულხარო. აბა რა გინდა, სთქვი.

გლახა ჭრიაშვილი. მენა? ეს მინდა, შენი ჭირიმე, რომ პაპა-ჩემი აზნაური გხლებიათ ნუგზარ ერისთვის დროსაო, თუ გაგიგონიათ, სისხლის წვიმების დროსაო. ასე ამბობენ, თორემ მენა რა ვიცი? დიდიხნის კაცი არა ვარ, რომ ნუგზარ ერისთავი მხსომებიყო, ეს კი ვიცი, რომ სისხლის წვიმების დრო ყოფილა. (ზოსტენიკი, თითქო მობეზრდაო, მხრებს აწეეს) არა, ნუ გამიწყრები, შენი ჭირიმე, ერთი დალაგებით მომახსენებინე ჩემი გულის დარდი, როგორც ზაკონის კანონია.

ზოსტენიკი. ვინ გიშლის? ოღონდ ამასა გთხოვ: ძალიან ნუ გააგძელებ, მოკლედ მითხარი.

გლახა ჭრიაშვილი. ოო, გადღეგრძელა ღმერთმა! მაშ ისევ თავიდან დავიწყებ და ბოლომდინ გავალ, თუ მიბძანებ.

ზოსტენიკი. თუნდა თავიდან დაიწყე, თუნდა ბოლოდან, ოღონდ კი მალე შემატყობინე, ჩემთან რა საქმე გაქვს.

გლახა ჭრიაშვილი. აი შენ ღმერთს კი ვენაცვალე! მაშ თავიდამ მოგახსენებ.

ზოსრედნიაი. ბძანე.

გლახა ჭრიაშვილი. ისე დალაგებით მოგახსენებ, შენი ჭირიმე. სიჩქარით, შენი ჭირიმე, თქვენც კარგად მოგეხსენება, სოფელი არავის მოუჭამია. მოსამართლე ხელმწიფის ყურია, უნდა ყველაფერი თავიდამ ბოლომდინ გაგაგებინო. თუ წყალი სათავეშივე აიმღვრა, ბოლომდინ მღვრიედ ივლის, ამიტომაც მინდა ისევ თავიდამ დალაგებით მოგახსენო, იმიტომ რომ კარგად დალაგებით დაწყობილი თავიდამვე საქმე ბოლომდინ ანკარა წყაროსავით გავა. ეს თქვენ უფრო კარგად მოგეხსენებათ, თორემ მენა ამებისა რა მეცოდინება? ერთი რეგვენი გლეხ-კაცი ვარ, ჩემს დღეში სამართლის კარი არცკი დამინახავს, რა ფერია: წითელია, თუ შავი? იქნება თეთრიც იყოს, ვინ იცის? მენა ის თვალითაც არ მინახავს, მაღალი ღმერთის ღმთის-რისხვა და თქვენი ღმთის-რისხვა არა მაქვს, მართალს მოგახსენებ. აი ამიტომაც მინდა თავიდამ დავიწყო. ისე სჯობია, თავიდამვე დალაგებით მოგახსენო: პაპა-ჩემი აზნაური გხლებიათ—ეს დიდი ხნის ამბავი გახლავს—ნუგზარ ერისთვის დროსაო, თუ გაგიგონიათ, სისხლის წვიმების დროსაო. ასე ამბობენ, თქვენი ღმთის-რისხვა არა მაქვს, თორემ მენა იმ დროებისა რა მეცოდინება. დიდი ხნის კაცი როდი ვარ. მართალია წვერ-ულვაშში ჭალარა გამომრევია, მაგრამ მაგარი ესა, რომ

დიდი ხნისა არა ვარ. ასე კი ნუ მხედამთ, რომ გავ-
თეთრებულვარ. ჯაფამ გამტეხა, შენი ჭირიმე, ჯაფამ.
რაც მენა ბატონის ბეგარაში ოფლი მიღვრია, სულ
რომ ერთად მოვკრიბო ზღვა იქნება, თქვენი ღმთის
რისხვა არა მაქვს. თორემ რა გამტეხდა აგრე მალე.
მენა ბევრი ვიყო, ბევრი ვიყო, სულ ბევრი ვიყო,
(ჩაფაქრდეს) რალა სიტყვა გაგიგძელო, გაგიგძელდეს
სიცოცხლე, იმ ღღეს ჩვენ სოფელში რომ ბძანდე-
ბოდი, აი პატარა საყდარი არ გახლავთ, აი ხალხი რომ
მოაგროვე და ხელმწიფის სიტყვა რომ გამოგვიცხა-
დე, აი იქავ ჩვენებიანთ წინა—ის საყდარი სულ არ
იქნება ხუთი წლით ჩემზედ წინ აშენებული. აბა მას
აქედ რა ხანი უნდა იყოს გასული. ჩოტკის კაცი,
მალე მტერი მოგიკვდეს, მალე მაგას გამოიცნობდა
და იტყოდა: მაგდონი არაფერი ხანიაო გასული, მა-
გრამ მაგარი ესა, რომ კაცმა შემომხედოს ასის წლი-
სა ვეგონები. ჯაფამ და ბატონის სამსახურმა აგრე
იცის, თორემ არც ისე ხნიერი ვარ. სულ აკი მო-
გახსენე, ის საყდარი ხუთის წლით ჩემზედ წინ არის
აშენებული-მეთქი. მენა ახლა ასე, რომ მოგახსე-
ნებთ საყდარი-მეთქი, საყდარი ხომ საყდარია, თქვენ
ეს უფრო კარგად მოგეხსენებათ, მაგრამ მაგარი ესა,
რომ ხორციელი ადამიანი სულ სხვა არის ასე, რომა...
ეჰ, რალა სიტყვა გაგიგძელო, გაგიგძელდეს სიცო-
ცხლე, მაინც და მაინც ადამიანი სულ სხვა არის.
თუნდ ეგეც არ იყოს, მაინც ხომ საყდარი ქვა და
კირია, ადამიანი კი სულ სხვა არის ასე, რომა....

ერთი მებატონეთაგანი. (თითქო მოთმინებიდამ გამოკიდა) ღმერთმა მშვიდობა მოგცეს, კაი დალაგება გცოდნია.

გლახა ჭრიაშვილი. (დაწინებს კერ მისუკდრად) რა ვქნა, შენი ჭირიმე, ზოგჯერ თქმა სჯობს არა თქმასაო.

აგივე მებატონე. ზოგჯერ, ძმობილო, თქმითაც დაშავდების.

მეორე მებატონე. დაეხსენ, სიტყვას ნუ აწყვეტინებ, თორემ მე რომ მაგისი ამბავი ვიცი, ეგ ისევ თავიდან მოგვიყვება და შენი მტერი, ჩვენი საქმე იქნება.

ერთი გლეხთაგანი. რა დაგემართა, ადამიანო, ფეიქრის ქსელსავით გააბი და აღარ ათავებ.

გლახა ჭრიაშვილი. (გლეხს) კუმ ფეხი გამოყო, მეც ნახირ-ნახირო. შენა, შეილო, რა გიჭირს? სხვა სხვის ომში ბრძენიაო, მე კი არა მკითხავ, რა ნალღელი მაწევს.

ზოსრედნაძე. კითხვით კი გკითხავთ და რომ არ იქნა ვერ შეგვატყობინე.

გლახა ჭრიაშვილი. ლამაზად კი დავიწყე და რომ არ მათავებინებენ. ჰო, იმას მოგახსენებდი: ის საყდარი სულ არ იქნება ხუთის წლით ჩემზედ წინ აშენებული, დიდი ხნისა რად ვიქნები? მაგრამ მაგარი ესა, რომ მაინც და მაინც ჩემ წილს წყალს კიდონაც ჩაუვლია. მენა ბევრი, ბევრი, ძალიან ბევრი რომ ვთქვა—ერთი ხუთიოდ წელიწადი იქნება კო-

ღონ ვიცოცხლო, ახლა ხუთი არ იყოს, შვიდი იყოს, შვიდი არ იყოს, ათი იყოს, სიტყვაა. ჯაფამ ძალიან გამტეხა. აი, შენი ჭირიმე, თოვლივით კი გამათეთრა და,—ღმერთმა ასე თქვენც გაგათეთროთ.

ზოსტედნაია. მადლობელი ვარ დალოცვისათვის. სხვა?

გლახა ჭრიაშვილი. სხვა ისა, შენი ჭირიმე, რომ პაპა-ჩემი აზნაური გხლებიათ, დიდი ხნის ამბავს მოგახსენებ—ნუგზარ ერისთვის დროსაო, სისხლის წვიმების დროსაო, ასე ამბობენ თორ. . . .

ზოსტედნაია. მე შენ როგორც გატყობ, დღეს შენის საქმის გათავებას არ აპირებ. მოდი ერთ რაღამეს გირჩევ: პატარა ხანს იქით მიდევ; მე ჯერ ამათ გამოვკითხავ თავიანთ საქმეს და მერე მომიყევ შენი ამბავი. შენთვისაც კარგია, უფრო კარგად მოიფიქრებ.

გლახა ჭრიაშვილი. უჰ, დღეგრძელობა მოგცეს ღმერთმა, ეგ ძრიელ კარგად ბძანე. დიად კარგი გახლდებათ. გულის ყურს მოვიკრებ და უფრო დალაგებით მოგახსენებ. ახლა ხომ მოგეხსენება, გლეხკაცი ვარ. მართალია, ჩვენს სოფელში სიტყვა-პასუხიანს კაცს მეძახიან, მაგრამ მაგარი ესა, რომ მაინც კიდევ თქვენი საკადრისი სიტყვა-პასუხი სად მეცოდინება,—ერთი ბეჩავი გლეხი-ვარ. ასე, რომ ჩვენობაში სიტყვა-პასუხს კარგად გამოვიყენებ, თქვენთან კი მოფიქრება სჯობია. ეგ კაი სიტყვა ბძანე: ჩემთვის ლამაზად გულის ყურს მოვიკრებ, ახლა გლეხ-

კაცი ვარ, ბევრი რამ მავიწყდება ასე, რომ ნახევრის ნახევარიც ვერ მოგახსენე. რომ მოვიფიქრებ და მოვისაზრებ კი ყველაფერს ზღაპარსავით მოგახსენებ, ასე რომა თქვენ. . . .

ზოსრედნიკი. კარგი, კარგი. (მეორე გლეხს) აბა, ეხლა შენი რიგია. რას იტყვი? (ამ დროს შემოვა მოსუცეხული აზნაურშვილის ქვრივი).

ქვრივი. (სხაპასხუპით). თქვენმა მზემ ეს მეორედ მოსვლის ნიშნებია, ღმერთო დაგვიტარე (იწეოს ზარჯვასს). რა ამბავი მოხდა, თქვენი ჭირიმე! სისხლით ნაშოვნი ყმები, მეფე ერეკლის თორმეტის ბეჭდით დამტკიცებული ოქმები თავზედ დაგვახიეს კი და! (გლეხებს) გიხარიათ განა, თქვე უბედურის შვილებო! ჰი!... (ქოქოლას აყრის) მეხი კი დავაყარე თქვენ ტილიან თავებს!... როგორ კისერ მოღერებულები დგანან გუშინდელი მატლები!.. უუ, უწინამც დღე გაგქრობიათ! . . .

ზოსრედნიკი. მე გთხოვთ მაგათ თავი დაანებოთ და თქვენს გაუფთხილებელ სიტყვებსა ცოტაოდენი პატივი დასდვათ, აქ მოედანი არ არის. თუ რამ საჩივარი გაქვთ, მერე მიბძანეთ. ჯერ ამათ უნდა მოვუსმინო, რადგანაც ესენი თქვენზედ წინ არიან მოსულნი.

ქვრივი. (ისევ სხაპასხუპით) სულაც არა თქვენმა მზემ! ვინ მოგახსენათ? მაგათ ჩემზედ წინ უნდა ილაპარაკონ, მაგათ? მაშ მე კეთილშობილის ქვრივი აღარა ვყოფილვარ, მაშ მე. . .

ზოსრედნიკი. დამშვიდდით. წესისა და რიგის აღსრულებით თქვენ თქვენი კეთილშობილება არ ჩამოგერთმევათ. სამართალი ამას ითხოვს, რომ, ვინც წინ მოვა, ყველაზე უწინარეს საქმე იმას უნდა გაუთავდეს.

ქვრავი. სულაც არა თქვენმა მზემ! აზნაური-შვილს, წინ მოვა თუ მერე მოვა, გლეხთან ყოველთვის პირველი ადგილი აქვს, თავადს კიდევ აზნაურთანა. ჩვენც ვიცით კანონები, აქაო და თორმეტი შეკოლა არ გამოგვივლია, ასე გგონია, არა ვიცოდეთრა. მეფე ვახტანგის კანონი ჩვენც წაგვიკითხავს. თუ ეს კანონებიც შეუცვლიათ, გამოგვიცხადეთ მაინცა. (გლეხებს) აი თქვე გველის წიწილებო, გიხარიანთ განა!..

ზოსრედნიკი. უმორჩილესად გთხოვთ მაგათ თავი დაანებოთ და იმ ადგილს, საცა ბძანდებით, პატივი დასდეთ და სიტყვა ფრთხილად იხმაროთ.

ქვრავი. (გულამომჯდარად) აბა ეხლა აგვიშენდა ჩვენ კეთილშობილებს ოჯახები, აი. თქვენც ჩვენი მიწა-წყლის შვილს, კეთილშობილის სისხლსა და ხორცს ამათი მხარე გჭერიათ. აბა თქვენგან რაღას უნდა მოველოდდეთ? (გლეხებს) დახე, დახე ამ ცოდვიშვილებს რა ღიმილი მოსდით! (მიუბრუნდება მებატონეებს) რას გაჩუმებულხართ, კაცები არა ხართ, ხმას ვერ ამოიღებთ? ცა თავზედ გვექცევა. (ზოსრედნიკს) აბა მე რაღა მეთქმის!... რაღა სამართალი უნდა მომეცეს თქვენგან, თქვენც ამათი მხარე გჭე-

რიათ. კეთილშობილის ქვრივს მეუბნებით, სიტყვა ფრთხილად იხმარე გლეხ-კაცთანაო. ისლა დაგვრჩენია: გულზედ ხელები დავიკრიბოთ და წყალში ჩავცვივდეთ. სხვა რა გზა გვაქვს. თქვენი ჭირიშე, ეს რა მესმის: გლეხთან ენა მოიკენიტეო!... მაშ ჩვენ რალა ვყოფილვართ. (გლესებს) გიხარინათ განა! დაიცადეთ, შხამად ამოგვიათ ეგ სიხარული. (შოსრუდნაჲს) ამ დალოცვილმა ხელმწიფემ, ვსთქვათ, ყმები ჩამოგვართვა, კეთილშობილება ხომ არ ჩამოუერთმევია, რას გვემართლებით?

შოსრუდნაჲი. მესამედა გთხოვთ, ღონის-ძიება მამცეთ ამ გლეხებს საჩივარი მოვუსმინო. დაბძანდით, თქვენი რიგიც მოვა.

ქვრავი. რაო? მე განა მაგათი ამხანაგი ვარ, რომ მაგათ რიგში ჩავდგე, მაგ კახურ ღორებშია. უწინამც დღე გამქრობია!..

შოსრუდნაჲი. (მოთმინებულად გამოსული) მე ძალიანა ვწუხარ, რომ თქვენ თქვენის ურიგო ლაპარაკით იძულებულ გამხდით გთხოვოთ აქედამ გაბძანდეთ.

ქვრავი. (შატრად ფიქრ-მიტყეული) რადა, თქვენი ჭირიშე, რისთვის? კახური ღორები რომ ვსთქვი, სხვა ხომ არაფერი. მაშ განა ტყუილია? ბატონო, ეგენი არ არიან, რომ ოცდა ხუთ-ხუთ მანეთად დააფასეს! კახური ღორი, თქვენმა მზემ, ზოგჯერ მეტადაც იყიდება. მაგ სულელებს ფიქრადაც არ მოუვიდათ, რომ ერთი ოცდა ხუთ-ხუთიოდ მანეთი თი-

თონ ზედ დაეყარათ, რომ კაცი კაცის ფასად გასულიყო. აი გლეხები მაგისთანა უსვინიდიონი არიან, აი, რომ თავის თავის ფასიც არ იციან. თქვენ კი მიბძანებთ, გლეხთან სიტყვა ფთხილად იხმარეო. აბა როგორ ვიხმარო, მაგის ღირსნი არიან განა ეგენი?.. მშვიდობით ბძანდებოდეთ, ღმერთმა თქვენ მშვიდობა მოგცეთ და ჩვენ კი ჩვენს სისხლს არ დავკარგავთ. მშვიდობით, მე თქვენთან ღმერთმა დამითაროს, რომ კიდევ მოვიდე, თქვენ გლეხების მხარე გჭერიათ. მშვიდობით!..

ზოსრედნიკი. მშვიდობით ბძანდებოდეთ.

ქკრიკი. მაშ მითხოვთ რაღა? კეთილშობილის საჩივარის მოსმენა არ გინდათ?

ზოსრედნიკი. მე არ გითხოვთ, თუ თქვენს რიგს მოუცდით და რიგიანად ილაპარაკებთ.

ქკრიკი. მაგას თავის დღეში ჩემს თავს არ ვაკადრებ. ღმერთმა დამითაროს თქვენთან ვიჩივლო როდისმე. აზნაურსა და კეთილშობილს თქვენთან სამართალი არა ჰქონია. (ქკრიკი გაჯა და მეორე ოთახში შესვლას სსჯა მეზატონეს. ამათი ღაჰაჰაჰის სმა ისმის ზოსრედნიკის ოთახში).

მეზატონე. ჩემო რძალო, სად მიბძანდები?

ქკრიკი. ჯანაბას, ჩემო მაზლო, ჯანაბას! ეხლა დაგვიდგა ჩვენ თვალი, რომ მაგისთანა მოსამართლე დაგვინიშნეს!

მეზატონე. როგორ?

ქკრიკი. ასე რომ შენაო, რადგანაც მეზატონე

ხარო და კეთილშობილიო, გლეხთან წინ არ უნდა წამოდგეო; გლეხთან პირში ბურთი უნდა გედოსო; თუ ხმას ამოიღებო, კრძაღვითა და შიშით უნდა ამოიღოვო; არ უნდა უჩივლო გლეხსაო. თქვენთვის ეხლა სამართლის კარი დახშულიაო; რაც არიან ეხლა, გლეხები არიანო; მე თქვენს საჩივარს ყურსაც არ ვათხოვებო; ბატონყმობა გადავარდაო და თქვენ ვილა ყრიხართო, სწორედ ამ სიტყვით, ვილა ყრიხართო.

მებატონე. (შეკრთომით) არა თუ ღმერთი გწამს?

ქვრივი. თქვენზედ მიწა არ მენახოს.

მებატონე. არა ისე სთქვა, თქვენ ვინა ყრიხართო!

ქვრივი. სწორედ მაგ ლექსით. მერე კიდევ რაო? (ჩაფიქრდება და იგონებს) ასეო, ისეო, თქვენ ვინა ყრიხართო. მერე ვისთან მითხრა? ოთახი სავსეა იმ ძაღლის გავარდნილებითა.

მებატონე. არა მჯერა.

ქვრივი. შედი და დაიჯერებ. მე კი ღმერთმა დამითაროს, მაგასთან ვიჩივლო, ვილაცა გდებულა ეგ თქვენი მირუა, თუ ვილაცა.

მებატონე. (შედის ზოსრედნიკის ოთახში; ქვრივი ჯუჯრუტანიდამ იუურება ყურება-ცქეკტილი). პოსლადნიკს ვახლავარ, მე გახლავარ...

ზოსრედნიკი. კარგად გიცნობთ. დაბძანდით, თქვენი ჰირიმე (სკამს მოუდგამს. მებატონე ჯდება).

მებატონე. (თავის თავად) ფიცი მწამს და ბოლო

მაკვირებს! ეს კაი თვალითა ვნახე. (ამდროს გაიღება კარები და შემოვარდება ისევე ის ქვრივი).

ქვრივა. თუმცა თქვენ არ გინდათ ჩემი საჩივარი მოისმინოთ, მაგრამ მე მაინც ჩემსას არ დავიშლი, ჩემს საჩივარს ვიტყვი. თუ სამართალს არ მამცემთ, დაილოცა ხელმწიფე, თქვენზედ დიდი მოსამართლეებიცა ჰყავს; მართო თქვენს ანაბარად არა ვართ გაშვებული.

ზოსტენიკი. აი სკამი ინებეთ. ჯერ ამ გლეხს უნდა გამოვკითხო თავისი საჩივარი. (გლეხს). აბა რასა სჩივი შენ?

მეორე გლეხი. მენა იმასა ვჩივი, შენი ჭირიმე, რომ ბატონმა ვენახი ჩამომართო, მამა-პაპის აშენებული.

ზოსტენიკი. რამდენი ხანია მას აქედ?

მეორე გლეხი. იქნება ერთი ათი-თორმეტი წელიწადი. მე მაშინ ღამის მეხრეობა შემძლებია, როცა ეგ მომხდარა.

ქვრივა. (აწვევტიანებს გლეხს სიტყვას). მე მაგას ვერ მოვითმენ, რომ მაგან ჩემზედ ადრე საჩივარი მოგახსენოს. მე კეთილშობილის ცოლი ვარ, კეთილშობილის სისხლი მიდგა. მე ჩემს საჩივარს მოგახსენებ: ჩემმა გლეხმა...

ზოსტენიკი. (წეროძით). ბატონო, გთხოვთ ღონისძიება მომცეთ ჯერ ამას მოვუსმინო. (გლეხს). რაო, რა სთქვი, როდის ჩამოგართო ვენახი?

მეორე გლეხი. ერთი ათი-თორმეტი წელიწადი იქნება, შენი ჭირიმე!

ქვრივი. ჩემმა კაცმა...

ახალი მოსული მებატონე. ჩემო რძალო! და-
აცალე, რას გეეხირები ხოლმე ლაპარაკში.

ქვრივა. ვის დავაცალო, ვისა?.. ამ ტყლაპსა!..
ოჰ, დიდი რამ მომხდარა, თუ მებატონეს მაგისათვის
ვენახი წაურთმევია. კარგია რომ, ეგ თითონ ძაღლ-
ზედ არ გაუცვლია. ვერ უყურებთ! რა დრო მოვი-
და? რაზედ ჩივიან? აი გვცოდნოდა, მე ვიცოდი, რო-
გორც ძაღლის ლეკვებზედ გაგცვლიდით. დააცალე!
უკაცრაოდ. მე ის არ გახლავარ, მითხრან: დაჯექ,
დავჯდე; მითხრან: ადეგ, ავდეგ. კეთილშობილის
ცოლს მეძახიან, მე ჩემის თავის პატივი ყველგან
ვიცი. (ზღსრუნავს). არა თქვენგანაც მიკვირს, მაგი-
სთანა ზღაპრებს ყურს როგორ ათხოვებთ? ვენახი
ჰქონია და ბატონს წაურთმევია. დიდი რამ მომხდა-
რა, თქვენმა მზემ! როგორ გაუბედნია მებატონეს!..
(გლესს). მხიკი დავაყარე თქვენს თავს!.. კიდევ რომ...
სჩივიან. ვერ უყურებთ, ბატონზედ სჩივიან. აი სად
არის ის დრო, რომ ეხლა შენი ბატონი მაგისათვის
არ გაგაწვევინებს და ფეხებიდამ თავამდე ტყავს არ
აგაძრობს. კიდევ რომ სჩივის? უი უწინამც დღე გა-
გქრობიათ!.. (ზღსრუნავს). განა მაგათ საჩივარიც შეუ-
ძლიანთ მებატონეებზედ! მაგრამ რა? თქვენ მაგათი
მხარე გქერიათ და ყველაფერს ნებას მისცემთ, ვინ
არის პატრონი.

ზღსრუნავი. (მოთმინებულია გამოსული). მე იმო-
დენა მოთმინება ვიქონიე, რომ თქვენს უსაქმო ლა-

პარაკს აქამდინ ყური ვუგდე. რადგანაც ეხლა ვხე-
დავ, რომ მაგ უთაფ-ბოლო ლაპარაკს ბოლო არა
აქვს, გთხოვთ ან თავი დაგვანებოთ და შინ წაბძან-
დეთ, ან დაბძანდეთ და ხმა აღარ ამოიღოთ, მინამ
თქვენი რიგი არ მოვა.

ქვრივი. (სისაზსუსუპით) ჩემმა გლეხმა ამ ორის
კვირის წინად ქალი გაათხოვა, მღვდელმა უჩემოდ
ჯვარიც დასწერა და საჩექმეს არ მაძლევს. მე გთხოვთ
საჩექმეც წამირთოთ, როგორც რიგია და კანონია
და მღვდელიც გააკრეჭინოთ. (გლეხებს). ოლოლო
თქვენ!.. დაგასწარით, თუ არა! ჰი! ეხლა თუნდ სა-
ლამოდინ ვიჯდები. მე ჩემი კი შევასრულე და!..
ხმასაც არ ამოვიღებ, ო თქვენმა მზემ, ეხლა ხმასაც
არ ამოვიღებ. (ჯდება სკამზე და გამაჯვკებულობით
აქედ-იქით იუყრება).

ზოსტედნიკი. (გლეხს). შენ, ჩემო ძმაო, ის ვე-
ნახი ველარ დაგიბრუნდება, რადგანაც შენ თითონ
ამბობ ათი-თორმეტის წლის წინად ჩამომართოვო.

მეორე გლეხი. დიალ, წინად იყო ეგ ამბავი,—
კაცმა მართალი უნდა სთქვას.

ქვრივი. (თავის მაზღს იპეტონეს). გაიგე, ჩემო
მაზლო, ჩემო ძმაო! აი მეხიკი დავაყარე მაგის კე-
თილშობილებას, ჩვენ სახლიდამაც გვაგდებს და მაგ
ტილიან გლეხს კი „ძმაოს“ ეუბნება.

მეორე გლეხი. მაშ მენა აღარა მეშველება-რა,
შენი ჭირიმე!

ზოსტედნიკი. თუ კანონზედ მივარდა საქმე, ვე-

რაფერი, მაგრამ მე შენ მებატონესთან მოვილაპარაკებ, იქნება შეგაბრალო და თითონ თავის ნებით დაგიბრუნოს.

მეორე გლეხი. მადლობელი, შენი ჭირიმე, შენი (გაჟა).

ქვრავი. (თავის მახლს ჩუმად). ვისი კაცია? (მზის მიმართ). ჩემს კუთხეს, ვისი (მზის) კიდევ იმიტომ!.. ის დიდი კაცია მაგის ბატონი და იმიტომაც მაგ ტურტლიანს ვერა უშველარა. მეც არ გამიკვირდა, გლეხი როგორ გაამტყუნა-მეთქი, — თურმე ნუ იტყვი, იმისი ჰშინებია.

ზოსტენიკი. (პირველს მუხატონეს). აი თქვენი გლეხიც ჩემს დაბარებაზედ გაიხლათ, რას უჩივით?

პირველი მუხატონე. ვხედავ. მაგაზედ ჩემი ხუთი თუმანი ყალანია და აი რამდენჯერ მითქვამს და არ მაძლევს.

ზოსტენიკი. (ამ მუხატონის გლეხს). მართალია, რასაც შენი მებატონე გიჩივის.

გლეხი. ჰაი, ჰაი, მართალია. (მუხატონეს). მაგრამ, ბატონო, მაგისათვის რად შეიწუხეთ თავი. აკი მოგახსენეთ კავკავს ურმები გავისტუმრე და, რაწამსაც ჩამომივლენ, მაშინვე მოგართმევ-მეთქი.

ზოსტენიკი. მაშ, შენ თანახმა ხარ მართლა ეგ ფული?

გლეხი. ჰაი, ჰაი! მაშ არა? მაგისათვის ჩემს სულს როგორ დაფუძმობ. რაც თავი შემისწავლია, შენი ჭირიმე, მე ვინახავ მაგათა, მაგათის მადლით ღმერთი

მეც ბლომად მაძლევს. მე ჩემს მებატონეს როგორ ვუღალატებ, ღმერთი მაგათ მაგიერ მიხდის. (მეზატონეს) ბატონო შენი ჭირიმე, რაკი ეგრეა და ძალიან გიჭირს, დღესვე ავიღებ ვალადა და თქვენ კი არ შეგაწუხებთ. მეტყოდი, შე დალოცვილო, თუ ძალიან გიჭირდა და ღვთის მოღალატე ვიქნებოდი, თუ თავი ქვას არ მეხალა და არ მეშოვნა. მაგისთვის როგორ გაჩივლებდი? ვაი შენ, ჩემო თავო!.. საჩივრად საქმეს როგორ გაგიხდელი.

ზოსრედნიკი. ბარაქალა, რომ აგრე მუყაითი ყოფილხარ შენის მოვალეობის აღსრულებისათვის; წადი, უშოვნე და ჩააბარე.

გლეხა. ჰაი, ჰაი, ჩავაბარებ დღესვე; (მეზატონეს) წამოძანდები, ბატონო?

(მეზატონე ადგება და გაჭყეება გლეხს).

ერთი მოხუცებული მეზატონე. (თავისთავად სმამაღდა.) ვინა სთქვა, — გლეხმა ჩვენზედ გული აიყარაო. მიუქარავს, ვინც ამას იტყვის დღეის შემდეგ. კაი კაცი ყოველთვის კარგი იქნება.

ზოსრედნიკი. დიალ, პატიოსანი გლეხი ყოფილა, (მოხუცებულს მეზატონეს) ახლა თქვენი საქმე უნდა გავარჩიოთ. ეს თქვენი ნაყმევი იაკო შაიაშვილი იძიებს თქვენგან ერთ რაღაც მიწას საკუთრებად; აი ნასყიდობის ქაღალდიცა აქვს (მიაწოდებს ქაღალდს).

მოხუცებული მეზატონე. (ღიმილით). მე, შენი ჭირიმე, უწინდელი კაცი ვარ, კითხვა არ ვიცი, (გლეხს) იაკო! ეგ რა მიწაა?

იაკო შაიაშვილი. აი, შენი კირიმე, ღელის მიწას რომ ეძახიან, ჩვენებიანთ მიწის გვერდზედ, აღმადღმა მიწა.

მოხუცებული მებატონე. ის განა ნასყილია? როდინდელი?

იაკო შაიაშვილი. პაპი თქვენისაგან უყიდნია პაპა-ჩემსა.

მოხუცებული მებატონე. პირველად მესმის. მაშ პაპი-ჩემის ხელი უნდა ეწეროს მაგ ქალაღზედ. ცხონებულმა წერა კარგად იცოდა. ბიჭო და, თუ ნასყიდი იყო, ღალას რაღად მაძლევდი.

იაკო შაიაშვილი. ბატონი იყავ და გაძლევდი, მე რა წინააღმდეგობა შემეძლო. მენა და შენა იმისთანა ბატონ-ყმობა არა გეჰქონია, რომ ამელო თავი და სხვასავით მეჩივლა. ღალას რად გაძლევდი? იმიტომ გაძლევდი, რომ შენზედ მენა ჩემი ღღენი არა დამკარგვია რა. ჩვენი ბატონ-ყმობა ბატონ-ყმობა არ იყო, სესხი და ვალი იყო: მენა შენ მინახავდი და მენა შენ გინახავდი. ჩვენთვის ბატონ-ყმობა არ გადავარდნილა, ისევ ისე შენ ერთგულ იაკოდ მიგულებ?

მოხუცებული მებატონე. მაშ თუ აგრეა, ჩემო იაკო, ეგ ქალაღი ჯერ ჩემთვის უნდა გეჩვენებინა. მე და შენში სხვა კაცი რა საჭირო იყო? ისეც მოვშველდებოდი. ეგეც რომ არ იყოს, ერთი ორიოდ ღლის შავ მიწას როგორ დავიშურებდი შენთვის: შენი ღღენი ჩემს ერთგულებაში დავიღამებია.

იაკო შაიაშვილი. ნუ მიწყენ, შენი კვნესა მე.

რავიცი? საშვილიშვილო საქმეა. მენა და შენ რომ ცას შევებერებულიყავით, მაშინ არა მენაღვლებოდა-რა, შენთან არა გამიჭირდებოდა-რა. ვინ იცის, ჩვენ რომ აღარ ვიქნებით, რა მოხდეს? ქალაღდს დამტკიცება უნდა. იქნება ტყუილიც არის, ვინ იცის? ნუ მიწყენ, შენი ჭირიმე! საშვილიშვილო საქმეა, ბატონო, და თუ მართლა წყენულობ, მალე მტერი შენ მოგიკვდეს, მალე იაკომ ეს ქალაღდი შენის ჭირის სანაცვლოდ გახადოს. ორი დღის მიწისთვის შენ დაგკარგავ?! ამ ფარატინას ჩვენს სიყვარულს როგორ დავარღვევინებ!

ქვრდგო. (თავის თავად ბუტბუტებს) ოო, შე ჭრე-ლო გველო, ფარისეველო! რა რიგად უძვრება გულში!.. უი ნეტავი ერთი შენი ბატონი მე ვიყო!..

მოხუცებული მეზატონე. მართალი ხარ, იაკო, საშვილიშვილო საქმეა. (ცოტა აღელვებით). მე აღარა მეთქმის-რა. (ზოსრედნიკს) აბა ერთი წაიკითხეთ, რა სწერია. აი, ბატონო პოსრედნიკო, პურმარილობა ბატონ-ყმობაშიაც ყოფილა თურმე! (ზოსრედნიკი ჭკითხულობს ქაღალდს).

ზოსრედნიკი. (ბოლოს) „ხელს ვაწერ უთრუთი... შვილი“.

მოხუცებული მეზატონე. უთრუთი პაპა-ჩემი გახლდათ. (გლესს). მაშ რაკი აგრეა, თუნდ შენი ერთგულობა და პურმარილიც არ მახსოვდეს, მაინც და მაინც პაპი-ჩემის ნაფურთხსაც არ ვუღალატებდი. მე, მართალია, ერთი ღარიბი აზნაურშვილი ვარ, ერთი

ორიოდ დღის მიწა ჩემის სახლობისთვის დიდი რამ არი, მაგრამ, რაც უნდა იყოს, პაპი-ჩემის სახელს მე მჭერად არ გავხდი. მომიცია შენთვის, ჩემო იაკო, ღმერთმა კაი კაცობაში გამოგიყენოს!

ქვრივი. (წაიბუტბუტებს) მიუცია!.. მუხრან-ბატონი მობძანდა და უწყალობა!.. დიად, სწორედ დავგიმადლებს კი!..

მოხუცებული მეზატონე. (თითქო ეწეინაჲ). ყველას, ჩემო დაო, თავისი თავი აბარია. მე მუხრან-ბატონი არა ვარ. მე ერთი ღარიბი აზნაურთაგანი ვარ, რომელსაც ერთი ლუკმა ღარიბული პური აქვს და ჰყდილობს, რომ ის ლუკმა შეერგოს. დამიმადლებს, თუ არა—ეგ თითონ იცის. მე კი როგორც მივლია, საფლავის კარებამდინ ისევ ისე ვივლი. (გლესს) იაკო! მე და შენ, მგონი, ერთმანეთზედ გულის არ ავიყრიო!

იაკო შაიაშვილი. უწინ ჩემზედ მიწა გენახოს! შენი ჭირი მენა ვარ, ჩემი ლხინი შენა ხარ, გულის როგორ ავიყრი.

მოხუცებული მეზატონე. (ღმობიერად). დაილოცა, ღმერთო, შენი სამართალი: გაუყრელს ვერავინ ვერ გაჰყრის! (ზოსრედნიკს). აბა, შენი ჭირიმე, ერთი ქალაღი დავგიწერეთ, ხელი მოეუწერო, თორემ (სარტყელს ორივე ხელით იბღერტს და ღიმილით) ლამის უკმელობით გავწყდე.

ზოსრედნიკი. ეხლავე, ჩემო ბატონო! (ზოსრედნიკი სწერს მორიგების ქაღალდს და დაწერის შემდეგ ხმამაღლა ჭკითხულობს).

მოხუცებული მებატონე ძალიან კარგი. (ჭკრის მასზე). მე წერა არ ვიცი, აი ჩემი ხელი, ჩემ მაგიერ ხელი მოაწერე. (მებატონე ხელს აწერს). ეხლა ხომ შეგვიძლიან შინ წავიდეთ.

ზოსრედნიკი. შეგიძლიან წაბძანდეთ. მაღლობას მოგახსენებთ მშვიდობიანად მორიგებისათვის. გასაგონადაც სასიამოვნოა მაგისტანა სიტყბოებითი მეზობლობა, როგორიც თქვენა გქონიათ.

მოხუცებული მებატონე. მაგას ნუ ბძანებთ,—სასარგებლოა, სასარგებლო, თორემ ჩემს სიტყვას მოიგონებთ. (გლესს მხიაწუღად). წამო, იაკო, ერთი ჩვენ კაკალ ქვეშ ჩავსხდეთ და ერთი კიდეც ხელობად დავიძახოთ მე და შენ: „ბატონისა ვარ ლალი ყმა, მტერო, არ შეგეპოვები“—თქო და სხვამ რაც უნდა სთქვას. მშვიდობით! (გლესიჭა და მოხუცებული მებატონეც გადაიხ).

ზოსრედნიკი. (მესამე გლესს). შენ ამათი (უჩვენებს ჭკრის მასზე) ნაყმევი არა ხარ?

მესამე გლესი. ჰაი, ჰაი რომ მაგათი ვარ.

ჭკრივი. (თითქო თავის თავს ელაპარაკება მწუხარებით). უი ამ დღის მნახველს! ნაყმევიო და არა ყმაო!.. ღმერთო! რას შეგვასწარ!..

ზოსრედნიკი. ეს თქვენი ნაყმევი მოგახსენებთ, რომ ამ წლის თებერვალში სამის დღის მიწა ჩამოგირთმევიათ.

ჭკრის მასზე. მართალია. ჩემია და ჩამოვართვი ყოვლად მოწყალე ხელმწიფის ბძანებითა.

ზოსტედნაიკი. სწორედ ვერ შეგიტყვიათ: გამოცხადების დღის აქედ მებატონეს მთავრობამ ნება არ მისცა, რომ გლესს ჩამოართოს რამე. ვიდრე დებულების ოქმი დაიწერება, იმ დრომდე გლესს ის უნდა ეჭიროს, რაცა სჭერია.

ქვრივის მამა. ოქმი დიდი ხანია, თქვენმა მზემ, დაწერილი მაქვს და ყუთშიაც მიდევს. მეფე ერეკლეს ოქმია. რომ გაშალოთ, ამ ოთახს თავიდან ბოლომდინ გასწვდება, თორმეტი მეფედ მეფის ბექელი აზის, ხონთქარსაც ხელი უწერია. აი თორემ ჩემმა რძალმა კარგად იცის.

ქვრივი. როგორ არ ვიცი! იმითი გვიდგა სული, თორემ ჩვენ რა ვიქნებოდით. ის რო არა გვქონდეს, ხომ სულ ყველაფერს ჩამოგვაცლიდით და ამ დასამიწებს მისცემდით.

ზოსტედნაიკი. მე მაგ ოქმს არ მოგახსენებთ.

ქვრივის მამა. სხვა ოქმი კი, სწორედ მოგახსენო, ჩვენ არა გვაქვს. არა, ჩემო რძალო, მგონია, არა გვაქვს?

ზოსტედნაიკი. რასაკვირველია ის ოქმი, რომელსაც მე მოგახსენებთ, თქვენ არ გექნებათ. ეხლა უნდა დაიწეროს. იმას დებულების ოქმს ეძახიან, რომელშიაც გამოცხადებული უნდა იყოს თქვენგან რა ერგება გლესს და გლესისაგან რა გარდასახადი გერგებათ თქვენ.

ქვრივის მამა. თქვენც არ მამიკვდეთ ჩემგან გლესს არა ერგოს-რა, და თუ იმისგან მარგუნებთ რას-

მეს, ეგ თქვენ იცით. ქალაღლის დაწერით რომ არ შეგაწუხოთ, განა უქალაღლოდ კი არ დაგჯერდებით. ერგოს რამე!.. რა უნდა ერგოს ჩემს ყმასა ჩემგანა? რა ჩემი ძმა არის? შენც არ მამიკვდე, მე ახალი ოქმი არ ვინდომო. აბა რა? მეფე ერეკლეს ოქმი იქით მიაგდეო და ახალი დაწერეო. ყოვლად მოწყალე ხელმწიფემ ინება ყმა გაანთავისუფლა, მიწაო, ბძანა, ბატონისა არისო. მე ჩემი ჩამაბარეთ, მაგას თავისი თავისუფლება მიეცით. აღარც ოქმი და აღარც დავიდარაბა. მშვიდობით და გამარჯვებით. არა, ჩემო რძალო?

ქვრია. დიაღ, თქვენმა მზემ! თუ მართალი გნებავთ, მართალიც ეგ არის.

ზოსრედნაი. მცირე მამულიანი მებატონე ხომ არა ბძანდებით? სულ რამდენი დღის მიწა გექნებათ?

ქვრივის მასლა. (ასე გგონია ეწეინაო). მცირე მამულიანი რად ვიქნები? (ტრახახოზით). მე, სულ ცოტა რომ ვსთქვა, ერთი ოთხას-ხუთასიოდ დღისა მეტი მაინც მექნება.

ქვრია. (ზოსრედნის) წიგნში ჩაწერეთ, შენი ჭირიმე, ჩემის ობლების ნუგეშო, რომ ნახევარი ჩემის ობლებისა არის.

ქვრივის მასლა. ახლა, ჩემო რძალო, რა არი, მაშინვე პირში მივარდები ხოლმე კაცსა. (ჩუმად). ვატყუებ.

ქვრია. (ჩუმად). მეტყოდი, შე დალოცვილო, ხმას ამოვიღებდი? (სძამაღლა). დიაღ, მარტო მაგის წი-

ლად ხუთასისა რომ არ იყოს, არც კი ბევრით ნაკლები იქნება. მაგრამ მაინც და მაინც კი ერთი მაგოდენა ჩემს ობლებს უნდა ერგოს. წიგნში ჩაწერე, შენი ჭირიმე, რომ მთავრობამ იცოდეს.

ზოსტედენიკი. მე იმისთვისა გკითხეთ, რომ, თუ ვინიცოდაა სამოცს დღეზედ მეტი არ გექნებოდათ, მაშინ ნება გქონდათ ამ ორის წლის შემდეგ თქვენის ნაყმევებისათვის ჩამოგერთოთ მიწები სრულიად. და ეხლა კი ჩამორთმევა მაინც და მაინც არ შეიძლება.

ქვრავის მამული. (წეროძით). რა არის, ჩემო რძალო, პირში მომვარდები ხოლმე და ადამიანს სიტყვას არ მოაფიქრიბინებ. აბა სადა გვაქვს ოთხას-ხუთასი დღისა, რომ მოჰყვები ხოლმე.

ქვრავი. მერე ვინ ამბობს, რომ გვაქვსო? არც ხუთასისა იქნება და არც ოც-და-ათისა, ორივეს წილს მოგახსენებ. ხუ...თა...სი... კი არა! ნეტავი იყოს და დაე ამ დასამიწებსაც ჰრგებოდათ.

ზოსტედენიკი. მაგას მერეც გამოვიძიებთ. ეხლა კი თქვენ ის სამის დღის მიწა თქვენს ნაყმევს ისევ უნდა დაუბრუნოთ.

ქვრავის მამული. რატომ? მიწა ხომ ჩემია. ასე არ ინება ყოვლად მოწყალე ხელმწიფემ?

ზოსტედენიკი. დიად, თქვენია.

ქვრავის მამული. თუ ჩემია, მევე მამეცით; მინდა, რომ ჩემი იყოს. მე მინდა ჩემი მიწა მევე მოვიხმარო. ხათაბალაა, შენია და შენი კი ნუ იქნებაო, გაგონილა!

ზოსრედნიკი. თქვენია, მაგრამ მთავრობამ გლესის ნაჭერი მიწები ისევ გლესს მისცა სახმარებლად, რომ თავის ცოლშვილი გამოკვებოს, ხელმწიფისა და მებატონის ხარჯს გაუძღვეს და თქვენ კი, იმის ნიშნად რომ მიწები თქვენია, დაწესებული გარდასახადი უნდა მოგართოს.

ქვრავის მასწავლებელი. არ მესმის. ერთი ეს მიბძანე: მიწა ვისია?

ზოსრედნიკი. მოგახსენებთ, მებატონისა-მეთქი.

ქვრავის მასწავლებელი. თუ მებატონისაა, გლესს რაღად აძლევთ? მაშ სახელი ჩემი ყოფილა და სახრავი კი იმისი. ჰო, ეხლა კი მივხვდი, რაღას მაწვალებ, შე დალოცვილო, აგრე მეტყოდი, რომ შენი არ არის-თქო.

ზოსრედნიკი. (მოთმინებულად გამოსუფლავით). ერთი სიტყვით, ის სამის დღის მიწა, რომელიც, თქვენ თქვენისავე სიტყვით, ამ თებერვალში ჩამოგირთმევიათ, გლესს უნდა დაუბრუნოთ.

ქვრავის მასწავლებელი. მაშ ის მიწა სწორედ უნდა დაუბრუნდეს?

ზოსრედნიკი. ყოვლის უარის უთქმელადა. და თუ ჩამოსართმევია, თითონ კანონი ჩამოსართმევს თავის დროზედ.

ქვრავი (თავის მასწავლებელს). აკი გითხარ, დაბალი ღობე გნახა-მეთქი. რატომ იმ გლესს კაცს არ დაუბრუნა ვენახი? თუ აგრეა?

ქვრავის მასწავლებელი. მე, მგონია, კანონი დიდისა

და პატარისათვის ერთი უნდა იყოს. წელან იმ გლეხს უბძანე: რაკი ბატონს ვენახი ჩამოურთმევია, არა გეშველებარაო,—და ეხლა მე მიბრძანებ: რაკი ჩამო- გირთმევია, უნდა ღებურუნოვო. ეს სადაური სამარ- თალია?

ზოსტენიკი. იქ სხვა გარემოება იყო და აქ სხვა არის.

ქვრივის მასელი. სულაც არა. იქაც ჩამორთმე- ვაა და აქაც. იქ უფრო ძნელიც არის, რომ კაცს გაშენებული ვენახი ჩამოართოს კაცმა და ჩემს კაცს კი ჩემს საკუთარს ცარიელს სახნავ მიწაზედ რა ოფ- ლი დახარჯვია. არა, ჩემო რძალო?

ქვრივა. დიად, თქვენმა მზემ, თუ მართალი გინ- დათ, მართალიც ეგ არის.

ზოსტენიკი. ეგ ხომ აგრეა, მაგრამ ის კი და- გავიწყდათ, რომ იქ უწინვე ყოფილა ჩამორთმეული, აქ კი გამოცხადების შემდეგ.

ქვრივის მასელი. (თითქმის გაუხსნადლად). დიად, კა- რგი და პატროსანი! ეგ კარგად ბძანე. მანდ დავდ- გეთ. მე ჯვარზედ და სახარებაზედ დავითუცავ, რომ, როცა მე ის მიწა ჩამოვართვი, გამოცხადებული აბ იყო ბატონ-ყმობის გადავარდნა. ჩვენკენ მაგის ჩამი- ჩუმიც არა ყოფილა.

ზოსტენიკი. გამოცხადება იყო 1864 წ. გიორ- გობის რვასა.

ქვრივის მასელი. აი ქალაქში რომ გამოაცხადეს?

ზოსტენიკი. დიად.

ქვრივის მაზლი. მეც მაგას მოგახსენებ, რომ მაშინ მე იქ არა ვყოფილვარ, ის ერთი შვილი მყავს—უკაცრაოდ, რომ თქვენთან ვიფიცავ—ის ერთად-ერთი შვილი არ მამიკვდება, მაშინ მე იქ არა გხლებივარ. აი თუნდა, კარგია მოწამეც აქვე მყავს, ჩემს რძალსა ჰკითხეთ. არა, ჩემო რძალო?

ქვრივი. დიალ სწორე ბძანებაა. განა არა, მე კიდევ ვუთხარი: ჩემო მაზლო, წავიდეთ-მეთქი, წავიდეთ-მეთქი, ჩემო მაზლო! ჩვენც ყმები გვყავს, ერთი შევიტყოთ, რა ამბავია-მეთქი. ახლა ხომ მოგეხსენებათ ჩვენი ქართველების ამბავი, დაზარდა, არ წამოვიდა. ბოლოს კი დახე, დედაკაცის ჭკვას რომ არ აჰყვა, რა კარგად გამოვიდა. რაკი რომ გამოუცხადებდნენ, მიწას გლეხს ხომ ველარ წაართმევდა.

ქვრივის მაზლი. (თავმოშორივად). მე კი არ ვიცი! კაცს შორმხედველობა უნდა ჰქონდეს!.. განა არა, ზედ გადამაკვდა ჩემი რძალი და მაინც არ წავედი.

ზოსრედნაკი. შესაძლოა, რომ იქ არ ჰყოფილიყავით. მერე მაგით რაო?

ქვრივის მაზლი. ისა, რომ მე არ გამომცხადები, მგონი ცხადია.

ზოსრედნაკი. თქვენ გამოგცხადებიან, თუ არ გამოგცხადებიან, ეგ კანონისათვის სულ ერთია. მხოლოდ ამას მოგახსენებთ, რომ გიორგობის რვას, 1864 წ. აქედ არა მებატონეს ნება არა აქვს გლეხს ჩამოართოს რამე.

ქვრივის მამული. ეჰ, თქვე დალოცვილო, კანონი თქვენს ხელშია, და როგორც გინდათ, ისე ატრიალებთ.

ქვრივი. ოღონდაც, ოღონდაც!..

ზოსრედნიკი. მე განაჩენს დავწერ და, თუ უკანონობას რასმეს ჰხედავთ, ზედ დააწერეთ, რომ კმაყოფილი არა ხართ და მერე იჩივლეთ.

ქვრივი. ბევრს რასმეს ვხედავთ, მაგრამ გამგონი ვინ არის?

ქვრივის მამული. ეჰ, შე დალოცვილო, სად ვიჩივლო? ასე გგონია შვიდი შკოლა გამეთავებინოს, ჩემს გვარს ძლივ დავწერ ხოლმე. აძლევთ, მიეცით ღმერთმა მშვიდობა მოგცეთ. (ქვრივს). შენ კი მიყავ ეს საქმე, ბებრუხანავ! მაშინვე კი მიმოწმა—ხუთასი დღისაო. სადა გვაქვს ხუთასი დღისა? აბა სადა გვაქვს?

ქვრივი. რაო, ბებრუხანაო! უი შენ თვალებს!.. აი კარგია, რომ მოწამე მყვანდა. (ზოსრედნიკს). ჯერ ამან არა სთქვა, თქვენი ჭირიმე, ხუთასი დღისაო (ზოსრედნიკს სიცილი მოსდის). არა, ნუ კი იცინით, სწორედ ბრძანეთ: ამან არა სთქვა? ამ ნიშნით, მე სიტყვა მოვუჭერი კიდევ: ნახევარი ჩემის ობლებისაა-მეთქი. მერე, როცა მაგანა სთქვა—სადა გვაქვს მაგდენიო, აკი მეცა ვთქვი—სადა გვაქვს-მეთქი. ესე არ იყო?

ქვრივის მამული. ესე იყო, თუ არ იყო, მე ვიცი შენი!.. (გაჯავრებული გადის).

ქვრივი. (წამოხტება და კარებიდან მისძახის) შენ

იცო, მე ვიცი ყურებზედ ხახვს დამაჭრი, ბაიყუშის ბაიყუშო! (შემოხრუნდება და ზოსრედნიკს) საშინელი ცრუ რამ არის ეგ წყეულ-შეჩვენებული. არ გამო-მცხადებიაო! სტყუის, თქვენმა მზემ, გამოსცხადებია კიდეც და ყველაფერი. მაგისაგან გლეხ-კაცებს მოსვენება არა აქვთ. მე რომ თქვენი ვიყო, ციხეში ჩავსამევიწებდი, ერთი ბუნტი კაცია, ავის პირის პატრონი. არ გამომცხადებიაო!.. თქვენც ლამაზად მიუხვდით. მგონი, მე რომ განიშნეთ ტყუის-მეთქი, მაშინ მიუხვდით. ვის ატყუებს? თქვენ გატყუებთ! აი ეგ მურტალი, ეგა!.. კარგად უყავით, რომ გა-ამტყუნეთ. მაგისთანა კაცს ეგრე უნდა. (ღაბღა ხმით) ეგ, სწორედ მოგახსენო, ქურდიც არის, საციმბიროა.

ზოსრედნიკი. მაგას თავი დაანებეთ, თქვენ თქვე-ნი საჩივარი ბრძანეთ.

ქვრივა (წამოდგება ფეხზედ სკამიდან და მოწიწე-ბით). ახლა მე მოგახსენო, ჩემო დიდებულიო ხელ-მწიფევ, ბრძენო და ბრძენთა ბრძენო, ქვრივ-ოხრის გამკითხავო, ობოლთა მწყალობელო, მაღალო და სვიანო, უხვო და მდაბალო! ამ ორი კვირის წინად ჩემმა ნაყმევმა თავისი გომბიო გოგო გაათხოვა, ერთ ვიღაც ოხერს მისცა, ერთ თავისთანა მუტრუქს. მი-ვუგზავნე ჩემი გოგო და შევეუთვალე: ახლა, ქალს რომ ათხოვებ, საჩექმეს არა ნაღვლობ-მეთქი. ყურიც არ შეებღერტა. ახლა მე თითონ მივუვარდი და ვუთხარი: საჩექმეზედ რას ამბობ? წადიო, საიღამაც მოთრეულ-ხარ, იქავაო, სწორედ ამ სიტყვით მიპასუხა, თქვენ-

ზედ მიწა არ მენახოს. აბა ჩემი მაზლი ხომ არა ვარ ან იმისი გომბიო ცოლის ამხანაგი, რომ ტყუილი მოგახსენო: სწორედ ეგრე მითხრა. ეგ კიდეც არაფერი. შემოიყარა, ბატონო, ჩემ წინ დოინჯი მუხრან-ბატონივით, ამიწია ჩემ თვალ-წინ და დამიწია მხრები, ჩემ წინ, ჩემ წინ, თქვენმა მხემ. აბა, თქვენი ჭირიმე, ეხლა რომ მაგაებს მეუბნება და მაგაებს სჩადის, მეფე ვახტანგის კანონებს და რჯულს არღვევს, მერე რაღასა იქს, როცა თავისუფლება, ღმერთმა კი ნუ დაასწროს, როცა თავისუფლება უფრო ძვლებში გაუჯდება. არა თქვენვე თქვენის მაღალ გონიერებითა ბძანეთ: მერე რაღასა იქს? მე რომ თქვენი ვიყო, აბა ჩემგან ჭკვა რად გესწავლებათ, მაგრამ მე რომ თქვენი ვიყო, იმას ერთი ლამაზად მივტყუებდი რუსულის წკებლითა, იმ საჩექმეს ერთიორად წავართმევდი და მომიგდებდი მე საცოდავსა, ერთს ქვრივ-ოხერს, ობლების პატრონს. მაღლიც მაღლად ჩაგეთვლებოდათ და მეც ქვრივ-ოხერს მეფე ვახტანგისაგან დაწესებულს, დაბეჭდილს და დამტკიცებულს კუთვნილს მიბოძებლით და თქვენის გაჩენის დღეს მალოცვინებლით. იმას კი ერთ ლაზათიანად მივჯოხავდი, რომ მეორედ აღარ გაებედნა, თორემ ერთი ბუნტი კაცია. ეგენი, ჩემო დიდებულო ხელმწიფევ, ღორის ტილივით არიან, ფეხზედ რომ დაისვათ, თავზედ აგაცოცდებიან. თქვენ მაგათ კარგად არ იცნობთ, ო თქვენმა მხემ. (ამ ღრუს შემოკა ამ ქვრივის ნაუშეკვი. ქვრივი დაინახავს თუ არა, სი-

ტყვას გასწევებს და გაკაპასებული შეუტეკს გლეხსა) რაო, რისთვის მოეთრივე, შე ძაღლის ნათრევეო! აი-დგით განა ენა! დამაცადე, თუ შენი ცოლი, ის გველის წიწილა, ძაღლებს არ ვათრევინო.

გლეხი. აი, შენი ჭირიმე, ამისათვის გიახელ. აღარა გვაქვს, ბატონო, ამისაგან მოსვენება. აქაო და ხელმწიფემ რად გაგანთავისუფლათო, ლამის ლანძღვითა და თრევით მთელი სოფელი აჰყაროს. ხელმწიფემ გაგვანთავისუფლა, ჩვენი რა ბრალია!..

ქვრივი. მაშ ვისი ბრალია, მაშ ვისი ბრალია! (ჰოსრქნის) სწორედ ამათი ბრალია, თქვენზე მიწა არ მენახოს! (გლეხს) არზა არზაზედ რომ გააქრელეთ და ჩუმ-ჩუმად სამართალში დაძვრებოდით—ბატონები აღორ გვინდაო, მითამ არ ვიცით, განა!.. აი შე წუწკის შეილო! რაო? მითამ ჩვენ წავედით და ვითხოვეთ: ყმები ჩამოგვართვითო! (ჰოსრქნის) მე რომ თქვენი ვიყო, ამ სიცრუვისათვის ციმბირში დავაკარგვინებდი. დახე, ჩვენ გვაბრალებს, ქვეყნის ცოდვა ჩვენ უნდა დავადვას კისერზედ! ბუნტია, მა რა არის? ო, თქვენმა მზემ, ბუნტია!..

გლეხი (ხეკწნით ჰოსრქნის) ერთი წამალი რამ დამდევი, აგრემც ღმერთი გადღეგრძელებდეს. ერთი ამას კი მომაშორეთ და, რაც გნებადეთ, ის მიყავი. ამის წყევლისა და ქოქვისაგან სოფელს კი ველარ უხეირნია და. წამოხტება დილით, გამოვა დერეფანში, ამვლელს და ჩამომვლელს სწყევლის და თან მისძახის ხოლმე: გიხარინთ განაო, გიხარინთ გა-

ნაო! აი თქვე ასეთებოო, აი თქვე ისეთებოო. მენა ხომ რაღა? დღე არ გავა ცოლ-შვილი არ დამიწიო-კოს. ერთი ღმერთი გადღეგრძელებდეს, გადამასახლეთ საითმე და ამ ჯოჯოხეთს კი მამარჩინეთ.

ქვრივი. (შეტკეით) რაო? გადაგასახლონ? ვინა? ვის შეუძლიან შენ გადაგასახლოს? მაშ მეფე ერეკლეს ხსენება ქვეყანაზედ აღარა ყოფილა; მაშ იმი-საგან ბოძებულს თორმეტ მეფეთ მეფის ბექდიანს ოქმსა ძალა აღარა ჰქონია. აბა იქა სწერიხარ, რომ შენ შენის შესავლითა და გასავლითა ჩემი ყურ-მო-ჭრილი ყმა ხარ. თუნდა რომ აქავ შუაზედ გასქდე, ეგრეთ.

გლეხი. აღარა ვართ, ქალბატონო, თქვენი ყმები, არა და არა.

ქვრივი. უი, შე ძაღლის ნაშენო, იქ ჩემ სანე-ხვეში ჩაგარჩობ მურა ძაღლსავითა! (შოსრუდნიკს) არა, მოწყალეო ხელმწიფეო, თუ ეხლა ეგენი არიან ჩვენი ბატონები, ერთი გვიბძანეთ, თუ არა და, რა-ზედ მალანძღვინებთ, თქვე დალოცვილიშვილო, ამ დროულს დედაკაცს, პატიოსანის აზნაურიშვილის მეუღლესა. ამ ძაღლის ნაშენისაგან როგორ უნდა მეკადრებოდეს, რომ ეგ მეუბნებოდეს—თქვენი ყმა აღარა ვარო.

შოსრუდნიკი. (გულზედ მოსუფი) მე მაგ უშვე-რისა და ურიგო ლაპარაკისათვის თქვენ, თქვენო კეთილშობილებავ, ჯარიმად სამს მანეთს გახდევ-

ნებთ და თუ კიდევ არ მოიშლით, სამართალში მი-
გცემთ. მოთმინებიდამ გამოგყევართ.

ქვრივი (მართლა შემკრთალი). რაღა, ჩემო დიდე-
ბულო ხელმწიფევ, მე თქვენთვის ცუდი სიტყვა არ
მომიხსენებია. მე ამ პირუტყვს ვეუბნები. ნუ ინებეთ
გაჯავრება, ჩემო მაღალო ხელმწიფევ! სამი მანეთი
არა ბძანეთ, აი იმ ჩემს გლეხს ერთი სამად საჩექმე
წავართვათ, როგორც დალოცვილი მეფე ვახტანგის
კანონი ბძანებს,—სამი მანეთი კი არა, ექვსი თქვენ
ინებეთ, დანარჩენი მე მიბოძეთ. ღმერთმანი, კანონი-
სა მორჩილი არა ვარ და! ეს გლეხი კი საშინელი
მურტალი რამ არის. დახე, მე უნდა მეჩივლა და ამან
არ დამასწორო!.. საკვირველია, სად შეიტყობენ ხოლ-
მე. ეს რაც ბატონ-ყმობის გადავარდნის ხმა ჩამო-
ვარდა ქვეყანაზედ მესად, ეს წუწკის შვილები სწო-
რედ გულთ-მისნები შეიქნენ... იმ დღეს, აი დიდი
წვიმები რომ გახლდა,—მიწურმა ბანმა ველარ დაიჭი-
რა. გამოვედი გარედ—ეს ძაღლ... კინაღამ არ წამ-
ცდა —ეს გველ-ხოკერა იქავ ჩემთან ახლო დგას, დაუ-
ძახე და ისე ტკბილად დედა-შვილურად ვუთხარი:
შვილო გიორგი-მეთქი, (გლეხს) გაგიწყრეს წმინდა
გიორგი, (პოსრქდნიკს) შვილო გიორგი-მეთქი, თქვენ-
ზედ მიწა არ მენახოს, სწორედ ამ სიტყვით: შვილო
გიორგი-მეთქი. ჩემო კარგო და პატიოსანო-მეთქი,
თქვენმა მზემ, სწორედ ამ სიტყვით, ერთი მოდი და
შენის ლამაზ-ლამაზ მადლიან თათებითა ნიჩაბი აიღე
და ბანი დამიტკეპნე, შენებურადა, მითამ მე დედა

ვარ-მეთქი და შენ ჩემი შვილი-მეთქი, აგრემც ღმერთი ჩემ ღროულად მოგყრის-მეთქი. სწორედ ამ სიტყვით, თქვენმა მზემ. ახლა, რა არის-მეთქი! (ჩაფიქრდება და აღერსის სიტყვებს იგონებს და კერ მოუგონას) ახლა, ბევრი რამ ისე ლამაზ-ლამაზი მარგალიტით სიტყვები ვუთხარი, ისე დედა-შვილურადა, როგორც მოგეხსენებათ ჩემი ამბავი—დაყვავებით და ლოლიობითა. მაგრამ რა? მეგელს სახარება თუნდა წაუკითხე, თუნდა არა. მომყო, ბატონო, პირი—აი ამოემსოს მაგას შავი მიწით პირი—მომყო, ბატონო, პირი, ასე გამხადა, ასე გამხადა, რომ რალა მოგახსენოთ. რა ვიცი რაები არ მაკადრა, თქვენზედ მიწა არ მენახოს. აბა ეგ მოსათმენია, მაგრამ, რაკი სახარებაში (გლეხს) —გაგიწყრეს იმისი მადლი—(ჰასრქენიკს) რაკი სახარებაში სწერია,—მოთმინებითა თქვენიტა მოიპოვეთ სული თქვენიო, მეც მოვითმინე, ავიკარ პირი. აბა, ხომ მოგეხსენებათ დარბაისელი კეთილ-შობილის დედა-კაცის ამბავი, ჩემს თავს რად ვაკადრებდი, რომ მაგ ძალღ... კიდევ კინაღამ არ წამომცდა—მაგ ორფეხა მუტრუკს სიტყვით შევბოდი. ავიკარი პირი. ეს კი ვუთხარი: კარგი, შვილო-მეთქი, ღმერთმა მშვიდობა მოგცეს-მეთქი—სწორედ ამ სიტყვით, თქვენმა მზემ, ღმერთმა მშვიდობა მოგცეს-მეთქი, გაუწყრეს მაგას ღმერთი. როგორც მოგეხსენებათ ჩემი ამბავი, ისე დედა-შვილურად ვუთხარი, მშვიდობიანად, მაგრამ რა? განა მაგათზედ ტკბილი და გულ-მტკივნეული სიტყვა გასკრის?! ესე გახლდათ, ჩემო მო-

წყალევ ხელმწიფევ! ეხლა მე ვიცი, თქვენ ამ უბედურის შვილს დააჭერინებთ, ციხეშიაც ჩასომთ, მაგრამ ამას კი გეხვეწებით—ბევრს ნუ აცემინებთ: აზიზადა მყავს გაზდილი, მაგას—ერთი ორმოც სამოციოდე რუსის წკებლა ჭირადაც და ლხინადაც თავ-საყრელად ეყოფა. რა ვქნა? ჩემი გაზდილია, მაინც მებრალება, გთხოვთ უმორჩილესად, მაგაზედ მეტს კი ნუ დააკვრევინებთ. რაც უნდა იყოს მე ეგენი, ეგ გველის წიწილები მაინც ჩემად მეგულებიან, შვილებსავით დაგვიზღია, დიდი სიბრალული მაქვს. ეგრე გეთაყვანე, ბევრს ნუ აცემინებთ. თუ სამოცი გეცოტავოთ, ერთი ოციოდე კიდევ მოუმატეთ, არა უშავს-რა. მაგაზედ მეტს კი... აი მუხლმოდრეკითა გთხოვ—ნუ გადააქარბებთ. ეს კია, რომ რუსს უნდა დააკვრევინოთ როზგები, თორემ ქართველი, ხომ მოგეხსენებათ, მაგისტანებში ქალაჩუნა არის, ისე ვერ დაჰკრავს, როგორც ზაკონი და კანონია. ამასაც, თქვენმა მზემ, მაგისტვის ვამბობ, თორემ ცემა ცემად ჩათვლება და ეგ კი ისევ ისე ვირად დარჩება. კიდევ მეორედაც გაბედავს და იტყვის: დავ მცემონო, ხომ არ მეტკინებაო. და ეგრე გული წაუხდება და მაგის წახდენა მე არ მინდა, შვილივით გამიზღია; ჩემი ამაგი ფუჰად ჩაივლის. ახლა, არ იქნება, რომ კიდევ ჩვენ მებატონებმა არ ვიფიქროთ მაგათთვისა. მაგათ ხომ ღმერთმა თავისი ჭკვა არ მისცათ. (გლჟხს) აი, დაგიდგა ეგ თვალი, ხომ ყელს გვაჭრევინებთ ჩვენა, მაგრამ ჩვენ კიდევაც იმოდენა

გულის ტკივილი გვაქვს თქვენი, რომ ჩვენს ზრუნვასა და ცდას მაინც და მაინც არ გაკლებთ. (პო-სტედნიკს) ეგრე თქვენს თავს ვენაცვალე, ოთხმოცი იყოს მეტი კი არა.

ს ა რ ჩ ო ბ ე ლ ა ზ ე დ

ს ა რ ჩ ო ბ ე ლ ა ბ ე დ

ჰატაძა ამბავი

II

შუა ზაფხული იყო. მინდვრები და ქედები გოლ-
ვას სულ მთლად გადაეჭკნო და ფერი ეცვლე-
ვინებინა. იმ დღეს, რა დღიდანაც ვიწყობთ
ჩვენს ამბავს, ასეთი ცხარე მზე სწავდა ქვეყანასა,
ასეთი პაპანაქება იდგა, რომ დედა-მიწას ბული ას-
ლიოდა, თითქო გახურებული თორწეო. კაცი სი-
ცხისაგან დაოსებული ძლივს სულს იქცევდა. ამის-
თანა დღეს საქონელ გამოშვებულნი ღვინის ურმები
იდგნენ მწკვრივად ლოჭინის ხევის პირს. ხევში წყა-
ლი გოლვისაგან ისე მიღეულიყო, რომ ძლივსღა
მოიპარებოდა ქვებთა შორის რიყეზედ. საცოდავი
მეურმეები, ქანც-გაწყვეტილნი სიცხისაგან, გულ-
დაღმა გაშოტვილიყვნენ კონკილაზედ აყენებულ
ურმებ ქვეშ. ყველას ეძინა,—მარტო ორიოდ ბიჭი,
კალთებ აწეულნი, იდგნენ გუბის პირას და ხის ჯა-
მებით ასხამდნენ წყალს პირ-დაღებულს, დასიცხულს
კამეჩებსა, რომელნიც გუბეში ეყარნენ. აქედ პატა-

რა მოშორებით თავი მოეყარათ ხარებსა, ჩამდგარი-
ყვენ გუბის პირას, თვალე-დახუჭვილნი იცოხნებო-
დნენ და კუდით იგერიებდნენ მოუსვენარ ბუზებსა.

მზე გადიხარა; თბილმა შეგუბებულმა ჰაერმა
მოძრაობა დაიწყო. იმ ენა-ჩაფარდნილმა ადგილმა
გაიხმაურა. აიშალნენ მეურმეები თვალების ფშვნე-
ტითა; პირზედ წყალი შეისხეს და შესაბამელად მო-
რეკეს საქონელი, რომელიც სიცხის გატეხაზედ მინდ-
ვრად გასულიყო და სცოხნიდა გოლვისაგან გამ-
ხმარს ბალახსა. „ჰოო, ხიო, პატრონ ძაღლო, . . .
. . . .“ და სხვა ამისთანა და ამაზედ უარესიც
ისმოდა მეურმეების ხმაურობაში. როცა შეებეს და
წინა მეურმემ შოლტი გამართა, რომ ხარებს გაუ-
ტყლაშუნოს და დასძრას ურემი, მაშინ უეცრად
ხევის ყურედამ ორი ყმაწვილი გამოვიდა გზაზედ.
ორივეს ტანზედ სალდათის მაუდის „კურტკები“
ეცვათ. ერთს მათგანს თავზედ ეხურა უშველებელი
ჩერქეზული ქუდი. ქუდი ისე ჩამოფხატოდა თავზედ,
რომ ცხადი იყო, ქუდის პატრონი სხვა ყოფილა და
მხმარებელი სხვაა. მეორეს ეხურა სალდათური უწინ-
დებული უკაზიროკო ქუდი.

ჩერქეზულ ქუდიანი თექვსმეტ-ჩვიდმეტის წლი-
სა იქმნებოდა, მეორე ან თოთხმეტისა, ან ხუთმე-
ტისა. უფროსის სახე არ იყო ძალიან მარილიანი:
იმისი სხარტე და ფირფიტა ნიკაპი, იმისი წვრილი
სწრაფი და მოუსვენარი თვალი, ჩქარ-ჩქარი თვალთა
ხამხამი ცხადად ამბობდა, რომ ამ კაცის კანში რა-

ლაც უფხო გულია დამალული. მეორე,—უმცროსი უფროსსა ჰგვანდა კიდევ და არცა ჰგვანდა: ჰგვანდა ზოგიერთ სახის ასოს მოყვანილობაში, მაგრამ უფრო მარილიანი იყო. ამისი შავი და ღრმა თვალები მკვახედ გამოიყურებოდნენ. წარბ-შეკრული იყო და გულ-დახურული, თითქო რაღასაც ითმენსო და თავის-თავს ძალას ატანსო შინაგანი ამღვრეულობა არავის ამცნავსო. პირველი იმისთანა იერის ყმაწვილი იყო, რომ კაი კაცის კვალზედ წავიდოდა, შესამჩნევი არა იქმნებოდა-რა, ავის კაცის კვალზედ დადგებოდა—ქურდ-ბაცაციობის მეტს ვერაფერს ვერ შესძლებდა. მეორეს კი სხვა ნიშან-წყალი ჰქონდა.

— გამარჯვება თქვენი, — უთხრა მეურმეებს უფროსმა.

— აი, გაგიმარჯოთ, — მისცეს პასუხი.

— თქვენ უთუოდ ქალაქს მიდიხართ.

— გამოცანა გერგება, დაუძახა დაცინებით ერთმა მეურმემ.

უფროსმა ღიმილით ჩამოართვა ეს დაცინება და ლაქუციოდა.

უმცროსმა უფრო წარბი შეიკრა და რისხვამ ელვასავით გაურბინა სახეზედ, მაგრამ თავი მალე შეიკავა. ეტყობოდა, რომ გულის მოძრაობას მოერია.

— აი დალახვრა ღმერთმა ავი კაცი! — წამოიძახა უფროსმა: ჩვენ თუქურმიშის შკოლაში ვიყავით, ჩვენ ორნივე ძმები ვართ, თავადი-შვილები...

— ბეჟან! დატუქსვის ხმით დაუძახა უმცროსმა

თავის ძმას და ისეთის თვალთ შებედა, რომ სიტყვა გააწყვეტინა. ეტყობოდა, რომ უმცროსს რაღაც სიტყვა თავისის ძმისა არ მოეწონა და გაწყრა. ბეჟანმა თუმცა პირველში სიტყვა გაწყვიტა, მაგრამ მალე მოუტრიალდა გაწყვეტილს ამბავს და ძმას ყური აღარ ათხოვა.

— ჩვენ ორნივე ძმები ვართ, თავადი-შვილები, განაგრძო ბეჟანმა: მამა-ჩვენმა ქალაქიდან ერთი თუმანი გამოგვიგზავნა, როცა დაგითხოვონო, ერთი რუსის პოვოზკა დაიჭირეთ და წამოდიეთო. ჩვენც, — აი ამოაგდო ღმერთმა ავი-კაცის ქოქი, — ერთს რუსს გავურიგდით, რვა მანეთი მივეცით, რომ ქალაქში ჩავეყვანეთ. წამოგვიყვანა, გზაზედ ღუქანში დაგვეთრო, გადმოგვყარა პოვოზკიდან, თითონ შინ დაბრუნდა და ჩვენ ასე გამოგვისტუმრა. ჩვენი ბარგი და რვა მანეთი ფული თან გაიყოლა იმ სულ-ძაღლმა.

უმცროსი მთლად აირია. მიტრიალდა, ზურგი მეურმეებს და თავის ძმას შეაქცია, დაიწყო უაზროდ ყურება და მერე დაჟინებით დააცქერდა ჩამავალს მზესა.

— ერთი ასეთი ბუზმენტიანი ჩოხა გაიყოლია თან ჩემი, რომ ხუთ თუმნადა ღირდა, — დაიწყო ისევ უფროსმა: ჩოხას ჯანი გავარდეს, ის ძველი და სხვა ახალი: მამა-ჩვენი შემძლებელი კაცია...

უმცროსი მოუტრიალდა ძმას უფრო გულ-ამღვრეული და გაჯავრებული, ვიდრე წინად.

— ბეჟან, გეყოფა, კარგი!.. უთხრა უმცროსმა თითქო წყრომითაც და ვედრებითაც.

ბეჟანმა მაინც კიდევ ყური არ ათხოვა და მოკცა ისევ თავისებურად:

— ორის დღის უქმელები ვართ. ცუდი საქმე დაგვმართა იმ ოჯახ-დაქცეულმა. აბა ეხლა რა უნდა ვქნათ ამ უცხო ქვეყანაში?

— ვაი ჩემს გამჩენს! უპასუხა ერთმა დროულმა მეურმემ: უცხო ქვეყანაში რად იქნებით!.. ასე გონია, სათათრეთში იყვნეთ!.. ეს ქვეყანა საქრისტიანო საქართველოა. პურსაც გაჭმევთ, ღვინოსაც დაგაღვინებთ და კაი ქეიფსაც გაგაწვევინებთ. ვაი ავ-კაცს, რომ თქვენი ცოდვა აუღია, თორემ თქვენ რა გიპირთ? ასე ჩაგიყვანთ ქალაქშია, რომ ქარიც არ მოგადინოთ.

უმცროსს წარბი გაეხსნა, მოღრუბლულს სახეზედ რალაც სიამოვნების ფერმა გადაჰკრა. ერთობ, მისის სახის მეტყველებამ განცვიფრებული სიხარული გამოსთქვა, თითქო ადამიანის გულ-კეთილობას პირველად შეხვდაო და უკვირსო.

იმ დროულმა კაცმა გახსნა ხურჯინი, ერთი შოთი ერთს მისცა, მეორე—მეორესა და ერთი ჩარეკა ღვინოც ჩამოუსხა პატარა ტიკჭორიდან.

— ვაი შენს პეტრეს! დაიწყა იმავე დროულმა: ჩვენ დალოცვილს ქვეყანაში შიმშილით ლეკიც არ მომკვდარა, თქვენ რად შეგშინებიათ? შეექცეით, შეიღო! ეხლა კი ამ მშრალს პურს პურად-ძვირობაში ნუ ჩამოგვართმევთ, ამაღამ კი ასეთს ცხვრის მწვადებს გაჭმევთ, რომ ხონთქარმაც კი ტუჩები ილოკოს.

პეტრემ დაისო ორნივე თავის ურემზედ; წასვლა უთხრეს წინა მეურმესა. დაიძრა ქარვანი ურმებისა. ამტვერდა მშრალი გზა.

იმავე დღეს გლეხის ვახშობის დროს ამ მეურმეებმა ქალაქის პირში გამოუშვეს ურმები, რადგანაც ღამე იყო, და ქალაქში ღამის ხარჯს საქონლისას მოერიდნენ. მეურმეებმა თითო-თითო ღერი შეშისა შორიდან წამოღებული გადმოიღეს ურმებიდან და ცეცხლი დაანთეს. პეტრემ შესწო მწვადი თავის პატარა სტუმრებისათვის და როგორც შეეძლო გაუმასპინძლდა. ვახშამი სჭამეს. დაღალულნი მეურმეები დაეყარნენ და ძილს მიეცნენ. საქონელი მინდორზედ საძოვნელად გაიშალა. ღამის მეხრეები გვერდთ ედგნენ ყარაულად. პეტრემ ყმაწვილებს ჭკვეშ გაუშალა თავისი ნაბადი და უთხრა:

— თავადი-შვილები ხართ, ჩვენსავით ცარიელ მიწაზედ გდებას ვერ აიტანთ.

ყმაწვილები დაწვნენ, პეტრეც შორი-ახლო მიეგდო და მკვდარსავით დაიძინა.

გათენდა მტრედის ფრად. მეურმეები აიშალნენ, მაგრამ ჩვენმა პეტრემ თავისი სტუმრები თავის ადგილას ველარა ჰნახა. მიიხედ-მოიხედა და თვალი ველარსად ვერ მოჰკრა.

— ვაი შენ ჩემო თავო! დაიძახა ბებერმა პეტრემ, რაკი გული დააჯერა, რომ ყმაწვილები გაპარულან: აკი არ მომატყუეს ეს დროული კაცი! გაპარულან!.. წაიღებდნენ რასმეს!..

იკრა პეტრემ ჯიბეს ხელი და ორივე მოჭრილი ჰქონდა. კეთილმა ბერიკაცმა გულ-ნაკლულად ჩაიცინა:

— აკი იმ ძუძუ-მწოვრებმა არ გამქურდეს ეს დროული კაცი! სთქვა ღიმილით და თაკილითაც პეტრემ: ჩემზედ ახია: ისე როგორ დავიძინე, რომ ვერც კი გავიგე. აი დალაზვრა ღმერთმა სიბერე! არა, შვილო, ეხლა ჩემი შვილდი უნდა ძირს დაედო. ტყუილად კი არ მეუბნებოდა ჩემი უფროსი შვილი: მამი,—დაჰბერდი, შორს გზაზედ მეურმობაში ველარ გამოდგებიო. აკი ველარ გამოვდეგ, მე კი მეგონა აღზევანსაც წავალ-მეთქი კიდეც მარილზედ. ჰაი ტა, ტა, ტა... დაბერდი, დავჩაჩანაკდი... სირცხვილით შინ როგორღა მივიდე. მეურმე კაცი, ქალაქს მიმავალი ღვინის ურმით, გამქურდეს! მერე ვინა? ძუძუთა ბაშვებმა!.. ჯიბე მომჭრეს, ჯიბე. ვაი შენ ჩემო თავო!

— ბევრი წაიღეს? ჰკითხა ვილაცამ.

— სამი და ათი შაური,—მიუგო პეტრემ: აქ, შვილო, სავალალო ეგ კი არ არს, მაგას ვინა სჩივის. ეს სირცხვილი როგორა ეჭამო, როგორ! უსუსურმა ბაშვმა გამქურდა. ვისაც ვეტყვი, დამცინებს, ჯალაბსაც კი სიცილად არ ვეყოფი, მეზობლები ჯავრით გამხეთქენ. ბიჭო, მძინარეს ჯიბეები დამაჭრეს!.. არა, შვილო, რაკი ქართველმა რუსული შლაპკა დაიხურა, იმის საქმე წასულია. ფუ, ეშმაკს! მერე ვინა? ჯერ ტუჩებზედ დედის რძე არა ჰქონ-

დათ შემშრალი... ეს დროული კაცი... აი ტაი, ტაი, ტაი! ღმერთმა იმათ კი შეარგოთ და მე კი ეს სირცხვილადაც მეყოფა და სიცილადაც.

გაიქნია თავი ისეთის ღიმილით, თითქო ხუმრობაში ატარებსო ამ საქმეს, მაგრამ გულში კი მართლა სცხვენოდა.

II

 ავიდა ოთხი წელიწადი. გაზაფხულის პირი იყო. პეტრე, უწინდელზედ უფრო მიბერებული, ქალაქს მოდიოდა, წისქვილის ქვები უნდა ეყიდნა. მაგრამ როგორ მოდიოდა? იმავე თავმოწონებით, როგორც უწინ, ხოლო ეხლა სხვა მიზეზი ჰქონდა თავმოწონებისა. მას აქედ, რაც ის ხიფათი შეემთხვა, ხელი აიღო მეურმობაზედ—ვხედავ, აღარ ვარგივარო, ეუბნებოდა ხოლმე თავის შვილს გულის ტკენითა. ეხლა ამის ღვინის ურემზედ მისი უფროსი შვილი უჯდა და ხარ-კამეჩს ისა ჰხმარობდა. თითონ კი გადაებოტნა უშველებელ სავსე რუმზედ და ყვინსავით გამოჰიმული იჯდა. გზის მამალი *) ამის შვილის ურემზედ დაესვათ, პირველო-

*) ურმის ქარვანი რომ წავა შორს მანძილზედ, ერთ-ერთს ურემზედ მამალს დასმენ ხოლმე, რომ მამლის ყივილმა გათენება შეატყობინოს ქარვანსა, მეურმეების საათი გზაზედ—მამალია. უფრო ხშირად ვისაც პირველობა აქვს ქარვანში, მა-

ბაც ურმის ქარვანში ამის შვილისათვის მიეცათ. პეტრეს ეს ამისთანა პატივი შვილისა და ტოლებში თავ-გამოსაჩენი ამბავი ძალიან უხაროდა და თავი მოსწონდა. უხაროდა და ჰფიქრობდა: შინ რომ მივალ, ჩემს ბებრუცანა ჯალაბსაც ვახარებო ჩვენის შვილის გაპატიოსნებასაო.

პეტრეს ქალაქში ერთი ორიოდ დღე მოუგვიანდა. ქარვანიც დაბრკოლდა რაღაც საქმეზედ და ჯერ არ აპირობდა ქალაქიდან დაძვრას. ბოლოს სთქვეს: დღეს საღამოზედ მზე რომ გადიხრება, უნდა ქარვანი დაიძვრასო. პეტრემ ნაყიდი წისქვილის ქვეები დაუდო ურემზედ და ბაკში მიიტანა, საცა ქარვანი იყო გამოშვებული. შუა დღეც მოტანებული იყო და იმ საღამოს გასვლას აპირობდნენ. პეტრემ სთქვა: მაინც საქმე არა მაქვს-რაო, მოდი ერთი ავლაბრის მოედანზედ გავალ, ქვეყანაა, შევიტყობ რასმესო. მოედანზედ ხალხი ირეოდა როგორც ყოველთვის. ბევრგან ჯგუფ-ჯგუფად იდგნენ და ჟღირამული და ყაყანი გაჰქონდათ. პეტრეც ერთს ამ ჯგუფში გაერია, ერთი შევიტყო, რას ყაყანებენო. აქ გაიგო, რომ ზარბაზანი გაეარდება თუ არა, მახათაზედ ერთს კაცს ჩამოარჩობენო. პეტრეს თავის დღეში არ ენახა ეს ამბავი. გულმა ძალიან გაუწივა იქით.

მალიც იმას უზის ზოლმე. ურმის ქარვანში პირველობა, ესე იგი, წინა ურმის მეურმოდა, გლეხობაში სასახელოა, რადგანაც მარტო კარგს, გზის მცოდნეს, ფხიზელს, სანდო მეხრეს და კაი ზარ-კამეჩის პატრონს ანდობენ ზოლმე მაგ პირველობას.

„ბევრი ვაი-ვაგლახი მინახავს ჩემს სიცოცხლეში, სთქვა გულში: მოდი, ერთი ესეცა ვნახო.“

სთქვა და გაჰყვა ხალხს, მახათაზედ მიმავალს. მახათაზედ ბუზსავით ხალხი ირეოდა. იქ თავში, ერთს განაპირებულს ადგილს სარჩობელა გაემართათ და გარშემო ჯარი ედგა. წინ ფართო მოედანი ხალვითად იყო, არავის არ უშვებდნენ ახლო. პეტრემ მიიხედ-მოიხედა, ჰნახა ამოდენა ხალხი, კაცი თუ დედა-კაცი, და გაუკვირდა.

„ვთქვით, კაცები ჩემსავით თამაშად მოსულანო, ამ დედაკაცებს რაღა ღმერთი გასწყრომიათო, ეგრე თავი მოუყრიათ! რა მაგათი საქმეაო.“

ბოლოს ამაზედ დადგა, რომ სწორედ ტყუილი რამ თვალთ-მაქცობა იქნება ჯამბაზისაო.

„არც ეგ არის ურიგოო, სთქვა გულში პეტრემ: ეგ კარგიც იქნება, თორემ მართლა კაცის ჩამორჩობა აბა რა სანახავიაო? კატა ხომ არ არის, აიღო და ჩამოჰკიდო; რაც უნდა იყოს ღვთის სული ადამიანია. კიდევ იმიტომ ამოდენა მანდალოსანს თავი აქ მოუყრია. დედაკაცის თვალი მსუნაგია თვალთ-მაქცობაზედ... ახლა იმ სომეხმა რომ მომატყუა, კაცს არჩობენო, რა გაიტანა? აქაო და სოფლელია, მალე მოტყუედებაო. ვთქვით, რომ მოტყუედი, მითამ რაო? თამაშას ხომ ვნახავ... ღვთის წინაშე კი, იქავ რომ მცოდნოდა თვალთ-მაქცობას ითამაშებდნენ, იქნება არც წამოვსულიყავ, აი! ჰაი, ჰაი, კაცის გული მაღია, მალი ცოდვის საქმეზედ.

კაცის დარჩობის სანახავად გამოუქნელ მოზვერსავით კი გამომიწია და!.. ამ პატარა გულში რამოდენა ცოდვა და მადლი ტრიალებს.

ბევრს რალაცებს მოსთქვამდა გულში ჩვენი უსაქმო პეტრე, სრულად დარწმუნებული, რომ აქ თვალთ-მაქცობა რამ იქნება, თორემ დედაკაცებს აქ ან რა ხელი აქვთო, ან ვინ მოუშვებდაო.

ბოლოს, ვილაცამ გაიხმაურა: „მოჰყავთ, მოჰყავთო.“ მიიხედა პეტრემ, ჰნახა, რომ სალდათებს ერთი ვილაცა რუსულ ფარაჯაში გახვეული კაცი მოჰყავთ.

— ჰა, პეტრევ!.. არიგებდა პეტრე თავის-თავს: არ გაბრიყვდე, ეშმაკმა არ გაცდინოს, მართალი არ გეგონოს!.. ეგ სულ მაცდურობაა, დაგცინებენ, იტყვიან სოფლელია და მოტყუებდაო.

მაინც კი გაიწია, რომ ახლო ჰნახოს. იმდენი მიძვრა-მოძვრა ხალხში, რომ გაინაპირა თავი. სალდათებმა ზედ გვერდზედ ჩამოუარეს და ჩამოუტარეს ფარაჯაში გახვეული კაცი.

— „აი დალახვრათ ღმერთმა! სთქვა თავის-თავად პეტრემ: მართლა სალდათებს არა ჰგევანან, ე! რა რიგ ჩაუტმევიათ! ი თოფების ჭერაც რომ უსწავლიათ!.. რას არ მოიგონებენ ე ქალაქის ბიჭები! და-ხე, სულ რუსის ბიჭებსაც რომ ჰგევანან.

ამ ლაპარაკში რომ იყო, თვალი მოჰკრა ფარაჯაში გახვეულს. ის იყო ოცისა თუ ოც-და-ერთის წლის ყმაწვილი ბიჭი. წვერ-უღვაში ახლად გამოშვებული ჰქონდა და ლეკურად დაყენებული. სახე-

ზედ ზაფრანის ფერი ედო. პეტრეს რალაც ფიქრმა გაურბინა გულში.

— „რა ვქნა? ეს ბიჭი მეცნობა. ღმერთო მომაგონე: სად უნდა მენახოს? ჰკითხა ამაოდ თავის-თავსა, ამაოდ იმიტომ, რომ ვერ მოეგონა, სად ენახა.

— „ეჰ, ქალაქის ბიჭი იქნება ვინმეო, სთქვა ბოლოს; ბაკებში დღეში ათასი კაცი შემოდის და გადის, იქნება იქ მენახოს და გულში ჩამრჩენოდეს, ვინ იცის? არა, რა რიგად გაფითრებულია, მითამ და მართლა არჩობენ. ჯამბაზი თითონ ეს იქნება სწორედ. არა, შვილოს, ვერ მომატყუებთ!..

— ვუთი, ვუთი შენს დედას!.. იძახოდნენ მანდილოსნები: რა ახალგაზდა ბიჭი ყოფილა!..

პეტრეს გაუკვირდა ეს ძახილი.

— აი, დედა-კაცები არ არიან, თმა გძელი და ჭკუა მოკლე, სთქვა თავის-თავად პეტრემ: რა მალე მოტყუებდნენ. ხომ თითონაც სუ ყველანი თვალით მაქცები და კუდიანები არიან, მაგრამ აჰა... ეგენიც კი ტყუედებიან. მაგრამ იქნება ამათ ჩემი გაბრიყვება უნდათ, სოფლელიაო. ჰა, პეტრეც!.. თავს გაუფთხილდი, არ გაბრიყვდე!.. არ შერცხვე ეს დროული კაცი; ამოდენა ჯარ-ჯამათის სასაცილოდ არ გაიხადო თავი. დასწყევლოთ ღმერთმა ეს ქალაქელები, კაცი თუ ქალი, რა მალე შეგვატყობენ ხოლმე სოფლელ კაცს, თითქო შუბლზედ გვეწეროს.

— რა გენაღვლებოდა, შე უბედურის დღისაჲ! ამბობდა ერთი დედა-კაცი ჩადრში გახვეული: შენ-

თვის ყოფილიყავ და ამ დღეში არ ჩავარდნილიყავ. ვაი შენს დედასა, შე საცოდავის შვილო!

— დიად, მოჰყევ ენა ქარტლობას, ამბობდა გულში პეტრე: სწორედ დაგიჯერე აი. არა, აქაო და სოფლელი ვარ, არ გამაბრიყვო კი, თუ ღმერთი გწამს...

— ეგა სთქვი, ეგა და! მაგრამ კაცის წერა რაც იქნება, ის არის, უპასუხა მეორე დედა-კაცმა: საცოდავი წერას აუტანია. მაგრამ ეგ ხომ მოკვდება და წავა, ვაი მაგის მშობლების ბრალი, რა ცეცხლში ჩაცვივიან! ღმერთო, დაიხსენ ყველა ქრისტიანი.

— ბიჭოს! სთქვა გულში პეტრემ: პირობა შეუკრავთ, თუ რა ღმერთი გასწყრომიათ. აქედამ მოვშორდე, თორემ ერთს სირცხვილს მაქმევენ ეგ კუდიანები, მე და ჩემმა ღმერთმა.

სთქვა და ადგილი გადინაცვლა.

მივიდა და ჩადგა ახლა სულ სხვა ჯგუფახალხში. აქაც დედაკაცები ბლომად იყვნენ. ერთი გული ეუბნებოდა, მოდი ვკითხავ, რა ამბავია, მეორე კი ეუბნებოდა, სირცხვილია, დამცინებენო.

— რა ახალ-გაზდაა ეგ უბედურის შვილი! სთქვა ერთმა დედაკაცმა: ჯერ დღე სწორედაც არ გასთენებია და ეგრე აღრე და მალე კი უნდა მზე დაუბნელდეს.

— რა ოონეში უნდა იწოდეს ახლა ამისი დედის გული, ღმერთო მაგისთანა დღეს ნუ შემასწრობ!—დაუმატა მეორემ და ჩაიკრა გულში ხელი.

— აბაიმე, აბაიმე!.. სთქვა გულში პეტრემ ეხლა კი ცოტა წყენითა: ჩემზედ მოიცალა ამოდენა ხალხმა, თუ რა ამბავია ჩემს თავს. ესე მალე როგორ შეკრა ყველამ პირობა!.. ახა ღმერთო ჩემო! კარგია არა ვკითხე. აბა კიჟინას დამცემდნენ, აჲ! ჰა, პეტრე, გაფთხილდი, არ გაგაბრიყვონ, სასაცილოდ არ გაიხადო თავი. აი უსაქმურ ხალხს რომ იტყვიან, ეს ქალაქელები არიან: დასწყევლოთ ღმერთმა, ყველამ ჩემზედ არ მოიცალა!

ამბობდა ამას თავის გულში პეტრე და ეგონა, რომ მართლა და ეს ხალხი ამისათვის არის მოცლილი, სოფლელია და გავაბრიყვოთო. ამათაც გაექცა და ხელახლად გადინაცვლა ადგილი. ძნელი რამ არის, როცა გუნება თავში გამწევ ცხენსავით დლოჯავს ჭკუის ლაგამს და ცალ მხრივ გაიწევს.

III

მასობაში ის, ფარაჯაში გახვეული ბიჭი, მიიყვანეს და სარჩობელას ქვეშ დააყენეს. ცალმხრივ მღვდელი მოუდგა, მეორე მხრივ ვილაცა ჩინოვნიკი. წითელ პერანგა ჯალათი უკან ედგა.

— ე მღვდელი რაღას გაუგიჟებია, ეუბნებოდა თავის-თავს პეტრე: ტერტერა იქნება, თორემ მართალი მღვდელი ამას რად იკადრებდა. ის წითელ პე-

რანგა ვინ უნდა იყოს? იქნება თავი და თავი ჯამბაზი ეს იყოს.

ჩინოვნიკმა ქალღიმი ამოიღო და წაიკითხა.

— ეს თალისმის ლოცვა იქნება, სთქვა პეტრემ თავის-თავად: უთუოდ ჯადოს იქმონენ, თორემ აი ვნახოთ. მაშ კაი ამბავი იქნება.

მერე მღვდელი რაღასაც ეუბნა ფარაჯაში გახვეულს. პეტრემ თუმცა ყურები აცქვიტა, ფეხის თითებზედაც შედგა, მაგრამ შორს იყო და ვერა გაიგო-რა.

ფარაჯაში გახვეულს გახადეს ფარაჯა, გადააცვეს თეთრი პერანგი თავიდან ფეხებამდე, ასე რომ პირის-სახე აღარ უჩანდა. წითელ პერანგა ჯალათმა გაასწორა სარჩობელაზედ ყულფი, მერე კიბე მიაღდა სარჩობელის ბოძს. მოუბრუნდა უბედურს, ხელის კვრით წინ წაიგდო, აიყვანა კიბეზედ, მოსწია ყულფი, რომ თავი გააყოფინოს. ხალხს ხმა ჩაუწყდა, თითქო სული შეეხუთაო, თითქო ამოდენა ხალხის გულის ძგერა შედგაო.

ჯალათმა თავი გააყოფინა ყულფში, გამოაცალა კიბე და ჰკრა ხელი. ხალხმა ერთი ღრმად და ყრუდ ამოიქმინა, ისე როგორც ამოიქმენს ხოლმე უეცრად ცხელ-წყალ თავ-გადასხმული.

უბედური სარჩობელაზედ ჩამოეკიდა, ქანაობა დაიწყო და ფორთხალი. დიდ ხანს იქნია საწყალმა ფეხები.

— დილამდი რომ სულ ეგრე იქნევო ფეხები, მაინც არ დაგიჯერებ, ამბობდა თავის-თავად პეტრე.

ხალხი, წუთის წინად სულ-განაბული, ეხლა მხიარულად ჰყაყანებდა და ჰლაზლანდარობდა კიდევ. დაირღვა ხალხის გროვა, დაიშალა და გაიშალა მინდორზედ. ყველამ თავის სახლისაკენ გასწია სრულიად კმაყოფილმა, რომ ეს სამარცხვინო და გულისამაზრხენი თამაშა ჰნახა. პეტრემ მიიხედ-მოიხედა და ჰნახა, რომ აღარაფერს რჩება აქ. ჯარიც წამოვიდა. მარტო ორი ყარაული-ლა დარჩა სარჩობელასთან. იმ წითელ პერანგა კაცმაც გადიცვა რალაც სხვა ტანისამოსი და გამოსწია. სარჩობელაზედ დარჩა უძრავად დაკიდებული ის უბედურის შვილი. პეტრე გაოცდა.

— ბიჭოს, ეს იყო! სთქვა თავის-თავად: ვერაფერი თამაშა იყო. იქნება თვალთ-მაქცობა იმაში იყო, რომ შეცვალეს, კაცის მაგიერ ტომარა ჩამოჰკიდეს, ფეხებს რომ იქნევდა?.. მართულებს ვერ გაუკეთებდნენ თუ!.. მართულებით თუნდ ლეკურსაც ათამაშებენ. მაინც ვერაფერი ამბავია, ტყუილად მოვცდი. აი აქ კი მოვტყუვდი. აბა ვგდებულვიყავ ჩემთვის ბაკში, ერთი ლაზათიანად გამომეძინა, ისა არა სჯობდა? მე ვთქვით ჰო, ეს ამოდენა ხალხი რაზედ გაბრიყვდა? ბიჭო და, იქნება მართლა ჩამოარჩეს!.. ნეტავი მეკითხნა. ეჰ, დამცინებდნენ... ჰა, ვინ იცის? ე ხალხი რომ ასე ქეიფის გუნებაზეა, მიდის და მიყაყანებს მხიარულად! ეს რომ მართლა დარჩობა ყოფილიყო, ქვები ხომ არ არიან, ოჯახ-დაქცეულები, ერთს ცვარს ცრემლს მაინც ჩამოაგდებდნენ.

რაც უნდა იყოს ღვთის კერძო ადამიანია, კატა ხომ არ არი. მაგრამ ე დედა-კაცობას რომ სულ ერთიანად თავი აქ მოეყარა!..

გულში დიდი ეჭვი ჩაუფარდა. ეხლა მარტო იმის დარდი ჰქონდა შეეტყო, რაში ტყუედება: იმაში რომ ეს მართალი თვალთ-მაქცობაა და ტყუილი ჩამორჩობა, თუ მართალი ჩამორჩობაა. სწორედ გითხრათ, პირველში მოტყუებას უფრო ჰთაკილობდა მისი გული: აბა თვალთ-მაქცობამ ტყუილი მართლად როგორ უნდა მაჩვენოს ამ დროულ კაცსაო. და მართალი კი რომ ტყუილი გამომდგარიყო, ეგ არაფერი; მაგას როგორღაც უფრო ადვილად ჰყაბულობდა ჩვენი პეტრე. მაინც კი ძალიან უნდოდა შეეტყო მართალი.

ბევრჯელ გაუწია გულმა, მოდი დავეწევი ვისმე და ვკითხავო; ბევრჯელ მივიდა კიდევ და უნდოდა ეკითხნა თუ არა, შეფერხებულია:—არა, შევილოსა, დამცინებენო, ისევ ჩემს ჰკუას ავყვე ისა სჯობიაო.

ამ ფიქრებში გართული მიბარბაცებდა ჩვენი პეტრე ავლაბრის ბაკებისაკენ. გზაზედ ღუქანი დაინახა. ღუქნიდამ ხალხის ჟღრიამული გამოდიოდა.—მოდი, შევალ, ერთი ვნახოთ, რას იტყვიან დღევანდელ ამბავისასაო. იფიქრა: თანაც ცოტად დავნაყრდები, დილას აქედ არა მიჭამია-რაო. შევიდა, მოითხოვა ნახევარ ჩარეკი ღვინო, მოათლევინა გამხმარი ზურგიელი, მიჯდა კუთხეში და ქეიფს მიეცა. დაჯდა თუ

არა, თითქო ფეხ-და-ფეხ მოჰყვაო, შემოვიდა ერთი ნაბადში გახვეული ყმაწვილი კაცი. ამ ახლად მოსულმა მოითხოვა საწერ-კალამი, ქალალდი, დაეყრდო დაზგას და წერა დაიწყო, ჩვენი პეტრე ხელახლად დააჯკერდა ახალს სტუმარს. რა ვქნა, სად მინახავს ეს ბიჭიო, იძახდა გულში. თვითონ ბიჭი თავ-აუღებელად სწერდა წიგნსა. ამ ყოფაში კარგა ხანმა გაიარა, პეტრეს დაგვიანება აინუნშიაც არ მოსდიოდა და იმ ბიჭის ცქერაში ისე ნელა ილოლნებოდა, რომ საღამომდისაც თავის საუზმეს ვერ გაათავებდა. მისი ფიქრი სულ ის ბიჭი იყო: რა ვქნა მეცნობა და რატომ არ მაგონდებაო, წამ-და-უწუმ ეკითხებოდა თავის-თავს და თვალს არ აშორებდა. მზემ კარგა გადიხარა ჩასავალისაკენ და პეტრე კი იმ ბიჭის ვინაობით გაკვირვებული არ იძროდა ადგილიდამ. ბოლოს, რომ მეტი გზა აღარ იყო, პეტრე წამოდგა და, იმ ბიჭის უამბობით წყურვილ მოუკვლეელი, მივიდა, მედუქნეს გაუსწორდა, ერთი კიდევ გადაავლო თვალი იმ ბიჭს და ფუს-ფუსით გაექანა ავლაბრისაკენ. ჯერ ბაკებამდე კიდევ კარგა მანძილი იყო, რომ უეცრად უკანიდამ ვილაცამ მხარზედ ხელი დაჰკრა. პეტრე მობრუნდა. დაინახა ისევე ის ნაბადში გახვეული ტანად მაღალი ყმაწვილი ბიჭი, თვალეზზედ ქუდ-ჩამოფხატული.

— აჰა, ჩამომართვი ეს წიგნი, უთხრა ყმაწვილმა ბიჭმა და მიაჩეჩა ხელში ქალალდი: თუ შენ კითხვა არ იცი, წააკითხე ვისმე და ყური კარგად დაუგდე. დღევანდელს ამბავს ამ წიგნიდამ შეიტყობ.

სთქვა ესა თუ არა, მაშინვე გამობრუნდა ყმა-
წვილი ბიჭი და თუმცა ნაბიჯით წამოვიდა, მაგრამ
ასე ჩქარა კი, რომ ჩვენი პეტრე სირბილითაც ვერ
დაეწეოდა. პეტრემ გაოცებულმა მარტო ესლა მოა-
სწრო ეკითხნა წარმავალისათვის:

— ბიჭო, ვინა ხარ? სახელს მაინც მეტყუდი.

— წიგნი გეტყვის, წიგნი, — დაუძახა ნაბღიანმა
და გასწია ისე, რომ უკან აღარ მოუხედნია.

ეხლა მოაგონდა პეტრეს, რომ წელან სარჩო-
ბელაზედ ერთი ნაბღიანი ბიჭი სულ გვერდთ აეტუ-
ზებოდა ხოლმე, საითაც კი წავიდოდა.

— განა არა, სთქვა თავის-თავად: მაშინვე მივ-
ხვდი, რაღაც ამბავია. როგორც კრუხი წიწილას, ისე
გარს დამტრიალებდა. ნაბღიანი იყო, მაგასავით თვა-
ლებზედ ქუდი ჩამოეთხატა. სწორედ ისევ ის ბიჭია,
თუნდა დაგენადლო.

ვის ენაძლევებოდა, ეგ არ ვიცი, ხოლო ეგ კი
იყო, რომ წიგნი აიღო-დაიღო, გადაატრიალ-გად-
მოატრიალა, ჩაიღო ჯიბეში და სთქვა ნატვრითა:

— ახ, ნეტავი წიგნი კი ვიცოდე და! დღევან-
დელს ამბავს ამ წიგნიდამ შეიტყობო. იქნება მა-
ტყუებს კიდევ, მაგრამ რაო? თავის-თავს მოატყუებს,
მე რა? თითონ წავიდა, ხომ ვერ დამცინებს.

IV

მფრო გამაღებული წავიდა პეტრე ავლაბრის ბაკებისაკენ. გული არ უთმენდა, უნდოდა მალე გაეგო რა ეწერა წიგნში. ამის შვილმა წიგნი კარგად იცოდა, მღვდელთან იყო ნასწავლი. პეტრე მიდიოდა, მაგრამ გული ფეხს უსწრობდა.

— რა რიგ გაგქელდა ეს ოხერი გზაო, ამბობდა გულში: მივდივარ და ვეღარ მივსულვარო.

ბოლოს, როგორც იყო მივიდა. ოფლი წურ-წურით ჩამოსდიოდა და სულს ძლივს იბრუნებდა დაღალულობისაგან. მიათვალ-მოათვალიერა იქაურობა, ჰნახა, რომ არავინ არის. მეურმეები დაქსაქსულიყვნენ, ბაზარში გასულიყვნენ, ზოგს რა უნდა ეყიდნა საშინაოდ, ზოგს რა. პეტრეს იამა, რომ არავინ იყო ბაკში, იამა უფრო იმიტომ, რომ ამისი შვილი მარტოკა აქ სადმე უნდა ყოფილიყო, რადგანაც ქალაქში იმას არაფერი საქმე ჰქონდა. მართლაც, იქვე დერეფნის გრილოში იპოვნა შვილი; მიწოლილიყო გრილოში და ეძინა. გააღვიძა.

— ერთი ადევ, ეს წიგნი წამიკითხე, უთხრა პეტრემ და მიაწოდა წიგნი.

შვილმა თვალეზი მოიფშენიჭა, გაიზმორა და წიგნი ჩამოართვა.

— სად გიპოვნია, მამი? ჰკითხა შვილმა.

— მიპოვნია: კი არა! მოვდიოდი და ხელში მა-

მაჩჩეს, უპასუხა პეტრემ. სხვა რამის დამატება მეტი ეგონა.

შვილმა წიგნი გახსნა, გადაშალა და ასიგნაციები გადმოცვივდა. გაოცდნენ შვილი და მამა, ეს რა ამბავიაო. შვილს ფულის დათვლა უნდოდა, მამა გაუწყრა და ტუქსვით უთხრა მოთმინება-დაკარგულმა:

— რა დროს ეგ არის! ერთი წაიკითხე-მეთქი, რა სწერია. ლამის გული ბუდიდამ ამომვარდეს, ველარ მომიტმენია.

შვილმა დაიწყო კითხვა:

„დღეს რომ ყმაწვილი ბიჭი დაარჩეს, ჩემი ძმა იყო“.....

— რაო? გააწყვეტინა კითხვა ზარ-დაცემულმა პეტრემ და ელდისაგან გაფითრდა: ჩამოარჩესო!... მაშ მართალი იყო ის ამბავი!.. მაშ ხალხი რაღას ჰხარხარებდა მერე!.. წაიკითხე, წაიკითხე. ნეტა არ შენახა...

— მამი, რას ამბობ? ჰკითხა გაოცებულმა შვილმა: რატომ ეგრე დამთხვევით და გადარეულად ჰლაპარაკობ!?

— წაიკითხე-მეთქი, მე ვიცი რასაც ვლაპარაკობ,—უთხრა პეტრემ წყრომით და გულის აღელვებით. საწყალი ბერი კაცი სულ თრთოდა, თითქო აცახცახებდნო.

შვილმა გაიქნევ-გამოიქნევა თავი,—მამა ჩემს ეს რა დამართვიაო, და დაიწყო ისევ კითხვა:

„მამა ჩვენი ერთი ღარიბი აზნაურშვილი იყო. როცა მოკვდა, ჩვენ ორნი ძმანი პატარები დავრჩით. დედა მალე გაგვითხოვდა, შეირთო ერთი ვილაც აზნაურშვილი, ქალაქში მსახურობდა. რაც მამისაგან დედულ მამული გვქონდა, - ცოტა, მაგრამ იმოდენა, რომ ტკბილის ლუკმის ილაჯი გვექნებოდა — სულ მამინაცვალმა წაგვართვა, დაგვიყიდა, მიცვალ-მოცვალა და ჩვენ ცარიელზედ დაგვსვა. მინამ პატარები ვიყავით ჩვენ სოფლად ვეყარებით უპატრონოდ და ისინი კი ქალაქში იყვნენ. როცა მოვიდოდნენ, ჩვენ საწყლებს სულ ტყავს გვაძრობდნენ ცემითა. შიშველ-ტიტველნი, მშიერ-მწყურვალნი ვეხეტებოდით სოფლის ორ-ღობებში უპატრონოდ. ბიჭი იყო შინამოსამსახურე, ჩვენ გვცემდა, მამი ნაცვალი იყო, ჩვენ გვცემდა, ყველანი შინაურები, ვისაც კი შეეძლო, გვიტყაპუნებდნენ თავში. ბევრს უცხოვს, მართალია, ვეცოდებოდით საწყალი ობლები, მაგრამ შველა კი არსად იყო. ბოლოს, რომ ცოტა წამოვიზარდენით, მამინაცვალმა მოგვიშორა თავიდან, მიგვაბარა სალდათის შკოლაში თუქურმიშაზედ, ვაიდან ვუისში ჩაგვაგდო. აგვიყროლეს სული რუსულის ლანძღვითა და თრევითა, ამოგვართვეს სული ცემა-ტყვითა. ვითმინეთ და ველარ ავიტანეთ. დავკარით ფეხი და გამოვიქეცით. შევიარეთ ჩვენს სოფელში, ჩვენის ძველის სახლიდან ბიჭებმა გამოგვყარეს, ერთის ღამის ბინაც არ მოგვცეს. გამოგვედით ორნი ობოლნი ამ ტრიალ დედა-მიწაზედ უპუროდ,

უფულოდ, უბინაოდ, უნუგეშოდ, უთვის-ტომოდ. ვის შესტკივდებოდა ჩვენთვის გული? ჩვენ ყველასათვის უცხონი ვიყავით, ყველანი ჩვენთვის. გამოეწიეთ ქალაქისაკენ, გაბოროტებულნი, მთელს ქვეყანაზედ გულამღვრეულნი. გადავემტერეთ უსამართლო ქვეყანას, გადავემტერეთ ყველას, მამინაცვალს, დედას, ავსა, კარგსა, შენა და სხვასა. პატარები ვიყავით. ყველა ჰხედავდა, რომ თვალ-ნათლივ გვძარცვებდნენ, არავინ არ გამოგვესარჩლა, არავინ მოგვეშველა, არივინ ხმა არ ამოიღო. ჩვენი ცოდვა ყველამ დაიდო კისრად. მამინაცვალმა კი არა, თქვენ ყველამ გაგვძარცვეთ ჩვენ, თქვენ ყველამ მოგვიღეთ ბოლო. მინამ ცოცხალი ვარ ყველას გადვუხდი და როცა აღარ ვიქნები, იქ, ღმერთს გავცეთ ყველამ პასუხი. სულ ყველანი იქ მივალთ და იქ დავუდგებით ერთმანეთს პირის-პირ. ვნახოთ ვინ გამოვა მართალი, ვინ მტყუანი. ღმერთი გულის უფრო სინჯავს, მინამ საქმეს; იქ სამართალი არ გაბრუნდდება.

...გახსოვს, ამ ოთხის წლის წინად ლოჭინის ხევის პირს რომ ურმები გამოშვებული გქონდათ? გახსოვს, ორი ყმაწვილი რომ მოგადგათ? ისინი ჩვენ ვიყავით, ორის დღის უკმელები. საწყალმა ჩემმა ძმამ, ბეჟანს რომ ვეძახოდი, ბევრი ტყუილი ილაპარაკა მაშინ... მე მწყინდა ეგ, მე მაგას ვთაკილობდი, მაგრამ ვერა გავაწყე-რა. ჩემი საცოდავი ძმა უჯათი იყო, თვით-რჯული და ვაი რომ ამასთანავე გულ-ნამცეცაც იყო. ღმერთმა მიპატიოს ის ერ-

თად-ერთი სული, ის ერთად-ერთი ჩემი სისხლი და ხორცი, ის ერთად-ერთი ძმა-კაცი, ის ერთად-ერთი ადამიანი ჩემი კეთილის-მყოფელი, ჩემთვის თავ-დადებული, ჩემი მოსიყვარულე და ერთ-გული. დღეს ჩემის თვალთ ვნახე რომ კატასავით დამირჩეს!.. განა ამას შევარჩენ ქვეყანასა, მინამ კაცი მქვიან, მინამ თავზედ ქუდი მხურავს, მინამ პირში სული მიდგა!

„შენ მაშინ გულის-ტკივილით დაგვიურვე. შენ-მა გულ-კეთილობამ კინალამ მადლის შუქი არ ჩააწვდინა ჩემს ბნელს გულამდე, კინალამ შენმა გულ-კეთილობამ არ მომინადირა. მთელი ღამე არა მძინებია, გამიკრთა მაშინ ძილი, თუმცა ძალიან დაღალული ვიყავ. როცა ჩემი ძმა წამოდგა და შენ ჯიბეების კრა დაგიწყო, გული დამეთანაღრა, ავიმრიზე, თმა ყალბზედ შემიდგა. მაგრამ ხმა არ გავე, არ დავუშაღე. გაწყდეს, საცა წვრილია-მეთქი!.. ეგეც ჩემი მძარცველია, ეგ რომ კაცი ყოფილიყო, მე არ გამაძარცვინებდა-მეთქი.

„გაგქურდეთ და ჩამოვედით ქალაქს. აქ ცოდვაც და მადლიც უფრო ხალვათად დადის. ორივეს დიდი შარა-გზა აქვს. მას აქედ დღე არ გამოსულა, რომ არავინ არ გაგვეძარცვოს. ჩვენი დანაკარგი, ვინც შეგვხვდა, ვაზღვევინეთ. ამით ვირჩენდით თავსა, ამითვე ვიფხანდით ისარ-ნაკრავს, გამწარებულს და გაბოროტებულს გულსა. გული მაინც არ დაგვიცხრა, რაღაცას ღამოდა, საითღაც იწევდა. ვერ დავამეთ და ვერა...

„ამ ორის წლის წინად ისე მოხდა, თითქო თითონ ბედმა მიგვიყვანა მამინაცვლის სახლშიო. დედა ჩვენი მაშინ შინ არ იყო, სოფელში გაესტუმრებინა ქმარს. შევეუცვივდით ღამე ორნივე ძმანი, მამინაცვალი შემოგვაკვდა, გვინდოდა აგვეკლო იქაურობა და ველარ მოვასწარიო. შეგვიტყეს, პოლიცია თავს დაგვესხა. მე კი გამოვასწარ და ჩემი საწყალი ძმა მოემწყვდიათ და დაეჭირათ. ბოლო ხომ იცი: ღღეს ჩემის თვალით ვნახე, რომ ჩემი ერთად-ერთი ძმა, ერთად-ერთი კეთილის-მყოფელი კატის კნუტსავით ჩამომირჩეს. თქვენ იდექით და სეირს უყურებდით, მე კი ვუყურებდი და ვიწოდი... არ შეგარჩენთ, არა, ამ ამბავს!... ყველამ უნდა მიზლას ჩემი დანაკარგი. ძმის სისხლს, მინამ ცოცხალი ვარ, ავიღებ. მძულს ქვეყანა და ადამიანი უფრო. ჩვენ შუა საბოლოოდ ჩავტეხე ხიდი: მე ერთი აქედ პირას დავრჩი, თქვენ მრავალნი იქით. განკითხვის დღემ გამოაჩინოს საით არიან მართალნი და საით მტყუანნი. ღმერთი გულთა მხილავია: მინამ საქმეს სასწორზედ დასდებდეს, ჯერ გულში ჩახედავს ადამიანს. მე ჩემი გზა მართლის გზა მგონია. მართალი ვარ, თუ მტყუანი,—არ ვიცი. ეს კი ვიცი, რომ ერთი პატარა ძარღვი კიდევ მქონდა გულში და ისიც ღღეს სარჩობელაზედ ჩამწყდა. ამით სამუდამოდ მოვწყდი ქვეყანასა, როგორც წინადვე მოტეხილი ტოტი უკანასკნელ ძაფზედა დაკიდებული. მშვიდობით!.. თუ როდისმე ჩემი ნახვა მოიწადინო, მოდი და მეც ჩემ ძმასავით სარჩობელაზედ მნახე. ჩემი ბოლო ეგ არის.

„არ ვიცი რად და ჩემი გული კი იწევდა, რომ შენ წინ გადაშლილიყო.—აჰა გადაგიშალე და ლოდი ამეცალა.“

„შენს სამს და ათ შაურს ერთი ათად გიბრუნებ. შენმა გულ-კეთილობამ რომ ტკბილი ნალველი ჩამისახა გულში და კინალამ არ დამიმორჩილა, აქამდის კიდევ გულში მიღვივის როგორც ნაცრის ქვეშ შენახული ნალვერდელი. ისიც გაქრება, ვიცი. განა შენ კი ამხანაგი არა ხარ ჩემის მამინაცვლისა! განა შენ კი არ დამირჩე ერთად ერთი ძმა! განა შენ კი არ მიიყვანე ის სარჩობელამდე!“

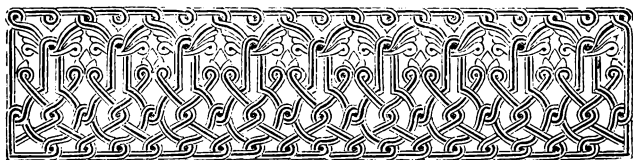
შვილი გაოცდა, მამას ცივმა ოფლმა დაასხა.

— მე რა შუაშია ვარო! დაიძახა კენესით და თრთოლით შეშინებულმა პეტრემ. პეტრე მთლად ცახცახებდა.

მართლა და ჩვენი ბებერი პეტრე რა შუაში უნდა იყოს...

ကတိသရဿနတ ပျဉ်ကိဒ္ဒက

ოთარაანთ ქვრივი

I

რას მიჰგავან ტკბილი სიტყვას?

მ ვეებერთელა სოფელში, რომელსაც თუნდა „წაბლიანს“ დავარქმევ, ყველამ იცოდა, ვინ არის ოთარაანთ ქვრივი. სოფლის გზირისათვის რომ გეკითხათ, ოთარაანთ ქვრივის კარ-მიდამოში მზისა და წვიმის მეტს არავის შეეძლო გავლა ქვრივის უნებურად.

ნაცვალი, თუ იასაული,—რაც გინდ დიდი საქმე ჰქონოდათ,—ოთარაანთ ქვრივის ეზოში ვერ გაიწაწანებდნენ და თუ როგორმე გაჰბედავდნენ, ისეთს ალიაქოთს ასტეხდა, რომ ბედსა და თავს დააწყევლინებდა. ნამეტნავად გზირს კარგად ახსოვდა ერთი ამბავი, და მერე ხომ მთელმა სოფელმაც შეიტყო. გზირს ერთხელ ერთი ქათამი წაერთმია,—დიამბეგი მობძანდა, სოფლად ქათმებს ვაგროვებთო, და ასეთი

ვაი-ვაგლაზი დააწია, რომ, ამბობენ, გუბერნატორამდე თავის ფეხით იარაო და ერთი ქათამი შეიღეულად დაუსვა მოურიდებელს გზირსაო. თუმცა თერთონ ქვრივსაც ერთი ათიოდ მანეთი შემოჰხარჯოდა მისვლა-მოსვლაში, მაგრამ ამას ამბობდა თურმე:

— ფული რა არის?!. ხელის ჭუჭყია. ერთი თუმანი რა სათქმელია!.. ჯავრი რომ არ შევარჩინე,— ეს რადა ჰღირს! ტყუილ-უბრალოდ რომ არ დავეჩავგრინე, ცოტაა! დეე ამას იქით იცოდნენ, რომ მე ოთარაანთ ქვრივს მეძახიანო.

სწორედ იცოდნენ კიდევ. ჯგუფად რომ გლეხკაცობა სადმე მდგარიყო, ნამეტნავად თუ შიგ ერია სოფლის მოხელე ვინმე,—ნაცვალი, თუ მამასახლისი,—და ოთარაანთ ქვრივი მიმავალი დაენახათ, ისე გაიფანტებოდნენ აქედ-იქით, თითქო ალაღმა დაჰქროლა წიწილებსაო.

კაცი ვერ იტყვის, სძულდათ, თუ უყვარდათ ოთარაანთ ქვრივი სოფელში. შიშით კი ყველას ეშინოდა. ასე იფიქრეთ, ტირილით გაჰირვეულებულს და გაკაპასებულს ბაღლებსაც კი ოთარაანთ ქვრივის სახელით აშინებდნენ გულზედ მოსული დედები.

— დაჩუმდი, შე არ გასაწყვეტო, თორემ აგერ ოთარაანთ ქვრივი მოდისო.

ოთარაანთ ქვრივმა ეს კარგად იცოდა და ბევრს არას ჰნაღვლობდა, რომ ასე ეკრძალებიან, ერიდებიან და უფროთხიან ყველანი.

— ქალაჩუნები რომ არიან, იმიტომაო, იტყო-

და ხოლმე თავის თავად: ჩემი რად უნდა ეშინოდეთ? რა ბაყ-ბაყ დევი მე მნახესო! მე მარტო ისა ვარ, რომ ჩემს ჯავრს არავის შევარჩენ, ტყუილ-უბრალოდ არავის დავეჩავგრინები. თუ გაჭირდა, რკინის ქალამნებს ჩავიცვამ, რკინის ჯოხს ავიღებ ხელში და ხელმწიფემდი ვივლიო.

სოფელმა კარგად იცოდა, რომ ოთარაანთ ქვრივს ტყუილ-უბრალო ბაქიობა და მუქარა არ უყვარდა. იმისი თქმა და ქმნა ერთი იყო.

— მე და ჩემმა ღმერთმა, ბარაქალა დედაკაცია, იტყოდა ხოლმე დათია ბადიაშვილი ოთარაანთ ქვრივზედ: არც სხვისას შეირჩენს, არც თავისას შეარჩენს სხვასა. ახლა შინა ჰნახე, — რა ამბავი აქვს: მთელი დღე ციბრუტყვიით ჰტრიალებს ოჯახში. იმისი ხელი და ფეხი დილიდამ საღამომდე არ დადგებაო.

სოფლის დედაკაცობას ხომ უფრო ეშინოდა ოთარაანთ ქვრივისა. ვაი იმას, ვისაც უსაქმოდ მოაქწრობდა ხოლმე: ძირიანად ამოიღებდა, ძირიანად მოსთხრიდა.

— რაო მუქთა მჭამელოო? ეტყოდა ხოლმე: შენს ქმარს თავის-თავის გამოკვება კი ეადვილება, რომ შენც მუქთად გკვებოსო. რას დაგიკრებია გულზედ ეგ დასამიწი ხელები, — აი მოგიკვდეს ეგ უგულო გული! მამა-შენსა აქვს ცხონება, შენც თუ ხელი გასძარი, შენს ქმარს მეტი ლუკმა გულზედ დაადგება, აი!.. მეტი მოუვა განა!.. აი დამიწდი, დამიწდი, კარგი რამ შენა ხარ!..

ისე არავის გაუვლიდა გვერდით, რომ არ გაეკინწლა, თუ რამ თვალში არ მოუვიდოდა. ძნელად იქმნებოდა, რომ ტკბილი სიტყვა ეთქვა ვისთვისმე.

— ტკბილი სიტყვა რა არისო! იტყოდა ხოლმე: ამ გამწარებულს წუთი-სოფელში ტკბილი სხვა რა არის, რომ სიტყვა იყოს. რას მიქვიათ ტკბილი სიტყვა! თვალთ-მაქცობაა, სხვა არაფერი. ტკბილი სიტყვა ნუგეშია, კაცს გულს მოჰფხანს. გულის-ფხანა რალა დარდუბალაა! ფხანა ქეცმა იცის. ნუ გაიქეციათ გულს და ფხანაც საჭირო არ იქმნება. სიტყვა სამურველი ხომ არ არის,—მოსაკიდებელი ჩანგალია, რომ გული ან აქედ მისწიოს, ან იქით, თორემ ობი მოეკიდება, როგორც კიდობანში დავიწყებულს პურს. გული ადგილიდამ უნდა მისძრას-მოსძრას კაცმა, თუ კაცს კაცის სიკეთე უნდა. ფხანა გულისა რის მაქნისია! უქმის კაცის საქმეა. თავადიშვილები ფეხის გულზე ხელს ასმევინებენ, რომ ძილი მოიგვარონ, გულის ფხანაც ის არის: ძილს მოჰგვრის. ის კი არ იციათ, რომ თუ წუთი-სოფელს ერთს ბეწო ხანს თვალი მოუხუტე, ისე გაგთელავს, როგორც დიდოელი ლეკი ნაბადსა.

— ოთარაანთ ქვრივს გულის მაგიერ ქვა უდევსო, ამბობდნენ სოფელში.

II

ზიღზიღ მოყრილი მადლი

ართლა ასე იყო თუ არა,—ეს უნდა ეკითხოხს ერთს სხვა ქვრივს დედაკაცსა, რომელიც სოფლის ნაპირას იდგა და მეტად წვრილ-შვილიანი იყო. ეს დედაკაცი ცოტა უხეირო, უნდილი რამ იყო, გარჯა ეზარებოდა და წვრილ-შვილი ნახევარზედ მშვიერ-მწყურვალს ჰყვანდა. ოთარაანთ ქვრივი ყოველ კვირა ღღეს ერთ ათიოდ შოთს და ერთ ბადია კორკოტს თავის ფეხით გადაუტანდა ხოლმე.

— აჰა, ხეთქეო, ეტყოდა ხოლმე დედაკაცსა: დაგიღია ეგ შავის მიწით ამოსავსები პირი, შე პირ-შავო, შენა, და შენი ღღენი ძაღლსავით სხვას შეჰყურებ, აგერ გამოხრულს ძვალს გადმომიგდებენო. შე არ დასაცალეებლო, რისთვის მოუცია ღმერთს ეგ ბარძაყის ოღენა მკლავები!.. დახე, დახე, ამ წუწკსა, წუწკის შვილსა, სამგლე გოჭსავით გათხვირულა, ლუკმა-პურის შოვნის უნარი კი არა აქვს. რა კარგი დაეყრებათ ამ შენს ცოდვის შვილებსა! შენი მაყურებლები შენგან აბა რა კარგს ისწავლიან! ესენი მაინც არ გეცოდება, შე უბედურის ღღისავ!..

დედაკაცი, ამისთანაების ჩვეული, მაინც მადლობას ეტყოდა ხოლმე.

— მადლობა!.. შენთვის მაგრად შეინახე, ძონ-ძებში გამოიკარ, არ დაგეკარგოს... დიდი განძია ეგ შენი მჭლე მადლობა ოთარაანთ ქვრივისათვის, ო შენ-მა მზემ! ეგრე ხელგაშლით რად იხარჯები. აი, მეხი-კი დაგაყარე! მადლობა!.. კარგია მუქთაა, თორემ მაგასაც ხომ ვერ იშოვიდი, რომ გარჯით საშოვარი იყოს. მადლობა!.. ეგ შენი მადლობა გინდა გახიე, გინდა გაბხრიწე...

გლახა-მთხოვარა ისე არ მიაღგებოდა კარს, რომ ოთარაანთ ქვრივს რითიმე არ გაეკითხა, მაგრამ თავისებურად კი წამოუღაგებდა.

— ი... ი... ი... შენ კი მოგიკვდა ეგ უხეირო თავი,—მიაყოლებდა ხოლმე, როცა გასაკითხს აწვდიდა: დაგიბრიყვებია ჩემისთანა სულელი დედაკაცი და ლუკმა პურს პირიდან აცლი. აი მეხი კი დაგაყარე მაგ ქეციან თავზედ. შე ოხერო, რომ აგიღია თავი და დაეხეტები სათხოვრად, ნამუსი აღარა გაქვს? ამ წუთი-სოფელში ვისა აქვს მეტი ლუკმა, რომ შენ გაძლიოს. ვერა ჰხედავ, შე გულ-მკვდარო, რომ ვინც კია, წელეზედ ფეხს იდგამს და დღის სარჩოს ძლივსა ჰშოულობს და შენ როგორღა გარჩინოს! ქვეყნისა არა გრცხვენიან! არა, შე ოყრაცო, ოთარაანთ ქვრივი დედაა შენი, მამაა, თუ შენი მოვალეა, რომ შეგინახოს! აი გაგინმეს ეგ ხელ-ფეხი! რისთვის გასხია ეგენი მაგ მუტრუკს ტანზედ, თუ ვერ მოგიხმარებია? ქვეყანას თავისი თავი კი შეუწახავს, რომ ეგ შენი ბრიყვი თავიც ინახოს? ფუ, შენს ნამუსსა!..

თუ მეტად შესაბრალოსი და ღონე-მიხდლილი გლახა შეხვდებოდა, ამაებს ხომ ეტყოდა და ეტყოდა და ბოლოს დაუმატებდა:

— წამოეთრიე ერთი მარანში, ღვინოს ჩაგაცეცხლებ. ნუ გეგონოს კი, რომ მადლს გიშვრებოდე რასმე. აი გაქრეს, — ოთარაანთ ქვრიმა შენთვის არა გამოიმეტოს-რა. აი ქვევრში რაღაც წუმზე ნადირალა დამრჩა, მაინც გადასაღვრელია და ბარემ შენ ჩასცეცხლო.

წაიყვანდა, ერთ ორიოდ ჩარექას კაი ღვინოს გადაახუხებდა და გამოისტუმრებდა თავისებურად ქება-დიდებათ.

ერთხელ ერთი მთხოვარა მიაღდა კარს. ოთარაანთ ქვრიმა გამოუტანა გასაკითხად ერთი უშველებელი შოთი, რასაკვირველია, თავისებური პილიპილიც მოაყარა ზედ: კარგად, ლაზათიანად გამოგილანძღათ. როცა მთხოვარა გაბრუნდა, მაშინ შეასწრო თვალი, რომ ფეხები დაჰხეთქოდა ფეხ-უცმელობით.

— დამაცა შე არ დასაცალეებელო, დაუძახა მთხოვარას.

მთხოვარა გაჩერდა. ოთარაანთ ქვრივი შევარდა სახლში, ილლიას ქვეშ ამოიჩარა ექესი შოთი, მოვიდა მთხოვარსთან და დაუყვირა:

— მე გამომყევ, შე ადრე და მალე დასამარხავო!

გაოცებული მთხოვარა გაჰყვა, ოთარაანთ ქვრივი გავიდა სოფლის ბაზარში, ერთი შოლტი საქალა-

მნე ღორის ტყავი გამოადებინა მელუქნეს, ექვსი პური მისცა, ტყავი გამოართვა და ისე მიახალა თავში მთხოვარას, რომ საწყალმა თვალებზედ ხელი მიიფარა, ცხვირ-პირში არ მომხვდესო.

— აჰა, შე არ დასარჩენო, ამოისხი და ჩაიცვი. იქნება ამოსხმაც არ იცოდე, შე დასალუპავო!

— რაო, ოთარაანთ ქვრივო, გემართა მაგისი, თუ რა არის? ჰკითხა ქოსმანსავით გათხვირულმა მელუქნემ.

— მაშ არა-და მაგის თავის მზემ, ჩემს თავს პურს დავაკლებდი და მაგის ქალამანში მივცემდი იტყუა ოთარაანთ ქვრივმა.

III

ხ უ თ ი ქ ი ს ა

ოთარაანთ ქვრივს სოფლის ნაპირას ერთი კაი მოზდილი ფიცრული ედგა. მისი ეზო, საკმაოდ ფართო გლეხ-კაცისათვის, გარს შემო-რტყმულია ტყრუშულის ღობითა. ეზო წმინდაა, ფაქიზად შენახული და დტრეფნიდამ მოყოლებული ქიის კარამდე სიგძე-სიგანეზედ მწვანით აბიბინებული. დერეფნის წინ ერთ ოციოდ ნაბიჯზედ უშველებელი

კაკალი სდგას, შტოებ ძირ-დაშვებული, შემორგვალეული, თითქო განგებ შემოკვეცილიაო.

კაცის თვალს იამებოდა, რომ ეს ეზო ენახა. სახლი, როგორცა ვთქვით, ფიცრულია. მარტო ჩრდილის მხრივ კედელი მთლიანია, სხვა მხრივ კი ყოველგან თვითო კარი აქვს დატანებული. კედლები ყველგან დაჩითულია სათოფეებითა. სჩანს შიშია-წოზის დროს ყოფილა აშენებული.

ამ სახლს მარჯვნივ წალმით დახურული მარანი ედგა, ოთხ-კუთხივ ღია და ფარალაღა. სახლის უკან კალო-საბძელია და საბძელ ქვეშ გომური. სახლის მარცხნივ პატარა ადგილია შემოღობილი და შიგ ბოსტანია.

აქ მოჰყავს ხოლმე ოთარაანთ ქვრივს ყოველივე ბოსტნეულობა, რაც კი დასჭირდება საზაფხულოდ, თუ საზამთროდ. თავისის ხელით ჰზარავს, სთოხნის, ჰმარგლის, სთეს და ჰკრეფს ხოლმე. თუმცა სოფლელები ბევრს იძახდნენ: ვის გაუგონია დედაკაცის ბარი და თოხიო, მაგრამ ოთარაანთ ქვრივი არას დაგიდედათ.

— თუ არ გაუგონიათ, ეხლა გაიგონონო, ამბობდა ხოლმე: მითამ მე რითა ვარ ნაკლები აიმი დამპალ გოგიაზედ! თუ იმასა ჰშვენის ბარი და თოხი, მე რაღა ღვთისაგან შერისხული ვარ. რა ვუყოთ, რომ ის მამაკაცია და მე დედაკაცი. მითამ ჩემზედ წინ რით არის? იმასაც ორი ხელი და ფეხი აქვს და შეცაო. თუ ის ხელ-ფეხს ასაქმებს, მე რაღა დარდუ-

ბალა გადამკიდებია!.. რა საპყარი და დავარდნილი მე მნახესო!..

ბოსტანში მუშაობა ისე უყვარდა, რომ სხვის ხელს არ მიაკარებდა. ბოსტანში პატარა რუი იყო გაჭრილი და მუდმივ და გაუწყვეტლად წყალი ჩამოიხსჩხებდა, დიდის სოფლის რუიდან წამოყვანილი. იმ სოფელში წყალი ბევრი იყო, სოფელს ზედ შუაზედ სამის წისკვილის წყალი ჩამოუდიოდა. როცა ძალიან გოლვა იყო, მაშინ კი წყალს სოფლელები ერთმანეთსა ჰპარავდნენ, სტაცებდნენ ბოსტნებისა და ნამეტნავად ვენახების სარწყავად. ოთარაანთ ქვრივს კი ვერ უბედავდნენ წყლის მოკლებასა. თუ ვინმე გაჰბედავდა, ვაი იმას!.. ოთარაანთ ქვრივი მეწისქვილესავით გაიდებდა ხოლმე მხარზედ თოხსა და აჰყებოდა რუს თავამდინა. გლეხები რომ ამ ყოფით დაინახავდნენ ოთარაანთ ქვრივსა, იტყოდნენ:

— წამოვიდა მეხი და ვაი იმას, ვისაც დაეცემაო.

სახლში რომ შესულიყავით, ყველაზედ უწინარეს თვალში გეცემოდათ სიფაქიზე და დაგვილ-დაწმენდილობა იქაურობისა. თარო ჩრდილოს მთლიან კედელზედ თავიდან ბოლომდე გახილულია და ზედ ჩამომწკრივებულია სუფთა ჭურჭელი ქაშანურისა. ორიოდ ქვაბი, ტაფა, ჩამჩა, ქაფქირი, ძალზედ დაწმენდილ-დარეცხილი, მხიარულად გადმოიკტირებიან მაღლიდამ, თითქო თავს იწონებენ, რომ კარგი მომგლეღი და პატრონი ასჩენიათ.

კერას აქედ-იქით თითო ტახტია დაფენილი
 კრელის ფარდაგებითა. მაგრამ კარგად შენახული და
 ნაპატრონები. ტახტების თავზედ თითო ბაცანკალი,
 ანუ, როგორც ზოგან ეძახიან, სართუმალი დგას ხა-
 რატით ნაკეთები. კუთხეში ერთი დიდი კიღობანია.
 ეტყობა ძველი ნაკეთობაა, იმიტომ რომ წინა-პირ-
 ზედ გამოხარატებულია სხვა-და-სხვა სახე და ძველ-
 ბური გრეხილ-ხვეულები სილამაზისათვის, ერთი დი-
 დი სკივრიცა სდგას მეორე კუთხეში. ეტყობა ერთს
 დროს ლურჯად ყოფილა შეღებილი და ეხლა კი სა-
 ლებავი გადასვლია. ამ სკივრზედ აკოკოლებულია
 ქვეშ-საგები, ლურჯის სუზანით თავიდამ ბოლომდე
 ჩამოფარებული.

ამ სახლის, ანუ, როგორც თვითონ ოთარაანთ
 ქვრივი ეძახდა, დარბაზის მოწყობილობისათვის რომ
 თვალი კარგად დაგეკვირვებინათ, იტყოდით—ამის
 პატრონი შეძლებული კაცი უნდა იყოსო. არც მო-
 სტყუვდებოდით. გლეხ-კაცობის კვალობაზედ ოთა-
 რაანთ ქვრივს ბევრი შეჰნატრებდა. ამას ქმრისაგან
 დარჩა ნახევარ გუთნეული საქონელი, ორი ფურ-
 კამეჩი, სამი ძროხა, ამას გარდა ორის დღის კარგად
 გაკეთებული და გავსებული ვენახი და ოციოდ დღის
 სახნავ-სათესი მიწა.

ვენახს ქვრივი ძალიან კარგად უვლიდა, ძალიან
 აპატიებდა და ვენახიც კარგს მოსავალს იძლეოდა.
 ამბობდნენ, რომ ოთარაანთ ქვრივი,—რაც უნდა
 მდარე მოსავალი ყოფილიყო,—სამს საპალნეს ღვი-

ნოს მაინც გაჰყიდლაო ყოველ წლივ. მისი ღვინო საპალნე შვიდ-რვა და ათ თუმნადაც ბევრჯელ გაყიდულა თურმე. შინაც სახარჯოდ ღვინოს სამყოფედ მეტს ინახავდა. ათის დღის მიწას ყოველ წლივ ჰხნავდა. სყიდვით იქნებოდა, ალოთი, თუ თავისის გუთნით, ათის დღისას უსათუოდ მოჰხნავდა და მოსთესავდა.

გაჰყიდდა ღვინოსა და მომეტებულს პურს თუ არა, ფულის ხუთს ნაწილად ჰყოფდა და ხუთ რიგად ინახავდა. ამისათვის ნაჭრებისაგან კრელი ქისები ჰქონდა, ჩანთასავით შეკერილები. ერთს ამისთანა ქისას „საჭირნახულოს“ ეძახდა და შიგ ინახავდა სახარჯოს პურისა და ქერების სამკალად, მოსაზიდად და საღეწად. მეორე ქისას „ბარაქალა ქისას“ ეძახდა. ამაში ინახავდა სახარჯოს ვენახის სამუშაოსათვის. მესამე ქისას „საჯანაბო“ ერქვა. ამაში ინახავდა ფოსტის ფულისა და საბეგროსას, თუ ვინიცობაა სოფელი ოდესმე შეაწერდა. მეოთხე ქისაში ინახავდა მოჯამაგირის საჯამაგირო ფულისა. ამ ქისას ეძახდა: „მიეცი და მოგეცესო“. მეხუთე ქისაში ჰქონდა საშინაოდ სახარჯო და ღარიბთა გასაკითხი ფული. ამ მეხუთე ქისას ოთარაანთ ქვრივი ხან „ფარსილას ქარვასლას“ ეძახდა, ხან „შიოს მარანსა“.

თვლა თუმცა მაგრე რიგად არ იცოდა და ხშირად კენჭებს მოიშველიებდა ხოლმე, როცა უამისოდ დათვლა უჭირდებოდა, მაგრამ ანგარიში ძნელად შეეშლებოდა. პირველს ოთხს ქისაში იმდენს ჩააწყობ-

და, რამდენიც საჭირო იყო და ძალიან იშვიათად მომხდარა ანგარიში არევიდეს. რაც პირველს ოთხს ქისას გადარჩებოდა, ყველას მეხუთე ქისაში დაუთვლელად ჩაჰყრიდა და, მინამ გამოილევიდა, დაუთვლელადვე ჰხარჯავდა.

IV

გ ა ნ ძ ი დ ა ა ნ დ ე ზ ძ ი

მველაზედ უძვირფასესი განძი სხვა დარჩა ოთარაანთ ქვრივს თავის ქმრისაგან. ქვრივს კი მართლა უძვირფასესად მიაჩნდა და სხვისა კი არ ვიცით. ეს განძი თოფ-იარაღი იყო. მისი ქმარი, დიდი გამრჯელი, მოამაგე, დიდი მუშა-კაცი, გათქმული მონადირეც ყოფილა. სახლში რომ შესულიყავით და კერიდამ მარჯვენა ტახტის ზემოდ კედლისათვის შეგეხედნათ, ჰნახავდით ბუდით ჩამოკიდებულს კარგად მოზდილ თოფს, ხმაღს თავისის ყაწიმებითა, ხანჯალს, დამბაჩას, სასწრაფოს და საპირის-წამლეს.

კვირა არ გავიდოდა, რომ ოთარაანთ ქვრივს არ ჩამოეღო ეს იარაღი და გულ-დადებით არ გაეწმინდა. როცა ამას შეუდგებოდა, გეგონებოდათ ჰლოცულობსო, ისე გულ-დასმით, კრძალვით და სასოებით დაუწყებდა ხოლმე წმენდასა. რაც ქმარი

მოჰკედომოდა, მას აქედ სულ ასე ექცეოდა ამ იარაღსა. სულთ-მობრძავი რომ ყოფილიყო, მაინც ერთს კვირას ისე არ გაატარებდა, რომ არ დაეწმინდა, არ დაეკრიალებინა, ცხვრის ღუმით არ გაეპოხა და ისე არ დაეკიდნა თავის ადგილას. ხოლო ერთხელაც ისე არ გაუწმენდია, რომ თვალში ცრემლი არ მოჰრევოდეს, გული არ ამოსჯდომოდეს და არ ატირებულობს.

— ვაი, ვაი მე უბედურსა!.. ჩაიკრავდა ხოლმე გულში ხელს: სადედა-ბეროდლა გახდა ეს ვაჟკაცის იარაღი. მოგიკვდათ, თქვე საწყლებო, კაი პატრონი!.. უიმე!.. განა მარტო თქვენ მოგიკვდათ!.. ხომ მეც მომიკვდა, მეც!.. წაიღო შავმა მიწამ ჩემი თევდორე... წამოგექცა, ოჯახო, დედა-ბოძი, დაგმიწვდათ, თოფო და ხმალო, თქვენი ფანდი ვაჟკაცი... გატყდა შუაზედ ჩვენის წუთი-სოფლის უღელიცა, მოგიკვდა, ოთარაანთ ქვრივო, ტოლ-დასადები მეუღლე, დარჩი ცალად... ვაიმე უშენოსა!.. ყვირილობის თთვეში რომ ირემს მომაყენებდა ურმით!.. იმისი ზარიანი ხმა რომ ყურს მომხვდებოდა, გული გადამიტრიალდებოდა სიხარულით. ჭირიცა და ლხინიც სულ მღერით და გალობით იცოდა. კაცი იყო, კაცი!.. ვენაცვალე იმის ჩრდილს!.. იმისი მუშაობა რომ ენახა კაცს,—თუნდა მარტო ყოფილიყო—ქორწილი ეგონებოდა. ქვასაც კი გააღვიძებდა და ხელს გაანძრევინებდა. ვენაცვალე იმის სახელს!.. რო კვდებოდა, მაშინაც კი არ შეუკრავს წარბი, დამიძახა და მითხრა:

— „რა გატირებს, ადამიანო! განა შენ კი შეჰრჩები ამ წუთი-სოფელსაო. ყველას ბოლო ეს არის, ტირილით ნაშობი სიცილით უნდა კვდებოდესო. სააქაოს სტუმარი ვიყავ და ეხლა შინ მივდივარო. რა გატირებსო.“

— რა ვქნა მე უშენომა? შევჩივლე მე.

— „როგორ თუ რა ვქნა!.. გაისარჯე და ირჩინე თავიო. მე კი თითებიდამ ზეთი და ერბო მწვეთდა თუ! ვირჯებოდი და უტკივარს ლუკმას ვჭამდიო. ქვეყანა ღონიერია, ნუ გეშისო. ოღონდ ჭირს ნუ გაუტყდები, ნუ გაელახვინებო... ე ჩემ პატარა გიორგის უპატრონეო, არ გამიღარიბო, არავის დამიჩაგვრინო, არავის არ შემინატვრინო! გაიზარდოს და მერე თითონ იცის. თუ იქნება თავისით იყოს, თავის მარჯვენით კაცობდესო. მამისეული თოფ-იარაღი შეუენახე, გამოადგება... თოფი ხაზინიანია-გაუფრთხილდეს, მხარში ცემა იცის. შორს მანძილზედ კარგად მიდის, ნიშანი კი ცოტა მაღლა დაუჭიროს!.. ეი... მაგის ტყვიის ზუზუნი ერთ რათმედა ჰღირს!.. ეჰ, რა ვუთხრა ამ წუთი-სოფელს!.. არ დამცალდაო... შენც მენანები, მაგრამ ეგ უფრო მენანება, ბაღლია უსუსური, უმწეო. ეჰ, ნეტავი კი ეგ დავაჟკაცებულო მენახა და!.. მერმე თუნდა ურმის თვალზედ გავცმოდიო... ეჰ, რაც არის, არის... ეშმაკის კერძად არ გამხადო, მკვდარს დამიურვე, მიპატრონეო“.

ამის მერმედ ბევრი აღარა დასცალდა - რა. ზოტქვა ეს თუ არა, გადაბრუნდა კედლისაკენ, ერთი

ამოიკვნესა, ჯიგარი თან ამოაყოლა, „მიედივარო“ მითხრა და მიაბარა. ღმერთს ალალი სული. ვაი შენს დამკარგავს, ჩემო კარგო თევდორე!..

ყოველს ამას მოიგონებდა ხოლმე ოთარაანთ. ქვრივი, კალთით მოიწურავდა თვალებიდამ. ცრემლს და მინამ თოფ-იარაღს კრიაღს არ დააწყებინებდა, არ მოეშვებოდა არც წმენდას და არც ტირილსა. რა თქმა უნდა, რომ ამ ცრემლს არავის დაანახვებდა, შეიღსაც კი, შეიღსაც არ შეამცნევინებდა ხოლმე.

ქმრის ანდერძს არ უღალატა. ოჯახიც შეინახა, სარჩო-საბადებელსაც თუ არ მოუმატა, არა და აკლო-რა, იარაღსაც კარგად უვლიდა და მკვდარსაც უურვებდა იმით, რომ ყოველ კვირას კორკოტსა და წანდილს ჰხარშავდა იმის სულის საცხონებლად და ყოველ წლივ აწირვინებდა.

შვილის მოვლას ხომ ზედ შეაღია თავისი ყმა-წვილ-ქალობა. ოც-და-ოთხის წლისა ძლივ იქნებოდა, როცა დაქვრივდა და ერთის წლის შვილი დარჩა. ის დღეა და ეს დღე, ჩაიცვა ლურჯი შილის პერანგი, შავი კაბა, თავზედ შავი მანდილი მოიხვია და აი ეს ოცი წელიწადია მხიარული ფერი არ მიუკარებია ტანზედ. თუმცა ბევრი მთხოვნელი ჰყვანდა, ბევრი ეხარბებოდა ოთარაანთ ქვრივის ოჯახში შესვლას, მაგრამ—თქვენც არ მომიკვდეთ—არ გათხოვდა და არა.

— მერე რა პირით-ღა შევეყარო საიქიოს ჩემს.

ქმარსაო, ამბობდა: აი უწინამც დღე დაუბნელდეს
ოთარაანთ ქვრივს, მინამ მამინაცვალს სახლში დაუ-
სვამდეს თავის პატარა გიორგისა. ვენაცვალე იმის
სიყრმეს!.. მამაშენს ვულალატო!.. შენ გაქცე!.. აი
უწინამც დედამიწა გაირღვევა და შიგ ჩამიტანს. გაი-
ზარდე, ჩემო თვალის სინათლევე, და გაახარე აქ დე-
დაშენი და იქ მამაშენი. აი შენ დეგედოს მტლად
შენი უბედური დედა!

იტყოდა ამას და შიგ გულში ჩაიკრავდა ხოლ-
მე თავის პატარა ბუთხუზა ბიჭსა.

დ ე დ ა - შ გ ი ლ ა ბ ა

მ დროს, როცა ჩვენს მოთხრობას ვიწყებთ,
ოთარაანთ ქვრივის შვილი გიორგი ოც-და-
ერთის წლის ბიჭი იყო. ერთი ჯმუხი და ძარ-
ღვიანი ყმაწვილი კაცი დადგა. კუბრსავით შავი და კარ-
გად დაკოკრებული წვერ-უღვაში ლამაზად უხდებოდა
მის შავგვრემანს და მოხდენილად მოყვანილს სახესა.
თვალადობით მეტად სანდომიანი და მარილიანი იყო
და უფრო უკეთესი იქმნებოდა, რომ მისი დიდრონი
ქორული თვალები მრისხანედ არ გამომეტყველებ-
დნენ. თვალთა მეტყველების ჭექას აძლიერებდა გა-

დაბმული წარბები. ეს მარილიანობას სახისას ბევრს უშლიდა. ამის გამო კაცი თვალს მოარიდებდა პირველ თვალის მოსწრებაზედ. ხოლო რამდენსაც უფრო დააკვირდებოდათ მის პირისახეს და თვალებსა, უფრო და უფრო მოგეწონებოდათ გიორგი. იშვიათად იცოდა ღიმილი, მაგრამ როცა კი გაიღიმებდა, თვალი ზედ დაგრჩებოდათ, ისე უხდებოდა ღიმილი. ტანადაც ერთი ბრვე კაცი იყო, მარჯვედ მოყვანილი და კარგად ჩასხმული.

კოხტად და ფაქიზად ჩაცმა-დახურვა უყვარდა. იმისი ყაითნებით მორთული საცვეთები, ჭრელი წინდები და ლამაზად გაწყობილი ფეხზედ ქალამანი რომ გენახათ, მაშინ დაიჯერებდით, რომ ჩვენებურ გლეხის ფეხსაცმელსაც თავისი სიტურფე და სილამაზე აქვს.

ბაზარში რომ გაივლიდა, იტყოდნენ ხოლმე: ერთი დოინჯის შემოყრა-ლა აკლია, თორემ თავადიშვილია და თავადიშვილიო.

ბევრს სოფლის საპატარძლოს ქალებს თვალი დარჩენია გიორგიზედ, შევარდნია გული, ბევრს ჩასახვია გულში იმისი სურვილი. გიორგის კი აინუნშიაც არაფერ მოსდიოდა... ტოლ-ამხანაგობას აგრე რიგად არ ეწყობოდა და თუ როგორმე ჩაერევოდა, პირველობას ყველგან ამას უთმობდნენ.

მუშაობაში ხომ მთელს სოფელში ამას სწორი არა ჰყვანდა თითქმის.

— ერთი გიორგის ხელეური მთელ ძნად შერ-

კერისო, ამბობდნენ გლეხ-კაცები: ბარს დაჰკრავს, ბარს, ასე გგონია დედამიწა უნდა შუა-გულამდე ჩაანგრიოსო. მარტო-ხელი ძნის ურემს დაუდებს და შინ მოიტანსო. რა კი საქმეს დაადგება, ზედ შეელევა, მინამ თვითონ საქმეს არ შეჰლევსო. საქმის გულით ამყოლია და ბოლომდე გამტანო.

ბევრს ამისთანაებს ჰლაპარაკობდნენ გიორგიზედ სოფელში და მუშაკაცობის სახელი გავარდნილი ჰქონდა.

— ძალიან ხელ-გამომავალი ბიჭიაო, ამბობდა ზოლმე ამისი დედა: დიდი გამრჯელი, მაგრამ ცხონებულსავით გულ-ღია და გულ-მზიარული არ არისო. ის ცხონებული ისე შეეკიდებოდა საქმეს, თითქო დროებასა და ლხინშიაო. ეს კი იმისავით გულმოდგინეა, დაუზარებელი, მაგრამ ძნელად თუ სადმე წარბს გაიხსნის და საქმეს შესცინებსო,—სულ პირდაღვრემილია და წარბ-შეკრულიო.

თუმცა ასეთი იყო გიორგი, მაგრამ თავისი დედის ყურ-მოჰრილი ყმა იყო თითქმის. ამის უნებურს თავის დღეში არ ინდომებდა. თუმცა კარგა მოზდილი იყო, მაგრამ გიორგი სახლსა და ოჯახში ბატონობას არ შეეცილა დედასა. გვგონია, პირველობას და უფროსობას არც კი დედა დაუთმობდა, თუმცა შვილი გაგიჟებით უყვარდა. ან რა საჭირო იყო? ვაჟკაცს არ შეეძლო ოჯახის მოვლა ისე, როგორც ოთარაანთ ქვრივსა.

ამათს დედა-შვილობას ბევრი შეჰნატროდა. დე-

დაც შეჰხაროდა თავ-მოწონებით შვილსა. დედამიწის ზურგზედ იმის მეტი სიხარული და ღებენა სხვა არა ჰქონდა-რა, რომ შვილისათვის ეცქერნა, შვილისათვის ეცოცხლნა. „შენი ვარ, შენთვის მოვკვდები, შენთვის დავიცემ დანასაო“, იტყოდა ხოლმე თავის გულში დედა, როცა შვილს სამუშაოდამ მომავალს დაინახავდა.

ხომ ესე იყო, მაგრამ თავის დღეში არავისთვის შეუტყობინებია, რომ შვილი ასე გაგიყვებით უყვარს. შვილსაც კი უმაღავდა თავის გულის-ნადებსა. მართო ეს კი იყო, რომ შვილთან ტკბილი ლაპარაკი იცოდა. თავის დღეში არ გაუჯავრდებოდა, თავის დღეში ავის სიტყვით არ მოიხსენებდა, თუმცა ხშირად კი სტუქსავდა. შვილი, რომელიც სხვისაგან თავზედ ფრინველსაც არ გადიფრენდა და ფეხ-ქვეშა ჯიანჭველასაც არ გაიტარებდა, დედას თავის დღეში სიტყვას არ შეუბრუნებდა, რაც უნდა ძლიერ ეტუქსნა.

— მართალია და იმიტომაც, იტყოდა ხოლმე, თავის თავად გიორგი: ბრალი ჩემია და ტუქსვაც ჩემზედ ახიაო.

არც ერთხელ არ ახსოვს გიორგის, რომ დედას უმიზეზოდ, ტყუილ-უბრალოდ დაეტუქსოს. რაკი ჩაუფიქრდებოდა ტუქსვას, მაშინვე გულის დააჯერებდა, რომ დედა მართალია. მართალს შეჩვეულის თვითონაც მართალი უყვარდა. ღალატი და არმობა ისე გააწიწმატებდა ხოლმე, რომ თუ საჭირო იყო, ხელ-

საც გამოიღებდა, ჩხუბს ასტეხდა, თავს გამოიღებდა. ჯერ კიდევ ბაღლობაში მოუხდა ამისთანა საქმე და აქამდე ახსოვდა. ახსოვდა იმიტომ რომ დედისაგან ტუქსვას, შერისხვას მოელოდდა, და ამის მაგიერ დედამ კი მოუწონა.

ერთხელ—ჯერ გიორგი აოი-თორმეტი წლისა. ძლივ იქნებოდა—ერთს მოზდილს ბიჭს თავისზედ პატარა ბიჭისათვის ქამრის ლილვები დაეტყუენა. მოტყუებული ბაღლი ტირილით იჭაჭებოდა და ის კი ლილვებს არ უბრუნებდა, გიორგიც მაშინ იქ ყოფილიყო და ბაღლებთან ჰთამაშობდა თურმე. ყური მოჰკრა ბაღლის გულ-ამომჯდარს ტირილსა. შეიტყო მიზეზიცა. დაანება თავი თამაშობას და მივარდა ლილვების დამჩემებელს: მიეცი, რას ემართლებიო. იმას ხელი ეკრა მეტიჩარასთვის და გადაეჭცია. გიორგი წამომხტარიყო და ქვა დაეშინა. მივარდნოდა ურჩი ბიჭი, ხელ-ახლად წაეჭცია გიორგი და ცემა დაეწყო. მოშველებოდნენ გიორგის სხვა ამხანაგები, ამოედოთ ქვეშ გიორგის მცემელი, წაერთმიათ ლილვები და კარგადაც დაეზილათ. თუმცა პატარა ბაღლს დაუბრუნეს წართმეული ლილვები, მაგრამ გიორგი კი კარგად იყო დაბეგვილი. ცხვირი გაეტეხნათ და სისხლი სდიოდა. წითელი გულის-პირი სულ ჩამოეგხრიწნათ.

ცხვირ-პირ დასისხლიანებული გიორგი, გულის-პირ ჩამოგლეჯილი რომ შინ მიუვიდა დედას, ელა და ეცა.

— ეგ რა არის, შვილო, მაჩვენე ერთი რა გაქვს გატეხილი?

— კუპრანთ თედომა მცემა.

— რაღა?

— თედოს მანასანთ გოლასათვის ქამრის ღი-
ლები წაერთმია. ჩვენ უკანვე გვინდოდა გამოგვერ-
თმია და ჩხუბი მოგვევიდა. მომერია. ის დიდია, მე
პატარა.

— მერე წაართვით?

— წავართვით.

— რა უყავით?

— ისევ გოლას მივეცით.

დედას იამა და შუბლზედ წარბი გაეხსნა.

— ნუ გეშინიან, ცხვირი გაგიკაწრავ ცოტად,
გაიზდები, დაგავიწყდება, უთხრა შვილს.

— არ დამავიწყდება. დაიცა, ერთი გავიზარდო!..
მე ვუჩვენებ,—ცემა როგორც უნდა.

დედამ შვილი გულს ჩაიკრა.

— სულ ცხონებული მამაა, ცხონებული მამა,
გაიხარა დედამ: უი შენ კი გენაცვალოს დედა შე-
ნი, ჩემო ქებავ და დიდებავ!

ეს გულში სთქვა და გულშივე დაიმარხა. შვილს
ცხადლივ არა უთხრა-რა. ხოლო ცხვირ-პირი რომ
დაჰბანა და მოალამაზა, ეს დაატანა:

— აი, ჩემო კარგო, ეხლა უფრო ლამაზიცა
ხარ და!.. წადი, შვილო, ითამაშე, ეხლა უფრო მო-
გიხდება. ჰტიროდა განა გოლა?

— მაუ?

— გაუხარდა ღილები?

— მაშინვე დაჩუმდა, აღარა ჰტიროდა.

პატარა გიორგი გამოჰწკრინდა თავის ტოლ-
ამხანაგებისაკენ სათამაშოდ.

დედამ უყურა, უყურა გამალებულს შვილსა და
როცა თვალთაგან მიეფარა, სთქვა:

— უი შენ კი გენაცვალე! მამაც კარგი გყვან-
და და არც შვილი იქნები უარესიო.

VI

გ ი ჟ ა ზ , თ უ რ ა ზ

ს ხასიათი დასჩემდა გიორგისა. დედისავით,—
თავისი იყო, თუ სხვისა,—თუ ცუდი რამ იყო,
გამოეკიდებოდა. ბევრს ამისათვის არ მოსწონ-
და გიორგი. კაცო, რა უნდა, სხვის საქმეში რად
ერევაო? არა ერთი და ორი იძახდა ამას სოფელში.
ამ ხასიათმა ბევრი ხიფათი შეამთხვია, მაგრამ არც
თვითონ იშლიდა, არც დედა უშლიდა. ამას წინად—
სულ ორი კვირა არ იქნება—კინაღამ სოფლის სა-
სამართლომ გომურში არ დაამწყვდია. ერთი უცნაუ-
რი და დაუჯერებელი ამბავი ჩაედინა.

გიორგი ტყეში ყოფილიყო ჭიგვის საჭრელად.
ომარაანთ მოჯამაგირე ენახა ტყეში. თურმე ურემი
გამოუტანებიათ ტყეში შეშისათვის და ის კი ჩრდილ-

ში წამოწოლილიყო და ლაზათიანად ჰხვრინავდა. ეს კიდევ არაფერი. კამეჩები წნელით გამოება ურემზე. საცოდავი პირუტყვები იქავ ურმის თვალთან ეყარნენ და ზარმაცად იცოხნებოდნენ უილაჯობით.

გიორგი თურმე ზედ მიაღება მოჯამაგირეს, ტყილამ მოდენილი. ფეხი წაჰკრა გასალვიძებლად.

— ადე, ძმობილო, აუშვი ე კამეჩები ცოდონი არიან.

— შენ რა ჩემი ფეხები გინდა, დაუყვირა მოჯამაგირემ, — როცა თვალები წამოაჭყიტა.

— თითონ რომ არ ვარგინარ, შენი ფეხები ვისთვის რის მაქნისია. კამეჩები ცოდონი არიან-მეთქი.

— მერე შენ რა გეპრიანება?

— ის მეპრიანება, რომ არამია შენთვის ჯამაგირი. ვთქვათ პატრონს ატყუებ და ატყუებ, ე პირუტყვი მაინც არ გენანება, ქრისტიანი არა ხარ, მაგათი ცოდო მაინც არა გწვავს!.. მიგიღეძია საცოდავები წნელით ურემზედ, შიმშილით ფერდები ჩასცვივნიათ.

— მაშ არა და თავზედ დავისვამდი.

— დაისვამდი, მე ვიცი, მაგ ქეცოანს თავზედ ბევრს კი მოსძოვდნენ აი!.. ვერა ჰხედავ, ტყეში ბალახი მუხლამდე! ფასი ხომ არ გაგივა გაგეშო პირი მოეტყუებინათ.

— გამეშო-რა, მუქთი ფეხები მაქვს, მაგათ ძებნაში მერე სული ამომრთმევოდა.

— აი შე უნამუსო! აქაო და არავინა მხედავ-

სო, ნამუსის ქული აგიხდია და ლაფში გადაგიგდია. შენს ღმერთს რალას ეუბნები! აქაო და კამეჩი პირუტყვია, შაბრალება არ უნდა, თუნდაც სხვის ამა-ნათი, სხვის მონაბარი არ იყოს!

— მერე შენ რა? ვისი ტიკი-ტომარა ხარ. შენი მოჯამაგირე ხომ არა ვარ.

— აი გაქრეს, გიორგიმ შენისთანა კაცი ახლოც არ მიიკაროს!!.. ჩემი რომ იყო, ცარიელ პურის ქამის ფასადაც არ შეგინახავდი. ადე-მეთქი!..

— დამეხსენ... შენ შენს წერას ხომ არ აუტანხვარ, რატომ ეგრე არახუნებ. თუ ზურგი არა გქავა, შენ შენს გზაზედ წადი-მეთქი, თორემ...

— თორემ... მე ვიცი, ყურებზედ ხახვი არ დამაჭრა. ადე-მეთქი, ამ პირუტყვების ცოდვაში ნუ ღდებები, თორემ ამ ქიგოს ხომ ჰხედავ...

გიორგიმ ამის თქმაზე ფეხი კიდევ წაჰკრა. მოჯამაგირე გულზე მოვიდა. წამოუხტა ზეზე, გიორგის წინ აეტუზა, გულ-მკერდი გადმოუგდო და მიუშვირა, თითქო ეუბნებო: აბა ეს მე და ეს შენ, დამკარ თუ კაცი ხარ და ქული გხურავსო.

გიორგის მოეწონა ამისთანა სითამამე მოჯამაგირისა, მაგრამ უკვირდა,—რის იმედითაო.

— რა ვქნაო, სთქვა გულში გიორგიმ: თუ ეს მართლა ვაჟკაცია, საქმეს არ უღალატებდა, პირუტყვს შეიბრალებდა და თუ ვაჟკაცი არ არის, რატომ ესე გაბედულად მომიშვირა გულ-მკერდი და თავ-მოწონებით ალვის ხესავით წინ გამემართაო.

— თუ კაცი ხარ და თითს დამაწებ!.. მაშინ ჰნახავ შენს სეირს, უთხრა გულ-მკერდ მოღერებულ-მა მოჯამაგირემ.

მუქარა იწყინა გიორგიმ. აღარც აცია, აღარც აცხელა, ეცა, წამოჰკრა სარმა და თუმცა ვერ დასცა, წააბარბაცა კი და ცალი ხელი დააბჯენინა დედამიწაზედ. წამოუხტა ფიცხლავ მოჯამაგირე, დაეტაკა გიორგის და ჰკრა გულის პირში ხელი. გიორგი შეტოკდა და გადიხნიქა უკან.

— ბიჭოს!.. შენ აღარა ჰხუმრობ, დაუძახა გიორგიმ, ჭიგო ხელიდამ გააგდო და შეძიძგილავდნენ.

გიორგიმ ბევრი აღარ აცალა: ჰკრა მოგვერდი და გააკრა დედამიწას, როგორც შოთი თორნესა. წაქცეულს ხელიც არ დააკარა. მოჯამაგირემ დამარცხება ძალიან ითაკილა, — ისიც თავმოწონებული ბიჭი იყო — წამოხტა და ერთი ლაზათიანი სილა გაუშალა გიორგის უეცრად. როგორ თუ სილაო, მივარდა გიორგი, ამოიღო ქვეშ და იმდენი სცემა, რომ მოჯამაგირემ ხვეწნა დაუწყო.

— წადი, საცა შენი სთქვა, იქ ჩემიც ნუ დავაიწყებდებო, უთხრა გიორგიმ: და ღმერთს კი არსად წაუხვალ ამ პირუტყვების ცოდვითაო.

თქმა არ უნდა, რომ გიორგისაგან გაბორბოტებულმა მოჯამაგირემ თავისი ცემა შესწივლა ომარაშვილსა.

— რაღა გცემაო? ჰკითხა ომარაშვილმა.

— მაგდენს რად უდებ ურემსაო? ან საქონელი

არ გეცოდება, ან შენი თავიო!.. ეგეც რომ არ იყოს, სხვასაც ხომ მაგდენს მოსთხოვენო; ეთქვათ, შენ შეგიძლიან, სხვა მაინც არ გეცოდებაო. მომდგა ამა-ზედ და ჭიგო ზედ დამალეწა. შენც დედა და მამა საფლავში არ დაგიყენა. აქაო-და ჯამაგირს იძლევა, სულს ხომ არ ამოართმევს ადამიანსაო.

— ბიჭო-და, მაგდენი არა გედო-რა ურემზე!

— ეგა სთქვი-და!.. მეც ეგ არ მიკვირს, რა მოეჩვენა იმ ოჯახ-დაქცეულსა! მე კი ასე შემაქცია-და!..

ომარაშვილი გავლენიანი კაცი იყო სოფელში, ითაკილა, მოჯამაგირე როგორ გამილახა იმ გუშინ-დელმა ჭყლინტმაო. წაიყვანა მოჯამაგირე და სოფლის სასამართლოში აჩივლა. თითონაც, რასაკვირველია, წაექომავა.

— მოწამე გყავსო? ჰკითხეს მოჯამაგირეს.

— ოთარაანთ გიორგის რა მოწამე უნდა? ღმერთმანი, იტყუებს-და!.. სთქვა ვილაცამა.

— მაგას კი მართალს ამბობ, სთქვა ერთმა მოსამართლემ: ის ტყუილს არ იტყვის, პირიანი ბიჭია. კვირა დღეს დაიბარეს გიორგი.

— მართლა სცემე? ჰკითხეს.

— მართლა ვცემე.

— რადაო?

გიორგიმ ყველაფერი უამბო.

— ბიჭო-და, შენ რა დავა გქონდა?

— ის დავა მქონდა, რომ მაგისტანა ნამუს ახდოდა კაცისაგან ქვეყანა დაღუპული. კაცი კაცს ვე-

ღარ ჰნდობია. მაგის გამოისობით კარგს მოჯამაგირესაც სახელი აქვს გატეხილი. თვითონ ხომ ეძინა და ეძინა, კამეჩებიც მიეღრძო ურემზედ. იმათ საცოდლობამ დამწვა, რომ სხვა არა იყოს-რა.

თქვენი მტერი იყოს, მოსამართლეებს დღე დადგათ. ომარაშვილის გულის მოგებაც უნდოდათ, ერთს სადილს მაინც გვაჰმევსო; ოთარაანთ ქვრივისაც ეშინოდათ, გუბერნატორამდის ივლისო. თუნდ ეგეც არ ყოფილიყო, გული გიორგისაკენ უწევდათ, თუმცა ცემა კი ცემად ედგათ თვალწინ. არ იცოდნენ, გულს აჰყოლოდნენ, ოთარაანთ ქვრივის შიშსა, თუ ომარაშვილის ხათრსა.

ომარაშვილმა დაიხსნა გაჭირებისაგან სამართალი.

— მე ჩემ თავად მიპატიებია გიორგისათვის, სთქვა ამან: და სხვამ თავისი იცის. ყოჩაღ, ბიჭო, მე და ჩემმა ღმერთმა, ყოჩაღ!..

— უპატიებია!.. წამოიძახა გაჯავრებულმა მოჯამაგირემ: აი გამიჯდა გვერდებში!.. ზოგი ამ ჩემს დალურჯებულს ბეჭებსაცა ჰკითხე.

— რა ვკითხო, შე ოხერ-ტიალო! მე თუ მკითხავ, ეგ ცოტაც არის შენთვის-და!.. უპასუხა ომარაშვილმა.

— მე და ჩემმა ღმერთმა მართალს ამბობს, სთქვეს მოსამართლეებმა და დაითხოვეს შინ გამართლებული გიორგი.

— ბიჭო-და, ეს კაცი ან გიჟია, ან ღვთისაგან

მოგზავნილი, ეუბნებოდა გიორგიზედ ერთი იქ დამსწრეთაგანი მეორეს, როცა სასამართლოდამ ხალხი დაიშალა და შინისაკენ წავიდ-წამოვიდა: რომ არ გაგონილა!..

— მე და ჩემმა ღმერთმა მაგის გულში ან ღვთის მადლი ჰტრიალებს, ან ერთი რაღაც უბედურებაა მაგის თავს, დაჰკრა კვერი მეორემ.

— იმ დღევანდელი არ იყოს: ბეჟანაშვილის მოჯამაგირეს ურმით საფუქვავი მოჰქონებოდა შინ. იმ ოჯახ დაქცეულს თავ-სუბუქად დაედო. კამეჩები თურმე ყელში ჰხრიალებდნენ, ისე წასჭეროდათ აპეურები. ოთარაანთ გიორგი გზად მოღენილა თურმე. დაუნახავს ეს ამბავი. ამხტარა ურემზედ, საცალოები წაუწევ-წამოუწვია, გაუმართავს რიგზე ურემი, ერთი ლაზათიანი, შენი მოწონებული ჩაუთხლე-შია მოჯამაგირისათვის თავში და უთქვამს:

— შე ადრე და მალე დასაბრმავებელო, ვერა ჰხედავდი, კამეჩები ირჩობოდნენ! რა პირით მიდიოდი პატრონთანო.

— ახლა ჩვენში რომ ვიკითხოთ: რა დავა ჰქონდა?

— ეგა სთქვი და გაათავე. მეც ეგ არ მიკვირს! აკი ვამბობ, ეგ კაცი ან გიჟია, ან ერთი რამ ღვთის ნიშანია მაგის თავზედ-მეთქი.

— დედაც ხომ მაგისთანა გადარეული და დამთხვეული ჰყავს. მამაც კი—ღვთის წინაშე—ცოტა არ იყოს მოუსვენარი კაცი იყო. ეგეები იმანაც იცოდა.

— აი ამაზედ არის ნათქვამი: დედა ჰნახე, მამა. ჰნახე, შვილი ისე გამოჩნახეო. მაგათში ან დიდი ცოდო ჰტრიალებს, ან დიდი მადლი. აქ სხვა ნიშან-წყალია.

გიორგი რომ შინ მივიდა, ყველაფერი უამბო. დედას. ოთარაანთ ქვრივს გაუკვირდა:

— დახე, მაგ ვირ-თაგვებსაც ზოგჯერ სწორე; სამართალი სცოდნიათო!..

VII

ჭ ა გ რ ი დ ე დ ი ს ა

იორგი ოც-და-ერთის წლის ვაჟი-კაცი იყო და. ცოლის შერთვა თიქრადაც არ მოსდიოდა. ოთარაანთ ქვრივი ამაზედ ძალიან ჰნადვლობდა და სწუხდა.

— რა გუყო?.. ჰფიქრობდა ხოლმე: ცოლ-ქმრობის საქმე ცაში ჰრიგდებო. სჩანს ღმერთს ჯერ არ მოუწადინებია. დრო კი უწერს: მაგ ხნის ბიჭებს შვილებიცა ჰყავთ. ოი, ერთი მაგისი შვილი კი გამიგორა კალთაში და თუნდა მაშინვე გულ-ხელი დამიკრიბონ და ცოცხალი დამმარხონ.

ეს ხომ აწუხებდა და აწუხებდა, ამ მწუხარებას ერთი სხვა ნადველიც ზედ დაემატა. ოთარაანთ.

ქვრივი ამ ბოლოს ხანებში ჰხედავდა, რომ შვილს გუნება ეცვალა, უფრო დაიღვრიმა, უფრო გული დაიხურა, უფრო ჩაიკეტა, უფრო დანაღვლიანდა. ხომ არც წინად იყო მხიარულის გუნებისა, მაგრამ ეხლა მეტის-მეტია, თითქო რაღაც წაჰკიდებია და თქმა ეკრძალებათ.

მოვიდოდა შინ მუშაობიდან კარგა ბინდისას და, თუ მთვარიანი ღამე იყო, წამოწეებოდა ეზოში მწვანეზედ, თავ-ქვეშ ორსავე ხელებს ამოიდებდა და გარინდებული იდო ხოლმე მთელის საათობით გულ-აღმა. შეჰყურებდა ცას და ღრუბლებს, თითქო ვარსკვლავებსა სთვლისო, ან ღრუბლებს თვალს ადევნებს თავის გასართობლადო. რა მოერია, რამ სძლია, რამ დაუღონა შვილი—დედას ვერ გაეგო.

— შვილო, შინ შემოდი, ნამუშავარი ხარ, დედამიწამ არ დაგცადოს, უთხრა ერთხელ დედამა.

— არა მიშავს-რა, დედი! ცოტას ხანს კიდევ მამყოფე ასე, დედა შვილობას.

— ძილის დროა, შვილო! ღამის აღიონი ამოვიდეს...

— ეჰ, დედი!.. ზოგჯერ ძილიც ძილი არ არის...

— რატომ, შვილო?

იკითხა დედამ და გასწია შვილისაკენ. თავს რომ წაადგა, უთხრა:

— გიორგი!.. შვილო!.. არ მეტყვი, ბიჭო, რა წაგეკიდა? დედა ვარ შენი, დედა... ნაღველი გაქვს რაღაცა და არ მეუბნები.

გიორგი წამოჯდა.

— არა, დედიჯან! ასე მიყვარს მთვარიან ღამე-ში გდება.

— ეს ორი წელიწადია, რაც ეგ დაიჩემე. რატომ აღრე არ იცოდი?

— განა კაცი სულ ერთს გუნებაზეა! მაშინ ისე ვიყავ, ეხლა ესე ვარ. დრო იყო ძუძუსა ვწოვდი, დრო მოვიდა გამომცხვარ პურსა ვჭამ. ამით მითამ-რაო?

— ისაო, შეილო, რომ ზოგი ჩემს გულშიაც ჩამოიხედე.

— ჩამიხედნია, დედი, ჩამიხედნია და ვიცი, რომ შიგ მარტო მე გიზივარ...

— მაგას არ გეუბნები... იმ დღევანდელი არ იყოს!..

— რა იმ დღევანდელი?

— აი საბარავად რომ იყავი ვენახში. მე ჯერი ჩამოგიტანე. შენ ვაზებში გიპოვე: მხარი დაგებჯინა. ბარის ტარზედ, ბარის ტარს დაჰყუდებოდი და გა-შტერებული დასცქეროდი დედამიწას ელდა-ნაცემ-სავით. რა ამბავი იყო? მაშინ არა გკითხე-რა, აქ კი დავიჭდიე, აქ.

ოთარაანთ ქვრივმა გულის ფიცარზედ დაიდო ხელი.

— წაშალე ნაქდევნი, ტყუილად გარჯილხარ. რა ამბავი იქნებოდა?! დავიღალე და ხელ-ფეხს ქა-რი ამოვადლებინე, უთხრა შეილმა.

— შენი ფიქრი სადა ჰქროდა, რომ ვერც კი გამოგე, როგორ მოგივედი, ისე სმენა დახშული და გონება გაქცეული იდეტი. განა ერთხელ და ორჯელ მინახეხარ: ჰმუშაობ, ჰმუშაობ და უცებ გაირინდები ხოლმე. განა ერთხელ და ორჯელ მინახეხარ: სადილ-ვახშამზე ლუკმა პირში ჩაგიდვია, ყბაც არ მოგიქნევია, განაბულხარ, თითქო სადილიდამ წაგიღო რამემ, კლდის პირას დაგაყენა და ხელის კვრას გიპირობსო.

— ეგეც დრომ იცის, დედი!

— სხვამ არაფერმა?

— იქნება სხვამაც...

— ჯადომაც იცის, შვილო, ჯადომაც...

გიორგის გულში მოჰხვდა ეს უკანასკნელი სიტყვა. აბტკიცა, ეჯავრა. კარგადაც ვერ მიეგნო,— რად უხსენა დედამ ჯადო. გუმანმა კი წაიღო, გუმანმა აიყოლია მისი გონება.

— ჯადო რა მოსატანი იყო? ჰფიქრობდა გიორგი თავის თავად: ვაი, თუ...

ვერ დაასრულა სათქმელი. სიტყვა შეეკრა, თითქო ელდა ეცაო, რომ გულიდამ კლიტე აჰგლიჯეს, კარი გაუღდეს და შიგ ჩაჰხედეს.

გაიქნია უმადურად თავი, წამოდგა ფეხზედ, დედას ტკბილად მოჰკიდა მკლავზედ ხელი და უთხრა:

— წავიდეთ, ეხლა კი ძილის დროა. „შიში ვერ იხსნის სიკვდილსა, ცუდია დაღრეჯილობაო“, შენგან გამიგონია, დედი!

— „საცა არა სჯობს, გაცლა სჯობს კარგისა მამაცისაგანაო“, მაშეც გაიგონე, ჩემო კარგო! უთხრა დედამ.

რა ვქნა,— ჰფიქრობდა გულში გიორგი: რატომ ეგრე ახლო მიმივიდა? ცოდნით მოსდის, თუ ალაღ-ბედობით? თვითონ ჰტრიალებს ახლოზედ, თუ ჩემს გუჟანს მოაქვს იმისი სიტყვა შორიდან ახლოს. გაცლაო!.. თქმა ადვილია!..

იმ ღამეს ოთარაანთ ქვრივს დილამდე ძილი არ მიჰკარებია. იმ დღის ნალაპარაკებმა ათას ნაირს ფიქრის მორევში ატრიალა ნაფოტსავით იმისი ჭკუა და გონება.

— პაჭიკს კი, მგონი, წვერი შემოერღვა, სთქვა თავის თავად ბოლოს: მგონი, მივკვლიე: დროც ერჩის და ხანიც უწერს. რატომ-ღა არ მეუბნება, ვინ არის?

ეხლა ამას სწუხდა, ამას მტკივნეულობდა დედა.

— არ უჭირს და იმიტომ, ინუგეშა თავი ოთარაანთ ქვრივმა: როცა გაუჭირდება, მეტყვის.

მოხუჭა თვალი ქვრივმა. არ დაეძინა. გადაბრუნდა ხან იქით, ხან აქედ, ძილი არ მიეკარა.

ღამე კი არ უცდიდა, თავის გზას ეშურებოდა.

— მართლა კი მივუხვდი?.. მართლა კი მივკვლიე?.. ეჭვობდა გიორგის დედა: იქნება გუჟანმა დამიბრყვა და მატყუებს. რა ვიცი?.. ადამიანის გული თვალით უწევდენი ორმოა. ვინ იცის?.. იქნება მე ერთი მგონია, იქ კი სულ სხვა ამბავია... სხვა რა უნდა იყოს, რა?..

ჰკითხავდა თავის თავს და გული უკვნესოდა, რომ პასუხი ვერ ეპოვნა.

ლამე კი მიდიოდა და მიდიოდა, დიდ ვახშმობას გადასცილდა. ხმაურობა მისწყდა, მარტო კუთხეში, პურის კიღობანთან, თავი აფხაკუნებდა.

— სხვა რა უნდა იყოს, რა!.. იძახდა ძილ-დამფრთხალი ოთარაანთ ქვრივი: თუ გამტეხავს, ამის წაღველი გამტეხავს... არ გამენდო... არ მეუბნება ჩემი გიორგი და არა... თუ გული შავარდნია ვისზედმე, რად უნდა მიმაღედეს! რა დასამალავია ჩემთან!.. და თუ სხვა რამ ასტეხია... ღმერთო, ნუ მაფიქრებინებ...

გადიწვრა სამჯერ პირჯვარი, თითქო ლანდი რომ მოელანდა და იმას იგერებსო.

გვიანი მთვარე კი მთის წვერზედ შედგა და პირ-იქით გადაქანებას აპირებს. აგერ გადაექანა კიდეც და ჩავიდა. ლამე მიიწურა. უფრო დაბნელდა, ქვეყანა უფრო გაჩუმდა, უფრო გამუხჯდა, ხოლო თავი ისევ ცოდვილობდა კიღობანთან.

— ამ ორის წლის წინად თოფ-იარაღი აისხა ზედ,—ვენაცვალე იმის სიყმეს! უხდებოდა მამისეული,—წავიდა და სამი დღე შინ აღარ დაბრუნებულა. მე, სულელს, მაშინ ეს გუნებაშიაც არ გამიტარებია. ეხლა კი მალონებს და გულთა მკბენს... სანადიროდ ვიყავიო, მითხრა. თუ სანადიროდ იყო, ხელ-ცარიელი რად მოვიდა? მერე ყვირილობაც იყო... თავის დღეში ხელ-ცარიელი არ მინახავს, ნა-

ღირობიდან დაბრუნებული. იმ ცხონებულის არ ჩამოუვარდება. თუ მეტი არა, მამაზედ ნაკლები არც ეს არის... მას აქედ დაიგდო ნაღველმა. მე კი ესე დამახსოვდა-და!.. მას აქედ დააწვა რაღაც ლოდი გულზედ და ველარ აუხსნია... ხომ კაცი... ღმერთო, ნუ მათქვინებ, ღმერთო, ცა-მრგვლის გამჩენო! რა ვიცი?... ამ ტიალ წუთი-სოფელში ფათერაკი ბევრია... ღმერთო, მაშორე... ფუ, ეშმაკსა და იმის თავსა და ტანსა!..

შეაფურთხა ეშმაკს და გადიწერა კიდეც სამჯერ პირჯვარი შეშინებულმა დედამ. ფიქრი კი მაინც ერჩოდა, ეჭიდებოდა.

ამოვიდა ალიონიც. ღამემ დღეს კარი დაუტაკუნა.

რაკი ამისთანა ფიქრმა ერთხელ გული ამოუფრთხო ბუდიდან, უძილობისაგან გაღახულმა, ფიქრის კიდილში მოქანცულმა ოთარაანთ ქვრივმა თავი ველარ დაუჭირა გულს, ველარ დაიწყნარა, ველარ დაიმორჩილა.

— ღმერთო, მიხსენ! იძახდა ღონე-მიხდილსავით და ერთს ავ ფიქრს რომ აიცილებდა, ახლა უფრო უარესს წააწყდებოდა. ფიქრი ლანდად გადაექცა.

ღამე გამოეთხოვა ქვეყანას. ერთი კალთა ცისა აიხადა. გარიჟრაჟდა. მტრედის ფერმა გადაჰკრა ცის გუმბათსა. დილამ კარი გაუღო დღეს და გამოახედა.

ოთარაანთ ქვრივიც მოჰღალა ფიქრმა... თვლელმა მოერია, ღვიძილი ძილად ექცა და ცხადი—სიზმრად.

სჩანს ამ ფიქრების ზარი ძილშიაც ჩაჰყვა, რომ მძინარემ რამდენჯერმე წამოიძახა:

— ღმერთო, მიხსენ! ღმერთო, მიხსენ!

VIII

„გ ა ს ტ ე ხ ს ქ გ ა ს ს ც ა მ ა გ ა რ ს ს...“

მე აღგომა მაინც ვერ დაასწრო. ოთარაანთ ქვრივი პირდაბანილი და ტანთ-ჩაცმულიც იყო, რომ მზემ მაშინ ძლივს ამოჰყო თავი მთის წვერიდამ და გადმოხედა ქვეყანას თავის ერთადერთის ოქროსავით ბრჭყვიალა თვალითა. მთების ნამს მოახვედრა მზემ თავისი სხივი თუ არა, მთამ ორთქლი აუშვა, თითქო საკმელს უკმევს ამ უზარმაზარს ცეცხლის ბურთსაო.

— რა დამემართა წუხელის? ჰკვირობდა ოთარაანთ ქვრივი: რამ წამიღო? რამ დამძლია და ამითრია? ჭირს ნუ გაუტყდებოი, მითხრა ცხოვნებულმა. მოდი და ნუ გაუტყდები!.. დამალული ჭირი ძნელია. პირდაპირ მოსულს კიდევ როგორც იქნება შეეჭიდება კაცი... ვის ვეჭიღო და რას, რაც არ ვიცოგული ამან შემეშინა... ბნელმა თავის ნაბადში გაახვია ჩემის გიორგის ამბავი. თუ სიყვარულია... ღმერთმა ბედი მისცეს და თუ სხვა რამ არის!.. ცო-

დო... სისხლი... ჩაიქოლე თავი, ოთარაანთ ქვრივო, ჩაიქოლე... გულზედ ლოდსავით დააწვება და თავის დღეში აღარ აეხსნება. აღარ აეხსნება... აღარ, აღარ!...

კიდევ აპყვა წუხანდელს ფიქრსა. სულ ის სამის დღით წასვლა შვილისა აგონდებოდა და აფრთხოდა.

ფიქრი რაკი ერთხელ ასე თუ ისე გამოიკვანძა, თოვლის გუნდასა ჰგავს, მთის წვერიდამ დაქანებულს: რაც დიდ მანძილზედ მიჰგორავს, უფრო ძლიერდება, უფრო ჰმატულობს, უფრო ჰდიდება. თუ კაცმა არ დააყენა, ზევად იქცევა და სხვა ყველაფერს თან გაიტანს. ოთარაანთ ქვრივსაც ასე მოუვიდა. დაუგუნდავდა ფიქრი, შვილის სიყვარულმა ხელი ჰკრა და დააგორა იმ მაღალ მთიდან, საცა მარტო ჭეშმარიტი დედა-შვილური სიყვარული ჰსადგურობს. რა გაუძლებდა!..

ყოველ გვარი სიყვარული, — დედა-შვილურია, თუ სხვა, — მაინც ფრთხილია და მშვიდარა: ჭირი უფრო ელანდება, ვიდრე ლხინი, როცა საყვარელის ტკივილი გამოცანაა, დამალულია, მიუგნებელია.

დედას შვილი ისევ ლოგინში მწოლარე ეგონა, როცა — აქაო-და შვილი არ გამოვალვიძოო — ბნელ სახლიდამ ფეხ-აკრებით გარედ გამოვიდა ცოცხით ხელში დერეფნის დასაგველ-დასაწმენდად. გაუკვირდა, რომ თვალი შეასწრო გიორგის, კაკლის ქვეშ ჩრდილში მწოლარეს. გიორგის თავისებურად ამოედო თავ-ქვეშ ორივე ხელები, პირ-აღმა იწვა ფეხებ-

გაშოტვილი და კაკლის მაღალ შტოებს შესცქეროდა. ყუისავით თეთრი და ფაფუკი ღრუბელი ნაჰერ-ნაჰერ აქა-იქ მიდიოდ-მოდიოდა წყნარად და აუჩქარებლად გადაწმენდილ ცაზედ, თითქო ტოლ-ამხანაგებს ეძებნო ხელი-ხელს გადასაბმელად. ციაგ-მკრთალს ლაქვარდს დილის ცისას საუცხოვოდ გადაეშალა თავისი კალთები ამ სუბუქად მცურავ პაწია სტუმრებისათვის, თითქო დედა იწვევს ახლად გაღვიძებულს ბალღებს კალთაში გასაგარებლადო. სხვა დროს ამისთანა ცა, ამისთანა დილა ოთარაანთ ქერივსაც კი გაუხსნიდა მჭახე შუბლსა, ეხლა კი დარდი და ნალველი არ აცლიდა.

— შეილო, ამდგარხარ კიდეც!.. მე კი ისევ ქვეშაგებში მეგულებოდი. ვერც კი დაფხედე შენს ქვეშაგებს, არ გავადვიძო-მეთქი.

— ძილი გამიკრთა, დედი! მე ჩემი ვქენ, ძილმა თავისი, არ იქნა, არ დამეძინა. გამიხარდა, რომ გათენდა და გარედ გამოვედი.

დედა მივიდა, თავთ დაუჯდა შვილს და შუბლზე ხელი გადაუსვა.

— გიორგი, შენ შენსას მაინც არ იშლი...

— რას მიჩივი, დედი?

— რაღაც ნალველი გაქვს, შეილო, რაღაც ნალველი... წუხელის შენმა ჯავრმა არ დამაძინა.

— მართლა-და, ძილში ჰლაპარაკობდი, შორს გადუგდო სიტყვა გიორგიმ: სულ ამას იძახოდი: ღმერთო, მიხსენ, ღმერთო, მიხსენო!

— მე, შვილო?

— ჰო-და შენ.

— მე ძილში ლაპარაკი არ ვიცი.

— ეგრე კი იყო-და!

— მე ცხადლივაც მეჯავრება ტყუილ-უბრალო ღიჭინი.

— ღვთის ხვეწნა ტყუილ-უბრალოა?

— მა რა არის, როცა უდრო-უდროა. განა ჩემის მეტი დარდი არა აქვს ღმერთსა!.. ვენაცვალე იმის მაღლს...

— დედი, რას ამბობ?

— იმას, ჩემო კარგო, რომ ღმერთმა ადამიანი გააჩინა, უბძანა: წადი, შენს თავს შენვე მოუარეო; შენ იცი და შენმა წუთი-სოფელმაო; რაც წაგეკიდოს, შენი ბრალი იქნება, მე ნურას დამაბრალებო; მე ხელი დამიბანიაო; აქ ჩემთან რომ ამოხვალ, მაშინ სხვა არისო. აღუღებულ კუბრის ზღვაზედ ბეწვის ხიდს გაგიდებ, თუ კარგი ხარ,—გაივლიო; მაღლი მხრებში შაგიჯდება და გაგატარებსო; კაი კაცს არ ჩაუწყდებო.

— მაღლი სუბუქია და ცოდო მძიმე განა, დედი?..

გიორგის უხაროდა, რომ დედა ფიქრით შორს წაუვიდა და ჰცდილობდა უკან აღარ დაბრუნებულყო, კიდევ მე არ ჩამაცივდესო. ის კი არ იცოდა, რომ ცოდოს ხსენებაზედ დედას ელდა ეცაოთარაანთ ქვრივმა ყურები აცქვიტა, ცოდო რად ახ-

სენაო. ჩვეულმა და ჭირვეულმა ფიქრმა ხელ-ახლად დაჰქროლა და მოუშუშა გული.

— მა რა არის, შვილო!.. უპასუხა გულ-შეხუთულმა დედამ: ეს წუთი-სოფელი ცოდო და მადლის ჭიდილია, სხვა არაფერი. ზოგი ცოდოს იკიდებს ზურგზედ და ტყვიასავით მძიმეა, ზოგი მადლს და ბუმბულსავით სუბუქია. შენთან ცოდოს რა ხელი აქვს...

უთხრა დედამ და ჩაუკვირდა შვილს, აცა რას იტყვისო. დამნაშავე სამაკდინო განაჩენს ისე გულის ფანცქალით არ მოელოდინება, როგორც ამ ჟამად დედა შვილისაგან პასუხს ელოდდა.

— უცოდველი ვინ არის? ისეთისაგან კი ღმერთმა მიხსნა, უპასუხა შვილმა.

დედას გულზედ მოეშვა.

— მა რას ჩაკეტილხარ და დახურულხარ შენს გულში? შვილო, დედა ვარ და არა უცხო. შენი ჯავრი გულში ჩამიჯდა ჭიასავით და ჭიასავით მფქვავს და მჭამს. შემიბრალე და მაცოცხლე!..

გიორგი მაშინვე წამოჯდა, თითქო ცეცხლი შეუკეთესო. პირველი მაგალითი იყო, რომ მისმა გულ-გაუტეხელმა დედამ თავი შეაბრალა. ამას ოთარაანთ ქვრივი ყოველთვის ჰთაკილობდა. ეხლა კი გულმა სძლია ხასიათის გაუტეხლობას. დედა-შვილური სიყვარული მძლეთა-მძლეთა.

შვილმა შეჰხედა დედას. ოთარაანთ ქვრივს ცრემლი მოსდგომოდა თვალებში... ოთარაანთ ქვრი-

ვი ჰტიროდა!.. ამის მეტად დედის თვალზედ შვილს ცრემლი არ ენახა—ან იქნება ენახა და არ ახსოვდა. გიორგის ეოცა, გაუკვირდა. რკინის გადნობას ხელში ჰქერისაგან დაიჯერებდა და დედის თვალში კი ცრემლს არა, სხვას რომ ეთქვა.

შეწუხდა გიორგი. ჩაუფიქრდა თავის თავს—დროა თქმისა, თუ არაო.

— დედი, წამოიძახა ბოლოს შვილმა: გეტყვი და ნუ შემრისხავ: შენი უნებური საქმე მწადიან. რიდი მქონდა შენი და ვერ გეუბნებოდი, წადილი კი ვერ მოვიკალე, აი რამდენი ხანია ვეჭიდები...

— რა არის, შვილო, მაგისთანა? უპასუხა დედა და მსწრაფლ უკუ ექცა თვალთაგან ცრემლი. ოთარაანთ ქვრივი მაშინვე გამოიცვალა და ისევ საქმიან დედაკაცად იქცა, რა კი სიტყვა საქმეზედ მიდგა.

— მოჯამაგირედ მინდა დავდგე. გული შინ აღარ მიდგება.

— ეგ რა სიტყვი, შვილო? მამის შენის შვილი და ბოგანა-მოჯამაგირობა? საიღამ სადაო? ხომ საფლავში გადატრიალდა მამაშენი სირცხვილისაგან...

— ამას ვშიშობდი, დედიჯან, რომ გაწყენდი... მეც შემიბრაღე, ადამიანი ვარ.

— მერე რა წაგეკიდა სამაგისო?

შვილმა თავი ჩაღუნა და პასუხი არ გასცა. დედას ელვასავით გაურბინა რაღაცა ფიქრმა.

— მერე ვისთან აპირობ დგომას? ჰკითხა ხელახლად დედამ.

- ერთად-ერთი სახლია. ან იქ, ან არსად არ.
 — ვისი სახლია ისეთი? გლეხისა, თუ თავადისა?
 — თავადისა.
 — აქ, ჩვენში?
 — ჩვენში. არჩილს უნდა დავუდგე.

ოთარაანთ ქვრივმა ეხლა კი თითზედ იკბინა, თითქო რაღაც ენიშნაო, რაღასაც მიაგნოვო. შვილს გადაწყვეტილი არა უთხრა-რა. აღარც შვილი გამოეკიდა, თითქო დიდმა საგონებელმა ამისათვის აღარ მოაცალაო.

IX

უცნაურობასკვი

რჩილი ახლად გადმოსული იყო რუსეთიდან. სწავლა იქ შეესრულებინა. ველარც დედას მოუსწრო, ველარც მამას, ორივენი დაჰხოცოდნენ. მარტო ერთი გასათხოვარი და-ღა ჰყვანდა და და-ძმანი ერთად სცხოვრობდნენ. გვარიანი სახლ-კარი და შამულები დარჩათ მამისაგან და იმავე სოფელში ჰქონდათ ბინა, საცა ოთარაანთ ქვრივი იყო.

სოფელი ძალიან ემადლიერებოდა ამ და-ძმასა. კაი ხალხიო, ყველა ამას იძახდა, ვისაც კი დაეკითხებოდით. ოთარაანთ ქვრივსაც ზოგიერთი კარგი

ახსოვდა ამ და-ძმისაგან. თვითონ არჩილს და იმის დასაც ბევრი რამ ჰქონდათ შეტყობილი ოთარაანთ ქვრივზედ და ბევრს იცინებდნენ ხოლმე მოწონების სიცილითა, როცა კი უცნაურის ქცევის და სიტყვა-პასუხის ამბავს ამ დედაკაცისას გაიგონებდნენ.

— პატივ-საცემი დედაკაციაო ეს ოთარაანთ ქვრივი, ხშირად უთქვამთ დასაცა და ძმასაცა და ერთი შემთხვევაც არა ჰქონიათ, რომ სიყვარულით და თავაზით არ მოეკითხნათ, როცა კი ოთარაანთ ქვრივს შეჰხედრიან.

არ ვიცით, ოთარაანთ ქვრივს საამურად ჰქონდა ეს თავაზიანი მოკითხვა, თუ არა. ეს კი ვიცით, რომ, როცა ამათზედ კარგს ვინმე იტყოდა, ოთარაანთ ქვრივი დაატანდა:

— ჰკუა აქვთ და იმიტომაო.

გიორგის ამბებიც არა-ერთხელ მისვლიათ და-ძმასა და არა-ერთხელ გაჰკვირვებიათ მისი ზნე და ხასიათი. ვერ გამოეცნოთ,—გლახ-კაცობაში საიღამ და როგორ უნდა დაწულთიყო ამისთანა ზნე, ამისთანა ხასიათი.

— „ბევრი რამ არის, ჩემო ჰორაციო, ამ ქვეყნიერობაში იმისთანა საიდუმლო, რომელიც სიზმრადაც არ მოსჩვენებიათ ჩვენს ფილოსოფოსებსაო“, ეტყოდა ხოლმე არჩილი თავის დას ჰამლეტის სიტყვებს, როცა გიორგიზედ ჩამოუყარდებოდათ ლაპარაკი.

გამოუცვანელს გამოცანას ამით მოუღებდნენ ბოლოს.

— გიორგი გიახლათ, მოახსენა ერთს სალამოს მოსამსახურემ არჩილსა. არჩილი მაშინ ტახტზედ წა-მოწოლილი იყო და ყურს უგდებდა დას, რომელიც რაღაც წიგნს ხმა-მალლა უკითხავდა.

— ვინ გიორგი? ჰკითხა არჩილმა.

— ოთარაანთ ქერივის შვილი.

— მობძანდეს.

შემოვიდა გიორგი და, ქუდ-მოხდილი გაჩერდა რა კარებთან, სთქვა:

— სალამო მშვიდობისა.

— აი გაგიმარჯოს, ჩემო გიორგი! უთხრა მხია-რულად არჩილმა: რასა იქ? როგორა ხარ? როგორ არის შენი პატიოსანი დედა?

— რა გვიჭირს? ღვთის მადლით კარგადა ვართ.

— ამბავი, ხაბარი... რისთვის გარჯილხარ?

— ნუ მიოცებთ კი და თქვენთან ყოფნა მწადიან.

— მოდი-და ნუ იოცებ. რისთვის? როგორ?

— როგორც გნებავდეთ: გინდათ მოჯამაგირედ გიახლებით, გნებავთ მუქთად გემსახურებით. ჩემთვის არაფერი ბედენაა.

— რას ამბობ, კაცო! ჰკითხა მართლა გაოცებულია არჩილმა: შენის ოჯახის პატრონი და მოჯამაგირედ ღვთისა, — ვის გაუგონია. ან შენ ვერ გაგიგია, რა გინდა, ან მე არ მესმის, რას ამბობ.

— მე კარგად ვიცი, რასაც ვამბობ, თქვენ ოღონდ ეგ წყალობა მიყავით. გული აღარ მიდგება შინ, ლამის მარტოობამ დამლიოს.

— მერე დედაშენი? იკითხა არჩილის დამა და თავისი მარილიანი თვალები მიაშუქა გიორგისა.

— დედაჩემი... დედაჩემსა სწყინს, ქალბატონო, მაგრამ ველარ გაუტეხივარ.

— აბა, ჩემო გიორგი, ჩვენ დედაშენს ვერ ვაწყენინებთ. იმისი დიდი თავაზა და ხათრი გვაქვს, უთხრა არჩილმა.

— თქვენ ეს მიბძანეთ, მამყოფებო თქვენთან, თუ არა და დედისთვისა შე ვიცი. არ ამიხირდება... დედის-ერთა ვარ...

— მამყოფებო!.. ორისავე ხელით, სიხარულით. შენისთანას სად ვიშოვი. განა არ გიცნობ... ეს დედაშენი მაღონებს.

— მაღლობელი ვარ. მაშ მშვიდობით ბძანდებოდეთ. ამ დღეებში გიახლებით.

— ჯამაგირი?

— გინდა იყოს, გინდა არა, მოგახსენეთ, დიდი ბედენა არ არის.

— ეგ არ იქნება. მაგისი ყაბული არა ვარ. სთქვი,—რა მოგცე?

— რაც შენი ნებაა.

— ეგ არ იქნება-მეთქი, სთქვი.

— რაცა ვღირდე, ის მომეცი.

— ჩემს ნამუსზედ აგდებ რალა?

— რა ცუდი თამასუქი ეგ არის.

— ჩემი ნამუსი რომ შენს კაი კაცობას არ გასწვდეს?!

— არა უშავს-რა!.. რაც დამაკლოთ, ალალი იყოს თქვენზედ, გულის არ დამაკლდება. მშვიდობით ბძანდებოდეთ.

ორივეს დაუკრა გიორგიმ თავი და მაშინვე გავიდა.

დამა და ძმამ ერთმანეთს შეჰხედეს.

— ეს რა ამბავია? ჰკითხა დას არჩილმა.

— არ ვიცი, შენ ნუ მოუკვდე ჩემს თავს! მიკვირს და მეოცება.

— უთუოდ ფული რამ დასჭირებიათ.

— რომ არა ჰთხოულობს!..

— ეგეც კი. ჩვენ კი ბედი გვეწია, რომ მაგისტანა კაცი ვიშოვეთ და ოთარაანთ ქვრივს როგორღა გადვურჩებით, არ ვიცი.

— იმის უნებურად ნუ ვიქთ მაგასა: პატივსაცემი დედაკაცია, ნუ ვაწყენინებთ.

— შენც არ მამიკვდე, დედის უნებურად მე გიორგი სახლშიაც არ შემოვუშვა, თუმცა კი ძვირფასი კაცია ჩვენთვის.

დამა და ძმამ ცალ-ცალკეც ბევრი იფიქრეს, მაგრამ ამ უცნაურს ნასკვს წვერიც ვერ უპოვეს გამოსახსნელად.

მხაღებაჲ, თუ კადნიერება?

რ გასულა ამის მერმედ ორი დღეც, რომ ოთარაანთ ქვრივი არჩილიანთას მივიდა.

— ო, ნათლიდელ, ნათლიდელ! მობძანდი, დაუძახა შორიდამვე არჩილმა, როცა ოთარაანთ ქვრივს თვალი შეასწრო. და-ძმანი ძირს ეზოში ისხდნენ დიდ ფურცელ ქვეშ და დილის ჩაის შეექცეოდნენ.

— დილა კარგა ყოფნისა, — მიესალამა ოთარაანთ ქვრივი, როცა ახლოს მივიდა.

არჩილი წამოხტა, ოთარაანთ ქვრივს მიართვა თავისი სკამი და მიიწვია დასაჯდომად.

— დაბძანდი, დაბძანდი. კესო, ნათლიდელას ჩაი მოართვი, უთხრა არჩილმა თავის დასა.

— ჩაი რა ჩემი საქმეა, თქვენ შეექცეით, მე უმაგისოდაც გავძლებ. ქალო, როგორ გიკითხო? ხომ მშვიდობითა ბძანდები? მოიკითხა ქალი ოთარაანთ ქვრივმა და ჩამოსკუბდა სკამზედ.

— ვართ შენის ლოცვითა და კურთ...

— მე ჩემთვისაც არა ვლოცულობ, ღმერთი არ შევაწუხო-მეთქი, და თქვენთვის სად ვილოცებდი, — უთხრა მკვახედ ოთარაანთ ქვრივმა და სიტყვა მოუჭრა.

— ჰა, აფრა არ აუშვა შენებურად, უთხრა ლი-
მილით ქალმა და, თითქო მახლობელი მოყვარეაო,
თავაზიანად ხელი დაჰკრა კალთაზედ, ოაგის სკამი-
დამ ლამაზად გადაწვდილმა.

ოთარაანთ ქერივი შეიკმუქნა. როგორღაც ეხა-
მუშა, ეუცხოვა ამისთანა ტოლ-ამხანაგური ქცევა
ახალ-გაზდა ქალისაგან: მე ვინა და ეს გუშინდელი
ძუძუთა ვინაო, იფიქრა. მიუხვდა კი, რომ კესო აფ-
როხილებს და ისე კი, რომ საწყენად არ დაურჩეს.

— ენამ გულისა უნდა სთქვას, ფერ-უმარილი
რა საჭიროა, უთხრა ქალს ოთარაანთ ქერივმა ცო-
ტა არ იყოს მწყურალად.

— ეგ რაზედა სთქვი?

— იმაზე, რომ შენ ჩემს სიტყვა-პასუხს შეუ-
შინდი და გაფრთხილება გინდა ჩემი. მიხვევ-მოხვე-
ულის სწორე სჯობია.

— მკვანედ იცი ლაპარაკი და კაი დედაკაცი
კი ხარ.

— შენც რომ ჩემი დღენი გამოგველო, ჩემს
ტათაში დამწვარიყავ, შენც ეგრე ილაპარაკებდი. ან
სხვაფორე ლაპარაკი რა საჭიროა? ადამიანს ვარამი
და ჭირი ალაპარაკებს. ქვეყანაზედ რომ ჭირი არ
იყოს, ადამიანი ენასაც არ ამოიდგამდა: მეტი ბარ-
გია. ლხინს რა ლაპარაკი უნდა? ძაღლს რომ უხა-
რიან, კუდის ქნევითაც იტყვის ხოლმე.

— ე... ე... ე! თქვენ მე ვიცი პატარა ხანს უკან
ქვასაც ჩამოურევთ, ჩაერია არჩილი: ნათლიდელა

საქმის დედა-კაცია, რა ემასლაათება? არა, ნათლი-
დელ?

— რატომ? ზოგან თქმაც კარგია.

— შენ ხომ მაგისათვის არ მოხვიდოდი ჩვენ-
თან; საქმე რამ გეკნება, უთხრა ხელ-ახლად არ-
ჩილმა.

— მართალია, უსაქმოდ არ მოვსულვარ.

— ბძანე: შენი ხმალი და ჩემი კისერი.

— ჩემს გიორგის თქვენთან დგომა უნდა.

— ვიცით და შენ მოგერიდენით. შენი დიდი
ხათრი გვაქვს და ხათრს ვერ გაგიტეხთ. შენს უნე-
ბურად ეგ საქმე არ მოხდება.

— ჩემი ნებაც არის. ჩემი შვილი ჯერ მე და-
მეკითხა. მეწყინა, მაგრამ დაშლა აღარ ეგებოდა.
მცხვენიან, კაი ოჯახის შვილია, კაი მამის ჩამონაყა-
ლია. ვთაკილობ და გვიანლაა წუწუნის: ვერ გავტე-
ხე, ვერ ავუხირდი. დეე, რაც საქმნელია, იქმნას.

— თუ ეგრეა, უარს მე ვეტყვი, უთხრა არჩილ-
მა: შვილი შენისთანა დედას როგორ არ უნდა ჰნე-
ბდებოდეს!..

ნუ, ნუ!.. ნუ ეტყვი უარს. მე დედა ვარ და
წამავალი, ის შვილია და მომავალი; მე მივდივარ, ის
მოდის. იმისი დღენი გასაღვლედი მინდორია, მე კი
ჩემი მანძილი გამივლია. მე ბოლოში ვარ, ის თავში.
წინ ვერ ავეფარები.

— მითომ რა გაჭირებაა, თუ შენი საამური არ
არის? იკითხა კესომ.

— გაკირება რას მიქვია? სურვილია, იღბალია... ჯერ დაუდულარი მაჭარია და ბუყბუყებს. დაუდულარს მაჭარს სარქვეველი არ დაეხურება, ჭურჭელს გაჭხეთქს. დეე თავის ნებაზედ იყოს. მე არ ვუშლი, რაკი თითონ არ იშლის.

— რაკი ასეა, ისე შეგინახავ შეილს, მტერიც კი შენატროდეს, უთხრა არჩილმა.

— მაგას არ წავეხარბინები. ის თითონაც კარგად შეინახავს თავის თავს, ისეთის მამის შვილია, უპასუხა ოთარაანთ ქვრივმა: ეჰ, კარგი იქნებოდა სასხვისოდ არ გაეხადნა თავი, მაგრამ რაც არის, არის!..

— ახლა, — შენ რომ მარტო დარჩები? იკითხა კესომ.

— მარტო რად დავრჩები? ზოგი ჩემს გულშიაც ჩაიხედე რამდენი ბლარტები მიზის. ჭირადაც მეყოფიან და ლხინადაც.

— აკი ნათლიდელამ მიხვევ-მოხვევა არ იცისო? აკი პირდაპირ თქმა უყვარსო? მე აქ არა მესმის-რა, სთქვა არჩილმა და შეხედა დას, თითქო იმას ეკითხებო.

— მიხვეულ-მოხვეული რა ვთქვი? ადამიანს მინამ ხელ-ფეხი ერიხს, მარტო არ იქნება, საქმეა ტოლ-ამხანაგი მარტო-ხელისა. წუთი-სოფელი ვის აცლის მარტოობისათვის? მარტო თქვენისთანას... მარტონი თქვენა ხართ.

— მართალი გინდოდა და ეგეც მართალი, უთხრა კესომ ძმას უწყინარობის ღიმილითა.

— ნათლიდელა სიტყვას მარტო ეკლავა ჰხმა-
რობს,—მითამ და გაიხუმრა არჩილმა, მაგრამ ვაი ამ
ხუმრობას!..

არჩილი წამოდგა ფეხზედ, ტანში გაიმართა,
თითქო რალაცამ დაუჭიმა ძარღვებიო,—ჩაიწყო ჯი-
ბეში ხელები და მოჰყვა წინა და უკან სიარულს.
მერე მივიდა, წინ დაუდგა კესოს და ჰკითხა რუ-
სულად:

— როგორ გგონია? წინ დახედული მხილებაა,
თუ წინადაუხედავი კადნიერება?

— შენ მართალი ხარ, უპასუხა დამ რუსულად-
ვე: ერთი ჰკუამ იცის და შესაწყნარებელია, მეორე
ურცხვობამ და საწყენია. მე პირველი გგონია.

არ ვიცით ძმამ დაიჯერა თუ არა დის სიტყვა,
ამას კი ვიტყვით, რომ არჩილი ამის შემდეგ მივიდა
ოთარაანთ ქვრივთან მხიარულის სახითა და მართ-
ლის გულთ უთხრა:

— ბრძენი დედაკაცი ხარ, ნათლიდელ, ბრძენი!..

სხვა დროს იქნება ერთი თავისებური მკვახე
სიტყვა ეტყია ოთარაანთ ქვრივს ამ ქებისათვის,
მაგრამ ეხლა კი გაუჩუმდა. მერე თვითონაც უკვირ-
და, ნეტა ენა რამ დამიბაო.

XII

ო რ ი თ გ ა ლ ი

მ დღეს, როცა გიორგიმ დააპირა არჩილიან-
თას წასვლა მოჯამაგირედ დასადგომად, ისე-
თი მხიარული სახე ჰქონდა, რომ ოთარაანთ
ქვრიმა სიამოვნებითა სთქვა:

— ძლიეს შუბლ-გახსნილი არა ენახე!

სიამოვნებით კი სთქვა?..

ამაზედ ჰოც ითქმის და არაუა. ეს რაღაც „მზიან-
ჩრდილიანი“ სიამოვნება იყო. მზიანი იმიტომ—რომ
უხაროდა შვილის სიხარული, ჩრდილიანი იმიტომ—
რომ ეწუხებოდა დედური წუხილი, სტკიოდა დედუ-
რი გული,—რად უხარიან ჩემგან წასვლა და სხვას-
თან ყოფნაო!.. მზე და ჩრდილი, ნათელი და ბნე-
ლი, ტკივილი და ამება ერთმანეთში გაება და
ჩაეწნა.

დედამ შვილს ჩაუღაგა ერთი ხელი უკეთესი ქვე-
შაგები, საცვალი ტანისამოსი, კაი ლეკურის შალის
ჩოხა-შალვარი, ყანაოზის ახალუხი, ორი წყვილი თა-
ვისის ხელით მოქსოვილი კრელი წინდა, ახლად ნა-
სყიდი ყაითნებით მორთული საცვეთები, ბაზარში
განგებ შეკერილი და ყაითნებითვე დახლართული
ქვემოური ქალამნები. ყველაფერი ეს გამოუტრა ჯერ

სუზანში, მერე ფარდაგში და შეჰკრა მაფრაშასავით თოკებით.

— დედი, დედი! ეს რა ამბავია? ჰკითხა გაცი-
ნებით შეილმა, როცა ეს სამზადისი დაინახა: ცხრა
მთას იქით ხომ არ მისტუმრებ, რომ მაგოდენა ბარგ-
ბარხანას თან მატან.

— არა, შეილო!.. უამისობა არ იქნება. დეე
იცოდნენ, რომ ოჯახის შეილი ხარ და არა ეული
ვინმე, ბოგანა. დეე იცოდნენ, რომ ოჯახიდან გას-
დიხარ და არა უოჯახობიდან.

— განა არ იციან?

— გაგონილს თვალთ ნახული სჯობია. დეე,
რაც ყურით გაუგონიათ, თვალითაც ჰნახონ.

— სასაცილოდ ამიგდებს მთელი სოფელი, ეგ-
რე ბარგ-აკიდებულის რომ მნახონ.

— თავ-საცილს კაცი არ მოუკლავს. კაცი რომ
სულელების კბილთა ღრეჭას აჰყევს, სად წავა?

— მეტის-მეტია, დედი, ამოდენა ბარგი!.. თი-
თქო ქალი ვიყო და მათხოვებდე.

— ქალი რომ იყო, ეგრე ადვილად ვერ გამი-
ფრინდებოდი ხელიდან.

— ქალი ხომ უფრო საბოლოოვო არ არის დედ-
მამისათვის. ქალი მოდის, იმისათვის რომ წავიდეს
და სხვაგან გაიკეთოს ბუდე.

— მართალია, მაგრამ ქალი,—მინამ გათხოვდე-
ბა,—დასაფრენი ბლარტია და ფრთას ქვეშ უზის
დედასა.

— როგორ? წნილად შემინახავდი თუ?

— მაგას არ გეუბნები. ქალი ბედს შინ მოელოდინება, კაცი კი გარედ ეძებს...

გიორგი აიშრია, ხმა აღარ გასცა. მიჭტრიალდა და კუთხეში რაღაც ფაცური დაიწყო, ვითომ-და ეძებს რასმე.

ოთარაანთ ქვრივმა ეს უცებ გაწყვეტა ლაპარაკისა შეჰნიშნა და არ შეიმცნია კი.

— უფროხის ახლოს მისვლასაო, იფიქრა დედამ.

გიორგი პატარა ხანს შემდეგ ხელ-ახლად მოუტრიალდა დედას. ხელი ჩაჰკიდა შეკრულს ბარგსა და ეგრე, ხელ-ჩაკიდებისაგან ერთ მხრივ გადახრილმა, უთხრა.

— ნება შენი იყოს, დედი!.. ამ ბარგი-ბარხანით მიუვალ...

სიტყვა ესა, მხიარულად შეიგდო მხარზედ ბარგი და გასწია.

ოთარაანთ ქვრივმა დიდხანს ადევნა თვალი დერეფნიდამ... დიდხანს ადევნა, დიდხანს, მინამ თვალთაგან მიეფარებოდა შვილი, თითქო ხმა-ამოუღებლად იხვეწ-იმუდარებოდა, — ერთი მაინც შემომხედოსო. მაგრამ გიორგიმ უკან აღარ მოიხედა...

დედას გულმა ტეხა დაუწყო.

— უკან აღარ მოიხედა!.. დაიკვნესა დედამ: ჩემგან მიდის, თითქო ძაფიც არ იჭერს; სხვაგან მიდის, თითქო თოკით ეწვეიანო.

ფეხთ-მდგომელას ოთარაანთ ქვრივს თავი ძირს

ჩამოუვარდა დამბლასავით, თითქო კისრის ძარღვი გაუწყდა, ვეღარ შეიმაგრა და ნიკაპით გულზედ დასაბჯენად-ღა დაეკიდაო.

— ჩემგან მიდის და პატარა ნალველიც უკან არ ახედებს... განა აქ არა დაპრჩა-რა!.. სხვაგან მიდის და სიხარული მარტო წინ აყურებინებს... განა ყველაფერი იქ არის, სულ ყველაფერი!.. დაიკვნესა ხელ-ახლად დედის გულმა.

ამის თქმაზედ ოთარაანთ ქვრივმა კაბის სახელო წამოიწია და მთელი მკლავი დაჭიმულ სახელოთი მოისო თვალეზედ.

თვითონაც არ იცოდა,—რადა ჰქმნა ესა. ეს უნებურად, უცოდნელად მოუვიდა. ხელმა თავის თავად დაასწრო, მინამ გული ცრემლს წამოჰღვრიდა. თითქო ხელი არ დაეკითხა გულს,—არ დამაგვიანოს, არ დამიშალოსო.

ოთარაანთ ქვრივს თვალში ცრემლი არ უჩანდა!.. განა აქვს კი ცრემლი ცეცხლ-მოკიდებულ გულსა?!.

ჩამოჯდა ოთარაანთ ქვრივი დერეფნის ღირეზედ. ჩაჰკიდა კვლავაც თავი და ორისავე იდაყვით მუხლების თავზედ დაებჯინა.

ოთარაანთ ქვრივი ფიქრმა წაიღო...

— დედა - შეილობაში შენ-ჩემობა რად არის? ჰკითხა ოთარაანთ ქვრივმა თავის თავსა: დედა-შეილობაში ორი თვალი რად უნდა იყოს? ნეტა დედას სხვასავით მაინც ორი თვალი არა ჰქონოდა!.. თუ

აქეს, რად უჭრის ერთი თავისად, მეორე შვილისად? გული რად იხედება გარედ ორის თვალითა, რად?

—რატომ ერთი თვალი არ ებრმავის, როცა მეორე იყურება?.. ვინ ვისთვისაო,—რა საკითხავია დედა-შვილობაში?.. ვაი რომ საკითხავი ყოფილა! ამისი კიდილია თურმე დედა-შვილობაცა!..

დიდხანს იტრიალა ამ ფიქრების მორევში გულმა და გონებამ ოთარაანთ ქერივისამ. მერე თითქო რალაც ხიდი გაიდოვო მორევიდამ გამოსასვლელად, წამოდგა ფეხზედ და ხმა-მალლა სთქვა:

— არა, შვილო!.. შენ გაიხარე, შენ!.. მე კი... მე კი... მე ჩემისად მაყურებელს თვალს დავიბრმავებ და შენისად მაყურებელით-ლა ვივლი და ვიცოცხლებ...

XII

უ ე წ ა რ ა წ კ ა ზ უ რ ტ ი

იორგი მოჯამაგირედ დადგა. პირველს დღესვე არჩილმა ვენახში წაიყვანა გიორგი. არჩილი ახალს ვენახს აშენებდა და უნდოდა მიწა ჭანდრაკის ფიცარსავით უჯრა-უჯრად დაეყო და ისე მოერიგებინა ვაზი მწკრივად და ლარზედ. ორი ჭრა კიდევ გაეკეთებინა ასე და ვაზის რქა ჩაეყარა. და-

ლიან მოსწონდა არჩილს ესე უჯრა-უჯრა ჩარიგებული ვაზი. გიორგის რომ დაანახვა ეს თავისი ახალშენი, თავ-მოწონებით უთხრა:

— როგორ მოგწონს? ერთი შეპხედე გინდა აქედამ, გინდა იქილამ, სულ ლარსა და მწკერივზეა ჩარიგებული.

— ეგრე ჩარიგება ვაზისა კარგია: მზე და ნიავი თანაბრად დაუვლის ყველგან. ამას წინად,—სამიოთხი წელიწადი იქნება,—გავიგე, რომ კახეთში ეგრე უკეთებია ვენახი ერთს თავადიშვილს. გული არ დამიდგა, მინამ არ წავედი და არა ვნახე. ვნახე და მომეწონა. საკეთებლადაც უფრო სამხროა. კარგია ეგრე.

— ძლივს ერთი კაცი არა ვნახე ამ სოფელში, რომ მომიწონა ნაკეთები.

— ნაკეთებს კი ვერც მე მოგიწონებ.

არჩილი შეჰფიცხდა და აიტყცა.

— რატომ, ბიჭო!

— იმიტომ-რომ აქ ფერდობია...

— ვაი შენ, ჩემო თავო! გააწყვეტინა სიტყვა არჩილმა: შენც ბევრი არა გცოდნია-რა, ჩემო გიორგი. ბიჭო-და, საქმე ის არის, რომ ფერდობია და მზის გული ფერდობიცა.

— განა მაგას ვიწუნებ? მზის გულ ფერდობს რა სჯობია ვენახისათვის...

— მაშ რას ამბობ?

— აქ ჩვენში ხომ ნამი არ იცის, როგორც კა-

ხეთში, და მშრალი მიწაც არის. ჩვენში ვაზს რწყვა უნდა. რაც გინდ მაგრად იდგეს კაცი, წელიწადში ერთხელ მაინც უნდა მოახვედროს ვენახს წყალი, თორემ ვაზი ვერ მოიხდენს. პირველში ხომ კარგა წყალს მოინდომებს-და-მოინდომებს, მინამ რქა იხე-ირებს.

— მერე რა გინდა სთქვა?

— მერე ისა, რომ ეგრე სისწვრივ ვაზი რომ ჩაგიყრია ამ ფერდობის გარდი-გარდმოდ, როგორ-ლა მოატარებ ვაზებში წყალსა. წყალი აღმა ხომ ვერ ივლის?

— მაშ, შენის ფიქრით, ლარი აღმა-დადმით უნდა დაგვეჭირა თავ-თავ-ქვესაკენ, რომ ზემოდამ ქვევით ედინა წყალს!

— წყალი მაშინ, რა თქმა უნდა, კარგად ივლიდა, მაგრამ არც ეგ ივარგებდა. წყალი რუთისა, თუ ნიაღერისა, მაღლიდამ დაქანებული, ზემოდამ სულ ქვევით ჩაიტანდა მიწას, ჩაჰრეცხდა, ზემო პირის ვაზს სულ ძირს გამოუხრამავდა.

— მაშ როგორ უნდა ყოფილიყო?

— ეგრევე, მაგრამ ლარი სწორეზე კი არ უნდა წაგელო, ცოტა გეზად უნდა დაგეჭირა, რომ წყალს საკმარისი თავ-თავქვე ჰქონოდა და მიწაც ზევიდამ ქვევით არ ეზიდნა. აგერ რუიც ხომ მარტო გარდი-გარდმოდ ემხრობა ამ ახალ-შენსა! აქედამ ცოტა გეზ-გეზად თუ არ წავიდა თავ-თავქვესაკენ, სხვა გზით წყალს ვენახი არ მოიხდენს. ეხლა კი წყალს

ავალა პირ-აღმა აქვს. როგორ უნდა იდინოს? აბა გაიხედე!..

არჩილმა გაჰხედ-გამოჰხედა, ხან აქედამ გაუსი-სწვრივა თვალი, ხან იქილამ, ხან აქედამ მოუდგა, ხან იქილამ და იმისთანა ვერა იპოვნა-რა, რომ ხელი ჩაეკიდნა და გიორგი გაემტყუნებინა.

— ბატონო-და, მაგას რა დიდი ამბავი უნდა, უთხრა გიორგიმ, რაკი შეამცნია, რომ არჩილი ჰო-არაობაშია: აი თუნდა ეხლავ მოვუგდებ წყალს და მაშინაც არ გამოჩნდება!

— საჭირო არ არის. შენ მართალი ხარ, ჩემო გიორგი! კიდევ კარგია, — ეხლა დროზედ შემომესწარ, ჯერ მინამ მარტო ორი ჭრა ჩამიყრია და გასწორე-ბა ადვილია, თორემ, შენი მტერი!.. აქაურს გლენ-კაცობას სიცილად არ ვეყოფოდი, თუნდ ხარჯსაც აღარ შევშინებოდი.

არჩილი შინ ამოვიდა და ყველაფერი თავის დას უამბო. ბევრი იცინა დამ, რომ არჩილს ესეთი უეცარი წიკბურტი მოჰხვედრია.

— ეგ რა მოგსვლია?! ჰკითხა კესომ და გულიანად ჩაიხარხარა. ჩაიხარხარა, მაგრამ წყენა დაცინებისა მოატკბო და-ძმურის სიყვარულის კილომა: ეგ რა მოგსვლია?

— ის, ჩემო კარგო, რაც თავ-მოწონებულის არ-ცოდნას მოსდის ხოლმე ყოველთვის. ამოვიკითხავთ წიგნებიდამ რაღაცას და გვგონია, — ეს-ეს არის ქვეყნის ღერძს ხელი ჩვენ ჩავკიდეთო. ქვეყა-

ნაზედ ბევრი რამ არის უწიგნოდაც ნასწავლი, ამბებსაც ცოდნა უნდა. ჩვენ კი აღარც იქით ვიხედებით, აღარც აქედ. რაკი წიგნი ხელთ გვიპყრია, თითქო ჭკუა, თუ არ წიგნში, სხვაგან აღარსად იყოს.

— შენა და წიგნების ეგრე აბუჩად აგდება?

— მე აბუჩად წიგნებს კი არა, ჩემს თავს ვიგდებ: არც უწიგნობა ვარგა და არც მარტო წიგნბილამ გამოხედვა. უწიგნოდ თვალთა-ხედვის ისარი მოკლეა და მარტო წიგნითაც საკმაოდ გძელი არ არის. უკადრისობად მიგვაჩნია ჭკუა უწიგნო ტყაპუჭ ქვეშაც ვიგულოთ. ჩვენ ვთაკილობთ და არა გვჯერა, რომ ყველა გონიერი კაცი იგივე წიგნია. ყველა გონიერი კაცი, თუნდა უწიგნოც, ზოგჯერ მწიგნობარისათვისაც კი ოსტატია. ეს ტყუილი თაკილი...

— ტყუილმა ბრძნობამ იცის, დაატანა კესომ და ჩამოართვა სიტყვა ღიმილით.

— და უფიცობის ცუდ-მედიდობამ!.. დაუმატა არჩილმა.

XIII

ახალი ცოცხი კარგად ჰგვის!..

სმისი თქმა ძლივ გაათავა არჩილმა, რომ ოთახში ერთი ყვირილი და ხმაურობა შემოესმათ. არჩილი მაშინვე გარედ გავარდა და მუაჯრიდამ გადასძახა ჩაღურიდამ გამოცვივებულ მოსამსახურეებს.

— ეს რა ყვირილ-ღრიალია?

— რა მოგახსენოთ? თავლიდამ მოდის, უპასუხა ვილაძამ.

— ერთი შემიტყუეთ, რა ამბავია?

მინამ ერთ-ერთი ვინმე წავიდოდა, თავლიდამ გამოჰრბოდა კიდეც მეჯინიბე, ვილასაც მხარ-უკუღმა მუშტს უღერებდა, იმუქრებოდა, მოიღანძღებოდა.

— ბატონო, ეს რა ღვთის წყრომაა? შემოსძახა ქვევიდამ მეჯინიბემ, მუაჯარზედ გადმომდგარს არჩილსა: ეს ვილაც ოხერ-ტიალი მოთრეულა, თავპირი აღარ შემარჩინა ცემითა.

— ვინ ოხერ-ტიალი?

— აი ეს ახალი მოჯამაგირე.

— გიორგი?

— ეშმაკმა იცის იმისი თავი და ტანი გიორგია, თუ ვილაძა.

— მერე რა იყო?

— რაღა რა იყო?!. თქვენ რომ ვენახილამ მო-
ბძანდით, თქვენს ცხენს მოვხადე და დავაბი. ისიც
ხომ თქვენ ფეხ-და-ფეხ მოგყვით. შემოვიდა თავლა-
ში, ჩხუბი დამიწყო, გამლანძლა, გავლანძღე და მე-
რე ამომიღო ქვეშ და ასე გამხადა, რომ ნეკნები ჩე-
მი აღარ არის.

— აბა ერთი გიორგის დამიძახეთ, უბძანა არჩილმა.

ერთი მოსამსახურე გაიქცა დასაძახებლად. ამ
დროს კესოც გამოვიდა მუაჯარზედ, გვერდთ მოუ-
დგა ძმას და ჰკითხა:

— რა ამბავია?

— რაღაც ჩხუბი მოსვლიათ.

— ვისა და ვის?

— გიორგისა და მეჯინიბეს.

— რაზედ?

— სწორედ არც მე ვიცი. აი გიორგი მოვა და
შევიტყობთ.

მოვიდა გიორგიცა. ილღიაში ახალუხი ჩამო-
ჰხეოდა და სცდილობდა დაემალა. გოგო-ბიჭებმა,
ვინც კი ამ დროს სახლში მოიხელებოდა, ყველამ
მუაჯირთან ეზოში მოიყარა თავი.

— ჩხუბი მოგივიდა? ჰკითხა არჩილმა გიორგის.

— არა. ამასთან საჩხუბარი რა მქონდა?

— მაშ რას გიჩივის, მცემო.

— ცემით კი ვცემე.

— ეგ ხომ ჩხუბზედ უარესია. რაღა სცემე?

— შენი ცხენი ისე ოფლიანი დაება. თავლაში რომ შევედი, თითონ პირ-აღმა გაშოტილიყო ტახტზედ და ყალიონს ეწეოდა. მე ვუთხარი:—ცოდო არ არის, ოფლიანი ცხენი დაგიბამს, ცოტა ხანს მაინც ატარებდი, ზურგზედ წყალს მაინც გადაავლებდი-მეთქი. ხომ წახდა ცხენი: ან ზურგმა ჰავა აართვა, ან ფეხში დაიხუთა-მეთქი. არა-მკითხე მიაშვეო, მიტყიპე და მიაგდეო, მითხრა არხენად და ყალიონი ძალზედ გამოაბოლა.—ვერც მიმტყიპავ და ვერც მიაგდებ-მეთქი. წავედი ცხენის ასაშვებლად, მე მინდოდა პატარა მეტარებინა და წყალი გადამეცლო. ოფლიან ზურგზედ.

— წადიო, ვილაც მოთრეულხარო, დამიძახა და დედა შემაგინა. ამაზედ გული მომივიდა და ვცემე. მამაჩემსაც არ შევარჩენდი დედიჩემის ავად ხსენებას.

— ეგრე კი იყო? ჰკითხა კესომ გიორგის და გადმოჰხედა.

— ტყუილი რა საკადრისია!..

— ეგრე იყო, ეგრე! დაიძახა პატარა ბიჭმა მეზბორემ, რომელიც მაშინ თავლაში შესწრობოდა: სწორედ ეგრე იყო, მე იქ ვიყავი.

— კესო, ერთი დავთარში ჰნახე, რა ერგება, და გამოუტანე.

კესო გამოუკითხავადაც მიჰხედა ვისზედ უთხრა ძმამ. შებრუნდა ოთახში, პატარა ხანს შემდეგ გამოვიდა და უთხრა:

— ოც-და-ხუთი მანეთი-ლა ერგება. აი ფულიც.

არჩილმა ჩამოართვა თული, მუაჯარიდამ გადუგლო მეჯინიბეს და ჩასძახა:

— აი, ძმობილო, ეს-ღა გერგება. ალალი იყოს შენზედ და მე ჩემს სახლში კი ველარ დაგაყენებ.

— მე მცემეს და მევე მიწყრებით?!

— ამას იქით ჭკუა იცოდე: შენ რომ ცუდ-ჭკაცობდე, კაი კაცობაზედ სხვას მაინც ნუ გალანძღავ.

არჩილი და კესო შებრუნდნენ ოთახში. გოგობიჭები წაფიდ-წამოვიდნენ.

— მითამ ახალი ცოცხია და კარგად ჰგვისო! ამბობდნენ დაცინვით ზოგიერთნი ახალს მოჯამაგირეზედ.

— დასძველდები და შენც მოატან ქვიშასაო, იძახოდნენ მეორენი.

— ეგ სხვა დედის შვილია!.. მაგას ოთარაანთ ქვრივის შვილს ეძახიანო!.. ამბობდა ამათში მარტო ერთად-ერთი კაცი, ისიც ხმა-ამოუღებლივ, თავის გულში ამბობდა.

ეს იყო მეწისქვილე არჩილის კარის წისქვილისა,—კაცი ძველი, გულ-ჩახვეული, გულ-ჩაკეტილი, ჩუმი და ამიტომ ყველასაგან დაბრიყვებული. ვინ იცის, საიღამ სად იყო გადმოგდებული, და აქ წისქვილში როდის შემოჰხიზნული? აქ მეწისქვილედ დაბერებულიყო უცოლოდ, უშვილოდ, უთვის-ტომოდ. არავინ იცოდა, ვინ არის და საიღამ არის... ამისი ვარსკვლავი მარტო ამოსულიყო სადღაც და

როდესღაც და ეხლა მარტოვე ჩადიოდა ღინჯად და მშვიდობიანად, ტკბილად და უწყინარად.

XIV

განა თვათონ კა იცოდა?

ოგორ მოგეწონა ეს ამბავი? ჰკითხა არჩილმა დას, როცა ოთახში შევიდნენ.

— ახირებული გული ჰქონია, უპასუხა დამ, თითქო პირველ ხანს სხვა უკეთესი ვერა მოეგონა-რაო.

— ეგ ცოტაა. ნამუსი ჰქონია, ნამუსი!.. ის დიდი ნამუსი, რომელიც სხვისასაც ისე ერჩის, როგორც თავისას.

— ნურც აგრე გაადიდებ მაგ უბრალო საქმესა.

— მაგას ნუ იტყვი. რაც კარგია, იქ დიდ-პატარაობა მოსატანი, სახსენებელი არ არის. რაც კარგია—თავის-თავად დიდია. ჰხედავ უსწავლელი კაცია. მაგისი ნამუსი ჰკუთნებდა კი არ არის ახილებული, გულით გამოკვებილია, მარტო გულით. ეს დიდი საქმეა, ჩემის ფიქრით, იმიტომ რომ მაგისთანა ნამუსი მთელის გვამის, მთელის აგებულების წყურვილია, როგორც სითბო სიცხეში, როგორც სიგრილე სიციხე-პაპანაქებაში, როგორც პური შიმშილში. მინამ

ჰკუა იტყვის, ჰკუა ურჩევს, გულმა იცის, რა ჰქმნას. ეს დიდი საქმეა-მეთქი, დიდი.

— რაო? დედის ავად ხსენება იწყინა, სხვა ხომ არაფერი?

— ეგ ბოლოა. შენ სათავე მოუჩხრიკე ამ საქმესა. გულმა არ მოუსვენა, ცხენი რომ მოუვლელი ჰნახა და მეჯინიბე არხეინად მწოლარე. საქმე და მოსაქმე ერთმანეთს გაჰყოლა და ეს მართალმა გულმა იუცხოვა, არ შეიფერა. ხომ არც ცხენი იყო იმისი, არც მეჯინიბე იმისაგან დავალებული. რა ეწოდა, რა უნდოდა, ჩვენად რომ ვიკითხოთ? ჩვენი ამება? ჩხუბი რომ არ მოსვლოდათ, ეს ამბავი ჩვენამდე ხომ არც კი მოაწევდა. მეჯინიბის ჯავრი სჭირდა და მიზეზი მოუდო? რა ჯავრი უნდა სჭირებოდა კაცს პირველად ჰხედავს. არც ერთი და არც მეორე. საწანახედოდ გამხდარი საქმე ჰნახა, იქავ ხელთ-უძრავი მოსაქმე და გულმა არ მოუთმინა. რაც გინდა სთქვი-და, ეს დიდი ნიშან-წყალია კაცობისა... სწორედ დიდი ნიშან-წყალია. ეხლა მესმის, რაც იყო, იმდღეს რომ მეწისქვილემ გვიამბო. აი ბურკიაშვილის კამეჩი რომ დაეჭირა მინდვრიდამ მომავალს და კახუაშვილისათვის მიეყენებინა კარზედ, შენს ჯეჯილს აფუჭებდაო. მე თუმცა ზოგიერთი ამბები ვიცოდი გიორგისა, მაგრამ,—ლმერთო შეგცოდე,—აქ კი გავიფიქრე, უთუოდ ბურკიაშვილის ჯავრი სჭირებამეთქი გიორგის. ეხლა ვნანობ, რომ ეს გავიფიქრე და ამ ფიქრით შევუვინე ნამუსი მაგ პატროსანს კაცსა.

— ბოდში მოიხადე, უთხრა დამ გულითადად და ჰკვა-დასმით, რაკი ხუმრობა გაშვებით ჩაუკვირდა თავის ძმის ნათქვამსა.

— ბოდში იმითი მოვიხდი, რომ მე მაგას შეგირდად მივებარები, ღიად, შეგირდად. ჩვენ რანო ვართ მაგასთან!.. დეე გვასწავლოს და გვწურონოს...

არჩილმა წინა და უკან სიარული დაიწყო ოთახში და ფიქრს მიეცა. კესოც ჩაფიქრდა. გიორგი, როგორც ჩემთვის, მკითხველო, ისეც იმათთვის გამოცანა იყო.

— კესო! შეჰდგა ბოლოს კესოს წინ არჩილი და უთხრა: იცი რას გეტყვი? აი სახლის წინ რომ ყვავილების ბაღს იკეთებ, მოდი გიორგისაც დაეკითხე ხოლმე. მე მგონია, ეს ლოთი გარმიანელი მებადვლე სულაც დავითხოვოთ და გიორგის ჩავაბაროთ, ურიგო არ იქნება. ჰკვა-გონებიანი ბიჭია, შენ ოღონდ ანიშნე და იმედი მაქვს მაშინვე მიგიხვდება, სად რა და როგორ გააკეთოს. სხვას ხომ დღიური მუშებიც გაუძღვებიან, რაკი გიორგი თავ-მდგომელი იქნება. ცოდოა მაგისთანა ბიჭის ამაზედ მოცდენა, მაგრამ ჯერ ეს იყოს და მერე სხვას რასმე ავუჩინო.

— ძალიან კარგი, მოუწონა დამ: ოღონდ ეს არის, რომ ჯერ ყველაფერი მარტო ქაღალდზეა გამოხატული და ვაი თუ ვერა გავაგებინო-რა. აბა ჯერ ერთი ვაჩვენებ, გაიგებს რასმე თუ არა.

მეორე დღეს არჩილი დღია აღრიხნად თავის ახალშენს ვენახში წავიდა. ცხენს რომ ქუსლი ჰკრა და პირი უბრუნა, პირ-უკუღმა მოსძახა გიორგის:

— სამუშაოზედ არსად წახვიდე, კესოს შენტან საქმე აქვს.

„კესოს“?!

გიორგის გული გადაუტრიალდა...

კესოც აღრე ამდგარიყო, მაგრამ მინამ მილაგ-მოლაგდებოდა, ჩაიცვამ-დაიხურავდა, კარგა ხანი გავიდა.

ბოლოს კესომ იხმო გიორგი.

გიორგიმ რომ მარტო ჰნახა თავის თავი კესოს-თან, თითქო შიშმა აიტანა. აღბად იმორცხვა და სა-კვირველიც არ არის: თავის დღეში უცხო ქალთან მარტოდ არ ყოფილა.

კესოს ტახტზე გადაეშალა დახაზული ქაღალდი, სხვა-და-სხვა ფერად აჭრელებული. ეს ბალის მოხაზულობა იყო და რომელიღაც წიგნიდამ გადმოეღო თვითონ კესოს და ძმასთან ერთად შეესწორებინა თავის სურვილისამებრ.

— აბა აქედ მო, გიორგი. ერთი ეს ნახაზი უნდა გაჩვენო, — უთხრა კესომ გიორგის, კარებში გაშეშებულსავით ატუზებულს.

გიორგიმ ფეხი წინ არ წადგა.

— ეს ოხერი, რამ დამიდუნა მუხლებიო, იფიქრა.

— რას იბუზები ახლად მოყვანილ პატარძალსავით. ფეხი გადმოდგი, ნუ გეშინიან, არ შეგქამ.

გიორგიმ ორი ბიჯი წინ წასდგა და მაინც შორი-ახლო დაუდგა კესოსაც და ქაღალდსაც.

— ე რა ფანცქალმა ამიტანაო!.. გაიკვირვა გულში.

— რა დაგემართა, ადამიანო! აი აქ მო, ჩემთან ახლო, უთხრა ეხლა კი ცოტად გაჯავრებულმა კესომ.

„ახლო“!.. ზოგჯერ მოკლე სიტყვაც გძელია.

გიორგიმ ფეხი არ გაანძრია. მარტო კისერი გადაიწვდინა და ისე შორი-ახლოდამ ჩაჰხედა ქალალდსა, როგორღაც უხერხულად და გვერდელად.

— კაცო, არ გეყურება? მე ახლო ვარ და ძლივს ვხედავ და შენ მაინდამ რას დანახავ, მა-მლაყინწასავით კისერი წამოგიშვერია. ახლო მოდი-მეთქი!

გიორგი მაინც ადგილიდამ არ დაიძრა.

— ე რა ფრთხილამ ამიჩემაო! ჯადო მეწევა უკან, თუ ხატი არ მიშვებს წინ? ჰკითხავდა თავის თავს გაოცებული გიორგი.

კესომ აღარ აცალა, წაავლო ხელი სახელოზედ და გამოსწია.

გიორგი წაბარბაცდა, თითქო მეხმა ახლო გაუ-არაო. აღბად ფეხი წამოჰკრა რასმე...

— რა იყო? იკითხა კესომ.

— არაფერი. ფეხი ფეხს თუ წამოვკარ, მიუგო გიორგიმ და გულში გაიფიქრა: ფეხის ძარღვები დამაჭრეს, თუ რა მომდის ეს ოხერ-ტიალი!..

— აი, უთხრა კესომ, როცა გვერდ დაიყენა გიორგი და ჩაახედა ქალალდში: დაბალ მესერიტ შე-მორტყმული ადგილი ხომ გინახავს ჩვენის სახლის წინ,—ეს ის არის. ეხლა, ჩემო გიორგი, ამ ადგილს ამისთანა მიხვეულ-მოხვეული გზები უნდა დაუკეთ-

დეს. ამ გზებს აგურის ფხვნილით წითლად მოვფენთ. გზებსა და გზებს შუა აი ასეთი კვლები უნდა დაიკვალოს, როგორც აქ არის გამოხატული. ამ კვლებში სხვა-და-სხვა ფერადი ყვავილები დაითესება. აი ამ შუა-გულის ხომ ჰხედავ? აქედამ...

— მე ვერასა ვხედავ, ვერა!.. შენი ჭირიმე, ეხლა თავი დამანებე, სხვა დროს მიბძანე, უთხრა გულამოსკენილის ხვეწნით გიორგიმ და განზედ გაუდგა კესოს: რაღაცა ხათაბალა გადამეკიდა, თვალები ამება, რეტი დამესხა. ვერც ვერას ვხედავ, ვერც ვერა მესმის-რა. ეხლა დამითხოვე, შენის ღმერთის გულისათვის...

კესომ ჰნახა, რომ გიორგი მართლა არც თავის ფერზე-ლათ, არც თავის გუნებაზედ. დაითხოვა და სთქვა თავის თავად:

— გულის ჭიდილი მოუვიდა, თუ რა ამბავია! განა თვითონ გიორგიმ კი იცოდა, რა ამბავია!

XV

ქაწია და გუნება

ს მოხდა მარტის დამდეგსა. გავიდა მარტი, გავიდა 'ლამაზი აპრილი და უფრო ლამაზი მაისი. დადგა თიბათვეცა. კესოს ყვავილების ბალი, გეგმაზედ გაკეთებული, მოირთო, მოიკმაზა. ისე გაჰლამაზდა წითლად მიხვეულ-მოხვეულ გზებითა,

შიგა და შიგ დაყოლილ მწვანე მდელოებითა, ყვავილების ფერადითა, რომ კაცის თვალი ვერ გაძლებოდა. ღონიერი ბუნება და ადამიანის გამრჯელი ხელი თითქო ერთმანეთს შესჯიბებოდნენ, — აცა ვინ ვის აჯობებს ამ ბალის გალამაზებას და შემკობაშიო. ერთსაც და მეორესაც თითქო თავი არ დაეზოგათ, და რაც მადლი ჰქონოდათ, სულ აქ დაეპნიათ, სულ აქ დაებერტყნათ.

კესოს მეტის-მეტად უხაროდა, რომ ასე კარგად, ასე ლამაზად აუსრულოდა თავისი დიდი-ხნის სურვილი. მინამ მთის იქიდან მზე ამოალაპლაპებდა თავის სხივსა და თეთრს თოვლიან მთის წვერს ოქროს წყალს, ოქროს ჯავარს გადაასხამდა, კესო ჩაცმულ-დახურული ბაღში იყო ხოლმე ყოველ დღე და თითქმის საღამომდე, დიდ-ბინდამდე არ აგონდებოდა, რომ სახლშიაც შესვლა საჭიროა. მთელი დღე დაჰგოგავდა ფერად ყვავილებს და მწვანე მდელოებს შორის და ყოველს ყვავილს, ყოველს ახლად ამოხეთქილს ნერგს, ყოველს ახლად გამოკვანძილს კოკორს შეჰხაროდა, როგორც საყვარელი საყვარელსა. თუ არავინ იყო, „ნამეტნავობისაგან გულისა“ დაუწყებდა ხოლმე გასაშლელად გაღიმებულს ყვავილს ალერსიანს საუბარსა, თითქო მერცხალი თავის ბლარტებს ეჭიკჭიკებო.

ძვირად, ძალიან ძვირად კი შეემთხვევოდა, რომ იმის ბაღში სხვა არავინ ყოფილიყო: გიორგი იქ იყო და იქ!... რაც უნდა ადრე გამოსულიყო ბაღში, გი-

ორგი ან თოხით ხელში, ან ბარით, ან სასხლავით იქ დაჰხედებოდა ხოლმე.

გიორგიმ არჩილისა და კესოს სწავლებით და ჩვენებით გააკეთა და დაჰკვალა ის ბალი და გიორგისვე ებარა. არა მგონია, თავის ორს თვალს ისე გაჰფრთხილებოდა, როგორც ამ ბალს უვლიდი და უფრთხილდებოდა. მტვერი რა არის, —მტვერს არ დაადენდა, არ შეარჩენდა ბალახსა და ფოთოლსა.

არჩილი და კესო ძლიერ ემაღლიერებოდნენ გიორგის და არა ერთხელ უთქვამთ ერთმანერთისათვის, რომ ორი-სამის კაცის ოდენას აკეთებს ეგ ერთი კაციო.

არც გიორგი ემდუროდა თავის ბედსა. პირიქით, უხაროდა კიდევ თავისი ბედი.

— მე მეტი არა მინდა-რაო, ამბობდა ხოლმე თავის გულში, როცა ამისთანაებს ჩაუფიქრდებოდა: გადამკიდებია, ჯამაგირისა სთქვი რამეო. რა ჯამაგირი მინდა!.. მე ისიც მყოფნის, რომ ცის ამარა დღეს მზეს ვუყურებო.

რა უნდოდა ამითი ეთქვა გიორგის, გამოცნობა ძნელია. ეს კი სათქმელია, რომ როცა ბალში ჰმუშაობდა და ქეიფზე მოვიდოდა, სულ ერთსა და იმავე სიმღერას ჰღიღინებდა ხოლმე ხმა-მალა: „ეს სოფელი მიტომ მინდა, შენ გიყურო, ჩემო მზეო“, თითქო სხვა აღარა იცოდა-რა, თითქო სხვა არაფერი ენატრებოდა, არაფერი ეხარბებოდა ამ დედამიწის ზურგზე.

მართლად თქმულა: კაცია და გუნებაო!..

XVI

ს ღ ბ ა დ!..

ავიდნენ კიდევ დღენი და თთვენი. დადგა მადლარი შემოდგომა. სოფელში გაიმართა ქვევრების რეცხვა, საწნახელების ხიზვა და წმენდა. ქარვასავით ჩაფერიანებული მსუქანი მტევნები თეთრის ყურძნისა, მაყვალსავით შავად შეკუნწოლლი საფერავის ვაზები იწვევდნენ პატრონებს დასაკრებად,—მაღეო, თორემ ვლუღვართ და გადმოვ დივართო. დაიკრიბა ვენახებიც, დაიწურა ყურძენი, დაჰდულდა მაკრები. მისწყდა სოფელში ხმა-მაღალი სიმღერა საწნახელში ჩამდგარ და ხელი-ხელ გადაბმულ მუშებისა. მხიარულმა მაკრობამ თავისი დრო მოიქამა და მიჩუმდა, თითქო მოიღალა და მოიქანცაო.

მოვიდა შუა-გული შემოდგომისა. სოფლის ორობეებში დაიწყეს კრიჭინი მძიმედ დადებულ თივის ურმებმა. სოფელი ეშურებოდა ვენახებიდამ შინ თივის ზიდვას საქონლის გამოსაკვებად ზამთარში: ეშინოდათ თოვლს არ მოესწრო.

არჩილსაც ოთხი საძნე ურემი შეეება, თივას აზიდვინებდა და შინ ეზოში, გომურის შორი-ახლო, ბოძებზედ შემდგარს მაღალ სათივეზედ ადგმევინებ-

და, რომ საქონლის პირი არ მისწვდეს და არ გააფუქოს.

მზე ჯერ მთას არ გადასცილებოდა ჩასასვლელად, იქ, მთის წვერზედ შემდგარიყო, თითქო ჰნანობს,—რას ვეშურები და ამ ლამაზ ქვეყანას ეგრე მალე რად ვეთხოვებო. მშვიდობიანი, გრილ-სითბოიანი, მშრალი, უნესტიანი, უღრუბლო სადამოშემოდგომისა კუტსაც კი ფეხს აადგმევინებდა და გარედ გამოახედებდა.

არჩილი და კესოც გამოსულიყვნენ სახლიდამ, ჩასულიყვნენ სათივესთან, იქ ერთს უშველებელ კუნძულზედ ჩამომსხდარიყვნენ და უცქეროდნენ მუშებს, რომელნიც თივასა სდგამდნენ.

არჩილს უამისოდაც ძალიან უყვარდა მუშებში ყოფნა და იმათთან ლაპარაკი, ზოგჯერ ლაზღანდარობაც. კესოსათვის არა ერთხელ უთქვამს, რომ მე იმათგან ზოგჯერ ჰკუთასა და ხშირად ენასა ვსწავლობო.

ოთხი ურემი ოთხ-კუთხივ მოსდგომოდა სათივეს. სამი დაცლილი იყო და ერთიდან-ღა აწვდიდნენ თივასა. შუა-სარი სათივისა ორ ადღზე-ღა ჰჩანდა და სათივე ვიწროზე ადიოდა თავის მოსაბმელად.

ამ დროს გიორგის ოთხი მხარზედ გაედო და მოდიოდა.

— პეტრე, აი პეტრე! დაუძახა შორიდამ თივის მდგმელს: ბალისაკენ გადახრილია ე თავი სათივისა; გვერდელად აგყავს, არ ივარგებს, გაასწორე.

— გიორგია. საილამ იძახის? იკითხა არჩილმა, რადგანაც იმ მხრივ, საილამაც გიორგი მოდიოდა, არჩილს წინ ურემი ეფარა. ურმის გამო ვერც გიორგი დაინახავდა არჩილსა და კესოს, ვერც ესენი გიორგისა.

— საილამ მოსდიხარ თოხით მხარზე? ჰკითხა არჩილმა, როცა გიორგი ახლო მოვიდა და საღამომშვიდობისა უთხრა და-ძმასა.

— წყალი გადმოვარდნილიყო ამ ჩვენ პატარა ბაღში წისქვილის რუილამ და იმის გადასაგდებად ვიყავი.

— რას იძახოდი?

— არაფერს. ცოტა თანაბარად ვერ აღის ვიწროდამ თივა, ავდრის წყალს დაიგუბებს და გაფუჭდება. ის დაფუძახე პეტრეს, გაასწორე-მეთქი.

— აბა მაჩვენე.

არჩილი წამოდგა. გიორგი გაუძღვა და მეორე მხრიდამ შეახედა.

— მართალი ხარ, უთხრა გიორგის არჩილმა: პეტრე! გიორგი მართალს ამბობს, თავი ვერ ედგმის კარგად.

პეტრემ შუა-სარზედ ჩამოგზავნულს წნელს მოჰკიდა ხელი და ეგრე ხელ-მომავრებულმა გარშამო შემოუარა და ჩახედ-ჩამოხედა სიმგრგვლივ სათივებს.

— აკი ღმერთი არ გამწყრომია! დაიძახა პეტრემ: გასწორება უნდა. მოდი, თუ ღმერთი გწამს, გიორგი, ერთი ამომეშველე, გავასწოროთ, თორემ

მე მარტოკა დღეს მაგას ველარ მოვასწრობ და საქმის სახვალიოდ დაგდება კი მეზარება.

— კაცო-და, ფეხი სად მოვიკიდოთ ორმა კაცმა მაგ ვიწროზედ? ასძახა გიორგიმ.

— მაშ ნუ დამზარდები, შენის ღმერთის გულისათვის: მე ჩამოვალ და შენ ამოდი. მე მკლავებიდამ მოვწყდი, შენ შესვენებული ხარ, მალე გაასწორებ. აბა თუ ბიჭი ხარ, მადლს იზამ და მარილს მოაყრი.

— იცი კი დადგმა თივისა? ჰკითხა კესომ ამ ჟამად აქ მოსულმა: ამბობენ, მაგას ცოდნა უნდაო.

— ხელობა რა არის, ქალბატონო! შეპლდია გიორგიმ: განა სად გავიზარდე!..

— მაშ აბა! უთხრა არჩილმა: ეს ბურთი და ეს მოედანი.

პეტრემ წაავლო სარზედ გამობმულ წნელს ხელი, ჩამოცურდა და ფეხი ძლივს მოაწვდინა საძნეურმის ქალებამდე ფეხის მოსაკიდებლად. როგორც იყო ჩამოვიდა, მივიდა, გიორგის მხარზედ ხელი დაჰკრა და ტკბილის გულით უთხრა:

— ჩემს კისერზედ იყოს, ჩემო გიორგი! არ დაგეკარგება. სხვა არა იყოს-რა, მამიშენის ხნის კაცი ვარ. ეჰ, შეიღო და ძმაო, კაცი რომ დაჰბერდება, შეიღდი უნდა ძირს დასდოს.

— რადაო? ჰკითხა გიორგიმ.

— მათაო, ჩემო კარგო, რომ ბერ-კაცს თვალიც ატყუებს და ხელიც ჰღალატობს, ის ქარი აღა-

რა აქვს, რაც ახალგაზდას. შენს ხანში ხელს არ მოვიტეხდი, რომ ეს ამბავი მომსვლოდა!

— ახალსა ნამუდრაგალსა ბერის სჯობია ჩანალო, გულის ნუ გაიტეხ.

— გაცოცხლა ღმერთმა, თქმაც იცი და კეთებაც.

გიორგიმ ეს უკანასკნელი სიტყვები ველარ გაიგონა, მაშინვე ავარდა ურემზედ, ორ-თითით მოიწვდინა თივაზე სარტყელსავით ჩამოკიდებული წნელი და თვალის დახამხამების უმაღ სათივეს ზედ თავზედ მოექცა. მიშალ-მოშალა, ჩამოჰყარა ძირს. თივა, დადაბლა სათივე და რაკი ჰნახა, — აქედამ ეხლა სწორედ ავაო, დაიწყო დგმა. მინამ დიდი ბინდი მოეფინებოდა ქვეყანას, გიორგიმ თავისი საქმე გაათავა.

— ცეცხლია, სწორედ ცეცხლი, ე დალოცვის ლისშვილი! ეუბნებოდა არჩილს გულ-მართალი პეტრე, როცა ქვევიდამ შესცქეროდა გამაღებულის მუშაობას გიორგისას.

— მართლა კარგი რამ არის, კვერი დაუკრა არჩილმა.

— კარგო!... ბადალი არა ჰყავს, ბადალი ამ სოფელში!..

გიორგიმ რომ გაათავა, გადმოსძახა პეტრეს:

— აბა, პეტრე, ერთი შენებურად დაუარე სიმგრვლივ, კარგად შემოკვერცხლილია, თუ არა?

პეტრემ აუარ-ჩაუარა სათივეს და ასძახა:

— კარგია, კარგი. ჩამოდი, მაგას სხვა აღარა უნდა-რა.

გიორგიმ წაავლო ხელი წნელს, ფეხები თივას მიაბჯინა, დასჭიმა წნელი და დაიწყო ჩამოცოცვა სათივედამ. შუამდე მოვიდა თუ არა, უეცრად გაუწყდა წნელი... გიორგი, პირ-აღმა გადმოქცეული, წამოვიდა მაღლიდამ და ურმის ქალს ზედ დაეგო ზურგითა. ქალმა ვერ გაუძლო, გადატყდა, მაგრამ ზურგის ძვალი კი შეუნგრია...

არჩილი, კესო, ხალხი მისცვივდნენ და გიორგი ცოცხალ-მკვდარი ჰნახეს დედამიწაზედ პირ-ქვე დამხობილი, სისხლი შადრევანსავით სცემდა...

არჩილი მაშინვე მუხლის კვერებზედ დაეცა გიორგის წინ და სცდილობდა წყლული შეეხვია. ზოგი არჩილმა, ზოგი სხვებმა, როგორც იყო, წყლული შეუხვიეს, — ცოტა არ იყო, სისხლის დენამ უკლო.

ცოცხალ-მკვდარი გიორგი და გულ-შემოყრილი კესო ცალკ-ცალკე შეიტანეს ხელით სახლში.

— აი ღვთის წყრომა!.. რა შეგცოდნე, ღმერთო, რომ მე გამხადე საბაბი!.. უნებურად წამოიძახა პეტრემ და ატირდა.

— ხიფათი რომ იქნება, — იქნება, ანუგეშა ვილაცამ პეტრე: აღბად ეგ წერებულა მაგის შუბლზედ!.. შენი რა ბრალია!..

XVII

ფ ა რ ა

რჩილმა თავის ოთახში აატანინა გიორგი და თავის ლოგინზედ დააწვენინა. მაშინვე კაცი აფრინა მკურნალის მოსაყვანად მახლობელ ქალაქიდან. ორი-სამი კაცი კიდევ სხვა გაჰგზავნა. სხვა-და-სხვა სოფლებში, რომ შინაური ჯარა-ექიმებიც მოეწვიათ, ვინც კი გამოჩენილი იყო და შინაკაცებმა დაუსახელეს.

თვითონ იმავ სოფელშიაც იყო ერთი სახელგათმული ჯარა-ექიმი—ოფოფანთ დემეტრე. ისიც დაიბარეს და ნახევარ საათსაც არ გაუვლია, დემეტრე ჩამოვიდა.

გასინჯა დემეტრემ გიორგი. კარგა ხანსა სინჯა, კარგა ხანს იქნია თავი და ბოლოს უთხრა არჩილს:

— არა, ბატონო!.. მე მაგას ხელს ვერ მოვკიდებ. ეგ ამ ქვეყნისა აღარ არის. მაგისი წერა ეგა ყოფილა...

— ერთი სცადე... თუ ღმერთი გწამს, ხელი დაადე... რაც გინდა მთხოვე და მაგის ცოდოს კი ნუ დაატრიალებ ჩემს სახლში, ჩემს თავზედ!..

ეხვეწებოდა, ევედრებოდა არჩილი, რომელიც იმ უბედურის წამიდგან აღარ მოჰპოვებია გიორგის:

გიორგის ლოგინთან დაჩოქილიყო, მომაკვდავის ცივი ხელი თავის ხელის გულზედ დაედო და თვითონაც არ იცოდა, რისთვის უზელავდა ხელით ხელსა.

— ტყუილი წვალება-ლა იქნება უბედურისა. სჯობია უწვალებლად მიაბაროს სული: მიუგო დემეტრემ: ამაღამ, — დიდი საქმეა, — თუ გაატანა: შიგანური სულ შენგრეული აქვს.

— მერე ცოდო არ არის ამისთანა ბიჭი მოკვდეს!.. წამოიძახა გულ-ამოჯდომით არჩილმა და თავი ჩაჰკიდა დიდის მწუხარებით.

— ჰაი, ჰაი რომ ცოდოა!.. დაიღმეილა ვილაცამ ტირილის ხმით.

ყველამ იქით მიიხედა, საიდამაც ეს ხმა მოვიდა და ბნელს კუთხეში არჩილის მეწისქვილე კი დაინახეს. ამ ბერი-კაცს შეეტყო ეს ამბავი, მოვარდნილიყო, შეპარულიყო ოთახში, საცა გიორგი ესვენა და ბნელ კუთხეში მობუზული ქვითქვითებდა ჩუმად, თითქო ეშინიან, არავინ გამიგოსო...

— არ გეპრალები, ჩემო სოსიავე, რომ ასეთი ცოდვა დასტრიალდა ჩვენს ოჯახში!.. შესჩივლა არჩილმა მეწისქვილეს, რაკი ნაღველის მოზიარე იგულვა, თითქო ამით ნაღველის განქარვებას ჰლამისო.

— ოღონდაც, ბატონო, ოღონდაც!.. წაიქვითინა ეხლა კი ხმა-მალლა მეწისქვილემ, რაკი გული ვეღარ შეიმავრა: ვაი მაგის დედის ბრალი, ვაი!..

მარტო ეხლა მეწისქვილის ხსენებამ მოაგონა არჩილს ოთარაანთ ქვრივი. ამ ვაი-ვაგლახში აღარა-

ვის მოჰგონებია, შვილის ამბავი დედისათვისაც შეეტყობინებინათ.

ოთარაანთ ქვრივმა ჯერ არა იცოდა-რა...

არჩილი მეტად შესწუხდა. არ იცოდა, რა გზით და როგორ გაემყდნებინა დედისათვის. ამის ფიქრსა და წუხილში იყო, რომ გიჟსავით გაფეთებული შემოვარდა კესო, უკვე მოსულიერებული. კესოს ცოცხალის ფერი არ ედო.

— როგორ არის, არჩილ, როგორ? ჰკითხა აჩქარებით ძმასა და მაშინვე გიორგის ლოგინთან მიიქრა.

— შენი მტერიმც ნუ ყოფილა ასე!.. ძლივ ძლივ წაიღუდუნა ძმამ.

კესომ დაჰხედა გიორგის. გიორგი გვერდზედ დაეწვინათ, ასე რომ პირისახე კესოსაკენა ჰქონდა. კესომ ჰნახა, რომ ეს ბრგე ყმაწვილი კაცი ძლივს-და ჰფეთქავს... კესოს მტკივნეულად შეეკეცა შუბლი... მიიფარა ორივე ხელი ორსავ თვალზედ და, თითქო მოგუბებული ცრემლი უკუვ უნდა აქციოსო, რაც ძალი და ღონე ჰქონდა ჰმუჭვნა და სრესა დაუწყო თვალებსა ხელებ-ჩამოუღებლივ.

— კესო, ნუ შევატყობინებთ დედასა? ჰკითხა ძმამა.

— როგორ თუ ნუ?.. შვილი მოვუკალით და არც კი ვატყობინებთ,—რომ სულთ-მოპრძავს მაინც მოუსწროს, სული დედის კალთაში მაინც დაჰლიოს... მოსთქვამდა ქვითინით კესო.

— მე აღარა მესმის-რა, უთხრა ძმამ: ამ საცო-

დავობამ გამაშტერა, აღარც ჰკუა მერჩის, აღარც ხელ-ფეხი!.. დაბნეული ვარ.

გაჰგზავნეს დედასთან ბიჭი. მალე მოვიდა ოთარანთ ქვრივი. თუმცა ფეხ-აჩქარებით, მაგრამ ისე გულ-დინჯად შევიდა გიორგის ოთახში, თითქო შენათვალი არაფრად შეუმჩნევია და აინუნშიაც არა მოსდის-რაო. მარტო სახე თითქო უფრო ჩამოსკვნოდა, წარბებ შუა შუბლი ორ-სამ კეცად ჩაჰნაოქებოდა და ზაფრანის ფერი ედო.

იმასთან გაგზავნილი ბიჭი კი გოგო-ბიჭებში ჰლაპარაკობდა, რომ შენათვალი ვუთხარი თუ არა, ის ვეება დედაკაცი კინალამ თავზე არ წამომექცაო.

— რა გატირებს, ჩემო კარგო!.. უთხრა გზა-და-გზა გიორგისაკენ მიმავალმა დედამ მტირალს კესოს: განა სატირლადაც გაჰხდა საქმე!..

ხმა არავინ გასცა რიდისა და კრძალვისაგან. ზარი დიდი იყო!..

ოთარანთ ქვრივი მივიდა შვილის ლოგინთან და რა დაჰხედა ცოცხალ-მკედარს შვილს, ერთი საშინელი შემოიკრა თავში ხელი და იქავ მუხლი მოეჭრა და ჩაიჩოქა.

ხმა-გაკმენდილს ოთახში ენა ველარავინ დასძრა, ასოც ველარავინ შეატოკა.

მარტო ერთად-ერთის სანთლის ალი ჰოროთოდა ლოგინის თავში, სხვა ყველა სულიერნი თითქო გაქვადნენ, თითქო მარილის სვეტებად გადიქცნენო.

დადუმდა, შეჰდგა ყველა და მარტო დედა-

შვილობის საცოდავობა-ლა თავის დიდებულის ზარიტ ჰღაღადებდა უთქმელად, უტყვად, ხმა-ამოუღებლად.

ამას მარტო თვალი გულისა-ლა თუ ჰხედავდა და ყური გულისა-ლა თუ ისმენდა!.. ხორციელი სმენა, ხორციელი ხედვა ამისათვის უღონოა.

XVIII

უკანასკნელი განდობა

მღვდელი, ღვთის გულისათვის, მღვდელი!.. დაიკვნესა პატარა ხანს უკან დედამ, რა ცოტა გულს მოეშვა და დაბნეული გონება მოიკრიბა.

მოიყვანეს მღვდელი და შვილი უზიარეს...

მანამ ეს მოხდებოდა, ოთარაანთ ქვრივი თითქო ღონეზედ მოვიდა. ჯერ ხომ გულმა გასტეხა, მერე თვითონ მოერია გულსა, თვითონ გაიტეხინა გული. როგორც ტყვია ნაკრავი ვაჟკაცი, ისე გაუძალიანდა, გაუკერბდა, გაუჯიქდა ტკივილსა და წვადაგვას.

ოთარაანთ ქვრივმა ერთს მუხლზედ წამოიჩოქა, გადააწვდინა ხელი, გადაჰხადა საბანი და გულზე ხელი მოუსვა ხმა-ჩაკმენდილს და თვალე-დახუჭვილს შვილსა.

დედის გულთა-მხილავმა გულმა პირველშივე შეიტყო, რომ აქ საშველი აღარა არის-რა და შეილს სიკვდილი ხელიდამ აცლის. აღარაფერი იკითხა, აღარაფერი იძია... იმედ-გადაწყეტილი მარტო იმას-ღა ეშურებოდა, ისე არ მომიკვდეს, რომ ხმა არ გამცესო, არა მითხრას-რაო.

— შეილო, გიორგი! აბა ერთი მომხედე შენს დედას!.. რა დაგემართა!.. ვაჟაკი რამ გძლია ისე, რომ დედისათვისაც თვალს არ ახელ!..

შეილმა იგრძნო დედის ხელი თავის გულზედ, თუ ხმამ დედისამ გამოაბრუნა,—ეს კი იყო, რომ თვალი გაახილა და უღონოდ მოატარა გარშემო. მალე ისევ მიეღულა თვალი, ისევ დაეხუჭა და ტუჩებს-ღა დაუწყო ტოკვა.

— თქმა უნდა და ილაჯი აღარა აქვს... დაიკვნესა დედამ.

ამის თქმაზედ ორი სხვილი ცრემლი ჩამოუგორდა თვალთაგან და გაფითრებულ ლოყებზედ ნავალი დააჩნია, თითქო მდულარე ტყვია იყო და საცა გაიარა, ამოსწვაო.

სახე კი... არ უტიროდა, არა!..

გაკერპებულმა დედამ სახეს არ ამოაბეჭდვინა მწვავე ტკივილი გულისა. ძალის-ძალად გაყინული ცრემლი კი დაადნო ცეცხლ-მოკიდებულმა გულმა და ძალის-ძალადვე შეუპოვრად შეკრულს სახეს ერთი ძარღვიც ვერ შეუშალა. იმედ-გადაწყევტილობის სუსხმა ისევ გაჰყინა ეს დამდნარი დედაკაცი...

— წყა... წამოიხრიალა გიორგიმ და ვერ დაათვა სიტყვა.

— წყალი, წყალი! დაიძახა რამდენმამე ხმამ ერთად.

დემეტრემ ურჩია, ღვინო მიაწოდეთ, ცოტად მოაღონიერებსო.

— შვილო, დედის ერთავ, მამის ობოლო! ერთი ხმა გამე, ერთი კიდევ მომხედე!.. შეჰკენესა დედამ და ტუჩებთან მიუტანა პატარა თასით ღვინო.

გიორგიმ ორიოდ წვეთი ჩაჰყლაპა და თითქო მოსულიერდა, თვალი ხელ-ახლად აახილა, წყნარად მიატარ-მოატარა და უეცრად გაუშტერდა.

დედამ შვილის თვალის სისწვრივად გაჰხედა და დაინახა მტირალი კესო...

— დედი! ჰხედავ... ამ... ანგელოზს... ძლივ-ძლივობით გამოსთქვა გიორგიმ, ისევ კესოზედ თვალ-გაჩერებულმა.

— ვხედავ, შვილო!..

— დედი!.. ღვინო...

დედამ კიდევ დააღვეინა ღვინო.

— ეგ იყო ჩემი ბედის-წერა... არა ვნანობ, არა! კვლავ მიუბრუნდა გიორგი გაწყვეტილს სიტყვას.

არჩილმა გოაცებით შეჰხედა კესოს. კესოსაც ელდა ეცა, გაფითრდა, გაშრა, გაშტერდა. დედას კი თითქო არ ეუცხოვა ეს ამბავი.

არც არჩილმა, არც კესომ, არავინ, არავინ არ გაჰხედა ამისთანა ზარიანს ღროს ხმა ამოეღო. ყველა სმენად გადიქცა.

— აი ნეტავი ერთი შენს კალთას მაინც მათხვევინა და ისე მომკლა!.. ინატრა გიორგიმ და იმისმა თვალმა, კესოზედ მიქცეულმა, უფრო სთქვა ხვეწნა და ვედრება, ვიდრე ენამ და ხმამ.

კესო ტირილით მივარდა და თვალ-ცრემლიანმა შუბლზედ აკოცა გიორგის... თავი რომ აიღო, ცრემლი მოსწყდა და მომაკვდავს გულზედ დაეცა. ამ პატარა უეცარმა ცრემლმა ერთ-ხანად შესძრა გიორგი და შეაჟრჟოლა. ეს ცრემლი თითქო უკვდავების წყაროდ ებკურა, იამა, გაუხარდა, ჰმოსულიერდა, თითქო მიმავალი სიცოცხლე უკანვე დაუბრუნდაო.

ამისთანა დროს სიხარული, ბედნიერება იგივე სიცოცხლეა, მხოლოდ ხან-მოკლე და შეუჩინებელი.

— ჰხედავ, დედი!.. ცოცხალი მაგის ღიმს ვერ ველირსე, ვკედები და მაგისი ცრემლი ზედ დამდის. ესეც მეყოფა თან წასატან ღხენად... არა ვნანობ, არა!.. მივდივარ და თან მიმაქვს ამის ცრემლით განელღებული სიხარული. იქ ვახვირებ, იქ... ნუ იწუხებ, დედი!.. შენგან გამიგონია, რასაც არა ეშველება-რა, კაცი არ უნდა აეთრევენოსო!.. არჩილ, ნუ მიწყენ, ნუ!.. ნურც შენ, ნურც შენ!.. განა არ ვიცოდი,—მე ვინ და შენ ვინ!.. სად მოგწვდებოდი ცაში ვარსკვლავს... გული გწვდებოდა, გული, ხელი კი ვეღარ... ხატსავით გლოცულობდი, მზესავით დამნათობდი... არც კი იცოდი,—ვის ათბობ, ვის აღხენ, ვის აცოცხლებ!.. მინამ ცოცხალი ვიყავ, ვერ გაგიტყდი, მცხვენოდა... მერიდებოდა... მეშინოდა...

გკვდები და გეუბნები... მკვდარს რაღა მომეკითხება? მკვდარი ყველა თანაბარია!..

თავი უღონოდ მოსწყდა ბალიშზედ, თვალი ისევ მიელუღა, სულმა ბრძოლა დაუწყა და მარტო ხელს-ლა აფათურებდა უძლოურად, თითქო ვილასაც ეძებს და იმისი პოვნა უნდაო.

პატარა ხანი კიდევ და გიორგი აღარ იყო.

— გაჰთავდა!.. დაიკვილა დედამ და ზედ გადაეშვა მკვდარს შვილსა. პირ-ქვე დაემხო შვილის გულზედ. აღარც ხმა, აღარც კრინტი!.. კაცს ეგონებოდა, დედამ შვილის გულზედ სული დაჰლიაო.

ცოტას ხანს მოუცადეს, ვითომ გულზედ მოეშოსო, მაგრამ რაკი ჰნახეს, რომ ეს დედაკაცი არც ხმას იღებს, არც იძვრის, ფიქრი მიეცათ,—ხომ არა აუტყდა-რაო.

კესო მივიდა და ჰლამოდა აყენებას. ოთარაანთ ქვრივმა მაშინ-ლა მოსცა ხმა.

— თქვენი ქირიმე, მარტო მამყოფეთ ჩემ მკვდარ შვილთან. მე არა მიშავს-რა. იმისთანა ვარსკვლავზედა ვარ გაჩენილი... მე ბედშავი!.. ვაი, რომ არა მიშავს-რა!..

არჩილმა ყველას აქ მოგროვილს მოახლე-მოსამსახურეებს ჩუმათ ხელით ანიშნა ოთახილამ გასვლა. ყველანი გაიკრიბნენ. არჩილი და კესოც ფეხ-აკრებიტ გავიდნენ, მხოლოდ მოახლეს უბძანეს მეორე ოთახილამ ყური ეგდო ოთარაანთ ქვრივისათვის.

დაცარიელდა ოთახი...

ეხლა კი წაიშინა თავში ხელი ოთარაანთ ქვრივ-მა, რაკი მარტო იგულა თავი.

— ჩემი გიორგი აღარ არის, არა!.. ჰლმუოდა ხმა-დაბლა დედა: მე დავრჩი, მე, და გიორგი კი აღარ არის!.. შეილო, წამიხველ? მომიკვდი? წამიხველ, წამიხველ და აღარ მომიხვალ!.. შეილო, შენი დასამარხავი ვიყავ და მე გმარხავ შენა, მე!.. შენი დასატირებელი ვიყავ და მე დაგტირი!.. ამ ხელებმა გაგზარდა და ამ ხელებმაც უნდა მიწა მოგაყაროს!?. მაგ ხელებს უნდა დაეკრიბნა ჩემთვის გულზე ხელი და ეხლა მე უნდა დაგიკრიბო, მე!.. ვაი დედას, ამის დამსწრეს!..

პირ-ქვე დაეცა ხელ-ახლად შეილის გაცივებულს გულს და ტირილი კი არა, მარტო ქვითქვითით გოდება-ლა ისმოდა.

— ვუი, ვუი, ვუი!.. გაისმა ოთახში ბლავილსავით ვილასიც ტირილის ხმა.

ოთარაანთ ქვრივმა იუცხოვა და თვალი წყრომით მოატარა ოთახში.

ერთად-ერთი სანთელი ბევრს არას ანათებდა ფართო ოთახში და ნამეტნავად ერთს კუთხეში ჰბნელოდა. აქ მობუზული კაცი დაინახა ოთარაანთ ქვრივმა.

თავის უნებური კაცი ჰნახა თუ არა, გულ-ჩვილი დედა უცბად ისევ მჭახე ოთარაანთ ქვრივად გადაიქცა.

— შენ ვილას მეტიჩარა ხარ? შეჰყვირა ოთარაანთ ქვრივმა გაჯავრებით.

— შენს საცოდავობას ველარ გავუძელო, ტირილი ყელთ მომეზჟინა და არც მე მინდოდა, ტირილი წამსკდა და ძროხასავით ბლავილს მოვყევ ეს ოხერ-ტიალი...

— მერე აქ რას უგდიხარ?

— მარტოდ შემეცოდე. ვთქვი—უცხო სახლია, ესეც ადამიანია, წყალს მაინც მივაწვდი-მეთქი.

— ვინა ხარ?

— სოსია.

— ვინ სოსია?

— თუ გაგონდები, კარგია, თუ არა-და, მაინც ღმერთმა გილხინოს, თუ შეილის მერმედ კიდეც რამ სალხენი დაგრჩენია ამ წუთი-სოფელში.

— რატომ არ დამრჩენია? სიკვდილის მოლოდინი ღებნა თუ არა გგონია!..

ბებერი მეწისქვილე, როცა ყველანი გავიდნენ, სხვებს არ გაჰყოლოდა და აქ ბნელს კუთხეში ქურდულად მიმალულიყო, წინანდებურად მობუზული.

— წადი, აქ შენ ადგილი არა გაქვს,—უთხრა ოთარაანთ ქვრივმა: მარტო მინდა ვიყო...

— შენი ნებაა, წავალ და კარებს უკან ძაღლსავით მივეგდები. თუ რამ დაგჭირდეს, დამიძახე.

— კარგი, მამშორდი!

ჩ ა ტ კ ხ ი ღ ა ხ ა დ ი

სიღის ყოფითა და ამბით დაამარხვინა არჩილმა გიორგი. მთელი ახლო-მახლო სამღვდელთა, ახლო-მახლო სოფლები მიიწვია მიცვალებულის „გასაპატიოსნებლად“ და ამისთვის არა ხარჯი არ დაჰზოგა. ისე დაჰმარხა, თითქო იმისი სახლის-კაცი, იმისი ოჯახის-შვილი ჰყოფილიყო.

სახლიდამ ეკკლესიამდე და მერე ეკკლესიიდან სასაფლაომდე კუბო ეჭირა არჩილს და გლეხ-კაცებთან ერთად ეწევოდა, ასე რომ არავის გამეცვლევინა.

კესო მძიმე შავებში ჭირის-უფალსავით გულხელ-დაკრებილი და მგლოვიარედ თავ-ჩაკიდებული ხმა-ამოუღებლივ მიჰყვა მიცვალებულს სასაფლაომდე. როცა კუბო სამარეში ჩაუშვეს, მუხლი მოიყარა, პირჯვარი გადიწერა და ხმა-გაკმენდილი ჰლოცულობდა. ბოლოს, ერთი პეშვი მიწა მიაყარა და უცბად წამოდგა, გამოჰტრიალდა, თითქო შეაშინა რაღაცამო.

— დახე, სტირის!.. სთქვა ერთმა იქ მდგომელმა დედაკაცმა.

— სიყვარული ძნელია! უპასუხა მეორემ: გაიგებდი, ერთმანეთი ჰყვარებიან.

— საწყალი ცრემლსა ჰმალავს, თითქო სცხვენია.

— რა სირცხვილია, გაიბა დედაკაცობაში ლაპარაკი: ის კი ადამიანი არ იყო?! ლამაზი გოგო და ლამაზი ბიჭი—სხვა რა უნდა სიყვარულს?

გლეხ-კაცობამ ზოგმა მოუწონა და-ძმას ამისთანა თავ-მდაბლობა და „გაპატიოსნება“ მიცვალებულისა. ზოგი კი იძახოდა:

— კაცი მოიდნეს და ქვეყანას ამით უბემნთვალსაო.

იქნება ეგრეც იყო. ეს კია: სხვის გულში მართალი ადვილი საპოვნელი არ არის.

განა არა,—არჩილს ამ სიტყვებისათვის სადღაც და როგორღაც ყური მოეკრა და როცა კესომატ შეიტყო და აპილპილდა,—ეს რა დაგვწამესო, არჩილმა უთხრა:

— ნუ გიკვირს.

— რატომ არ უნდა მიკვირდეს. ჩვენ წმინდა გულით ჩვენი ვალი გადავიხადეთ და იმათ ჩირქი მოგვცხეს.

— საკვირველი ის იქნებოდა, რომ ეგ არ ეთქვათ. ისინი თავის მხრით მართალნი არიან. ჩვენ შუა ხიდია ჩატეხილი: ისინი იქით ნაპირას დაჰრჩნენ, ჩვენ აქედ. შორი-შორსა ვართ და თვალი ერთმანეთისათვის ვეღარ მიგვიწვდენია, თვალი მართალი და

უტყუარი. რად უნდა გვიკვირდეს, რომ იმ სიშორეზედ კაცს კაცი მარგილად ჰგონია და ღვთის მსგავსებით შექმნილი სახე ადამიანისა ელანდება როგორც ერთი ტყლაპი რამ. ამ დიდ მანძილზედ განა ცოტა რამ არის, რომ უღონო თვალს თეთრი შავად აჩვენოს? ჩვენ კიდეც ხედვა გაძლიერებული გვაქვს, ღურბინდით შეგვიძლიან ყურება და ეგ ღურბინდი სწავლაა და ცოდნა. ისინი მაგასაც მოკლებულნი არიან.

— მაშ მადლი მადლად, კეთილი კეთილად აღარ უნდა გადიოდეს იმათში?!

— ჩვენი მადლი, ჩვენი კეთილი არა სწამთ, არა სჯერათ. ერთიც და მეორეც ჩვენგან უკვირთ, ეუცხოვებათ. რადა და რისთვისაო? იკითხავენ ხოლმე. კეთილისათვის? რად მიზამს კეთილსაო, ჩემო რაოვო? და აი სწორედ აქ არიან მართალნი. მართლა-და ჩემო რაოვო? ჩვენ ვინ და ისინი ვინ! ორი სხვა-და-სხვა ქვეყანაა. შორი-შორსა ვართ-მეთქი... იმათს ტირილს და ღხინს ცალკე ღობე ავლია, ჩვენსას ცალკე. გული გულს ველარ მიგვიკარებია, ველარ მოგვიხვედრებია. და რად უნდა გვიკვირდეს, რომ ერთმანეთისა აღარა გვესმის-რა. აბა ერთი მიტხარ: რა დადის ეხლა ჩვენ შუა? მარტო პტყელი ენა მწიგნობარისა—მე ჩვენისთანა კაცს მწიგნობარს ვეძახი,—მარტო პტყელი ენა-მეთქი მწიგნობარისა და ხარბი ხელი გაუმაძღარისა. ამისთანა მოციქულები აბა კარგს რას დაგვაყრიდნენ...

— მაშ გული ქვეყანაზედ აღარ არის!.. მოჰკვდა, გამოეცალა ადამიანს...

— გული... გული, ესე იგი, ის მადლი, რაც ენას და ხელს უნდა ასაქმებდეს, მართლა რომ აღარ არის. ან არის და დამუნჯებულია, დაყრუებულია, თითქო იმათაც და ჩვენც მოგვკვდომოდეს, თუ მთლად არა, ერთი ნახევარი მაინც. ამ ცალ-თვალა და ცალ-ყურა ნახევრით-ღა ვცხოვრობთ და ვკითხულობთ ერთმანეთს. აქ ცდომა უეჭველია, იმიტომ-რომ სწორედ ის თვალია დახუჭვილი, ის ყურია დახშული, რომელიც სჭრის სხვის ხედვად, სხვის სმენად. გული რა არის? მარტო ერთად-ერთი კაცი რომ ყოფილიყო ქვეყანაზედ, გულიც არ იქნებოდა. გული მადლია, და მადლი მარტო ორ შუა ჰსაქმობს. ორნი მაინც უნდა იყვნენ, რომ მადლი მოჰხვდეს, იმიტომ-რომ მადლი ერთისაგან გაწირვაა და მეორისაგან შეწირვა ერთსა და იმავე დროს. თუ ან გამწირველი არ არის, ან შემწირველი, მადლიც არ არის, მაშასადამე, გულიცა. თუ ორნი არ არიან, გულმა რისთვის ამოციქულოს ან ენა, ან თვალი, ან ყური. თავის თავთან მოციქული საჭირო არ არის, მოციქული სხვასთან უნდა. უსხვავიოდ ერთის გული მარტო პარკია, სისხლის აღებ-მიმცემი აგებულიებისათვის. სად არის ის სხვა? წყალ გაღმაა, შორს... შორს... მაშ რაღად გვიკვირს, რომ იქილამ ველარ გვხედვენ, ჩვენი აღარა სჯერათ-რა... კეთილიც კი. მაგ ჯერვამ თვალი რას მოაბას, ფეხი სად მოიკიდოს? მკვდარს გულში? შეუძლებელია.

— ეგ, ჩემო საყვარელო, ძველი მოთხრობაა ახლად ნაამბობი: აქაო-და გლეხია, ყოველთვის მართალი უნდა იყოს.

— მაგ სულელობას რაღა მწამებ, ჩემო კარგო? მე გლეხ-კაცს გუშინდელ ბაღსავით კი არ შეეხარი, — ანგელოზია-მეთქი, მე ვსინჯავ, მე ვჩხრეკავ და როგორც ჭკვა-დამჯდარი მგლოვიარე დავტირი ჩემს დაკარგულს ნახევარსა. ის ჩემგან მოკვეთილი ნახევარია, მე იმისგან. მე დაკარგული მენანება, მებრალება და არ მემართლება კი. გლეხი უწმინდურია თავისი ტყაპუქით კი არა, ზოგჯერ თავის გულითაც. ჩვენ კი უკეთესნი ვართ? ამ წმინდა და უმტვერო თოვლსავით სპეტაკს პერანგ ქვეშ განა ჩვენ იმაზედ მეტნი ვართ? ისინი მენანებიან, მებრალებიან-მეთქი, მე კი ჩემი თავი მძაგს და მეზიზღება. არა, ნახევარ კაცად, ნახევარ გულით ცხოვრება სიკვდილია, კდომაა...

— კდომა ხრწნაა და ხრწნას მართო ჩირქი სდის. ეს თუ უნდა გეთქვა.

— შენ დამასწარ. მაგრამ ორ ტოტად კი. ერთი ტოტი—ჩვენი მკვდარის ნახევრისაა და ნუ გიკვირს, რომ ერთმანეთს უჩირქოდ ვერ გადვურჩებით, როცა ერთმანეთს მოვხვდებით ხოლმე. კარგს ვიზამთ რასმე და ერთმანეთს მკვდარის ნახევრით გულის ვუჩხრეკთ. ამიტომაც კარგის მქნელი, — იმათია თუ ჩვენი, — ან სულელი გვეგონია, ან მატყუარა. მკვდარი ცოცხალს ვერ დაინახავს, ვერ გაიკითხავს ცოცხლურად...

— მაშ წასულია ჩვენი საქმე, თუ მართლა ეგრეა?

— ვინ გითხრა? ჩვენისთანისა—იქნება ჰო, მაგრამ იმათი კი არა.

— არ მესმის. აკი ორივენი,—ჩვენცა და ისინიც,—ერთნაირად მკვდარნი ვართ, შენის სიტყვით.

— ეგრეა, მაგრამ შენ ის ცოცხალი ნახევარი გავიწყდება, რომელიც შერჩენილი გვაქვს. განსხვავება აქ არის. ჩვენ რაცა ვართ, გაკეთებულნი ვართ, ისინი კი შექმნილნი. ჩვენ დაბლანდულნი ვართ, ისინი კი გვირისტით შეკერილნი, იმ გვირისტით, რომელიც მარტო ბუნებამ იცის და ბუნება—ხომ იცი, რა ოსტატია. ისინი ჩაკირულნი არიან, ჩვენ დონდლონი, ღუნენი. აბა იმათს სიმღერას უყურე: ერთი გძელი კვნესაა და მაინც სიმღერას ეძახიან. ჩვენი სიმღერა კვნესა არ არის და მაინც ლხენა ვერ დავგვირქმევია. გახსოვს, რა გვითხრა პაატამ, როცა ჩვენთან ქალაქში ჩამოვიდა იმ საშინელს თოვლ-ჟყაპში სამის მანეთის სათხოვნელად და მე გავეხუმრე:

— ბიჭო, სამის მანეთისათვის ამ სიშორედ როგორ წამოხვედი-მეთქი, ამ ვაი-ვაგლახში!—„აი, ბატონოო, თქვენ რა იცით, ხურმა რა ხილიაო, მითხრა უზრდელობით და არა წყენისათვის: აქედამ რომ მივალ, ნაჯაფევი, გზისაგან გალახული, თოვლ-ჟყაპისაგან გაწუწუთ-გალაფული და ჩემს დაძინებულ საბანში ცახცახით გავეხვევი და მივეგდები—რა ტკბილად დამეძინებაო, თქვენ ისე თავის ღღეში ვერ და-

იძინებთო“. იმათთვის ძილი მართალი მოსვენებაა, მართალი აღდგენაა დახარჯულის ღონისა, ჩვენთვის კი ნებიერობაა, ღონის გასიებაა, დამძიმებაა, წყალმანკია, იმიტომ-რომ ჩვენი ღვიძილიც ძილია. იმათი ცოცხალი ნახევარი ავად თუ კარგად მაინც ჰსაქმობს და ჩვენი კი უქმია. საქმეა სიცოცხლე... ეს არის იმათი კარგი და ამითი გვეჯობნიან...

— ნადირი კი არ დაძრწის დილიდამ საღამომდე საქმლის საშოვნელად. ჰშიან და, რომ ამისათვის ხელ-ფეხსა სძრავს, საქებ-სადიდებელია?! ადამიანს ადამიანობა უნდა ემჩნევოდეს. აქ არის თავი და ბოლო ქება-დიდებასა.

— მაგით რა უნდა სთქვა?

— ის, რომ ადამიანობით ისინი ჩვენზედ უარესნი არიან. გლეხ-კაცისთანა ხარბს, გლეხ-კაცისთანა გაუტანელს, გლეხ-კაცისთანა შეუბრალებელს და უმადურს ძნელად თუ ჰნახავ სადმე, მაშინაც კი, როცა თავის მოძმე-გლეხს ვიწროში მოატანს: დაარჩობს, მიწასთან გაასწორებს. სხვას ვილა სჩივის...

— მჯერა. თითოეული თორღა ეგეები მეც ჩემის თვალთ მინახავს, ჩემის ყურით გამოიგონია. მაგრამ ცხოვრება მაინც იმათშია: იქა ჰდუღს ძარღვებში მოარული სისხლი, იქა სცემს თვითონ სიცოცხლის ძარღვიცა. რაც სთქვი, ეგ ჭუჭყია, ქაფია მდულარე ცხოვრებისა, თავზედ მოგდებული. ძირში კი წმინდაა. მაშ რა სწნავს იმისთანა კაცურ-კაცს, როგორც გიორგი იყო, ან იმისთანა დედაკაცს, როგორც ოთა-

რანთ ქვრივია? მაგისტანა პური მარტო იმათს თორ-
ნეში-ლა ჰცხვება, ჩვენი თორნე კი მარტო ჩვენისთანა
კუტ-პურს აცხობს. დღესაც ვერ გამომირკვევია—რა
მოგვეჩვენა გიორგის სახით?.. ჩვენ ხელვად და სმე-
ნადაც უღონონი ვართ და იქ კი... იქ კი რამოდენა
ღონე ყოფილა შექმნისა... გიორგი...

— ნულარ მომაგონებ! მე ჩემი მემართება, როცა
ის უბედური მაგონდება.

დასაწყისი განთიადისა

 რჩილმა გასწყვიტა ლაპარაკი და წინა და უკან
მოჰყვა სიარულის ოთახში. ვინ იცის,—კესო
შეეცოდა, თუ დაიღალა, და სიარულით ქა-
რის ამოღება მოინდომა. ხოლო პატარა ხანს შემ-
დეგ შუა გზიდან უეცრად მოუტრიალდა კესოს და
უთხრა:

— არა, ჩემო საყვარელო დაო! ნუ მიწყენ კი
და ეგრე ადვილად გზა-ასაქცევი, თავიდან მოსაშო-
რებელი არ არის გიორგის ამბავი. გახსოვს გრიგოლ
ორბელიანი? რა რიგად აგვიტაცა იმისმა სიტყვამ,
როცა ვკითხულობდით:

„მიეცით ნიჭსა გზა ფაქთო,
თაყვანის-ცემა ღიწსებას,
ნიჭს აძლევს ზენა მხოლოდ კაცს
და აზა გვარა-შვილობას.“

— ეგ აქ რა მოსატანია? ჰკითხა კესომ.

არჩილი ჩაჰფიქრდა: გაუკვირდა მიუხვედრელობა კესოსი.

— შენი კითხვა მაკვირვებს, კესო!

— საკვირველი აქ არა არის-რა, მიუგო კესომ და თავი ჩაჰლუნა, თითქო ეს ღუნე პასუხი თვითონვე ეთაკილაო.

— მაშ გიორგის შეირთავდი? ჰკითხა უეცრად არჩილმა.

კესომ ეს უეცარი კითხვა იწყინა, თუ რა, დიდხანს პასუხი არ გასცა.

არჩილმა აცადა. გული კი აუფანცქალდა. ვინ იცის—რა უფრო ენატრებოდა: ჰო, თუ არა. არჩილმა ხელმეორედ ჰკითხა:

— შეირთავდი?..

— არა.

— მეც ეგრე მოვიქცეოდი. გამოდის, რომ თუ არ გვარი-შვილობას...

— ნუ იტყვი მაგას!.. შეჰკივლა კესომ წყრომითა და თვალები დაუბრიალა.

— ნუ სჯავრობ, კესო! მართალს თვალი თვალში უნდა გაუყარო უშიშრად. მადლი მაგასა აქვს...

— არ მიყვარდა და იმიტომ.

— ჩვენი ვაიც მაგაშია. სჩანს ჩვენთვის წიგნი სხვა ყოფილა და საქმე სხვა. არ გიყვარდა იმავ მიზეზით, რა მიზეზითაც არ შეირთავდი: გლებ-კაცი იყო. სად არის აქ ჟთაყვანის-ცემა ღირსებისა“, რომელიც ჩვენ ასე მოგვწონდა? წიგნშია და არა საქმეში, ენაზეა და არა გულში. აბა გიორგის ამბავი წიგნში ამოგვეკითხნა, რა პტყელ-პტყელ ლაპარაკს მოგვყვებოდით მე და შენ და ჯვართ-ვაცვამდით, ვისაც კაცის საწყაოდ გვარი-შვილობა მოუხმარია. „ღირსების თაყვანის-ცემას“ ვილა სჩივის, შენ ვერც კი მიუხვდი სიყვარულს, კაცი თურმე თავს გვეღვებოდა. აი რა დიდი კედელია ჩვენსა და იმათ შუა!.. ჩვენის სისხლ-ხორცის ქვითკირია, ქვითკირი... ჩვენ რომ გვკითხონ, ვითომ დიდი ხანია გადაგვიქცევია ეს მაგარი კედელი. მაგრამ რით? მარტო წიგნისაგან გააღმასებულ ენითა. ენით ვაქცევთ და გული კი ისევ ებლაუჭება, ისევ აშენებს, აგებს... ნახევარ კაცი ვართ და ვაი რომ უკეთესი ნახევარი მოგეთლია...

— არჩილ, მეტის-მეტია.

— მკვახედ, უფერ-უმარილოდ ლაპარაკს გულ-ქვაობაში ნუ ჩამომართმევ, ჩემო კესო. სიცოცხლეში ხშირად არ მოგვევლინება იმისთანა რამ, რომ ჭკვა გვასწავლოს, თვალი აგვიხილოს. ხომ მიწასთან გასასწორებელნი ვიქნებოდით, თუ ჩვენისთანებს იმოღენა ღონეც არა აქვს, რომ თვალის ახილების ტკივილს გაუძლოს. ეს-ღა გვაკლია.

— მაშ სთქვი!.. თუმცა ტკივილითა სჭრი, მაგრამ ამებით ჰკერავ კიდეც. სთქვი!..

— იცი, რა იყო გიორგი!.. გიორგი მთელი წიგნი იყო, ხიდ გაღმა დაწერილი. გიორგი წიგნიამეთქი, მთელი წიგნი ცხოვრებისა, სულ სხვა ასოებით დაბეჭდილი. წინ გადაგვეშალა ეს წიგნი და ვერ წავიკითხეთ. რას არა ვკითხულობთ მე და შენ და ათასი ჩვენისთანა. მწიგნობრობით დღეს ვის არ მოაქვს თავი და მაგის ანბანი კი თურმე არა გვცოდნია. გიორგი ცოცხალი ხატია ღირსებისა. „თვით უკვდავება მშვენიერსა სულში მდგომარებსო“, ნათქვამია და რამდენჯერ გვითქვამს მე და შენ,—რა კარგად და მართლად არის ნათქვამიო. წიგნში ეს დანახული გვაქვს, ენაზედ ხომ გვაკერია და გვაკერია. ცხოვრებამ კი რომ ამისი ცოცხალი ხატი წინ დაგვიყენა, ვერ ვიცანით: თვალთ ნახული ვერ დავინახეთ. არ შეირთავდი!.. ვის? „მშვენიერს სულსა“. არ გიყვარდა ვინ? „თაყვან-საცემელი ღირსება“. არც გიყვარდა ის, ვისაც „ცის სხივით აცისკროვნებს მშვენიერება“ სულისა.

— სიყვარული ბძანებით არ მოდის.

— განა მზე კი უბძანებს ხოლმე ვარდს, გაიშალო!.. აქ თავის თავად უნდა მოსულიყო, რომ უკაცრაოდ ბრმა გული არ დახვედროდა, გვარი-შვილობის ცხრა კლიტით დაკეტილი. აბა შენი ტოლი კაცი ყოფილიყო და ვინ იცის, იქნება ბძანებასაც გაეჭრა. სიყვარულისა ხომ მაინც მიუხვედებოდი და

მაინც, სხვა არა იყოს-რა, თუნდ ნაასალი მადლიც გიორგისა არა სცხებოდა. აქ კი გვარი-შვილობამ კარი გულისა არ გაუღო. წმინდა შუქი მშვენიერის სულისა ამაოდ და უქმად-ლა ჯავარსავით ეფინებოდა ცივს კედელს. შენ ვერც კი მიუხვდი, ვერც!.. იმან კი იცოდა და არა სჩიოდა. „არა ვნანობო, არაო!..“ მოკვდა და ეს უწყინარი სიტყვები ჩვენ დაგვიგდო ჩვენის თავის გასაკითხად.

— ნურც ეგრე გამასწორებ მიწასთან!.. მეყოფა!.. უთხრა კესომ და ტირილი დაიწყო.

არჩილს შეეცოდა, მივიდა და შუბლზედ აკოცა.

— წმინდაა ეგ ცრემლი და არ მოგწმენდ. თქვენ ქალები ამით გვჯობიხართ მამაკაცებს...

— რომ ცრემლს—გვინდა თუ არა—წყალსავით ვღვრით ხოლმე. კმარა სიცილი!.. დავიტანჯე!..

— ო, ჩემო კარგო, ზოგჯერ ცრემლი „მღუმა-რე წვიმისამებრ ნაყოფის გამომცემელია“. ცრემლი ყოველთვის არ არის უბრალო წყალი, ცრემლი ზოგჯერ ფარია და დროზედ ხმარებული ფარი იგივე ხმალიაო, ვილაცას უთქვამს.

— მაგით რა გინდა სთქვა?

— შენი ტირილი მიხარიან... მეც ვიტირებდი, რომ მარტო უკან-ლა ვიხედებოდე, როგორც ეხლა შენ. იქ, უკან ბნელა... ღამეა...

— და ხილია ჩატეხილი, ხილი!.. წამოიძახა ტკივილით კესომ.

— ეგ მინდა, რომ ყველამ დავინახოთ, ეგ მინ-

და, რომ ყველამ ვიცოდეთ. შენ ეხლა ჰხედავ, შენ ეხლა იცი.

— ვიცი და ვტირი...

— ამიტომაც მიხარია შენი ტირილი...

— არჩილ, წინ რაღაა, წინ! შეჰბღავლა უეცრად კესომ და ორისავე ხელის თითები ერთმანეთში ჩაიწნა და ფშვნეტა და მტვრევა დაუწყა.

— ეგ ცრემლიანი ცოდნა უკანა სწავეს და ჰბუგავს, წინა ჰნამავს და ამწვანებს. ეგ ნამი რომ გაბეგრდება, მდინარე წყლად იქცევა და მთელს ტივს მიიტანს, რომ ჩვენ შორის ჩატეხილი ხიდი გაამთელოს და ეგრე ორსავე ნაპირს გააერთებს. ეგ ცრემლიანი ცოდნა, თუ ცოდნიანი ცრემლი უკანისა, — შუქია წინასი და შუქი ხომ...

— დასაწყისია განთიადისა, განა, ჩემო კარგო.

— სწორედ.

და-ძმანი ერთმანეთს სიხარულით გადაეხვივნენ.

XXXI

ე მ ა ხ ა ს!..

უა ხანში შესულმა შემოდგომამ ზამთრისაკენ პირი ჰქმნა და ნახევრად შექცეული ზურგი მთლად შეაქცია ზაფხულსა. ის თბილ-გრილი, ის მშრალ-სველი, ის ციაგ-ლურჯი შემოდგომა, რო-

მელიც ჩვენმა დალოცვილმა ქვეყანამ ასე ტკბილად, ასე ლბილად იცის, მიჰბერდა და ჭაღარა მოერია. მისი ჭაღარა ჭირხლია.

მთა-ბარს, ტყე-მინდორს დილ-დილაობით ჭირ-ხლი ედებოდა და მხოლოდ შუა-დღის გულზედ მზე პირდაპირ დაჰხედავდა თუ არა, ჭირხოს, ზოგს წყლად ქცეულს, მწყურვალს მიწა სვამდა და ზოგი ორ-თქლად ცას აჰქონდა და ბამბის ქულასავით თეთრ, ფუნჩულა ღრუბლად აქა-იქ ატარებდა თავის თვალ-გადუწვდენელს სიგრძე-სიგანეზე, სიღრმე სიმაღლეზე.

მოვიდა ზამთარი და მოიტანა თოვლი. სწორედ შობის ღამეს ხელ-ახლად მოვიდა დიდი თოვლი და სოფლის გზებსა და ორღობეებში თეთრ უმტვერო სუფრასავით დაეგო და დაეფინა. გლეხ-კაცობის სახლებს, ჩალით და ზოგან კრამიტით დახურულებს, მძიმედ დაედო თოვლი და ჭუჭყიანი თავ-სახურავები მოჰრთო თეთრად, თითქო ძალზე გარეცხილი ჩადრები გადააფარაო. კაკლის ხეები ეზოებში და ხილისანი ბაღებსა და ბაღებში შეიკუნწლა ახალის თოვლის ქულითა და შავად გაშიშვლებული ტოტები თეთრად გამოლამაზდა. ორღობის ღობეები, წალმით დახურული, სქლად დადებულ თოვლ-ქვეშ ისე სჩანდა, თითქო თეთრი საფარავი აქვთ გადაჰედლილი ზემოდამაო.

თოვლი რომ გადიღო, ბევრს ხანს არ გაუფლია, ყინვამ მოუჭირა: აცივდა, აყინდა. ძველს თოვლში შეპარებული სითბო დღისა თოვლიდამ

ჯერ კიდევ წყალს აწვეთებდა, მაგრამ ყინვა არ უშვებდა და ყინულად ქცეული ნაწური ჩურჩხელებსავით ეკიდა ხის ტოტებს, ლობეების ნაპირებს, ჩარდახების და ბანების გარეშემო.

ლამე არ იყო ბნელი. ცაზე ღრო-გამოშვებით კაშკაში მთვარე ხან გამოჰყოფდა ხოლმე ღრუბლებიდან თავს, ხან ისევ ღრუბლებში გაეხვევოდა, თითქო ღრუბლის ბნელი და მთვარის შუქი ერთმანეთს ეკიდებოდა და ხან ერთია ქვეშ, ხან მეორეო.

სოფელს დიდი ხანია ეძინა იმ გულიანის ძილითა, რომელიც მართლა სასვენია და არა სანებიერებელი. მისწყდა სოფლის ხმაურობა, დღის ჟღივილკივილი, მისწყდა ადამიანის ფეხის ხმაც. ახალ მოსულის თოვლს, ყინვა დაკრულს, არსად არ აჩნდა ნაფეხური ადამიანისა... სოფელს ხმა გაეკმინდა, და თითო-ორჯოლა აღგილას მეტის-მეტად ფრთხილის ძაღლის ყეფა-ლა ისმოდა ხანდისხან.

ყველას ეძინა, ყველას... ერთის მეტს.

იყო სახლი, საცა იმ ერთს არ ეძინა. ამ სახლში ჰბნელოდა. სანთელი არ ენთო და მარტო კერაში თავხეს სისქეს კუნძს ცალ გვერდზედ ცეცხლი ეკიდა და უგემურად ჰბოლავდა. როცა ნაღვერდალმოსხმული გამომწვარი გვერდი ხისა ღრო-გამოშვებით პატარა ენასავით ალს წამოაგდებდა, ერთი მხარე სახლისა პატარა მანძილზედ ცოტა-ხნობით მოჰუქდებოდა.

კერასთან ცეცხლის შორი-ახლო ძაღლი იწვა.

რგვლად გადმოეჭექნა თბილი ნაცარი, თვითონაც გორგალასავით დახვეულ-ჩახვეულიყო, უკანა ფეხები წინ წამოეყარა, წინანი—უკან, თავზედ ბანჯვლიანი კუდი გადმოეფარა, ცხვირი კუდის ბოლოში წაეყო და ეძინა. ძაღლის გვერდით, ცოტა მოშორებით ვილაცა მოხუცებული დედაკაცი კერასთან ცეცხლა-პირასვე იწვა დედამიწაზედ გაშლილ ქვეშაგებში და გულიანად ეძინა. დედა-ბერის ქვეშაგების გვერდით ტახტი იდგა და ზედ იწვა სნეული, ქვეშაგებად ჩავარდნილი, დამდნარი, მიღეული და თითქმის სასიკვდილოდ მიხრწნილი.

ეს იყო ის, რომელსაც მთელს სოფელში არ ეძინა...

— ვინ მეძახის, ვინ!.. იძახოდა ძილ-დაკარგული სნეული თავის გულში, თუმცა არსაიდამ კი ხმა და ჩამიჩუმი არ იყო: წადი, წადიო!.. რად იძახის გული? რად მეწევა, რად?

იტრიალა ღონე-მიხდილმა სნეულმა, იშფოთა...

— მივალწევ კი!.. ჰკითხა თავის თავს: ფეხის გადადგმის ილაჯი აღარა მაქვს... გზაზედ დავეცე სადმე და სული დავლიო, ხომ საძაღლედ გაჰხდა ჩემი ლეში... რად მეძახი, რად!..

შეჰკივლა ეხლა კი ხმა-მაღლა ვილაცას კვნესითა და ვაებითა და მაშინვე გადაჰხდა ცეცხლა-პირას მწოლარე ბებერ დედაკაცს, ხომ არ გამოელვინა და არ შემიტყოვო.

მარტო ძაღლმა წამოიხედა; პირველში ერთი

ყრუდ ყელში წამოიყვება და რაკი დაინახა პატრონია და სხვა არავინ, წინანდებურად წაჰყო კულის ბოლოში ცხვირი და არხეინად ისევ ძილს მიეცა.

ბებერს კი ისევ ისე გულიანად ეძინა.

— სძინავს!.. სთქვა ისევ ჩუმად სნეულმა: მეც მალე დავიძინებ... სულთა-მხუთავი კარს მირაკუნებს. დავიძინებ და, მადლობა ღმერთსა, აღარ გავიღვიძებ... მეყოფა...

ამის თქმაზედ სნეული გაუჭიდა, თითქო, რაც სტკიოდა, დაუამდაო.

— კიდე!.. კიდე მეძახის!.. ღღევანდელ ღღეს დაიბადა, ღღევანდელ ღღეს!.. მოვდივარ, მოვდივარ!..

სთქვა და ქვეშაგებში უღონოდ წამოაჰჯდა. ტანისამოსი იქვე თავით ელაგა. ჩაიცვა თბილი წინდები, თბილი ახალუხი, ზედ გადაიცვა კაბა, მოიხვია თავს შავი შალი, გადმოცოცდა ქვეშაგებიდან, წაჰყო ქოშებში ფეხი და უღონობამ სძლია: ფეხი წინ ვერ წასდგა. დაჰბარბაცდა და ცალის ხელით ქვეშაგებს უკანვე გადაებჯინა, — არ წაფიქცეო.

ცოტას ხანს ეგრე ხელ-დაბჯენილი იდგა გარინდებული. როცა პატარა მოჰსულიერდა, მისწვდა ჯოხს, ქვეშაგებზედ მიყუდებულს, და ფეხ-აკრებით გავიდა სახლიდან. უღონოს სიარულით ეზო გაიარა, ორისავე ხელით წინ წაძღოლილ ჯოხზედ დანდობილმა. ეზოს კარიდან რომ ავადმყოფმა ფეხი ორდობეში გადმოჰდგა და დაინახა ახლად მოსული, ფეხ-უხლებელი თოვლი, სთქვა:

— ჯერ უწმინდური და მურტალი ფეხი ადამიანისა არ მოჰხვედრია და არ გაუცოდვიანებია ეს უცოდველი თოვლი... კიდევ!.. მოვდივარ, მო!..

ფრთხილს ძაღლს პატრონის გარედ გასვლა არ გამოეპარა. ადგა, ნაცრიანი ბალანი ერთი ორჯელ შეიბღერტა, გაიბობლა, ტანი დაიგძელა, ჯერ წინა ფეხები დაიჭიმა, მერე—უკანა, გაიზმორა, დაამთქნარა და ზღაზვნით გაეკიდა პატრონსა. დერეფანში რომ გავიდა, პატრონი აღარსადა სჩანდა. ჩახტა დერეფნიდამ ეზოში, თოვლზედ ახალი ნაფეხური პატრონისა დაჰსუნა და აუჩქარებელის ძუნძულით აედევნა კვალსა.

ბებერმა დედაკაცმა კი ვერ შეუტყო ავადმყოფს გაპარვა. იმას ისევ ისე გულიანად ეძინა.

რაში ჰგვანდნენ ერთმანეთს მძინარე და წამავალი!

მართალი უთქვამთ: წუთი-სოფელი ზოგისათვის მამაა, ზოგისათვის—მამინაცვალიო.

XXII

წეგა-გრულვიანი საკათხავა

ათენდა შობა დღე. ჯერ თითქმის კარგადაც არ გათენებულიყო, რომ მინდვრის ფარეხებიდამ ორს მემცხვარე თუშს ოთხიოდე ჰედოლა და ხუთიოდე თოხლი წინ გამოეგდოთ და სო-

ფელში მიერეკებოდნენ,—ბედნიერი დღეა და გაჰსნილდა, იქნება გავყიდოთო. ძალიანა ციოდა. ცხვრები მოგოგავდნენ თოვლიან გზაზედ და მოაქანებდნენ თავისებურად ღუმებსა. მემცხვარეებს ისე სციოდათ, რომ შეცივებული ხელები გულზედ გადაეჯვარედინებინათ და უბეში ეწყოთ, კომბლები კი ილღიაში ეჩარათ, წინ გამოშვერილები.

გზა სოფლის სასაფლაოს ბოლოზედ მოდიოდა და აქედამ უხვევდა სოფლის ორლობისაკენ. მოვიდნენ ამ გზაზედ თუ არა, სასაფლაოდამ ერთი ღმუილი შემოესმათ.

— ეს რა ჰღმუის?—იკითხა ერთმა.

— კაცო, აფთარი არ იყოს და არა სთხრიდეს ვისიმე საფლავს. გავაფრთხოთ, მაღლია,—სთქვა მეორემ და წელიდამ დამბაჩა გაიძრო და დაჰცალა.

ღმუილი პატარა ხანს შესწყდა დამბაჩის ხმაზედ, მაგრამ ისევ მალე მოისმა. ეხლა კი ღმუილის წკაფწკავიც მოემატა.

— აბა ერთი ენახო... სთქვა ერთმა მათგანმა და გასწია სასაფლაოსაკენ.

შორი-ახლო მიუვიდა ხმას და დაინახა, რომ ძალლი წამოსკუპებული იჯდა ვიღაცის საფლავზედ, უკანა ფეხებზედ ჩამჯდარიყო და წინა ფეხებზედ დაბჯენილი და სოფლისაკენ პირ-მიქცეული საცოდავად ჰღმუოდა.

გაუკვირდა მემცხვარეს. მივიდა ახლო და ელა და ეცა. ძალლის ზურგთ უკან მკვდარი დაინახა:

საფლავზედ გარდი-გარდმო გადაქცეულიყო, ფეხები აქედ პირას მიწაზედ ებჯინა თითის წვერებითა და ორივე ხელი იქით პირას გადაეკიდნა, თითქო სდომებია მთელი საფლავი ქვითა და მკვდრით ერთის ზვევნით გულში ჩაეკრაო.

ელდა-ცემულმა თუშმა დაუძახა ამხანაგს. ამხანაგმა ხმა არ მოსცა. ორლობეში შეესწრო და ძახილი ვერ მისწვდა.

გამოჰბრუნდა თუში, ნახულით გაოცებული.

— აქ რამ მოიყვანა ამ ყინვაში და რამ მოჰკლაო? ჰფიქრობდა გზა-და-გზა.

თავის ამხანაგს რომ დაეწია, უამბო ნახული.

— დახე, ძაღლი პატრონს არ მოჰშორებია! წამოიძახა ამხანაგმა: დალოცვილი პირუტყვია. ბარაქალა, ძაღლო, ბარაქალა!..

მემცხვარემ და ნამეტნავად თუშმა იცის ყადრი ამ ერთგულის და მართლა საქებარის ოთხ-ფეხისა...

შეატყობინეს სოფელს. თუმცა შობის დღე იყო, მაინც დიდი და პატარა, კაცი და ქალი გაიკრიბა და სასაფლაოს ზედ დაედო.

ის მკვდარი ოთარაანთ ქვრივი გამოდგა, ის საფლავი—განა თქმა-ლა უნდა—გიორგის საფლავი იყო... ის ძაღლი... მაგრამ ძაღლს ვილა იკითხავს?

შეიქმნა ჟღივილ-ყაყანი. ზოგი რას ამბობდა, ზოგი რას. მითამ არ იყო სალაპარაკო თუ? გაიბა ლაპარაკი... მითქმა-მოთქმაში დაავიწყდათ, რომ მკვდარს პატრონობა რამ უნდა. ყველას ის ეხარბე-

ბოდა,—ერთი გავიგო ვინ რას ამბობს და საცა ჯგუფს დაინახავდა, ან ლაპარაკის ხათხათქს ყურს მოჰკრავდა, იქ გარბოდა და მიეშურებოდა.

— გაჰტყდა ეს რკინის დედაკაციცაო, ამბობდნენ ზოგიერთნი: ეს ფესვ-მაგარი ხეც წამოიქცაო.

— დედის-ერთა შვილის დაკარგვა ძნელია, მერე რა შვილისა! იძახდნენ დედაკაციები: აკი ეს გაუტეხელი დედაკაციც გასტეხა და გაანადგურაო.

ბევრს ეცოდებოდა ეგრედ გათავებული ოთარაანთ ქვრივი. დამტირებელი კი არავინ იყო. ძნელია ეგრედ წასვლა სააქოდამ. მაგრამ რა? ვინც მოჰკვდა, თავსა მოუკვდაო, იტყვიან ხოლმე გლეხები. განა მართალი არ არის!

არა,—ზოგჯერ მართალი არ არის. აქ იყო ერთი კაცი, რომელსაც მოუკვდა ოთარაანთ ქვრივი!.. ეს იყო სოსია მეწისქვილე. თითქმის ოც-და-ათი წელიწადია მაგ დედაკაცზედ გული შეეარდნილი ჰქონია. ჯერ გასათხოვარი ყოფილა, უთხოვნია და დაუწუნიათ. ის დღეა და ეს დღე სხვა აღარავინ უნდომნია, გული აღარავისზედ მისვლია. როცა ოთარაანთ ქვრივი დაქვრივდა, მაშინ ერთხელ კიდევ გაუარა თურმე გუნებაში იმისმა შერთვამ, მაგრამ თავის გულში სთქვა:

— მაგას ასეთი ქმარი მოუკვდა, რომ მე ფეხის ჩლიქადაც არ ვეკადრებოდი... ველარ შევბედავ, ვეღარა!..

სთქვა და ახლოც თურმე აღარ გაუარა ოთარაანთ ქვრივსა რიდისა და კრძალვისაგან.

სოსია მეწისქვილეს ეხლა ორივე მუხლი მოეყარა უსულო ოთარაანთ ქვრივის წინ, იმისი მკედარი ხელი ხელთ ეჭირა და ქვითქვითებდა ჩუმად.

— ადე, რას ჰლმუი უპატრონო ძაღლისავით! დასცინა მოხუცს ახალგაზდა გლეხმა ბიჭმა ამხანაგების სამასხაროდ: შენც მითამ მარაქაში ერევი... შენი რაო?

— ნუ ამბობ მაგას, ჩემო მამავ და შვილო! უპასუხა თავისებურად ტკბილად მოხუცმა ტირილის ხმით: სხვა სხვის ომში ბრძენიაო...

იქნება კიდევ ეთქვა რამე სოსიას, მაგრამ ამ დროს ხელ-და-ხელ გაკეთებული საკაცეც მოიტანეს და რომ მივიდნენ მკედრის ასაწევად და საკაცეზედ დასადებად, ვილაცამ წაიბორძიკა მეწისქვილის ფეხზედ და ითაკილა.

— ეს ვილა ოხერია, ფეხებში გვედებო! სთქვა წაბორძიკებულმა და, ღონივრად წაჰკრა რა ფეხი ბერი-კაცსა, დაატანა: წადი, იქით გაეთრიეო.

დაბრიყვებული ბერი-კაცი გადაიქცა თოვლზედ-როგორც იყო წამოდგა და როცა ტყავის კალთებს თოვლისაგან იბერტყავდა, უთხრა ხელის მკვრელს:

— ცოცხალზე არ გამახარა წუთი-სოფელმა და მკედარზედაც აღარ მატირებთო!.. ცოდო ვარ, შვილო, ცოდო!

მართლა რომ ცოდოა!..

მაგრამ სხვა ვინ არ არის ცოდო?

ერთიც ეს არის საჭირ-ბოროტო და წყევალკრულვიანი საკითხავი ამ უთავ-ბოლო და უსწორ-მასწორო წუთი სოფელში.

ნიკოლოზ გოსტაშაძეშვილი

ნიკალაოზ გოსტაშვიშვილი

საახალწლო მოთხრობა

I

ახსოვს, როცა პატარა ვიყავი, რა გულის ფანტაზიით ვნატრობდი წინა-ლამე ახალის წლისა მალე გათენდეს-მეთქი. მე მახსოვს ეს წინა-ლამე, ეს წინა-ლამე ახალის წლისა ჩვენს პატარა სოფელში, საცა ბლარტებსავით გარს ვეხვიენით დედამამს ორნი დანი და სამნი ძმანი. იმ დღეს ჩვენთვის აღარც კაკანათი იყო, აღარც თოვლის გუნდა, აღარც თოვლში ხტომა და სირბილი. თვალი და გული ხვალისაკენ მიგვირბოდა, ხვალეს ველოდდით, ხვალე გვახსოვდა, ხვალეს ვნატრობდით. გარედ რა გვინდოდა, როცა შინ იმოდენა ხილ-ხული და ტკბილეულობა გვეგულეებოდა. შინ ოთახებში დავფუსფუსებდით: იქ იყო, რაც იყო. აქ აღვახაზსა ჰჳელდნენ, იქ ნუშს და ნიგოზს არჩევდნენ გოზინაყისათვის, აქედ უცეცხლო თაფლი თითს გვიქნევდა, მოდით, პირი ჩაიმტკბანურეთო, იქით დედა ჩვენი ბუხარში თაფლს ადნობდა და თაფლი თითქო გვეუზნებოდა: დაიცა-

დეთ ხვალამდე, დღეს მე თქვენთვის ვდნებიო. ჩვენ თვალეზ-დატყეტილები ამაებ შორის დაძვრებოლით და ბედნიერები ვიყავით, თუ როგორმე მოვასწრობ-ლით და თითს ამოვავლებლით თაფლს. სიცილის, ხარ-ხარს და დედის უგულოდ, ტყუილად ჯავრობას ბო-ლო არა ჰქონდა. ჩვენც ვიცოლით, რომ არც დედა, არც მამა გულით არ გვიჯავრდებოდნენ და ხელებს ვაფაცურებლით, აცა რამ მოვიცხოთო სალოკავად. ყველაზედ უფროსი ჩვენში თორმეტს წელს არ იყო გადაცილებული.

მას აქედ ბევრმა წყალმა ჩაიარა და ბევრი რამ კარგი წავგართვა და თან წაიყოლა. დაგვებოცა დედ-მამა, მომიკვდა ორი ძმა, გადამეცვალა ერთი დაცა. დავრჩით ამ ქვეყნიერობაზედ მატრო ორნი და-ძმანი. ეხლა ერთსაცა და მეორესაც თმაში ჭალარა გვირევია და როცა ახალი წელიწადი მოდის, მინდა თუ არა, ცრემლიანის თვალთ უკან მიმახედებს ხოლმე. ვხედავ ჩემს თავს ჩვენს პატარა სოფელში, ჩემს პატარა ფუნჩულა და-ძმებ შორის. ვხედავ როგორ დაგვხარიან შვილებს დედა, მამა, როგორ შევხარით ბაშფურის სიხარულითა დედას, მამას. მესმის ტრე-ლივით უგუნური ტიტინი ჩემის პატარა დისა, პატა-რა ძმისა, მომესმის ჰკუა დამჯდარი, სიყვარულიანი ლაპარაკი დედიჩემისა, მამიჩემისა. დღეს ყოველივე ეს მარტო ტკილილი სიზმარია. დღეს იქ იმ პატარა სოფელში, საცა ამოდენა სახსოვარი აუგია ჩემს გულს, მარტო ხუთი სამარეღაა და ამ სამარეებში მარხია

ყოველივე ის, რისთვისაც ეხლა გული მეწვის, გული მედაგება. იქ ჰმარხია დედა, მამა, ორი ძმა და ერთი და და ამასთან ერთად ჩემი ყმაწყილობაცა, ესე იგი, იგი ბედნიერება, რომელიც წავიდა და თავის დღეში არ მომიბრუნდება.

წავიდა ის ბედნიერი დრო და აღარ მოვა. წავიდა და გული ჰკენესის რალაც სხვა ნაირ ტკივილისა, რალაც სხვა ნაირ მწუხარებისაგან, რომელსაც ზოგჯერ ადამიანი სიხარულზედაც არ გასცვლის ხოლმე. ტკბილია კენესა ამ ტკივილისა, ტკბილია ცრემლი ამ მწუხარებისა. აქ კენესა ნიავსავით აგრილებს გულის წვასა და ცრემლი ჰნამავს გადამჰკნარ გულსა გამოსაცოცხლებლად. ვიღამაცა სთქვა: დატკობა საამური ტკივილიაო, და სწორედ ამისთანა ტკივილია ეს ტკივილიცა.

ყველაზედ მეტად დამახსოვდა ერთის ახალის წლის წინა დამე. ჩვენ პატარებს, არ ვიცი, ხვალის ლოდინისაგან, თუ მეტის-მეტ გართობისაგან, ძილი აღარ მოგვეკიდა. არა-ერთხელ და ორჯელ გვიბრძანა დედამ: წადით, შეიღებო, დაიძინეთო, და ჩვენ კი თითოთ ყელს ვუწევდით და ისე ვებეწებოდით: დედას ჭირიმე, ნუ გაგვრეკავ, არ გვეძინებაო. დედა გოზინაყებისა და ალვახაზის სამზადისში გართული იყო, გარს ჯამები, ბადიები და ტაბაკები ედგა ნუშით, ნიგოზით და თაფლითა. მამაჩვენი კი ბოლთასა სცემდა ოთახში ჩიბუხით ხელში. ჩვენმა პატარა დამ, რო დაცუცუნებდა ჯამებსა

და ტაბაკებ შორის, როგორღაც ფეხი წამოჰკრა ერთს უშველებელს ბადიას და შიგ ყოფილი თაფლი კი პირ-ქვე წამოაქცია. დედას ძალიან ეწყინა და არ იყო რომ გაჯავრებით უთხრა მამას: ერთი თავიდან მომაშორე, ღვთის გულისათვის, ეს ბაჯაჯღანები!.. გაასხი იქით ოთახში, ზღაპარი რამ უამბე, იქნება დაეძინოთ და მომასვენონო.

მამაჩემმა ძალიან კარგი ზღაპრები იცოდა და ჩვენც ძალიან გვიყვარდა ყურის-გდება ზღაპრისა. გვიამა, რომ დედამ დაავალა მამას ზღაპარი ეთქვა. მივცვივდით ჩვენც, ზოგი ხელზე ჩამოვებობდენით, ზოგი ახალუხის კალთაზედ.

— შენი ჭირიმე, მამილო, ზღაპარი გვითხარი,— შევბღავლეთ აქედ-იქიდან: დედა აქედამ გვერეკება და შენ ზღაპარი მაინც გვითხარ. არ გვეძინება.

— ბატონი ხართ. აბა წავიდეთ.

მამა გავიდა მეორე ოთახში და ჩვენც გავყევით. ოთახში ბუხარს ერთი ამბავი გაჰქონდა აპრიალებულის ცეცხლისაგან. ბუხრის პირდაპირ ერთი გძელი ტახტი იდგა, ავიდა მამაჩვენი, ტახტზედ მოიკეცა. ჩვენც გარშემო შემოვუსხედით. ჩვენი პატარა და გულ-დაღმა წამოუწვა მამასა, იდაყვებზედ დაებჯინა, თავისი პატარა თავი ხელებზედ დაანდო და ისე შეა-ჰყიტა მაყვალსავით შავი თვალები, თითქო მართლა ზღაპრის მოსმენა უნდოდა. ის კი არა თუ, როგორც იმას, ისეც იმაზედ მომდევარს მესამე ძმას, მაშინვე ჩაეძინებოდათ ხოლმე ორიოდ სიტყვის შემდეგ.

მამამ დაიწყო:

მე აღრევაც მიამბნია, რომ ჩვენს ქვეყანას ძალიან ემტერებოდნენ თათრები. მოსვენებას არ გვაძლევდნენ, ხან აქედამ, ხან იქიდან მოგვესეოდნენ ხოლმე. ჩვენც, რაც შეგვეძლო, რაც ძალი და ღონე გვქონდა, ვებრძოდით, ვეომებოდით. ყველას უყვარს, შვილებო, თავისი ქვეყანა და როცა უჭირს, ძნელია კაცმა უმტყუნოს და თავი არ გამოიმეტოს. ბევრიც იმეტებდა თავს და ბევრმაც სახელი დაიგდო, სახელი გაითქვა თავისი ვაჟ-კაცობითა და ქვეყნისათვის თავდადებით. აი ერთ ამისთანა ვაჟკაცის ამბავს გეტყვით და კარგად დაიხსომეთ.

II

მრთს ღროს ჩვენა გეყოლია ქართლის მეფე გიორგი მეთერთმეტე. იმის ღროს ყიზილბაშების ყეინად დაჯდა შაჰ-სულთან-უსეინ. ამ ყენმა გამოჰგზავნა დიდის ჯარით თავისი სარდალი, რომ საქართველო აიკლოს და თავისად დაიჭიროს. დაიძახეს ჩვენშიაც ჯარიანობა და თავი მოიყარეს ქართველებმა მტრის დასახვედრად. შეიყარა ორი ერთმანეთზედ სამტროდ გამართული ჯარი საომრად. ერთს მხარეს დაეწყვნენ ყიზილბაშნი, მეორე მხარეს ქართველები. გაიმართა ომი. რით გათავდა ეს ომი,

ამის ამბავი გძელია. მე მარტო ერთს რასმე გიამბობთ, რაც ამ ომში მოჰხდა. როცა გაცხარდა ბრძოლა, მაშინ გამოჰქუსლა ერთმა ყიზილბაშმა ცხენი და გამოვარდა მოედანზედ რაზმიდამ. გაუქროლ-გამოუქროლა ჩვენებს წინ ცხენი, თითქო ჯირითშია და არა ომშიო. ეწყინა ქართველ ყმაწვილობას ასე თამამად და გაბედულად ნავარდობა ყიზილბაშისა:— დახე, როგორ გვბრიყობს?! კაცად აღარ გვაგდებს თუ, რა ამბავია, რომ ასე უშიშრად გაგვირბის და გამოგვირბისო, იძახდნენ.

ჰკრა ერთმა მოსხებილმა ყმაწვილ-კაცმა ცხენს ქუსლი და ზედ მიაგდო ყიზილბაშს. ყიზილბაშმა ჰკრა შიგ გულის ფიცარში შუბი და საბრალო ვაჟკაცი ჯერ ჩამოეკიდა ცხენს და მერე უსულოდ დაეცა დედამიწაზედ.

— აი ქუდიც არა მხურებია, აი დედის ძუძუც არ შემრგებია, თუ მაგის სისხლი შეგარჩინოვო, დაიძახა ახლა სხვამ და მიაგდო ცხენი ყიზილბაშს. ყიზილბაშმა ესეც ჩამოაგდო ცხენიდან და უფრო გახალისებულმა გამარჯვებით გაათამაშ-გამოათამაშა ცხენი მოედანზედ. გავიდა მესამე, გავიდა მეოთხე, გავიდა მეხუთე და ყველას ცალკე იგივე დღე დააყენა თათარმა. ასეთი ყმაწვილი კაცები დაჰხოცა, რომ უკეთესს კაცი ვერ ინატრებდა. შეწუხდა ქართველობა: ეს სირცხვილი როგორა ეჭამოთო. შინ რა სახელით-ღა მივიდეთო. არ იცოდნენ, რა ექმნათ. ყველას შიში და ფიქრი მიეცა. ველარავინ ჰბედავ-

და გასვლას. ის ყიზილბაში კი ათამაშებდა მოედანზედ ცხენს, თითქო ყაბახობაზე გამოსულა და ამოდენა ქართველობა აინუნშიაც არ მოსდისო.

— ნიკოლოზ სად არის, ნიკოლოზი! დაიძახეს ქართველებმა: ის თუ გვიშველის, თორემ ჰლამის ამ ურჯულო თათარმა დედაკაცის ლეჩაქი თავზე დაგეხუროს და ისე გაგვისტუმროს შინაო.

— „ნიკოლოზ გოსტაშაბიშვილო, ნიკოლოზ!“ გაჰკივლეს აქედ-იქიდან ჩვენებმა.

გოსტაშაბიშვილი თურმე გაცხარებულ ომში იყო და ამ კივილზე ომიდან გამოვიდა. ჩოხის კალთით გასისხლიანებულ ხმალსა სწმენდავდა, როცა მისცვიდნენ ჩვენები და თავისი სირცხვილი უამბეს. გოსტაშაბიშვილი, მართალია, ძალიან გათქმული და სახელოვანი ვაჟკაცი იყო, მაგრამ მაშინ სიბერე მოჩუქელი ჰქონდა და უწინდებურად აღარც მკლავი ერჩოდა, აღარც მუხლი.

— სად შემოძლიან მე ეხლა დაბერებულსა და დაჩაჩანაკებულს იმასთან ომის გასწორება, უთხრა ემაწვილებს გოსტაშაბიშვილმა: ვერა ჰხედავთ, ახლად უღვაშ-აშლილი ვაჟკაცია, კაცი ღომსა ჰგავს.

— ხუთი ვაჟკაცი მოგვიკლა, იმათ სისხლს ნუ შეარჩენ. იმ ურჯულოსაგან სირცხვილს ნუ გვაჰმევ, შეევედრნენ ჩვენები.

გოსტაშაბიშვილმა ახსენა ღმერთი, აუკრიბა სადავე ცხენს და ჰკრა ქუსლი. ცხენმა ერთი ორიოდე კამარა შეეჰკრა, ისკუპა და თვალის დახამხამების

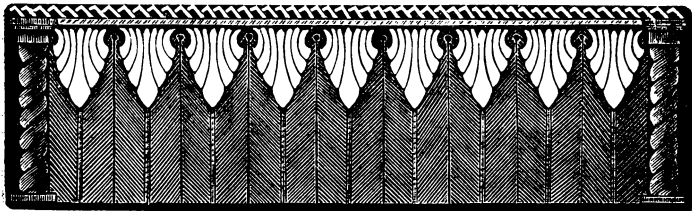
უმალ ვაჟკაცი ვაჟკაცს წინ დაუდგა. ყიზილბაშმა წამოუღერა თავისი შუბი. გოსტაშაბიშვილმა ხელი აუკრა და აიცილინა. ეს ისე მარჯვედ მოუვიდა, რომ ქების კიჟინა დასცეს. მინამ ყიზილბაში მეორედ შეუტევდა შუბით, გოსტაშაბიშვილი ცხენ და ცხენ ეცა, წასწვდა, ერთი-ორი ღონივრად შეჰბღერტა და ცხენიდან ძირს დასცა, ასე რომ დაცემულს ფეხზედ ადგომა გაუძნელდა. ჩამოხტა ცხენიდან გოსტაშაბიშვილი, ააყენა ყიზილბაში ფეხზე და უთხრა:

— ნუ გეშინიან, მე თავს არ მოგჭრი. შენი თავი შენის ვაჟკაცობისათვის მიპატიებია. ცოდვია შენი გაფუჭება. წადი და ღმერთმა გზა მშვიდობისა მოგცესო.

— მეც სიცოცხლეს თუ ვისგანმე ვიჩუქებდი, მარტო შენისთანა ვაჟკაცისაგანაო, უპასუხა ყიზილბაშმა, სალამი მისცა და წავიდა.

ამზავად გაგონილნი

ართხელ მეფე ერეკლე II მიბძანდებოდა თურმე ქალაქილამ კახეთს და თან, რასაკვირველია, ამაღა ხლებია. მზე დაწურვაზედ ყოფილა, როცა მეფე მიბძანებულია საგარეჯოს ბოლოებზედ, დაუნახავს, რომ ერთს ყანაში დიდ-ძალი მუშა დგას და მკის. იკითხა—ეს ამოდენა მუშა ვისიაო. მოახსენეს—აქ საგარეჯოში ერთი შეძლებული გლეხია და იმისი მამითადიაო.

— შაბაშ გლეხსაო, ბრძანა თურმე და იმისი ვინაობა იკითხა. მოახსენეს ვინც არის და თან დაატანეს: ასეთი ხელ-მოჭერილი რამ კია, რომ პურს არავის ეჭმევს, თუ არას გამორჩაო.

შეაყენა მეფემ ცხენი და უბრძანა: თუ აქ არის ის გლეხი, აქ მომიყვანეთო.

მოიყვანეს. მეფემ უბრძანა: ვახშმად ჩემის ამაღით შენი სტუმარი ვარო.

— მობძანდი, შენი ჭირიმე! უპასუხა გლეხმა: მაპატივე კი, აქ სამზადისი არა მაქვს, შინ მეწვიეო.

მეფემ ნება ღართო. გლეხი გადაჯდა ცხენზედ და ქენები ჴინ წავიდა. ვიდრე მეფე აბძანდებოდა

სოფელში, ჩამოღამდა კიდეც. გლეხი წინ მოეგება, მიიწვია მეფე მიწურის სახლის ბანზედ, რომელიც თავიდან ბოლომდე საფენით მოეფინა კიდეც. ძალიან კარგად დაჰხვდა თურმე მეფესა და იმის ამაღასაც. როცა მეფემ ვახშამი მიირთო, წასვლა დააპირა და ცხენები მოითხოვა. მოართვეს ცხენები. გლეხს მადლი უბრძანა და ზედ დაატანა:

— აკი, შეილო, შენ პურს არავის აჭმევ ისე, რომ არას გამოარჩეო?

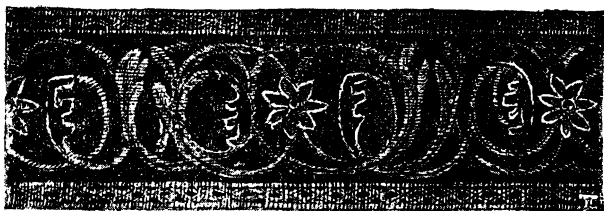
— მაინც ეგრეა, შენი ჭირიმე! უპასუხა თამამად გლეხმა: მართალი მოუხსენებიათ.

— როგორ? აბა დღეს მე რას გამომრჩი?

— აი ბანზედ მიწა ახლად დაყრილია. ამის დატკეპნას კარგა მუშა მოუხდებოდა და მე მეტი გამოორჩომა რად მინდა, რომ ჩემმა ბატონმა და ამოდენა დიდებულმა ხალხმა თავისის საკუთარის ფეხით ბანი დამიტკეპნესო.

მეფეს მოეწონა ეს მოსწრებული სიტყვა, გაეცინა და ხალათი უბოძა.

ქეფე ერეკლეს II ჰხლებოდა ერთი ღარიბი მოხუცებული დედა - კაცი და მოწყალება ეთხოვნა.

— სხვისა მამავ და ჩემო მამინაცვალო, ერთხელ ჩემკენაც მოიხედო—ეხუმრა დედა-კაცსა.

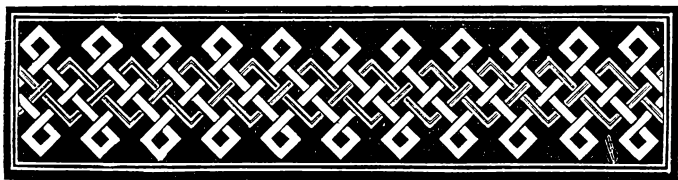
— რა არის, ამოდენა ხანია სულ მოწყალებაზედ დადიხარო,—ებრძანებინა ხუმრობითვე მეფეს: განა შვილები არა გყავსო?

— მაშ რის დედა-კაცი ვიქნები, რომ შენთვის ყმა არ გამეზარდოს, შვიდი შვილი გაგიზარდო!

— არა გრცხვენიან, დედი, შვიდის შვილის პატრონი და საგლახოდ დაიარებიო!?

— ეიშ, შენი კვნესამე! ნეტავი ერთი მყვანდეს და შენისთანაო.

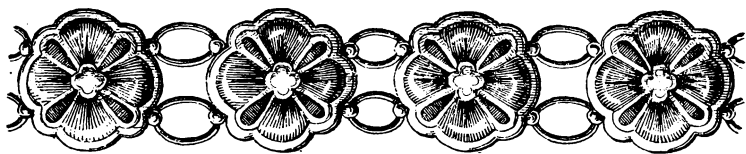

მეფე გიორგის XIII ერთი კარის-კაცი ჰყოლია. თუმცა ხნით მეფეზედ უფროსი ყოფილა, მაგრამ წვერ-ულვაშში ერთი ჭალარაც არა რევია თურმე. ერთხელ მეფეს იმისათვის ებძანებინა:

— ერთი მითხარ, რისაგან არის, რომ მე ამოდენა ჭალარა გამომერია, ლამის სულ გავთეთრდეოდა, შენ კი, ჩემზედ უფროსს, ეგრე შავად შეგაბერდათმა და წვერ-ულვაშიო?

— წესიც ეგრეა, ბატონოო?! უპასუხა კარის-კაცმა: თქვენ ხელმწიფე ბძანდებით, პირნათლად უნდა სუფევდეთო და მე კი თქვენი ყმა ვარ, პირშავადაც რომ ვიყო, არა მიშავს-რაო.

მეფე გიორგი XIII ერის დროს ყაზახ-ბორჩალოს მიბძანებულია და სწვევია ერის დარბაისელს, საქართველოს ერთგულს მოხუცებულს აღაღარსა. ჩამოვარდნილა ლაპარაკი ცხენებზედ და მეფეს უკითხავს აღაღარისათვის:

— ყაზახ-ბორჩალოს ცხენი უწინ გათქმული იყო მთელს საქართველოში, ეხლა კი იმისთანა ცხენები აღარ გამოდიან. რა იქმნენ ის უწინდელი ცხენებიო?

— იმ ცხენებზედ ის უწინდელი ქართველები შესხდნენ და წავიდნენო, უპასუხა გულ-ამოჯდომით მოხუცებულმა აღაღარმა.

თ ა ზ მ ა ნ ე ჯ ი

„ლექსნი პროზითა“

(ტურგენიევისა)

მუსაიფი

ლპების მწვერვალებია... მთელი კედლებია ფრიალო კლდეებისა... თვით შუა გულია მთებისა.

მთებს გადმოჰფენია ციაგი, ფუსტული, ნათელი ცა. ძლიერი, მწვავე სუსხია ყინვისა. თოვლიდამ ზოგან თავები ამოუყვია გაყინულს, ნაქარევს წვეტებს კლდეებისას.

ორი უზარმაზარი, ორი გოლიათი მთა ცის კალთებზედ ორივე მხრივ ამართულა: ერთი იუნგფრაუ და მეორე ფინსტერნაარგორნი.

იუნგფრაუ ეუბნება თავის მეზობელს:

—რას იტყვი ახალს? შენ უფრო დაინახავ, რა ამბავია იქ, ქვევით?

გადის რამდენიმე ათასი წელიწადი: ერთი წუთი. აჰა გრგვინავს პასუხად ფინსტერნაარგორნი: —მთლად ზედ წაჰბურებია ღრუბელი დედა-მიწას. თვალი არა სჭრის... დაიცა პატარა!

გადის კვლავ ათასობით წელიწადები: ერთი წუთი.

— აბა ეხლა-ლა? ჰკითხავს იუნგფრაუ.

— ეხლა კი ვხედავ. იქ, ქვევით ისევ ისეა: აჭრელებული, დანამცეცებული. მოჩანან წყალნი ლურჯად, ტყეები შავად, თავის-ფრად უშველებელი გროვა ქვისა. მათს ახლო-მახლო ჰფუსფუსებენ ჰია-ტუანი, აი ხომ იცი, ორფეხნი, რომელთაც ჯერ აქამომდე ჩვენამდე ვერ ამოუღწევიათ და მწიკვლი არ მოუცხიათ არც შენტვის და არც ჩემთვისა.

— აღამიანებს ამბობ?

— ჰო, აღამიანებს.

გადის კვლავ ათასობით წელიწადები: ერთი წუთი.

— აბა ეხლა? ჰკითხავს იუნგფრაუ.

— თითქო ჰია-ჰუა შეცოტავებულა, ცოტანი-ლა სჩანან; — ჰგრგვინავს ფინსტერნარგორნი: იქ, ძირს ნათელია, თვალი ეხლა კარგად სჭრის უფრო. წყალნი დაპატარავებულან, ტყენი გათხელებულან.

გადის კვლავ ახალი ათასი წელი: ერთი წუთი.

— ეხლა რაღას ჰხედავ? ეუბნება იუნგფრაუ.

— ჩვენს გარეშემო, ჩვენს ახლო ყველაფერი თითქო ჩაირეცხაო, — უპასუხა ფინსტერნარგორმა: აბა იქ კი, შორს მინდვრებზედ კიდევ ეტყობა შიგადა-შიგ ჭუჭყი და რაღაც მოძრაობს.

— აბა ეხლა? — ჰკითხავს იუნგფრაუ, რაკი კიდევ გაიარა სხვა ათასმა წელმა: ერთმა წუთმა.

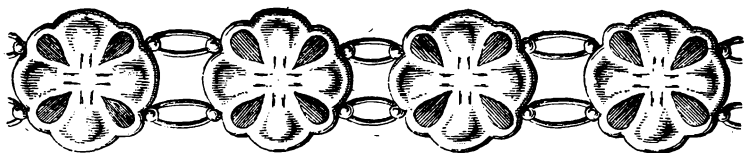
— ჰო, აბა ეხლაა კარგად,—მიუგო ფინსტერ-ნარგორნმა: ყველგან სისუფთავეა, ყველგან სულ გასპეტაკებულია, საითაც კი მიიხედავ... ყველგან ჩვენი თოვლია; ერთნაირი, თანაბარი თოვლი და ყინული. ყოველისფერი გაყინულა. ეხლა კარგია, ყველა დადუმდა, ყველამ მოისვენა.

— ძალიან კარგი,—სთქვა იუნგფრაუმ: შორი-შორს სიტყვა კია, მაგრამ ჩვენ ძალიან გავებით ლაპარაკსა, ბებერო! დროა ჩავთვლიმოთ.

— დროა.

სძინავთ უშველებელს მთებს; სძინავს ფუსტულს, მოწმენდილს ცას, სამუდამოდ დადუმებულის დედა-მიწის ზემოდ წამოდგმულსა.

ბებური დედა-კაცი

მრთს ტრიალს მინდორზედ მარტოკა მიედიოდი.
უეცრად მომელანდა, თითქო რალაც ქურ-
დული, ფრთხილი ფეხის ხმა მომესმა უკანით.
ჩემს ნავალს ვილაცა მოსდევდა.

უკან მივიხედე და დავინახე ერთი პატარა, ტან-
ში-მოხრილი დედა-ბერი. თავგის-ფერ ძონძებში იყო
შეხვეული. ძონძებში მარტო პირის სახე-ლა უჩან-
და: ყვითელი, დამჟენარი, ცხვირ-წვეტა, კბილებ-
ჩაცვიენული პირის-სახე.

მე მივედი... იგი შედგა.

— ვინა ხარ? რა გინდა? მთხოვარა ხარ? მო-
წყალებას ელი?

დედა-ბერმა ხმა არ ამოიღო. დავაკვირდი სა-
ხეს და ვნახე, რომ ორსავ თვალებზედ უსინათლო,
მოთეთრო ლიბრი გადაჰკროდა, როგორც ზოგიერთს
ფრინველსა აქვს ხოლმე. ფრინველი მაგ ლიბრსა
ჰხმარობს, რომ მეტმა ნათელმა თვალი არ შეუწყუ-
ხოს: ხან იფარებს ლიბრს, ხან აიცლის ხოლმე.

ხოლო ბებერს კი ის ლიბრი არ ეძროდა, თვალ-
თა გუგას არა ჰშორდებოდა... ამით დავრწმუნდი,
რომ იგი ბრმა, უსინათლო...

— მოწყალება გინდა? ვკითხე ხელ-მეორედ:
რად მომდევ უკან?

ბებერმა უწინდებურად ხმა არ გამცა და ცო-
ტა არ იყო მოიკუნტა მხოლოდ.

მე გამოვბრუნდი და გავუდექე ჩემს გზასა.

ხელ-ახლად მომესმა იგივე ქურდული, ფრახილი
ხმა ფეხისა.

— კიდეც ის ბებერია! ვიფიქრე მე: რას გადამ-
კიდებია? გულში გამიარა,—ვერასა ჰხედავს, ბრმა,
უსათუოდ გზა არეგია და ჩემს ფეხის ხმას მოსდევს,
რომ ჩემთან ერთად ადამიანის სადგურს სადმე მია-
ღწიოს. დიად, სწორედ ეგრე უნდა იყოს-მეთქი!

მაგრამ რაღაც უცნაურმა შიშმა ცოტ-ცოტად
ამიტანა და დაინებია ჩემი ფიქრები: ეხლა ისე მე-
ჩვენა, ვითომც ბებერი მე კი არ მომდევს, არამედ
მე თითონ იმას მივყევარ, ხან აქედ მიმატრიალებს,
ხან იქით და ძალაუვნებურად თავის ნებაზედ მატა-
რებს.

მაინც კიდეც გული არ გავიტეხე და ჩემს გზას
გავუდექე... ჩემ წინ, აიქ შორს, გზაზედ ეს რა გამო-
ჩნდა შავად? თან-და-თან დიდდება და დიდდება...
რაღაცაა, ორმოსა ჰგავს... „სამარეა, სამარე!“ გა-
მიელვა თავში ამ ფიქრმა: „აი სად მივყევარ თურმე
ბებერსა!“

უცხად მოვტრიალდი და გამოვწიე უკან. ბებერი ისევ თვალ წინ ამეტუზა. ეხლა თვალი აეხილა! დამიწყო ცქერა თავისის დიდრონის, ბოროტის და უბედურობის მომასწავებელის თვალებითა... სისხლთა მსმელის სვავის თვალები იყო სწორედ. ახლო მივედი, კვლავ დავაკვირდი იმის პირი-სახეს, იმის თვალებს... ხელ-ახლად იგივე უსინათლო ლიბრი, იგივე დამკუნარი და მკედარი სახე დავინახე.

— „ეჰა! ვიფიქრე მე: ეგ ბებერი ჩემი წერაა, სვე-ბეღია-მეთქი; იგი წერა, იგი სვე-ბეღი, რომელსაც ადამიანი ვერსად ვერ წაუვა ხოლმე.“

— „ვერსად წაუვა, ვერა, ვერა!..—ეჰ, რა სულელობაა!.. რატომ ვერა?.. ცდაა საჭირო, ცდა!..“

მაშინვე გადვუხვიე გზას, სხვა მხარეზედ წავედი.

მივდივარ, რაც შემიძლიან, ჩქარა... მაგრამ იგივე ქურდული ხმა ფეხისა არ მეშვება... მომდევნ ზურგთ უკან უფრო ახლოსა და ახლოს. წინ იგივე შავი თხრილია...

ხელ-ახლად გადვუხვიე გზას, სხვა მხარეს ვეცი. მაინც კიდევ იგი ფეხის ხმაა უკანით და წინ იგივე საშინელი თხრილია.

ხან იქით ვეცი, ხან აქედ, გავრბოდი და გამოვრბოდი, როგორც გამოფთხალი კურდღელი... მაგრამ მაინც კიდევ იგივე ფეხის ხმაა უკან, იგივე ორმოა წინ.

— „მაშ კარგი! ვიფიქრე მე: მოდი ჩავჯდები. ენახოთ რას იზამს ბებერი?“ მაშინვე ჩავჯექი იქვე დედა-მიწაზედ.

ბებერი უკანიდამ თავს წამომადგა, სულ ორი ფეხის გადადგმა არ იქნებოდა, ისე ახლო. ხმა, კრინტი მისი არ ისმის, მაგრამ მესმის, ვგრძნობ, რომ ჩემს ახლოა.

უეცრად დავინახე: ის თხრილი, რომელიც შავად მოჩანდა შორს, ჩემკენ მოდის, ჩემკენ მოცუ-რაფს!

— აჰა, ღმერთო ჩემო!.. მივიხედე უკან... ბებერი პირ-და-პირ მე ჩამომშტერებია და უკბილო პირი დაჭგრებია დაცინების ღიმისაგან...

— ვერ წამიხვალ, ვერა!

ქ ა ლ ლ ი

ვენ ორნი ვართ ოთახში: ჩემი ძაღლი და მე...
გარედ საშინელი ქარი ჰქრის და ჰღმუის.
ძაღლი წინ მიზის და თვალებში შემომ-
ცქერის.

მეც თვალებში შევცქერი.

თითქო. რილაცის თქმა უნდაო... იგი მუნჯია,
პირუტყვია, თვითონაც არა იცის—რა თავის თავისა,
მაგრამ მე კი ვიცი, მე ვგრძნობ...

მე მესმის, რომ ამ წუთს იმასაც და მეც ერთი
და იგივე გრძნობა გვიღვივის, რომ ჩვენს შორის
არაფერი განსხვავებაა... ჩვენ ერთნი ვართ, თვითვე-
ულს ჩვენგანს ათბობს და ანათებს ერთი და იგივე
ცეცხლი.

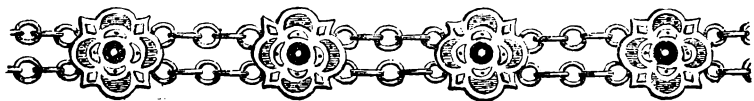
სიკვდილი წამოგვიქროლებს, მოგვისომს თავის
ცივსა და განიერს ფრთასა...

და მშვიდობით კიდევც!..

ვინ გაარჩევს მერე: თვითვეულს ჩვენგანში რა
გვარი ცეცხლი ენთო სახელოდობრ.

არა! აქ პირუტყვი და ადამიანი კი არ შეჰყუ-
რებენ ერთმანეთს თვალებში... ორი წყვილი ერთ-
ნაირი თვალი ერთმანეთს შესცქერიან.

ეგ ორი წყვილი თვალი პირუტყვისა და ადა-
მიანისა—კრძალვით აწვდიან ერთმანეთს ერთსა და
იმავე სიცოცხლესა.

მ თ ხ რ ვ ა წ ა

მე ქუჩებში დავდიოდი. ჯან-მიღებულმა მოხუცმა მთხოვარამ შემაყენა.

ჩაწითლებული თვალთა ბუდენი, სველი წირბლ-მორეული თვალები, გალურჯებული ტუჩები, აბურძგნული თმები, ჩირქიანი წყლოვლები... ოჰ, რა საშინლად გამოუხრავს სიღარიბეს ეს საცოდავი ადამიანი!

გამომიწოდა აბურცებული, დასიებული, ჭუჭყიანი ხელი. შემომკვნესა, ძროხასავით შემომბლავლა.

მე მაშინვე ჯიბეს ვიკარ ხელი... ჯიბე-უბეები ზღუდულად გადმოვაბრუნე და ღვთისაგან განაჩენი ვერა ვიპოვე-რა... არც ქისა, არც საათი, ხელთ-სახოციც კი არ გამომეყოლოდა შინილამ.

მთხოვარა მიცდიდა. გამოწვდილი ხელი უკანკალეზდა, უთრთოდა.

მე დაბნეულმა, სირცხვილეულმა ჩამოვართვი მთრთოლვარე ჭუჭყიანი ხელი, მაგრამ მოვუჭირე და ვუთხარი:

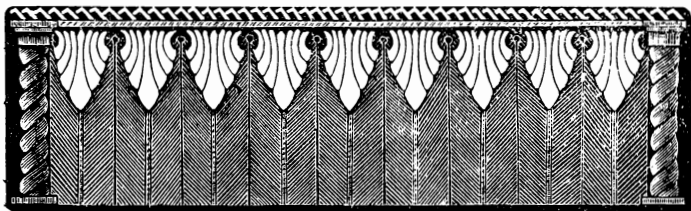
—ნუ მიწყენ, ძმაო! არაფერი არ მაქვს-რა, ძმაო!

მთხოვარმა გამისწორა თავისი ჩაწითლებული თვალები. მისთა ჩალურჯებულთა ტუჩთა შემომცინეს გულის-ტკენით. მაგრა მოკუმშა თავის ხელში ჩემი გაცივებული თითები.

— რა ვუყოთ, ძმაო! წაიწმუკუნა მთხოვარამ: მაგისათვისაც მადლობელი ვარ, ეგეც გაკითხვას, მოწყალება, ძმაო!

მე შევიგენ, მე ვიგრძენ, რომ მეც განკითხულ ვიქმენ, მეც მოწყალება მივიღე ჩემის ძმისაგან.

„ვაიგონებ მსჯავრსა სულელისასა.“
ბუჟინა

ვაიგონებ მსჯავრსა სულელისასაო“... შენ ყოველთვის მართალს ამბობდი ხოლმე, ჩვენო დიდებულიო მწერალო! ამ ხანადაც მართალია ეს შენი ნათქვამი. „მსჯავრი სულელთა და კირთად აგდება ზროვისაგან“. ვის არ გამოუცდია ერთიცა და მეორეც?

ყოველივე ესე შესაძლოა და საჭიროცა კაცმა აიტანოს, და ვისაც ძალღონე შესწევს, ილიზლოს კიდევ, ყური არ ათხოვოს.

მაგრამ არის ისარი, რომელიც შიგ გულში მოზვდება ხოლმე კაცსა და ყველა კვეთებაზედ მწვავია... კაცმა ჰქმნა ყოველი, რაც კი შეეძლო; დღე-ღამე მუშაობდა, სიყვარულიანად, პატიოსნურად... და პატიოსანი კაცნივ საძაგლად პირს არიდებენ. პატიოსანი გვამნი აინთებიან ხოლმე წყრომისაგან იმის სახელის ხსენებაზედ. წარვედი ჩვენგან! გადი, გადი! მისძახის პატიოსანი ყმაწვილ-კაცობა. შენ ჩვენთვის არაფრის მაქნისი ხარ, - არც შენი ნაშრომი, ნაჯა-

ფევი... შენ ჰბილწავე ჩვენს სადგურსა — შენ ჩვენი არა იცი-რა, ჩვენი არა გაგეგება-რა... შენ ჩვენი მტერი ხარ!

რა ქნას მაშინ იმ კაცმა? უნდა განაგრძოს თავისი შრომა, არამც და არამც არ ინდომოს თავის მართვლა და არც მოელოდებოდეს უფრო სამართლიანს განსჯასა.

ერთს დროს მხვნელნი და მთესველნი სწყევლიდნენ მოგზაურსა, რომელმაც კარტოფილი პირველად მოუტანა, რომ თუ არ პურით, იმით მაინც იკვებოს თავი ღარიბმა. გაწვდილ მათ მიმართ ხელიდამ გააყრევინეს იგი ძვირფასი საჩუქარი, გადაჰყარეს ლაფში, ფეხით დაუწყეს სრესა.

ეხლა იგინი იმით იკვებებიან, — და არც კი იციან სახელი თავისის კეთილ მყოფელისა.

ნუ იციან! რად უნდოდათ იმისი სახელი? იგი უსახელოდაც შიმშილისაგან იხსნის ხალხსა.

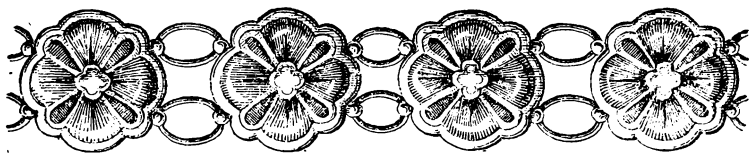
ჩვენ მარტო ის ვეცადოთ, რომ ჩვენი მოტანილი მართლა-და სასარგებლო საზრდო იყოს.

მწარეა უმართლო მღურვა იმათგან, ვინც გიყვარან... მაგრამ შესაძლოა კაცმა ესეც აიტანოს...

„მცემე, ოღონდ კი მომისმინეო.“ — ეუბნებოდა ათინელი მხედართ-მთავარი სპარტანელსა.

„მცემე, ოღონდ კი შენ იყავ ჯანმრთელ და მაძლარ!“ უნდა ესთქვათ ხოლმე ჩვენცა.

სულელი

იყო და არა იყო, იყო ერთი სულელი. დიდხანს მიდიოდა იმისი ცხოვრება ქეიფითა და შვებითა. ბოლოს ცოტ-ცოტად მოაწია იმის ყურამდინ, რომ ყველანი ქარაფშუტას ეძახიან. ეწეინა სულელს და დაიწყო ზრუნვა მასზედ, რომ როგორმე კრიჭა აუკრას ამ უსიამოვნო ხმებსა. უცბად ამისი ბნელი ტვინი გაანათა ერთმა აზრმა. ერთს წუთს აღარ დაყოვნებულა და ის აზრი განახორციელა.

ქუჩაში შეხვდა ერთი თავისი ნაცნობი. ამან უქო ერთი გამოჩენილი მხატვარი...

— რას ბრძანებთ!.. შეჰყვირა სულელმა: ამ მხატვარს დიდიხანია აბრუ გაუტყდა, დაძვლდა... ნუ თუ არ იცოდით? მე ეგ თქვენგან არ მეგონა... თქვენ, ერიპა! საიღამ სად ჩამორჩენილხართ ქვეყნიერობას!..

ნაცნობი შეშინდა და მაშინვე თანახმა გაუხდა სულელსა.

— რა მშვენიერი წიგნი წავიკითხე დღეს! ეუბნება მასვე სულელს მეორე ნაცნობი.

— რას ბრძანებთ! შეჰყვირა სულელმა: როგორ არ გრცხვენიათ? რის მაქნისია ის წიგნი!.. რამდენი ხანია, რაც ზედ არც კი აფუროთებენ... ნუ თუ ეგ არ იცოდით? ერიჰა! საიღამ სად ჩამორჩენილხართ ქვეყნიერობას!

ეს ნაცნობიც შეშინდა და თანხმა გაუხდა სულელსა.

— რა კაი კაცია ჩემი მეგობარი №№! ეუბნებოდა სულელს მესამე ნაცნობი: აი მართლა-და კეთილ-შობილი კაცი ის არის!

— რას ბრძანებთ! შეჰყვირა სულელმა: №№ ხომ გაქნო, უნამუსო კაცად არის ყველგან და ყველასაგან ცნობილი. მთელი თავისი გვარეულობა გაყვლიფა. ვინ არ იცის ეს ამბავი? ერიჰა!.. საიღამ სად ჩამორჩენილხართ ქვეყნიერობას!

მესამე ნაცნობიც შეშინდა, თანახმა გაუხდა სულელსა და მეგობარს გადაუდგა. ვინც და რაც კი უნდა გეჰოთ სულელის წინაშე, ყოველზედ და ყველაფერზედ ერთი და იგივე პასუხი ჰქონდა.

ხანდისხან, დრო გამოშვებით ამასაც ჩაუმატებდა ხოლმე კიცხვით: ნუ თუ აქამომდე თქვენ ავტორიტეტები გწამთ?

„გესლიანი კაცია! წიწლაკიანია!“ დაიწყეს ლაპარაკი სულელის ნაცნობებმა: მაგრამ რა ჰკუაა, რა გოგრა!“

„რა ენის პატრონია, უმატებდენ სხვანი: უეჭველი ნიჰია, უეჭველი ტალანტი!“

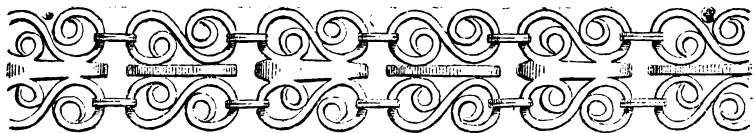
ბოლოს ისე გათავდა საქმე, რომ ერთმა რედ-
ქტორმა გაზეთისამ მიიწვია იგი სულელი და ჩააბარა
კრიტიკის ნაწილი გაზეთისა.

სულელმაც დაიწყო კრიტიკა ყველასი და ყვე-
ლაფრისა. ერთი სიტყვა არ გამოაკლო თავის ჩვეუ-
ლებრივს სიტყვა-პასუხსა, სულ ერთსა და იმავეს გაი-
ძახოდა.

ეხლა იგი, უარ-მყოფელი ავტორიტეტებისა,
თვითონ შეიქმნა ავტორიტეტად და ყმაწვილი კაც-
ნი თაყვანს სცემენ, მისი დიდი შიში და ჩიდი
აქეთ. მაშ სხვას რას იქმოდენ საცოდაფნი ჭაბუკნი?
თუმცა—საზოგადოდ რომ ვსთქვათ—თაყვანება რიგი
არ არის... მაგრამ რასა იქმ აქა... არა სცემ თაყვანს,
ძველებში, უკან-ჩამორჩენილებში ჩავთვლიან!

მხოლოდ შორის სულელების ბედს ძალლიც
არა ჰყევს.

ბელუსა

ბე ნადირობილამ მოვდიოდი ბალ-და-ბალ. მე-
ძებარი ძაღლი წინ მიძუნძულებდა.
უცხად ძაღლმა სიარული იკლო. ფეხ-აკ-
რეფით დაიწყო მიპარება, თითქო ნადირის, თუ ფრინ-
ველის ალღო აიღოვო.

გავიხედე წინ, ვითვალთვალე და დავინახე ბლარ-
ტი ჩიტისა: იგი ბუდილამ ჩამოვარდნილიყო (ქარი
ძალიან არხევდა ხეებსა) და უძრავად იჯდა, ახლად
აშლილი ფრთები გადაეფოფხა აქეთ-იქით უნუგეშოდ.

ჩემი ძაღლი მძიმედ ეპარებოდა ბლარტსა. უეც-
რად გადმოქანდა იქავ ხილამ ხნიერი შავ-გულ-მკერდა
ბელურა და შურდულის ქვასავით ძაღლის ცხვირ-
წინ დაეცა. აბურძგნულმა, გაკაპასებულმა, იმედ-და-
კარგულის და საცოდავის ხმით, ერთი ორჯერ ისკუ-
პა პირდაპირ პირდაღებულ, დაღრენილ ძაღლისაკენ.

ეცა გამოსახსნელად და წინ აეთვარა თავის
შვილსა... მაგრამ მაინც კი პატარა ტანი უთრთოდა
შიშისაგან, პაწია ხმა გაუხრინწიანდა, გაუბოხდა, იგი
თრთოდა, გული ელეოდა, იგი თავგანწირული იყო
შვილისათვის!

რა უშველებელ ვეშაპად უნდა სჩვენებოდა ძალი! მაინც კიდევ არ დადგა იგი, მაღალ ტოტზედ უშიშრად მჯდომარე... ძალმა, ნებაზედ უფრო ღონიერმა, გადმოაქანა იგი მაღალ ხიდამა.

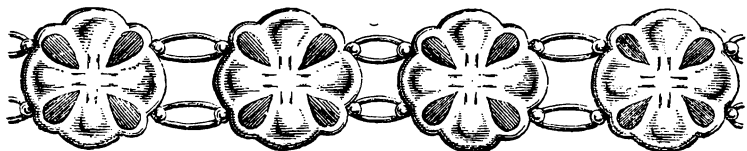
ჩემი ტრეზორა შედგა, უკან დაიწია... სჩანს, იმანაც იცნა იგი ძალი.

მე ვუხმე გაშტერებულს მყეფარს და წამოვედი, ბელურის მიმართ თაყვანის ცემით გულ აღესილი.

დიალ! ნუ გაგეცინებათ. მე მოწიწებით თაყვანის-ცემა ვიგრძენ იმ პაწია და თავ-გაწირულ ჩიტის წინაშე, წინაშე მისის სიყვარულის აღფრთოვანებისა!

სიყვარული, ვიფიქრე მე: სიკვდილსაც და სიკვდილის შიშსაც სძლევს. მარტო მითი, მარტო სიყვარულით მძლეობს და მოძრაობს ცხოვრება.

უკანასკნელი გასაკვეთი

ნაჰობი პატარა ალზასელისა *)

(მოთხრობა ალფონს დოდესი)

მ დილით მე სასწავლებელში წასასვლელად ცოტად დაგვიანდი და ძალიან მეშინოდა საყვედურისა, მით უფრო, რომ ჩვენმა ოსტატმა გამელმა წინაღვე გვითხრა ღრამმატიკა გაიკვეთეთო, იმასა გკითხავთო და მე კი ერთი სიტყვაც არ გამეკვეთნა ჯერ. მსწრაფლ ფიქრად გამიარა—მოდი დღეს არ წავალ სასწავლებელში—მეთქი. ესთქვი და ავასრულე კიდევ. მინდორში გაეიქეცი.

— ასე თბილოდა, ასეთი ნათელი იყო ქვეყანაზედ მოფენილი!

ტყის პირში შაშვების სტვენის ხმა ისმოდა, პრუსიის ჯარის კაცნი რიპერის ქარხანის ახლოს მინდორზედ ვარჯიშობდნენ და სწავლობდნენ. ჩემთვის ყოველივე ეს უფრო სასიამოვნო იყო, ვიდრე ღრა-

*) ალზასი ის ქვეყანაა, რომელიც პრუსიამ წაართო საფრანგეთსა ამ უკანასკნელს დროს და რომლისაც სული და გული დღესაც საფრანგეთისაკენ არის.

მმატიკის გაზეპირება, მაგრამ ჩემი ჯიუტობა გავტეხე, მყის გამოვებრუნდი და ჩქარის სირბილით ისევ სასწავლებლისაკენ გამოვიქეცე.

მოვეუახლოვდი ქალაქის სამმართველოს თუ არა, თვალი შევესწარ, რომ ხალხი მოგროვილა და რალაც განცხადებას ჰკითხულობს. აი ორი წელიწადი იყო გასული, რაც ამ სამმართველოდამ სულ ცუდი ამბები გვესმოდა: ხან ის, რომ აი ამა და ამ ადგილას ჩვენი ჯარი დამარცხდაო, ხან ის, რომ პრუსიელებმა დაგვარბიესო, ხან ეს ბრძანება გამოვიდა პრუსიელებთაგანაო, ხან ისაო და სხვა ამ გვარი.

— „ნეტა მითხრან, რა მომხდარა კიდე“ — გავიფიქრე გულში და სირბილით გავეშურე. გზაზედ შემეყარა მჭედელი ფანტერი. იმას და მის შეგირდს წაეკითხნათ განცხადება და, რაკი დამინახა, დამიყვირა:

— რას მიეშურები, ჯერ მაინც ადრეა, სასწავლებელში თავის დროზედ მიხვალ.

მე მეგონა რომ დამცინის. დაღალული და დაქანცული შევევარდი ბენ გამელის პატარა ეზოში, სადაც ჩვენი სასწავლებელი იმყოფებოდა.

სხვა დროს, ვიდრე სწავლა დაიწყებოდა, ასეთი ალიაქოთი და ჟრიამული იყო ხოლმე სასწავლებლის ოთახში, რომ ქუჩაში ისმოდა. ზოგი სტოლის უჯრებს გამოადებდა და შეაღებდა, ზოგი ხმა-მალლა იზეპირებდა და გასაკვეთსა, ყურები კი დაეცოთ, რომ უფრო კარგად დაეხსოვნათ. ოსტატი კი თავისის მოზდილის სახაზავით დადიოდა და წამ-და-უწყუმ ამბობდა: ყმა-

წვილებო, თუ შეიძლება, ცოტა ნელა. მე ამ ჟრამულის იმედი მქონდა ჩემს ადგილას ისე დავმჯდარიყავ, რომ ოსტატს არ დავენახე. მაგრამ იმ დღეს ასეთი მშვიდობიანობა და სიჩუმე იყო, თითქო კვირადღე არისო. გაღებულს ფანჯარაში შევიხედე და დავინახე, რომ სულ ყველანი ჩემი ამხანაგები თავის ადგილას სხედან, ოსტატი კი, თავისის საშინელის რკინის სახაზავით ილლიის ქვეშ, წინ და უკან დადის. მეტი გზა არ იყო, უნდა გამელო კარი და იმ სიჩუმეში გამეხედნა ოთახში შესვლა. ვინ იცის, რა ფერი მედო შიშისა გამო!.. რა გგონიათ? ჩემმა შიშმა უქმად ჩაიარა. ბატონმა გამელმა შემომხედა მე გაუჯავრებლად და მშვიდობიანად მითხრა:

— „ჩქარა დაჯექ, პატარა ფრანსო, შენს ადგილას. ჩვენ უშენოდ გვინდოდა დავგეწყო კიდევ.“

გადავცოცდი ჩემს ადგილისაკენ და დავჯექი. როცა ცოტად გული დამიმშვიდდა და მივიხედ-მოვიხედე, ვნახე, რომ ჩვენს ოსტატს კარგი მწვანე სერთუკი ეცვა, თეთრი, ჩინებულად გაუთოებული პერანგის საყელო უჩანდა და თავზედ ეხურა აბრეშუმით ნაკერი ქუდი, რომელსაც იხურავდა მხოლოდ განსაკუთრებულს შემთხვევაში, მაგალითად, როცა უფროსი ეწვეოდა სასწავლებლის გასაჩხრეკად, ანუ ჯილდოების დარიგების დრო იქნებოდა. თვითონ ოთახში კი რაღაც საოცარი მედიდურობა იყო, თითქო სადღესასწაულო რამ არისო.

მე უფრო იმან გამაკვირვა, რომ სასხდომი ადგილები ოთახის ბოლოს სხვა დროს ცარიელი იყო ხოლმე, ეხლა კი სულ დაეჭირათ სოფლის ხალხს, რომელნიც ისე ხმა გაკმენდილნი ისხდნენ, როგორც ჩვენ. იქ ისხდნენ ბებერი ჰაუზერიც თავისი განუშორებელის სამ-კუთხიანის ქუდითა, უწინდელი სოფლის უფროსი, მისი უწინდელი მწერალი და ბერი სხვანი. ყველა დაღონებულის და შეწუხებულის სახით იჯდა თავის ადგილას. ჰაუზერს მოეტანა თავისი ძველი პირებ-მოქმული ანბანი, გადეშალა მუხლებზედ, გარდი-გარდმო დაედვა თავისი უშველებელი სათვალეები.

ვიდრე ყოველს ამას ვათვალიერებდი და გაკვირვებაში ვიყავ, ბატონი გამელი ავიდა თავის კათედრაზე და გვითხრა იმ ტვილის და რიხიანის ხმით, როგორითაც მე შემოსვლის დროს მომმართა:

„ყმაწვილებო! დღეს ჩემი უკანასკნელი სწავლების დღეა. ბერლინიდამ ბრძანება მოვიდა, რომ ალზას-ლოტარინგიაში მარტო გერმანული-ლა უნდა ასწავლონ. ხვალ სხვა ახალი მასწავლებელი გეყოლებათ. დღეს უკანასკნელად უნდა გაიკვეთოთ ფრანგული ენა. გთხოვთ ყურადღებით იყვნეთ.“

ეს სიტყვები, როგორც ისარი, ისე მეცა გულს. ჰოი ბარბაროსნო! აი თურმე რა გამოცხადება ყოფილა, სამმართველოს კედელზედ გამოკიდებული!..

უკანასკნელად უნდა გაიკვეთოთ ფრანგული ენაო!.. მე კი ჯერ ძლივს ვჯღაბნიდი ასოებსა!—

სიანს, თავის დღეში ველარ ვისწავლი. ნუ თუ ამა-ზედ-ლა უნდა გაეჩერდე!... ოხ, რა რიგად ვწუხდი დაკარგულ დროისათვის. როდესაც უნდა მესწავლა, მაშინ დავრბოდი ჩიტის ბუდეების საძებნელად, ანუ ესრიალებდი კინულზედ!.. ჩემი წიგნები, რომელნიც იმ დღემდე თვალის დასანახავად მემძიმებოდნენ, ჩემი ღრამბატოკა, სამლო წერილი ოსტატის სიტყვების შემდეგ შემიყვარდნენ, როგორც მეგობრები, რომელთაც მოშორება და დათმობა ძნელია.

თვითონ ბატონი გამელი!.. რაკი წარმომიდგა, რომ იგი მიდის და მის შემდეგ ველარ ვინახულებ, წელი მომწყდა. მე ამ ფიქრში გართულს დამავიწყდა მისი სახაზავით ცემაცა და ყოველივე მისგან მოყვებული სასჯელიცა.

საწყალი! ეხლა კი მივხვდი რისთვისაც ჩაეცვა ახალი ტანსაცმელი და რისთვისაც მოსულიყვნენ ჩვენი მოხუცებული სოფლელები. თურმე უკანასკნელის გასაკვეთის მოსასმენლად მოგროვილიყვნენ, რომ ამით გამოეცხადებინათ ბატონის გამელისათვის თავისი გულითადი მადლობა ორმოცის წლის სამსახურისათვის, და საფრანგეთისათვის, თავისის საყვარელის მამულისათვის, რომელიც მათ ეკარგებოდათ, პატივი მიეცათ.

მე სრულიად ფიქრებმა წამიღეს; უეცრად ჩემი სახელი წარმოითქვა. ყურები ვაცქვიტე, თურმე ჩემი ჯერი მოვიდა პასუხის გებისა. რა რიგად მინდოდა, რომ თავიდან ბოლომდე შეუცდომელად ამე-

სხნა მშენიერი წესები ჩვენის ენის თანდებულისა. მაგრამ პირველ სიტყვაშივე ავირიე და მწუხარის გულით, როგორც კეტი, ისე ვიდევ ჩემს ადგილას, სირცხვილით თავი მაღლა ვერ ამეღო. ბატონი გამელი მეუბნებოდა:

„ამ ხანად, ფრანსო, მე არ გისაყვედურებ. შენ უმისოდაც დასჯილი ხარ... მით, რომ არ იცი. იქნება შენა ფიქრობდე: ეჰ, ეგ არაფერია! თუ დღეს არა, ხვალ ხომ ვისწავლიო! აი ხომ ხედავ, რა მოხდა... დიად, მაგ დღე-ხვალეობაში სწავლის გადადებამ სახვალიოდ გააუბედურა ალზასი. ეხლა გერმანელებს საბუთი აქვთ გვითხრან: რა მიგიგავთ ფრანსიელებს, რომ იძახით—ფრანსიელნი ვართო, როდესაც არც კითხვა, არც წერა თქვენს ენაზედ არ იციო?... ყოველს ამაში მარტო შენ არა ხარ დამნაშავე, ჩემო საწყალო ფრანსო! არა, ყოველმა ჩვენგანმა უნდა უსაყვედუროს თავის თავსა.

„თქვენი ნათესავები თქვენის განათლებისათვის ბევრს არასა ჰზრუნავდნენ, ოღონდ კი ერთი მეტი გროში შეეძინათ და ისინი სხვას არას დასდევდნენ და ამისათვის ხან სამუშაოდ გისტუმრებდნენ ქარხანაში, ხან მიწის სახვნელად. არც კი მე ვარ უდამნაშაულო: განა მე კი არ უნდა ვუსაყვედურო ჩემს თავს? განა სწავლის მაგიერ ხან-და-ხან ჩემს ბაღს არ გარწყვევინებდით ხოლმე? განა, როცა სადარბაზოდ მივდიოდი, თქვენის დათხოვნის ფიქრი მაწუხებდა?“

ბატონს გამელს სიტყვა ერთის საგნიდამ მეორეზედ გადაჰქონდა და ბოლოს ლაპარაკი ჩამოაგდო ფრანსიულის ენის თაობაზედაც. გვეუბნებოდა, რომ ფრანსიული ენა ყველაზედ მშვენიერი, ყველაზედ ცხადი, ყველაზედ მტკიცე ენა არის მთელ ქვეყნიერობაზედაც; იგი არ უნდა დავიწყებულ იქმნასო. და თუ ვინმე მონების ქვეშ ჩაეარდებოდა, მისთვის სამშობლო დედა-ენა უკეთესი ღონეა, რომ უბედურებიდამ თავი იხსნასო... მერე გადახსნა ღრამბატოცა და აგვიხსნა გასაკვეთი. მე მიკვირდა, რომ ყოველი-ფერი ისე ადვილად მესმოდა. რაზედაც კი იგი იმ ჟამად მოგვითხრობდა, ყოველივე მეადვილა. მე მგონია, რომ ჩემს დღეში ისეთის ყურადღებით არ მიგდია იმისათვის ყური და თვითონაც, მგონია, თავის დღეში ისეთის მოთმინებით არ აუხსნია გასაკვეთი, როგორც მაშინ. ადამიანს ეგონებოდა, რომ, რაკი გვმორდება, ჰსურსო, რაც იცის, ყოველივე ერთხანად და ერთბაშად გადმოგვცესო და სულ ერთად თავში ჩაგვიდოსო.

გასაკვეთის ახსნის შემდეგ წერა დავაწყობინა. ამ ჯერად ბატონს გამელს თვითვეულისათვის ცალკე ახალი დედანები შეედგინა; იმ დედანებში მხოლოდ ეს ეწერა: „საფრანგეთი, ალზასი, საფრანგეთი, ალზასი.“ ავიღეთ დედანები და მაღლა ჩამოვკიდეთ; როგორც ბაირალები, ისე ფარფარებდნენ თვალ-წინა. უნდა გენახათ, როგორის ყურადღებით ვწერდით ამ სიტყვებს, რა რიგი ხმა-გაკმენდილი

მღუმარება იყო! მხოლოდ ერთი კალმის წრიპინი-
ლა ისმოდა. ზოგჯერ მაისის ბუზები შემოფრინდე-
ბოდნენ ოთახში, მაგრამ იმათ ყურს არავინ ათხოვ-
და, პაწაწინა შეგირდებიც კი თვალს ქალაღლიდამ
არ აშორებდნენ და ისეთის გულ-მოდგინებით გამო-
ჰყვანდათ თავიანთი ხაზები, თითქო ის ხაზებიც სა-
ფრანგეთისანი არიანო... ჩარდახზედ მტრედები ჰლუ-
ლუნებდნენ და მე გავიფიქრე:

„ამათაც ხომ გერმანულად არ დააწყებინებენ
ლულუნსა“. დრო-გამოშვებით ზე აეიხედავდი და ვხე-
დავდი, რომ ბატონი გამელი მღუმარედ იდგა კათე-
დრაზედ და რაღაც გულის ტკივილით თვალს აკ-
ვირებდა ყოველს საგანს, რაც მის გარეშე იყო,
თითქოს სცდილობსო—საუკუნოდ დაეხსომებინა ეს
პატარა სახლი და ყოველი ის, რაც შიგ არის. რო-
გორც გინდათ იფიქრეთ,—ის კაცი ორმოცი წელი-
წადი იყო ამ ადგილას, ორმოცი წელიწადი იყო მა-
ყურებელი ერთისა და იმავე ეზოსი, ერთისა და იმა-
ვე სასწავლებლისა. ყოველივეს უწინდელი ფერი და
სახე ედო, მხოლოდ შეგირდების სკამები და რუკა
დროთა ბრუნვას მოეცვივნა, კაკლის ხე ეზოში გა-
ზდილიყო, სვია, რომელიც თვითონ დაერგა, გარს
შემოჰფენოდა ფანჯრებს და სახლის სახურავამდე
ასულიყო. უსათუოდ ძალიან უკვნესდა, ძალიან სტკი-
ოდა გული, რომ ყოველს ამას თავი უნდა დაანებოს;
რომ მისი და აქედამ აყრისათვის წინა და უკან დარ-
ბოდა ზემო ოთახში და ბარგს ალაგებდა. დიად,

ხელ-ზევით უნდა აყრილიყვნენ და სამუდამოდ გამოსთხოვებოდნენ ამ მხარესა.

ხოლო მას მაინც კიდეც ღონე და მოთმინება შერჩა, რომ, რაც იმ დღეს სასწავლებელი იყო, ყველა შეესრულებინა. წერის შემდეგ, ისტორია გაგვიკვთა, მას მერმედ პაწაწინა ბაშვებმა ჩვეულებრივად უგალობეს თავისი ბა, ბე, ბი, ბო, ბუ. იქ კიდეც, კუთხეში ჰაუზერს ცხვირზედ გაეკეთებინა სათვალეები, ხელში აეღო ანბანი და ბაშვებთან ერთად ხმა მალლა იმეორებდა იმავე ბა, ბე, ბუ-ს, ეტყობოდა, რომ ისიც დიდ მეცადინეობაშია. შეშფოთებისა გამო ხმის კანკალი დამართოდა და ისე უცნაურად მოისმოდა იმისი ხმა, რომ ჩვენ ტირილიც მოგვდიოდა და სიცილიცა. ოხ, ჩემს დღეში არ დამავიწყდება ის უკანასკნელი ჩვენის სწავლების დღე!..

უეცრად დაჰკრა საყდრის საათმა შუადღე. ამასთანავე ჩვენის ფანჯრების წინ დაიგრიალა სამხედრო მუსიკის ხმამაც: პრუსიელების ჯარს გაეთავებინა თავისი სწავლა და მიდიოდა მინდვრიდამ... ბატონი გამელი გაფითრებული და ფერ-მიხდილი ჩამოვიდა კათედრიდამ. მე იგი თავის დღეში არ მომჩვენებია იმოდენა ტანისად, როგორც იმ ჟამად მეჩვენა, თითქო ტანი აიყარაო.

„მეგობარნო!.. გვითხრა ჩვენ: მეგობარნო ... მე... მე“...

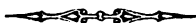
რალაცა მოაწვა გულზედ, რალაცამ სული შეუხუთა და სიტყვა აღარ დაასრულებინა.

მაშინ მიუბრუნდა კედელზედ ჩამოკიდებულს საწერ ფიცარს, აიღო ხელში ცარცი, რაც ძალი და ღონე ჰქონდა დააჭირა ფიცარს ცარცი და უშველებელის ასოებით ეს დასწერა:

„გაუმარჯოს საფრანგეთსა!“

ამის შემდეგ შედგა. თავი დაჰკიდა და კედელს მიეყრდო. სხვა აღარა უთქვამს-რა, სიტყვის ილაჯი აღარა ჰქონდა, მხოლოდ ხელით გვანიშნა:

„ეხლა წადით!.. გასაკვეთი დასრულდაო.“

თურქოსი კომმუნელთა შორის *)

(ალფონს დოდესი)

ს იყო პატარა მედაფე აფრიკის ჯარისა. სახელად ერქვა კადური და იყო იმ ტიურქოსთაგანი, რომელნიც ღენერალ ვინაოს მხედრობას მიჰყვნენ პარიჟში. მან გამოიარა მთელი ომიანობა ვისსამბურდიდამ მოყოლებული შამპინიამდე, ჩიტსავით დაფრინავდა ერთ ბრძოლის ველიდამ მეორემდე, და ისეთი ცოცხალი და მარდი იყო, რომ ტყვიამაც არ იცოდა საიდამ მიჰკარებოდა. დადგა ზამთარი, და ამ აფრიკელმა, ომის ცეცხლში ნამყოფმა და გამოვლილმა, ვერ აიტანა სიცხვეში ყარაულობა, თოვლში უძრავად დგომა: ერთს დილას იანვრისას ჰპოვეს იგი მარნის წყლის ნაპირას ფეხებდამძრალი და სიცხვისაგან მოკრუნჩხული. დიდ ხანს მოუუნდა სამკურნალოში წოლა. იქა ვნახე პირველად.

დაღონებული და უჩივარი ვით სწეული ძალლი, მტკნარის თვალით იყურებოდა გარშემო. თუ დაელოპარაკებოდა ვინმე, გაიღრიჭებდა და კბილებს წა-

*) კომუნელებს უწოდებენ იმ რევოლიუციის მოღვაწეთ, რომელიც ასტყდა პარიჟში 18 მარტს 1871 წ. თურქოებს უწოდებენ ალჟირიელ ჯარის-კაცთ.

მოჰყრიდა, მეტი კი ვერა შეეძლო-რა, რადგანაც ჩვენი ენა არ ესმოდა. გულის გასართობად კადურს ჰქონდა მარტო დაუი. ხან-და-ხან, როცა კადური მეტის-მეტად მოწყენილი იყო ხოლმე, მიუტანდნენ ქვეშაგებში დაფს—დაუკარო; მაგრამ ძალიან მაღლა დაკვრას კი უშლიდნენ—სხვა ავადმყოფნი არ შე-წუხდნენო. აი მაშინ გაცოცხლდებოდა ხოლმე მისი ნისლიანი, დაღვრემილი პირის-სახე; ტანს, ხელს, ფეხს სულ ააყოლებდა ხოლმე დაფის წყობილ ხმაურობას. ხან დაჰკრავდა დაფს თოფის სროლისას და მაშინ ღრეჰა აღტაცებულ კასკასად გადაექცევოდა. ხან რომელსამე თათრულს ხმას შეუწყობდა, მაშინ თვალში ცრემლი მოერევოდა, ნესტოები გაებერებოდა და თავში ეხატებოდა ბლიდაჰის ტყე თურინჯებით დატვირთული და სხვა მრავალი სურათი თავისის სამშობლოსი.

ამ ყოფაში გაატარა ორი თთვე. ამ ხანის განმავლობაში ბევრი რამ მოხდა პარიჟში, მაგრამ კადურს ამის აზრიც ვერ აეღო. ერთხელ თვალი მოჰკრა, რომ ჯარმა ფანჯრებ წინ გაუარა; მერე მოესმა ზარბაზნების გრიალი ქუჩაში, ბოლოს სროლის ხმაცა. ამავებისა სრულად ვერა იაზრა-რა; დაიჯერა კი, რომ ჯერ ომიანობა არ გათავებულოა. მაშ კიდევ ვიომებო, წაველ მეც გავერევიო, ფეხები ხომ მორჩენილი მაქვსო. აი გადიდო ზურგზედ თავისი დაფი და გასწია თავის ჯარის მოსანახავად. დიდხანს არ დასჭირებია ძებნა. კომმუნელები დაჰხედნენ და

წაიყოლიეს მოედანზედ. ღენერალმა მისცა ათი ფრანკი, ცხენი და შერიცხა თავის შტაბში. თავის ყვითლად ნაკერ ლურჯ ტანისამოსით, თავისის ჩაღმით და დაფით ჩვენი თურკოსიც ჩაერია კომმუნის შტაბის კაცთა შორის და უფრო ააჭრელა თავად ისეც ჭრელი და მრავალ-ფეროვანი ტანისამოსი კომმუნელებისა. მზის სხივებმა, ზარბაზნების გრიალმა და თოფ-იარაღის მრავალ გვარობამ სიხარულით აიტაცა და სრულიად დაუბნია გონება. გულ-მოდგინედ ემსახურებოდა შტაბს, ხან აქედ გააქცუნებდნენ, ხან იქით. კადური დარწმუნებული იყო, რომ ისევ პრუსიელებს ებრძოდნენ. მაგრამ ერთი რამ კი აკლდა კადურს სრულ ბედნიერებისათვის: ომი სწყუროდა, ჰსურდა აელაპარაკებინა თვით თოფის წამალი.

ერთს დილას მაისისას საშინელმა თოფის სროლამ გამოადვიდა ჩვენი თურკოსი. სამინისტრო დიდ ღელვაში და ფაცა-ფუცში იყო; ყველანი გარბოდნენ და გამორბოდნენ. კადურიც სხვებს აჰყვა, ცხენს მოახტა და შტაბს უკან გამოუდგა. ჰნახა გონება დაბნეულნი მებუკენი, აქა-იქა დაქსაქსულნი ბატალიონები... მოკირწყლულ ქუჩების ქვეები აჰყარეს, სანგლებს აკეთებდნენ. ცხადი იყო—რალაცა დიდი ამბავია. რამდენად უფრო უახლოვდებოდნენ წყლის ნაპირს, იმდენად აყალ-მაყალი მატულობდა და თოფის გრიალიც უფრო მეტად მოისმოდა. ხიდზედ რომ მივიდა, კადურს შტაბი თვალიდამ დაეკარგა; შემდეგ ვიღამაც ცხენიც წაართვა (შესატყობად ქა-

ლაქის საბჭოში რა ამბავიაო.) გაბრაზებული თურკოსი გაიქცა იქით, საიდანაც სროლა მოდიოდა. მირბოდა და თან ხელ-და-ხელ თავის თოფს სტენავდა და თან ბურღლუნებდა: *Macach bono, Brissien...* რადგანაც ეგონა პრუსსიელები შემოცვივნილანო. ტიულერის ბაღში ტყვია ჰზუზუნებდა კიდევ. რივოლის ქუჩის სანგალიდამ დაუძახეს: „ეი! თურკოს! თურკო!..“ იქ მარტო თორმეტნი იყვნენ. ერთი კადური მთელს მხედრობად ჰლირდა.

კადური შედგა სანგალზედ თავ-მომწონე და თვალ-საჩინო, როგორც დროშა, და ომობდა გიჟურად და კიჟინით ტყვიის წვიმის ქვეშ. ერთს წუთს ბოლი თვალ-წინ გადევწმინდა, თვალი მოჰკრა წითელ შალვრებიანებს და იფიქრა, პრუსსიელები მატყუებენო და ხელახლად ტყვია-წამალი ააღაპარაკა. უეცრად სანგალმა ხმა გაიწყვიტა, უკანასკნელმა კაცმა უკანასკნელი სროლა-ლა დაცალა და გაიქცა. თურკოსი კი ადგილიდამ არ დაიძრა. ჩასაფრებული იჯდა, ერთ მუხლზედ წამოჩოქილი, მაგრა ეჭირა ნიშანში ამოდებული თოფი და ელოდდა... ქვევითი ჯარი მოადგა... აფიცრებმა დაუძახეს: „დაგვენბლიო!“ კადური ერთს წუთს შეკრთა, მერე წამოხტა, თოფი შეათამაშა და დაიძახა: *Bono, bono Francése!..*

ეგონა ეს ის მეშველი ჯარიაო, რომელსაც ამოდენა ხანი ელოდდნენ პარიჟელები. რა რიგად შეჰხაროდა, რა რიგად შესცინოდა მათ მთელის თავის თეთრის კბილებითა!.. თვალის დახამხამების

უმაღლესი სანგალი აიღეს. გარს მოეხვივნენ კადურს და მუჯღლუგუნები დაუშინეს: „გაგვასინჯე შენი თოფიო.“ თოფი ჯერ ისევ ცხელი იყო. „გვიჩვენე ხელებიო.“ ხელები გამურული ჰქონდა თოფის წამლისაგან. თურქოსი თავ-მოწონებით უჩვენებდა თოფს და ხელს და იღიმოდა თავის კეთილის ღიმილითა. კედელზედ მიაყრდინეს და დახვრიტეს...

ისე მოკვდა—ვერ გაიგო, რა ამბავი იყო.

ვაქებ, ანუ: ამასაც ხომ არ დამიშლიან!

(ისპანიური სატირა ლარრასი)

მის გარედ, რასაც სწერენ შენის გულის თქმის გამოისობით, შეიძლება კიდევ წერა სხვა-და-სხვა საგნის მისაღწევად. სწერ, მაგალითებრ, ან საკუთრივ შენთვის, ანუ სხვისათვის. ერთი კარგად ავხსნათ ეს ჩვენი აზრი.

რასაც სწერს კაცი „სახსოვარში,“ ცხადია საკუთრივ თავის-თავისათვისა სწერს. ასე რომ, ყოველივე ამ გვარი წერილი, ანუ მემუარი, ჩაწერილი მოთქმაა და სხვა არაფერი. ამითი იმისი თქმა კი არ მინდა, მითამ ურიგობა იყოს კაცმა თავის თავს უამბოს ნამყო თავის საკუთარის ცხოვრებისა—მაშ თუ არ თვითონ, სხვა ვინ ეყოლება ზოგიერთს კაცს მოთმინებით სავსე ყურის-მგდებელი? მე მარტო ამის თქმა მინდა, რომ საკუთრივ მე დაბადებითვე კარგი მეხსიერება დამყვა—ახ, ნეტავი არ დამყოლოდა, რამოდენად უკეთესი იქნებოდა—ამიტომაც თავის დღეში არ დამავიწყდება ის, რაც ერთს ღროს ჩემთვის ღირს-სახსოვარი ყოფილა: მაშასადამე ამავების ჩაწერა მეტი იქნებოდა. ხოლო რაც ღირს-სახსოვარი არ იყო, მე ვფიქრობდი, არც ღირსია-მეთქი ჩაწერისა. თუნდ ეგეც არ იყოს, ადამიანის სიცოც-

ზღეში ათ შემთხვევიდამ ცხრა მაინც საუბედურო და სამწუხაროა. აქედამ, რასაკვირველია, სრულგებოთაც ის არ გამოდის, რომ მეათე მაინც სასიხარულო იყოს. აი კიდევ უფრო საბუთიანი მიზეზი, რომ კაცმა „სახსოვარი“ არა სწეროს! რამოდენად უფრო გონიერი და სანუგეშო იქნებოდა, რომ „სახსოვარს“ კაცმა თავი დაანებოს და იმის მაგიერ სწეროს „საეიწყარი.“ „ის, რაც უნდა მე დავივიწყო“ ამ სათაურით. წიგნი ურიგო არ იქნებოდა. დეე მკითხველმა წარმოიდგინოს რამ სიდიდე წიგნი გამოუვიდოდა კაცს ამისთანა სათაურით და რამდენი თავისუფალი დრო-ლა დარჩებოდა თვითონ დამწერს, თუ მართლა და სინიდისიანად აასრულებდა თავის აღთქმულსა.

მაგრამ მაინც განვაგრძოთ ჩამოთვლა მათი, ვინც თავის-თავისათვის სწერს.

ის, ვინც არზასა სწერს, ანუ თხოვნასა, თქმა არ უნდა, რომ მარტო თავის-თავისთვისა სწერს. ვინ არ იცის, რომ არზას, თხოვნას არავინა კითხულობს დამწერის მეტი, რადგანაც არზას, თხოვნას მარტო დამწერისათვისა აქვს მნიშვნელობა. ამის დასამტკიცებლად ის მომყავს, რომ თუ წინადაც აღნიშნული ხართ თანამდებობის მისაღებად, თქვენ მიიღებთ თანამდებობას არზის მიცემამდინაც და თუ გეტყვიან ჯერ არზა შემოიტანეთო, ეგ აშკარა ნიშანია, რომ თანამდებობის მიღებას უნდა გამოეთხოვოთ. ამიტომაც არზის წერა უფრო მეტი უქკულობაა, ვიდრე „სახსოვრისა.“

ამ მხრით არზის საწერადაც ისე არ მიმიწევს გული, როგორც თვითონ ჩემის „სახსოვრის“ საწერად.

ის, ვინც იმისათვისა სწერს, რომ თავისი აზრი გამოსთქვას, რჩევა რამ მისცეს, ცნობა რამ აუწყოს—ისიც მარტო თავის-თავისათვისა სწერს. ამის დასამტკიცებლად ამას ვიტყვი, რომ რჩევას ჩვეულებრივ მაშინ მიმართვენ ხოლმე, როცა საქმეს გაათავებენ და თვითონ ნაუწყიც თუ არ ეჭაშნიკათ, ზომ ყურსაც არ ათხოვებენ.

ვინც საყვარელსა სწერს—ისიც ისევ თავის-თავისათვის სწერს, და ამის მიზეზი ბევრნაირია. ძალიან და ძალიან იშვიათად იქნება, რომ ტრფიალება ორივეს მხრით თანასწორად იყოს; ამის გამო მხურვალეობა ერთისა მეორისათვის გაუგებარი ენაა, *vice versa*. ამას გარდა, რაკი საყვარელი მოგვწყინდება, აღარც მივწერთ ხოლმე. აშკარა საბუთია, რომ ჩვენ საყვარლის გულისათვის არ გვიწერია.

მწერალნი ყოველთვის ქადულობენ წინა-სიტყვაობაში და იქამდინ მივიდნენ, რომ თვითონაც სჯერათ, ვითომ-და საზოგადოებისათვისა სწერენ. ცუდი არ იქნებოდა, თუ რომ ამას დაიჯერებდნენ ისინი, ვის ნაწერსაც არა კითხულობენ, ცხადია თავისათვისა სწერენ და გამოჩენილნი, გათქმულნი მწერალნი კი გამორჩომისათვის, ხან სახელ-დიდებისათვის სწერენ,—მაინც და მაინც ყოველ შემთხვევაში თავის თავისათვისა.

მაშ ვილა სწერს სხვისთვისა? იკითხავთ. ეხლავე მოგახსენებთ. იმ ქვეყნებში, საცა ბოროტებად მიაჩნიათ, რომ კაცმა კაცს უთხრას ის, რასაც ჰფიქრობს, საცა კანონად მიღებული აქვთ, რომ კაცმა არ უნდა იცოდეს ის, რაც იცის და საცა ფეხები იმისათვის არა აქვთ, რომ იარონ—საცა, ერთის სიტყვით, წინასწარი ცენზურაა—აი სწორედ ამისთანა ქვეყნებში სწერენ სხვისთვისა და ის სხვა ცენზორია და არა სხვა ვინმე. მწერალი, რომელსაც გაუჭრელეებია ერთი ოხმა ქალაქი და მიაქვს ცენზორთან, და რომელსაც ცენზორი ეუბნება არ შეიძლება ამის დაწერა, რაც დიდი ხანია დაუწერია კიდევ,—ის მწერალი თავის-თავისათვისაც არა სწერს: ის სწერს განსაკუთრებით თავის ცენზორისათვის. მარტო ამისთანა მწერალია ის განსაკუთრებითი სულიერი, რომელსაც მიეტევება სწეროს არამც თუ „სახსოვარი,“ არამედ „არზაცა.“

მტკიცედ გადავწყვიტე და დავაპირე არა დაეწერო—რა თავის დღეში ცენზორისათვის და ყოველთვის ვცდილობდი გამომეხატა მხოლოდ ჭეშმარიტება, რადგანაც, ვეუბნებოდი ჩემ თავს, ვინ ცენზორი იქნება ამისთანა, რომ ამიკრძალოს მართლის თქმა და რომელი განათლებული სახელმწიფო იქნება, მაგალითებრ, თუნდ ისპანია, რომ მართალს შეუშინდეს? ამ სახით, თუ ცენზორის წეს-დებაში აკრძალულია ლაპარაკი წინააღმდეგ სარწმუნოებისა, მონღოლებისა, მთავრობისა, უცხო ქვეყნებთან მმართვე-

ლებისა და სხვისა მრავლისა,—ამისათვის არის აკრძალული, რომ იგულისხმება და სამართლიანადაც, რომ ყოველს ამ საგანზედ კარგს ვერას იტყვი, თუ მართლის თქმა გინდა. ტყუილის თქმას კიდევ ისა სჯობია, სულაც არა ითქვას-რა. ყოველივე ეს ცხადია, ცხადზედ უფრო მეტი, თითქმის სრულებით მართალიც არის.

მაგრამ აი რა არის ნება-დართული,—ეგ ქების შესხმა, და აქ საზღვარი არ არის დადებული, რადგანაც დამტკიცებულია, რომ რამდენიც უნდა აქო, ქება მეტი არ იქნება, ნამეტნავად მისთვის, ვისაც აქებ და არც შეიძლება, რომ ქებაში ქეშმარიტება და სიმართლე არ იყოს. ამ მიზეზით ჩემ თავს კანონად დავუდე—ყოველთვის ყოველისფერი ვაქო, და ამ კანონის მადლობელი უნდა ვიყო, რომ ჩემმა სუსტმა ნაწერებმა სახელი გაითქვეს და ხალხში ფეხი გაიდგეს. ამ გზას მე თავის დღეში არ ავცილდები, ნამეტნავად ეხლა, რადგანაც, სწორედ რომ ეთქვათ, არავითარი მიზეზი არ მაიძულებს გზა შევიცვალო.

ამ გზას რომ დავადეგ, ერთი კიდევ სხვა საბუთიცა მქონდა, ანუ, უკედ ვთქვათ, ერთი სხვა ზნეობითი დედა-აზრიც, დაურღვეველი და შეურყვეველი ყველა ღრობის და ქვეყნებისათვის: კაცმა არ უნდა ჰქმნას არა რაიმე იმისთანა, რასაც არ ათქმევინებენ, რასაც არ აქადაგებინებენ საყოველთაო სასმენელად. ამ სახით, არც ერთს მწერალს არ შეუძლიან სთქვას, რომ ცენზორმა ამიკრძალა ესა და ეს ნა-

წერო, იმიტომ რომ ეგ კანონით არის აკრძალული და კანონი განა ცუდი იქნება? მაშ როგორ დაწერდი იმისთანა წერილს, რომელსაც მე ამიკრძალავდნენ? მაგისთანაები არც მიწერია და არც დაწერ, არც ვიტყვოდი, თუ მაგგვარი რამ შემცდენოდა შემთხვევისა გამო სხვისა და სხვისა, და არც ვისურვებდი თქმას. სულ ერთია—თუნდ რომ მდომებოდა, ხომ მაინც არ მათქმევინებდნენ. ერთის სიტყვით, არ შეიძლება! და ამიტომაც ძალიან ჭკუას ეხმარობ, რომ ემარხულობ და თავს ვიჭერ.

მე მგონია მეტი იქნება იმისი თქმა, თუ რა ხეირს შევეყარე, ასე რომ ხელ-აღებით ყველასფერს ვაქებ, რასაც ვხედავ, თუ ჩემმა კმევამ და ქებამ, რომელსაც ასე უხვად ვხარჯავ, აქამომდე,—როგორც სჩანს,—ვერაფრად გასჭრა და ერთი კაი ლაზათიანი თანამდებობა არ ჩამიგდო ხელში, ეგ იმიტომ ხომ არა, რომ თანამდებობის ღირსი არ ვიყო. იმათაც, ვინც თანამდებობას არ მაძლევენ და მეც, რომელიც თანამდებობას არ ვიღებ, გვსურს, რასაკვირველია, რომ ჩემი ქება და კმევა სრულებით დამოუკიდებელი და პირ-უთვნელი იყოს.

ჩემმა დამოუკიდებლობამ მეტად წამახალისა, წამაქეზა. უნდა გეყურებინათ, რა კადნიერებით და გულ-ახდილობით ვუკმევდი ხოლმე ქებას ძალისმქონეთა, რა რიგად ვუქებდი მამობრივს გულის ძლიერთა ამა ქვეყნისათა, რომელნიც თბილ-თბილ ადგილებს ურიგებდნენ ხოლმე თავის მახლობელთ, ნა-

თესავეებს, მეგობრებს; რა რიგად შეეხაროდი, რომ ამისთანა გაჭირვებულს და არეულ დროში თვალებს იწყალებდნენ, თავებს იწუხებდნენ, აგება ახალი ფორმა მუნდირისა ბატონ სენატორების შესაფერი რამ მოვიგონოთო; რა რიგად ვუქებდი შორს-მხედველობას, რომლის წყალობითაც საცა იყო და არ იყო ორგულობას და სახელმწიფო დალატს აღმოაჩენდნენ ხოლმე და ამით საშინელის ფათერაკისაგან იხსნიდნენ ქვეყანასა; რა რიგად ვუწონებდი მზრუნველობას და გონიერებას, რომლითაც იგინი წინ დაუხვდნენ ხოლერას; რა სისწრაფით დაამშვიდეს ურთიერთ შორისი შფოთი და ბზარვა; რა... მაგრამ გაგრძელება რაღა საჭიროა? მე ვაქებდი ყოველისფერს, რასაც ვხედავდი და თუ რამე გამომეპარა, გეფიცებით ჩემს სიცოცხლეს, რომელიც მომწყინდა,—ეხლავე შევუდგები იმასაც.

რაცა ვთქვი, იქილამ ისე არა მწყინს-რა, როგორც ჟღავი-ჟღუვი და ყვირილი ყოველთვის და ყველაფერში მომდურავის ხალხისა, რომლის თვალშიაც ყოველივე, რაც კეთდება, ან ცუდად გაკეთებულია, ან ძალიან ნაკლულად. აქ კი მოთმინებილამ გამოვალ ხოლმე და ვეუბნები: „არა კმაროთ განა? თქვენთვის ყოველივე ეგ ცოტაა განა? მაშ მოიტათ, ჩამოვთვალოთ, რამდენი თთვეა, რაც ჩვენში შემოვიდა“...

— „რა შემოვიდა?“ კითხულობენ იგინი. — „როგორ თუ რა? აი, თუნდა სამეფო ქარტია?“ —

„ჯერ წელიწადი არ არის.“ — „წელიწადი არ არის და ორჯერ პალატნი მოწვეულ იქმნენ, შევეყირო მე პასუხად: ორი სამხედრო მინისტრი გამოიცვალა, სამი შინა საქმეთა მინისტრი გადააყენეს, გარე-საქმეთა მინისტრი ერთი და იგივე დარჩა, მაგრამ ის ერთი სამად ჰლირს, სახელმწიფო მიწებს ერთი და იგივე მინისტრი უვლიდა, ამიტომაც ის მიწები სულ თვალწინ არიან, და რადგანაც ანდაზა ამბობს: ქონებაო, შენი პატრონი შენა გხედავსო და თუ ზღვისა და წყალის საქმეები თვალწინ არა სჩანან, ეგ იმიტომ, რომ ანდაზაში მოხსენებულნი არ არიან. ჯერ წელიწადი არ არის და რამოდენა ნიჭი და ტალანტი აღმოიჩინა ისპანიაში, იმიტომ რომ მეტი გზა არ იყო, ძალა უნდა დაეტანებინა თავის თავისათვის. რამდენი, დიდ-დიდნი სარდლები, სახელოვანნი ღენერლები გამოჩნდნენ ამ მოკლე ხანში, ჯერ ხომ წელიწადი არ არის; რამოდენა აჯანყებულები დაამშვიდეს, რამდენი. შესხმა, ქება და მადლობა წარმოსთქვეს მკვერ-მეტყველმა ორატორებმა, რამდენი ლაპარაკია! განა თემისთოკლემ არ უთხრა თავის მოქიშპეს: „მცემე, ოლონდ კი მომისმინეო.“ თვითვეული ჩვენი ორატორიც თემისთოკლეა; ოლონდ თქმის ნება მისცენ და პირ-და-პირ ეტყვის ყოველს უბედურებას: მცემე ოლონდ კი მომისმინეო! სხვა რა გინდათ ამაზედ მეტი გენახათ ამ მოკლე ხანში, ჯერ წელიწადიც არ არის, თქვენ ყოველთვის მომდურავნო ადამიანნო? ერთი გვითხარით, ამაზედ მეტი რაღა გინდათ გაგეგოთ და შეგეტყოთ?“

— „ერთი ბეწვა წინმხედველობაც არსად სჩანსო,“ მითხრა ამას წინად ქრამა მათგანმა. — „არსად სჩანსო?“ შევძახე მე: ეგ ხომ უსინილისობაა! რაღა გგონიათ ეგრე? ნუ თუ იმიტომ, რომ ორიოდე უბედურება მოხდა, რომელსაც კაცი ვერ აიცდენდა, თუნდა წინაღვე დაენახა?“

ავ-ენანო! სწორედ მაგისთანა ამბავი მოუგონეს ხალხის გულისა. ათასჯერ უთქვამთ, რომ ხალხს გული მოუკლესო. ვთქვათ მართალი იყოს, მაგით ვითომ რაო? განა არ შეიძლება უბრძანონ ხალხს ხელ-ახლად გული მოიცეს? განა არ შეიძლება ყველგან ბატონ გუბერნატორებს ბრძანება მისწერონ, რომ ხალხს გული გაუცოცხლონ და ყველგან საყოველთაო სიხარული გააჩინონ? გგონიათ არ გააჩენენ? გააჩენენ ასეთს, რომ თქვენს მოწონებულს, პირველის ხარისხისას.

შარშან, როცა შფოთი და ბზარვა იყო, ხალხის აღტაცება არა გვკლებია; მაგრამ ეხლა კი შიში არსაიდან არის და ფიქრი, ამიტომაც ხალხის გული დაწყნარდა, აღტაცებამაც იკლო. აქედამ გამოდის, რომ ყოველთვის არეულობასთან განუყრელად ჩართულია აღტაცებაცა. ეხლა კი მაგის ნებას არავინ მოგცემთ. ეხლანდელი აღტაცება უნდა იყოს დაწყნარებული, ზომიერი, ჰკვიანური და გრილი; ეხლა, ბატონებო, აღტაცება უნდა იყოს ძალად აკიდებული, ნაბრძანები, ერთის სიტყვით, ყრუ-მუნჯი დაბადებითვე; იმისთანა, რომელსაც არ უნდა მო-

ჰყევს საპატრიოტო ლექსების მღერა, ესე იგი, საყოველთაო მყუდროების დარღვევა. აი ჭეშმარიტი და მოსაწონი აღტაცება ეს არის. თორემ საპატრიოტო ლექსების მღერა რომ ზედ მოჰყევს, მაშინ აღტაცება სულაც რომ არ იყოს, ისა სჯობია. რა შეარყევს ხოლმე მთელის წყობის დედა-ბოძსა? ზოგნი მიზეზს სდებდნენ ბეჭდის თავისუფლებასა, ზოგნი კი... არა, ბატონებო, ეხლა ჩვენ ყველანი ერთხმად აღვიარებთ, რომ მიზეზი სულ საპატრიოტო ლექსებია... განა რაცა ვთქვი, ქება არ არის თუ?! მე ქებას და გამოსარჩლებას თავის დღეში არ დავიშლი; საუკუნოდ უარ-მიყვია წინააღმდეგობა. ან რა საჭიროა, ან რა არის ეგ წინააღმდეგობა?

აი ნაწერი და დაწერილი ყველასათვის, ცენზორის გარდა. ვაქებ, ამასაც ხომ არ დამიშლიან!

დედა-მიწის ზურგზედ კაი კაცებიც არიან და კაი საქმეებიცა. კაცთა შორის არავის სახელს არ ეუხსენებთ, თორემ ბევრნი გვიწყენენ და გაგვიჯავრდებიან. საქმეთა შორის კი საჭიროა ზოგიერთის მაინც დასახელება, თუ რომ გვინდა, დავგიჯერონ რამე. აი მაგალითებრ, კარგი რამ არის წინასწარი ცენზორა და ზოგიერთისთვის არამც თუ კარგია, უწარჩინებულესია. ვთქვათ, რომ თქვენ ადმინისტრატორი ხართ და ცუდად ასრულებთ თქვენს თანამდებობასა. შესაძლოა, რომ ეს ორი საგანი ზოგჯერ ერთად სუფევდნენ. განა ცუდია, განა საუცხოვო არ არის, რომ ამაზედ არავის არ შეეძლოს სთქვას

რამე? ვთქვათ, მმართველი ხართ რისამე და ცუდად არა ჰმართავთ, ამიტომ რომ თავის ტკენა არ გიყვართ და ხელს არა სძრავთ; ესე იგი, იმის მაგიერ, რომ კარგი რამა ჰქმნათ, თქვენ არაფერს აკეთებთ, არც კარგსა და არც ცუდსა. ერთი საიღამმე რომ გამოტყერეს თავზედ ხელ-აღებული მწერალი და სთქვას: „საქმეები გაჩერებულიაო,“ განა არ გიამებათ, რომ მაშინვე გამოუხტეს საფარდამ ცენზორი და დიდის, თვალ-საჩინო ასოებით ნაწერის ბოლოს ჩაურთოს: „ეს ნაწერი არ შეიძლება დაიბეჭდოს.“ ხომ მეთანხმებით, რომ ეს ძალიან კარგი რამ არის? ახლა სხვა მხრით გავსინჯოთ. თუ თქვენ განათლებული კაცი ხართ, მთავრობის ერთგული და შემოსავალზედ კი ან ცოტა ნაკლებად ბძანდებით ან სულაც უკაცრაოდა ხართ, როგორც ხშირად მოხდება ხოლმე,—ხომ თქვენც დამეთანხმებით რომ ძალიან კარგი საქმე იქმნება, თუ ერთი ოცი ათასიოდ რეალს მოგცემენ ჯამაგირად, ან მაგვარს ადგილს რასმეს დაგპირდებიან მარტო იმისათვის, რომ შრომა მიიღოთ და ნაწერის ბოლოს ჩაურთათ ხოლმე: „ეს არ შეიძლება დაიბეჭდოს.“ კარგია, ძალიან კარგი საქმეა! ვისაც, გამოპასუხება უყვარს და კამათობა, რა თქმა უნდა, სიტყვას მომიჭრის და მეტყვის, რომ წინასწარი ცენზურა ერთნაირად სანუგებარი არ არის, ერთის მხრით, იმისათვის, ვინცა სწერს აკრძალულს წერილებსა და მეორეს მხრით,—საზოგადოებისათვის, რომელსაც ის წერილები რაიმე სიკეთეს მოუტანდ-

ნენ. მაგრამ ჯერ ისა, რომ, როცა ვთქვი, ქვეყანაზედ კაი საქმეებია-მეთქი, ხომ არ მითქვამს—ვისთვის არის კარგი; მეორე ისა, რომ განა ქვეყანაზედ არის იმისთანა საქმე, რომელიც ყველასათვის ერთნაირად კარგი იყოს. არიან იმისთანა სახელმწიფონი, რომელნიც ჰფიქრობენ, სანატრელი სისრულე იმაში მდგომარეობსო, რომ სიკეთე უფრო ბევრს გასწვდესო, მაგრამ ხომ იმისთანა ერნიც არიან, რომელთაც სწამთ კუდიანები, ქაჯები და ეშმაკები. განა ამ რწმენილამ ის გამოდის, რომ კუდიანები, ქაჯები და ეშმაკები მართლა იყვნენ ქვეყანაზედ? ძალიან ღრმად გავებით ამ ჩვენის აზრის გამოკვლევას, დროა გავათავოთ, ამიტომ რომ ამაებზედ ლაპარაკი ჩვენ არც ისე ძალიან გვეხერხება. სჯობს, ლაპარაკის გაუბმელად დაშეთანხმოთ, რომ ქვეყანაზედ მართლა არის კაი საქმეები.

რაკი ამაზედ დამეთანხმებით, აბა მითხარით: კარგთა საქმეთა შორის ბევრია იმისთანა, რომ პოლიციას სჯობდეს? ჯერ პირველი ამას ვიტყვით, რომ პოლიციის სათავე ადამიანის ბუნებიდან არის მომდინარე. ამიტომ რომ პოლიცია შიშის შედეგია და შიში კილევ იმისთანა ბუნებითი გრძნობაა, რომ ქვეყანაზედ ადამიანი არ არის არ ეგრძნოს; მომეტებული ნაწილი ხომ თითქმის დღე მუდამ შიშს ქვეშ არის.

ყველანი ვგრძნობთ შიშსა: მხთალნი ყოველ შემთხვევაში ჰშიშობენ, ვაჟ-კაცნი კილევ ჰშიშობენ

მხოლოდ არვის ვეჩვენოთო, ერთის სიტყვით, ყველაზედ ბევრს ის იმოქმედებს, ვინც ყველაზედ უკეთესად იცის თავის ჯაბნობის დამალვა. მე პირველი არა ვარ, რომ ეს აზრი გამოვთქვი. ჩემზედ წინ ჩვენმა პოეტმა ერსილიამ იგივე სთქვა ორის ლექსით; თუმცა თქმა უკეთესადაც შეიძლებოდა, მაგრამ აზრით კი ძნელია ამაზედ მართალი სთქვას ვინმემ: „შიში— ჩვენი ბუნების თვისება არისო; ეს რა დასამალავიაო; ვინც მოერევა შიშს—იმას გმირს ეტყვიანო.“

მაშასადამე სრულებით ცხადია, პოლიცია საიდამ არის წარმომდგარი. ჩვენ არ გვინდა, რომ ძველთა დროთა ისტორიაში ძებნა დავუწყოთ საბუთებს პოლიციის ყოფნის გასამართლებლად. ეგ მეტი შრომა იქნებოდა, იმიტომ რომ ეგ შრომა ჩვენზედ უწინ გაუწყვიათ კიდევ. ეხლა ხან ერთმა ორატორმა სთქვა, რომ ქვეყანაზედ ერთი ადგილიც არ არისო, საცა პოლიცია არ ყოფილიყოსო, „სხვა და სხვა სახელ-წოდებით კიო.“ გარდა ამისა ცნობილია,—დანამდვილადაც არის ცნობილი,—რომ პოლიცია რომშიაცა ყოფილა ციცერონის დროს იმ სახელით თუ ამ სახელით, თუმცა იმისთანა დაწყობილობა კი არა ჰქონია, როგორც ჩვენში. ესე თუ ისე, საქმე იმაშია, რომ პოლიცია ყოფილა და რადგანაც რომშიაც ყოფილა, ცხადი საბუთია, რომ კარგი საქმეა. ამას ისიც რომ დავუმატოთ, რომ პოლიცია დღესაც სუფევს პორტუგალიაში, სხვა საბუთი ტყუილი გაჭიანურება-ლა იქნება სიტყვისა.

ვენეცია ერთი იმისთანა ქვეყანა იყო, საცა პოლიციამ თავის უმაღლეს წერტილამდე და ბრწყინვალეობამდე მიაღწია, იმიტომ რომ სხვა რა სახელი დაერქმის სახელოვან სამსჯავროს ვენეციის რესპუბლიკისას. სწორედ ამ სახელოვანმა სამსჯავრომ შეჰქმნა ყოველივე სიტუტრფე იმ საზოგადო ცხოვრების თავისუფლებისა, რომელსაც შეჰხაროდა მაშინ ვენეცია—ეგ მეფა აღრიატიკისა. თვითონ ინკვიზიციაც სხვა რა იყო, თუ არ საეკკლესიო პოლიცია, და რომ ინკვიზიცია კარგი დაწესებულება იყო, ამაზედ ეჭვს ვინ შემოიტანს. ყოველ ამით მტკიცდება, რომ ზემოხსენებულს ორატორს მართალი უთქვამს, როცა სთქვა, პოლიცია „ამა თუ იმა სახელ-წოდებით“ ყოველთვის და ყოველგან არსებობდაო.

პოლიციის სასარგებლოდ ესეც ითქმის, რომ იგი არსებობს არამც თუ მარტო რომში და პორტუგალიაში არამედ ავსტრიაშიაც, ყველაზედ უნამეტნავესად მის იტალიის მაზრებშია, საცა პოლიციას დიდს დანაშაულობად მიაჩნია საფრანგეთის გაზეთის ქონაც კი. პოლიცია რომ ლიბერალური დაწესებულებაა, ცხადია იქიდან, რომ საფრანგეთში შემოიღო იგი ბონაპარტემ, ამ დიდად საიმედო მეგობარმა თავისუფლებისამ. ამას ისე ძლიერ უყვარდა თავისუფლება, რომ ყველას 'ჩამოართვა, წაართვა და მარტო თითონ დაისაკუთრა. ბოლოს, ისპანიაშიაც პოლიცია შემოიღო სახელოვანმა გამარჯვებულმა ტროკადეროში 1823 წელსა და მოგვცა იგი

ჩვენ ნაცვლად კონსტიტუციისა, რომელიც წაგვართვა. ცხადი საბუთია, რომ იმის თვალში პოლიცია ღირსეულობით, თუ არ მეტი, კონსტიტუციაზედ ნაკლები აღარ არის,—და რომ უფრო სასარგებლოა, ამას თქმა აღარ უნდა. მაგალითები რა საჭიროა. უკანასკნელ ათს წელიწადში ერთს კანონით ტანჯულს ლიბერალს ვერ იპოვით, რომ რითიმე დავალებული არ იყოს ამ მართლა მშვენიერის დაწესებულებისაგან. აწ მომდინარე 1835 წელი, სრული მემკვიდრე წარსულის ათის წლისა, როგორ იკადრებდა, რომ ხელი აეღო ამისთანა კანონიერ მემკვიდრეობაზედ. ამიტომაც თვალით ნახული გვაქვს, რამოდენა ღვაწლიც გასწია ჩვენმა პოლიციამ ორგულობის აღმოჩენის შესახებ ამ უკანასკნელ დროს.

პოლიცია ორ გვარია: საპოლიტიკო და სამოქალაქო, ერთი მეორედ ჰღირს. წარმოიდგინეთ, რომ სალხინოში სადმე, თუ შინ, ყური მოჰკარით ლაპარაკსა, ანუ თუნდ ყურიც არაფრისათვის არ მოგეკრათ, წარმოიდგინეთ, რომ მტერი გყავთ ვინმე. ვის არა ჰყავს მტერი? თქვენ მიდიხართ პოლიციაში, ეუბნებით, რომ ეს კაცი ამასა და ამას ლაპარაკობდაო და უმატებთ, რომ „იზაბელიელთა“ მომხრე არისო; რომ „გაუმარჯოს კანონსა“, ამ ძახილში ორგულობა და არეულობა თავს იმაღლავსო. მაშინვე გაჰბაწრავენ თქვენს მტერ-კაცსა. განა ეს კაი საქმე არ არის? ამასთანა, ყოველ თანამდებობისათვის ცოდნა უნდა. რისამე, რასაკვირველია, მხოლოდ მაშინ, როცა ნა-

თესავი და შემწე არავინა გყავს,—ასე, მაგალითებრ, თუ ექიმობა გსურთ, სენის გაძნელება და გავრცელება უნდა იცოდეთ, თუ ადვოკატობა—საქმის დახლართვაა საჭირო, თუ მღვდლობა... მაგრამ ყველამ იცის, მღვდლობაში რაც არის საჭირო და სხვა ამ გვარი. ხოლო პოლიციაში ადგილის მიღებისათვის კი მარტო ერთი რამ არის სამყოფი—ყრუ არ უნდა იყოს კაცი. განა ძნელია ყრუთ არ ყოფნა? სულაც არა. აი განგებ ყურის მოყრუება — ეგ ძნელი რამ არის. მაგას სწორედ იმოდენა მოხერხება უნდა, რამოდენადაც საჭიროა, რომ ისპანიის მინისტრობა შეიძლოს.

რაც შეეხება საჩუქრებს, ბეზღაობისათვის გადადებულს, რომლებზედაც,—ეჭვი არ უნდა,—იხარჯება უმეტესი ნაწილი პოლიციისათვის დანიშნულ რვა მილიონიდან, ამას ვიტყვი, რომ ეგ ხარჯი ფრიად საჭიროა, ჯერ იმიტომ რომ, აბა ვინ იქნება რომ მუქთად ბეზღობა იკისროს, მერმე იმიტომ რომ ვისაც თევზი ჩანგლით უნდა დაიჭიროს, ჭიანჭელა არ უნდა დაზოგოს. ერთის სიტყვით, ან დაჭერა უნდა, ან არ დაჭერა. თუ საჭიროა დაჭერა, მაბეზღარიც საჭიროა და თუ მაბეზღარი საჭიროა, საჭიროა იმისი ჭმევა და სმევაც. მაშასადამე არამც თუ მარტო თვითონ პოლიციაა კარგი რამ, არამედ ის რვა მილიონიცა—რომელიც მისთვის სახარჯავად გადადებულია.

ინგლისში, ამერიკაში ეგ საპოლიტიკო პოლიცია არ არის. მაგრამ, პირველი, რომ ყველამ იცის რა არეულობაც სუფევს ამ ქვეყნების მცხოვრებთა თავსა და აზრიანობაში; იქ ყველას ნება აქვს, რაც თავში მოუვა, ის იფიქროს; მეორედ, ვნება ზომას-გადამეტებულის და ცუდად ცნობილის თავისუფლებისა იმ ქვეყნებში ყველასათვის ცხადია. ჩვენ რომ იმათ ავყვეთ, ერიჰა, სად წაყალბო! იმიტომ რომ ვინ იცის, იქნება მაშინ ჩვენც იმ აყვავებამდე მიგვეღწია, როგორც ამერიკამ და ინგლისმა მიაღწია. მაშინ რა იქნებოდა? განა არ იცით, რომ სიმდიდრე ადამიანსა ჰრყენის და კმაყოფილება კიდევ, სხვამ რაც უნდა სთქვას, გულს უზვიადებს და უამაყებს.

მეორე პოლიცია სამოქალაქოა. მაგასაცა აქვს თავისი სიტუტენი, ჩვენ მარტო პაშპორტების მიცემაზე მივაქციოთ ყურადღება. რაკი პაშპორტი უბეში გაქვთ, ყველგან გზა გახსნილია, ყველგან წახვალთ, საცა გსურს და საცა ნებას გაძლევენ. რაც დადებულია გამოგართმევენ და პაშპორტს უბეში ჩაგიდებენ. ვიგულისხმობ, რომ ჩვენში, ვითარცა ინგლისში, პაშპორტები შემოღებული არ არის. ახლა მოდი და წარმოიდგინეთ, როგორ შეიძლება, რომ კაცი ადგილიდან ადგილზედ გადავიდეს უპაშპორტოდ. გზები რომ სრულებით არ ვარგოდეს, ხიდები რომ არსად იყოს, თავის შესაფარი რომ არსად მოიძებნებოდეს გზაზედ ამას ყველაფერს კაცი გაუძლებს და როგორმე იოლად წავა, მაგრამ უპა-

შპორტობა კი ყოვლად შეუძლებელია! ამ სახით პაშპორტს რომ იღებთ, თუმცა ორს რეალს ხარჯავთ, მაგრამ სახეში ისიც კი უნდა იქონიოთ, რომ თუ თქვენს ჯიბეს ორი რეალი აკლდება, სხვისას ემატება. ამის გამო ამ უკანასკნელთათვის საკუთრივ პაშპორტის დაწესებულება ძალიან კარგი რამ არის, ისეთი კარგი, ვითომც და ორი ნალდი რეალი იყოს. არის, მართალია, ბევრი რამ სხვაც ამაზედ უკეთესი, მაგრამ არც კი ეგ არის ურიგო!

შეილი მოხუცებულის ჰამზასი.

სერბიული მოთხრობა

I

მ ჩვენს დროშია ც კარგი და სასიხარულო რამ არის გაზაფხული. ყვავილები ჰყვავიან, ბრწყინავს და თრთის დილის ცის ნამი, ჰყევს ბუღბული და გული, აღსავსე სიყვარულითა და ამოვნებითა, სვამს სწორედ სამოთხის სიტკბოებას. სული კაცისა აღტაცებულია, გული ადვილად და დიდის ნეტარებით ჰფეთქს, ხელნი მზად გაპყრობილ არიან სხვის მოსახვევენელად და სიტკბოებით თრობილი ადამიანი ჰფიქრობს: ვიშ, რა ტკბილი იქნება ეხლა სული დალიოს კაცმა მშვენიერის ქალის გულზედაო...

უფრო ლამაზი, უფრო საამური იყო გაზაფხული წმინდა მეფის ნემანიის*) დროს. მაშინ სხვა დრო

*) XII, XIII და XIV საუკუნის დასაწყისში სერბიაში მეფობდა ნემანიის გვარეულობა, რომელთა ჩამომავალნიც იწოდებოდნენ ნემანიეზად. ამათი დრო მეფობისა იყო უკეთესი, უწარჩინებულესი დრო სერბიის ხალხის ისტორიისა. ნემანიეზმა მოჰსპეს წვრილ-წვრილი სამთავროები და ისეთი ძლიერი სამეფო შეადგინეს, რომ დააფიქრეს თვითონ ბიზანტიაცა. ამათს მეფობის დროს სერბიაში შევიდა ქრისტიანობა.

იყო; მაშინ არ იყვნენ მიზეზნი სიხარულთა მოწამ-
ლისა და დაშხამვისა. მაშინ შეუძლებელი იყო იმი-
სთანა წუთი, რომ კაცის გულისათვის მიზეზი რამ
მიეცა ანუ ტირილისა, ანუ რისხვა-წყევლისა; არ ყო-
ფილა ისეთი წუთი, რომლის გამოც კაცს სიცოცხლე
მოსწყინდება ხოლმე. და თუ მაშინ გული ჰშფო-
თავდა და ჰღელავდა რისთვისმე,—ეგ შფოთვა და
ღელვა წარმოსდგებოდა ახალის სახელის შოვნის
ნდომისაგან, ახალის გამარჯვების წყურვილისაგან...
როცა მოხდებოდა ხოლმე, რომ ნათელი შუბლი
მეფისა შეიკმუხნებოდა და პირ-მქუშად მაჩრდილო-
ბელ წარბთა ქვეშ თვალნი მეფისანი რისხვით გაი-
ელვებდნენ, ვითარცა ელვა შავ ღრუბლებ შორის,
მაშინ შეუდგებოდა ხოლმე თრთოლა და ძრწოლა სერ-
ბიის მტერთა—ბერძნებსა და მაღიართა; ჰგრძნობდნენ,
რომ ჭექა-ქუხილი მათს თავზედ აპირობს მოსვლას...

მართალია, ეხლაც ისმის სიმღერა... მაგრამ ეხ-
ლანდელი სიმღერები სამწუხარო და სევდიანი არიან.
ასე სევდიანი, რომ დედამ უმღეროს შვილს აკვანზედა,
ბაშვი ხმას გაიკმენდს და თვით დედა კი გაფითრდება
და მორთოლარე ბაგეთგან უნებურად მოსწყდება
მძიმე და საშინელი წყევლა... სევდიანია, სევდი-
ანი ეხლანდელი სიმღერა!.. მოუთმენლობის თრთო-
ლითა და გაბოროტებით ანთებულის სისხლითა ის-
მენს ეხლა სიმღერებს იუნაკი*) და ელის, როდის

*) იუნაკი—მეომარს ვაჟ-კაცს ნიშნავს. სერბიაში ერთ-
მანეთს იუნაკობით იხსენიებენ.

დაჭკრავს საათი შურის-ძიებისა, საათი სამაგიეროს გადახდისა...

იგი სიმღერა, კოსსოვის სიმღერა, სიმღერაა სერ-ბიელთა დამხოვისა!

იმ ძველს დროს კი, როცა ყოველი გატარებული საათი სახელისა და გამარჯვების საათი იყო, სულ სხვა სიმღერებს მღეროდნენ ხოლმე... მაშინ უფრო სახელოვანნი იყვნენ საქმენი და უფრო ძლიერ ვაჟ-კაცნი იყვნენ იუნაკნი! იმ სიმღერებში იყო ქება და ღიდება ვაჟ-კაცობაში გამოჩენილ იუნაკებისა,— და ვისაც ერთხელ მაინც ყური მოუკრავს იმ სიმღერებისათვის, ის სამუდამოდ და გაუთავებლად ინატრებს მათს მოსმენას. იმ სიმღერებში აღიდებდნენ სახელსა, თავისუფლებას და ძლიერებას სერბიის ერისასა!...

ოჰ, ღმერთო, ღმერთო! სადღა არიან ეხლა ის იუნაკნი? სად არის ის სახელი და ის ღიდება? სად არის პრიშტინა წმინდა ნემანიჩების სრა-სასახლითა?.

II

ნემანიჩების გვარეულობის პირველ მეფის მარმარილოს დარბაზში მწკრივად იდგნენ მარმარილოს ლუსკუმები ღიდის შვილის-შვილის სახელოვანთა მამა-პაპათა: ხელოვანს ხელს სული ჩაედგა მარმარილოსათვის და გამოტვიფრულნი სახენი გამომეტყველებდნენ სიყვარულს, გულ-მართლობას, სიმტკიცეს და ძლიერებას.

ამათ შორის ბრწყინავდა ოქროს ტახტი, რომელზედაც მთელს ორს საუკუნეს ისხდნენ ნემანიჩები, ერთგულთათვის კირისა და ლხინისა მოზიარენი და მტერთათვის — მუსრნი.

აღსავალი ტახტისა მორთული იყო ხალებით, მძივით ქსოვილით და ოქრომკედით გარშამო ნაკერიით. ტახტის სირგვლივ აბრეშუმის ბალიშზედ ისხდნენ იუნაკნი. თვალნი მაჰანი ბრწყინავდნენ, როგორც დაყუდებულ შუალამისას ვარსკვლავნი, მომასწავებელნი მალაიდის განთიადისა.

ტახტზედ მეფე იჯდა.

აი წყნარად დაიწყეს კენესა ჩანგის სიმებმა და ახალგაზდა მომღერალი მოჰყვა სიმღერას. სახე მისი უფრო ცხოვლდებოდა გულის სიმხურვალისა და სულის აღფრთოვანებისაგან.

მომღერალი აქებდა და ადიდებდა მეფის სახელსა და მეფე მღუმარედ ყურს უგდებდა; ზოგჯერ ღიმილი მოსდიოდა და მაშინ მისი ნათელი შუბლი გამოკრთოდა, როგორც გვირგვინი, რომელიც ედგა თეთრის თმით მოსილს თავზედა.

თან-და-თან მალლა და მალლა ასწია მომღერალმა და ზარივით ისმოდა სიმღერა მისი; ხან დაბალს და წყნარს ხმაზედ გადმოვიდოდა, თრთოლით და კლდით ჩაიკაკანებდა, თითქო წყლის ნაკადული მორბის და ბუტბუტებსო; ხან ისევ აიმაღლებდა ხმას, გაგიჟებით სცემდა სიმებს; სიმები გრიალებდნენ, მისი ხმა სკექდა, თითქო მეხი წამოვიდათ

ქუხილის გრიალითა და ელვა-ჭექის ცეცხლის ისრებითაო.

იუნაკნი ყურს უგდებდნენ და თან-და-თან ცეცხლი ეკიდებოდათ, თვალნი რისხვით აენტებოდათ; მათი მკერდი, როგორც აფორიაქებულის ზღვის ტალღა, ადიოდ-ჩადიოდა ისეთის ძლიერებით, რომ გულზედ რკინის პერანგები დააწყდათ. ხელი ძალა-უნებურად მივარდა ხმლის ტარს და ჰლამოდა ხმლის გაშიშვლებას. იუნაკები აადელვა სიმღერის ლექსმა; სიმღერაში მტერი იწვევდა მათ საომრად; მომღერალის ხმაში მათ მოესმათ კვნესა და გოდება ომში დაქრილთა, წარმოუდგათ თვალ-წინ ბოლი, მტვერი, სისხლი და მინდორი, მოჟენილი სისხლში მოსვრილი მკვდრებითა... იმათ ეგონათ, რომ ცხენებზედ სხედან კიდეც და წინ მიერეკებიან დამარცხებულს და შეძულებულს მტერსა... წამოვარდნენ ფეხზედ, ძარღვებში სისხლი აუდუღდათ, გულმა მედგრად ცემა დაუწყა ღ, ცეცხლ-მოკიდებულნი და აფორიაქებულნი მომღერალის სიტყვებითა, ხმა-დაბლა იძახდნენ: „საომრად! საომრად! ახალის სახელისათვის! ახალის გამარჯვებისათვის!“

მეფე მღუმარებდა.

მომღერალს, რომელიც ყოველის სიმის თრთოლით, ყოველის ხმის აღმოქმენით ასე კარგად და ღირსეულად ადიდებდა სახელსა და ძლიერებას თავის ერისას, კაი ჯილდო ელოდდა.

მომღერალმა ნელა და ხმა დაბლა დააბოლოვა
სიმღერა ამ სიტყვებით:

წვიმასაკითხ გესვლიან მოდის ისარი,
სმელი წვრილებს, შუბი ჭკპით შუასედა ტუდებს...
ნეტა რა იქმნენ იუნაქნი? იგი სად არი,
ვინც შურდულთ ქუსილს და სმლის ელვას წინ დაუ-
დგებს?

ნეტა სად არის, ერთის დაკვრით დაკვირვოს მტერი,
ქვეყნა ისინას, ფარად ექმნას მეფისა ტახტსა!
ნუ გეშის! ისევე ძლიერია სერბიის ერი,
მტრის არ ეშინის, კვლავ მოიქნეს ძლევისა სმალსა...
მას დიდთა გმირთა გვარის კაცი არ დაუღუპა,
და აჰა, ჰამოა ბეელი კაცი...

შეიძრა გვირგვინი განრისხებულის მეფის თავ-
ზედ, შეირყა ტახტი და მეფეს ფერი ეცვალა და ისე
გახდა, როგორც მარმარილო, რომლიდამაც გამო-
ტვიფრული იყო სახენი მის მამა-პაპისა. მოხუცებუ-
ლის ჰამზის სახელი უფრო სძაგდა მეფეს, ვიდრე
სახელი თავისის ქვეყნის მტრისა. დიდად სწყინდა,
რომ მის გათქმულ სახელთან იხსენიეს სახელიც თა-
ვადისა, რომელიც წარმართი იყო.

— ხმა ჩაიწყვიტე, შე წინდაუხედავო! დაუყვი-
რა მომღერალს მეფემ.

მომღერალი მაშინვე გაჩუმდა, რაკი ასეთის გუ-
ლის წყრომით უბრძანა განრისხებულმა მეფემ. იუ-
ნაქნიც შეკრთნენ მეფის გულის-წყრომის შიში-
საგან.

ერთი მათგანი წამოდგა და მდაბლად დალუნა თავისი ჭალარა თავი წინაშე მეფისა. მან იგრძნო, რომ მეფე განრისხდა მისის სახელის ხსენებაზედ. ჰამზამ თავ-დაბლად დაუკრა თავი მეფეს და იუნაკებს, რომელნიც ხმა-ამოუღებლივ და გაოცებით შეჰყურებდნენ, წარმოსთქვა „მშვიდობითო“ და გამოვიდა. მას აქედ ჰამზა მეფის სასახლეში აღარავის უნახავს.

III

შვენიერს ვაკე მინდორზედ, რომელზედაც დღუდუნით მიგრიალებს სწრაფი მდინარე ტიმოქი, იდგა მაგარი ციხე ჰამზიგრადი. მის შორი-ახლო მოფანტულნი იყვნენ სოფლები და მოჩანდნენ ახალი მონასტრები, აშენებულნი სერბიის პირველ ქრისტიანთაგან სადიდებლად ახლად მიღებულის სარწმუნოებისა. იქით შორს განზიდულიყვნენ მთის მაღალი ცერები, ტყეებით მოსილნი.

ამ ჰამზიგრადში აუშფოთებლად ატარებდა თავის სიცოცხლის უკანასკნელთ დღეთა მოხუცებული ჰამზა, რომელმანც თავი დაანება სამუდამოდ ბრწყინვალეს კარს მეფისას. ჭალარა თავი ძირს დაშვებოდა; ისიც კი ემძიმებოდათ ეხლა მის მხრებს, ოდესღაც ძლიერთ და მორკმულთა. მოხუცის ბრძნულს შუბლსა მოჰმატებოდა კიდევ რამდენიმე ნაოჭი. არა

ერთხელ გულის სიღრმიდამ ამოუყვენესია ოხვრა და შავ-თვალთაგან გადმოსდენია მწარე ცრემლი. ხოლო არავინ მის მახლობელთაგანმა არ იცოდა რის გამოა ასე მწუხარე და სევდიანი მფლობელი ჰამ-ზიგრადისა.

გარნა თვით მოხუცი არ იყო ამ ქვეყნად ობლად დარჩენილი; მასაცა ჰყვანდა ნუგეში, რომელსაც ბევრნი სხვანი შენატროდნენ. იგი ნუგეში იყო მისი შვილი რადიშა. მარტო იგი დაშთომიდა საყვარელის ცოლისაგან, რომელიც ამ შვილის შობიარობაზედ გარდაცვლილიყო. მოხუცს სულით და გულით უყვარდა თავისი ერთად-ერთი შვილი. შეჰხაროდა და სიხარულით ვერ სძლებოდა, შეჰყურებდა და ყურებით სურვილს ვერ იკლავდა.

ახალგაზდა ლამაზი რადიშა ღირსი იყო მამის სიყვარულისა. ჯერ სულ ცამეტის წლისა იყო და უხედნს განადირებულს ცხენს იმორჩილებდა! გადარეულს ცხენს მოახტებოდა და უშიშრად მიაქროლებდა, ხევი დახვდებოდა თუ ხნარცი სადმე, არაფერს მოარიდებდა. მამის მძიმე ჯაჭვის პერანგში ჩამჯდარი ფეხ-და-ფეხ მშველს დაეწეოდა, მფრინავს მერცხალს ისრით შუა გააპობდა, შავარდენს თავზედ არ გადიფრენდა.

ხოლო, როცა იუნაკნი შეიყრებოდნენ ხოლმე სალხინოდ და მორიგი თასი ღვინით სავსე ჩამოივლიდა სულის გასამხიარულებლად და გულის გასათბობად, ყველამ იცოდა, რომ ყმაწვილი რადიშაც

ხელს წაავლებს მძიმე თასს და უსულოდ დასცლის მოღონინეთა სადღეგრძელოს, როგორც გამოცდილი ძველი ვაჟ-კაცი; მხოლოდ კი თვალები უფრო განუბრწყინდებოდნენ და უფრო ძლიერ დაუწყებდა ხოლმე ცემას ყმაწვილი გული.

დააცვირებდა ხოლმე რადიშა ვერცხლის საყვირს—დაიწყობდნენ აქედ-იქით რბენას ბაზიერნი და მეჯინიბენი, ძაღლები მოჰყვებოდნენ ხტომას და რამდენსამე ხანს უკან მთებსა და ტყეებში ასტყდებოდა ხმაურობა ნადირობისა, ყეფა ძაღლისა და თქათა-თქუფი ცხენის ფეხისა, ერთი ყოფა და ამბავი.

ამ რიგად ატარებდა თავის დროს მამის-ერთა შვილი მოხუცებულის ჰამზასი. ნადირობა მისთვის შექცევა იყო, შუბი და ხმალი სათამაშო და ამ სათამაშოთი ართობდა ხოლმე თავის უსასაკო გულსა.

მხოლოდ მაშინ კი დაღონდებოდა ხოლმე მისი ნარჩი გული, როცა მამას უყუთრებდა და ჰხედავდა, რომ მოხუცებული მამა წელთა სიმრავლითა თან-და თან ჰკნება და ჰკნება, როგორც ძველი ჰანდარი, რომელსაც ვერა დააკლეს-რა ვერც მეხის დაცემამ, ვერც გრიგალთა ქროლამ და რომელიც კი წყნარ-წყნარად ხმება და მწუხარედ-ლა არხევს წვერზედ გაშიშვლებულს ტოტებსა.

ბოლოს მოხუცი ჰამზა დაბრმავდა და მით წაერთვა თვისის შვილის ნახვის ნუგეში. მაგრამ, როცა კი მის ხმას გაიგონებდა—ცრემლნი ღმობიერებისა და სიყვარულისა ჩამოსცვიოდა ხოლმე გამქრალ

თვალთავან. ბებერი ჰამზა ჰგრძნობდა, რომ ბევრი ხანი აღარ დარჩენილიყო წუთი-სოფლად და თვით ეს წუთი-სოფელიც შესძაგდა და თვითონ სიცოცხლეც მოსწყინდა. ხოლო სწუხდა, რომ საყვარელს შვილს უნდა გამოვეთხოვო; გული სტკიოდა, შვილი უნდა დამრჩეს აქ მსხვერპლად მტრობისა და დევნულებისაო...

ამ მოხუცის თავადის სასახლეში არც ერთი ხატი არ იყო ქრისტიანობის ნიშნად. ზოგიერთს მაშინდელს თავადებს კი ესვენათ სახლში ხატები, რომელთაც ცბიერი ბერძნები ურიგებდნენ ხოლმე ახლად მონათლულებს. ამ ხატების მაგიერ ბებერს ჰამზას სახლში იდგნენ ბუთნი წარმართთა ღმერთებისა, რომელთაც ჰლოცულობდნენ ჰამზას მამა-პაპანი და რომელთ წინაშეცა თვით ჰამზას ხშირად მუხლ-მოღრეკით აღმოუთქვამს თავისი სულის მწუხარება. არამც თუ თვით ჰამზა იყო მხოლოდ წარმართი, არამედ ყოველნი მისნი მხლებელნიცა, შინამოსამსახურენი და თვით სტუმარნიც, რომელნიც ეწვევოდნენ ხოლმე ჰანზიგრადში, ვერა სცნობდნენ ღმერთსა ქრისტიანებისასა.

მოხუცს გასჯიქებოდა კიდევ გული და მაღალი მცნება ქრისტიანობისა მას ვეღარ მიეკარებოდა: იგი გარდასრული იყო და ბრმა. იგი შენატროდა მხოლოდ წარმართთა ღმერთებს, ღმერთებს ომისას და ბრძოლისას და თაყვანს სცემდა მამა-პაპის ღმერთების ბუთთა.

ერთხელ დილით ჰამზამ მოიხმო შვილი, გადუსო ალერსით ხელი უშლზედ, რომელზედაც ჯერ სევდას და მწუხარებას არ დაეჩნია თავისი ნიშანი, და უთხრა ნელისა და მისუსტებულის ხმით, რომელიც აღსასრულის მოახლოვებას მოასწავებდა.

— მიიღე ჩემგან ლოცვა და კურთხევა, შვილო ჩემო! ღმერთნი შენთა წინაპართა, ღმერთნი, რომელნიც მრავალ საუკუნეს ჰპატრონობდნენ და ჰფარავდნენ სერბიის ერსა და რომელთაც თაყვანს ვცემდი მე, იყვნენ მფარველ და მეოხ შენი, ჩემო კარგო! შენ გული გაქვს გმირისა! ელსახურე შენს ქვეყანას და შენს მეფეს,—და როცა საყვირი ბრძოლისა მიგიწვევს შენ საომრად, წადი და გულ-და-გულ დახვდი რაზმსა მტრისასა, ეგ იმისთანა თავგაწირვაა, რომლისათვისაც ღმერთნი შენთა მამა-პაპათანი მიანიჭებენ ხოლმე კაცს სამარადისო სახელს და დიდებას. შეილო ჩემო, ნუ დაივიწყებ ჩემს ანდერძს! ნუ ჰგმობ და ნუ უღალატებ შენთა წინაპართა ღმერთებს! ნუ ჰგმობ და ნუ უღალატებ შენს სამშობლო ქვეყანას და შენს მეფეს: გმობა და ღალატობა წყეულია მთელის ქვეყნისაგან! ხოლო მოერიდე მეფის კარსა და სიკვდილი გერჩინოს, ვიდრე ნახვა იმ ტახტისა, რომელზედაც სხედან ნემანიჩების შთამომავალნი. მეფეს ეჯავრები შენ იმიტომ, რომ შვილი ხარ დაცემულის მთავრისა; შენ ეჯავრები მას იმიტომ, რომ თაყვანს არა სცემ იმ

ღმერთს, რომელსაც სცემენ მეფენი ნემანიჩების გვარისანი. კურთხევა შენდა, ჩემო შეილო!..

IV

მეფერი ჰამზა გარდაიცვალა. დაიკეტა რკინის ჭიის-კარნი ქალაქისა და შავად შეიღება მგლოვიარობის ნიშნად; დადუმდა ხმა მონადირეთა; მხლებელნი შავად შეიმოსნენ, თმა და წვერი გამოუშვეს; გუშაგნი შუბს ატარებდნენ, წვერით ძირს დაშვებულს და თავადთა ქულის თეთრი ფრთა შავზედ შეიცვალა. თითქმის ცხენებიც კი როგორღაც გლოვის ხმით ჭიხვინებდნენ თავიანთ გომურებში.

ქაბუკი რადიშა დაღონებული და შეწუხებული დადიოდა მამის ქალაქში. სახე გაუფითრდა და შუბლზედ დაეწერა მძიმე ფიქრნი, რომელთაც გარემოცვის ეხლა კი მისი სული. თუ დაინახავდა ხოლმე იუნაკებს სადმე ერთად მსხდართ, მივიდოდა ისიც იშვიათად, მიუჯდებოდა ხოლმე და ისმენდა მათგან ნაამბობს ამბავს თავისის მამის საქმეებისას.

ერთს დილას, როცა ბრწყინვალეობა ამომავალის ცისკრისა ჯერ კიდევ ებრძოდა ღამის სიბნელეს, როცა ბალახზედ ჯერ კიდევ თრთოდა ცის ნამი და რადიშას მკმუნვარე თვალებში ბრწყინავდა ცრემლი და გაფითრებულ ბაგეთაგან გამოისმოდა სევდიანი

ოხვრა, სევდიანი, როგორც ყეფა ბულბულისა, რომელიც მიყრუებულ ღამეში დაჰკვნესის თავის დაქცეულს ბუდეს, მაშინ მეთქი, — რადიშას ნატკივარ გულიდამ უეცრად აღმოხდა ხმა სანადიროდ გაწვევისა. მამის შემდეგ ეს პირველი ნადირობა იყო.

გაისმა თუ არა რადიშას საყვირის ხმა, ასტყდა ერთი ფაცა-ფუცი მოსამსახურეებისა, ქორებმა ფრთები გაიშალეს, ცხენები მხიარულებით შეტოკდნენ და ძაღლთა ზარიანი ყეფა გაიფანტა დილის რიჟრჟის მყუდროებაში.

სულ მზად იყვნენ.

და აჰა გაიხმაურა მთამა და ბარმა, შორს ისმოდა გიჟური ჭენების ხმა მონადირეთა ცხენებისა. მგელი, შიშით გალყეული, ხშირ ტყეში მირბოდა და სამალავად, გახურებული ძაღლები ჩარბოდნენ და ამოვრბოდნენ ხეებიდამ და ხან სირბილით გამაღებულნი იშვერდნენ ფეხს და სკუპით გადავარდებოდნენ ხოლმე კლდე-ღრეში.

მონადირენი უფრო და უფრო შორს მიდიოდნენ და მათის ძახილით და ყვირილით ტყე ხმაურობდა.

შორს წავიდნენ მონადირენი, მაგრამ ყველაზე წინ და შორს ჰაბუკი რადიშა წავიდა. მას უნდოდა, რომ გაცოფებულ და გიჟურ ჭენებით მოეკლა თავისი წუხილი გულისა და უკან ამხანაგებს აღარ მოჰხედა. იგრძნო თუ არა თამამმა ცხენმა ჩემს ნებაზე მიმაგდესო, გაფრინდა როგორც ფრინველი. ბევ-

რი კლდე-ღრე გადიარა, ბევრს ხევზედ გადავიდა როგორც ქარი; ბევრს ხანს მირბოდა ტყე-ტყე ცხენი, მაგრამ რადიშამ მაინც არ აუკრიფა სადავე დასაყენებლად და ერთხელაც არ შეშინებია იმ უტნობის და ხამის ადგილებისა. მაინც მძიმე ფიქრნი ვერ დაიფრთხო, ვერ მოიშორა თავიდან კაბუკმა მხედარმა და სულ მიაბრეინებდა და მიაბრეინებდა ცხენს გაფოთებით. ხან ის ფიქრები ჩამოეცლებოდნენ და მაშინ რადიშა სტკებოდა ახალის ადგილების სილამაზის ხილვითა.

მიაქენებდა ცხენს რადიშა და უეცრად თვალწინ წამოუდგა მშვენიერი, ყვავილოვანი ველი, იმისთანა, რომელიც მოეჩვენება ხოლმე სიზმრად უფოთველს და მშვიდობიანს სულს. დაინახა ლიმონისა და თურინჯის ხეები, მათზე ასული ვაზები; ხშირ მწვანეთა შორის წითლად ღვიოდნენ ვარდები; ყურთ მოესმა მშვენიერი ყეფა ბუღბუღლისა და შურშური წყაროსი; ოქროს-ფერი თევზები მჭვირვალე წყაროში თამაშობდნენ და დიდთა მუხათა მაგრილებელ ჩრდილოში მოჩანდა სათავე მეფის სრასასახლისა.

რადიშა გაოცებული შედგა; ყველაფერი, რასაცა ჰხედავდა, ხამად და უცნაურად ეჩვენა. „რა ექნა? ეს სამოთხეში ვარ, თუ რა არისო“, — იფიქრა. რადიშას შეეშინდა კიდევ ამ მშვენიერის სანახავისა: ველარც თვალის მოშორება შესძლო და ველარც უკან დაბრუნება, მაგრამ, რაც მოულოდნელად და

უეცრად თვალწინ გამოეცხადა, იგი უფრო უმ-
შვენიერესი იყო ყოველსავე მასზედ, რასაც წუთის
წინად ასე ძლიერ შენატროდა.

იგი იყო მშვენიერი ახალგაზდა ქალი, იმისთა-
ნა ქალი, რომლის მსგავსი რადიშას არას ოდეს არ
ენახა და რომლის წინაშე ყოველი ადამის შვილი
მუხლს მოიყრიდა და სიყვარულის სიტყვებს კი ვერ
გაუბედავდა. იგი მხოლოდ სასოებით და თაყვანის-
ცემით დაუწყებდა ყურებას ხმა-გაკმენდილ ალტა-
ცებითა, როგორც ცილამ მოვლენილს მოჩვენებასა.

რადიშას ძლიერ დაუწყო გულმა ცემა; უნდო-
და ეთქვა რამე, მაგრამ ენა არ დაემორჩილა, თუმ-
ცა აზრით კი ეუბნებოდა მშვენიერს ქალსა: „ზე
აიხედე მაგ მშვენიერის თვალებითა, ჰოი, ღმერთავ,
და შემომხედე მე. გამიცოცხლე სული ჩემი შენის
ღვთიურის შემოხედვითა!“

რადიშას მოაგონდა ბოლოს, რომ ეს სახე სხვა
დროსაც უნახავს. სახელდობრ, იმ ღამეს, როცა
თავით ეჯდა სულთ-მობრძავს მამას, ქვითინებდა და
სწყევლიდა თავის გაჩენის დღეს, თითქო წინად
ჰგრძნობდა, რომ მამის შემდეგ სიცოცხლე მისი მო-
წამლული იქნება მწუხარებით და მარტოობითა.
სწორედ იმ ღამეს, როცა სევდა ისე ძლიერ მოაწვა
გულზედ, რომ აღარ იცოდა, რა ექმნა, მაშინ უეც-
რად მოველინა საკვირველი მოჩვენება, წარმოუდგა
თვალ-წინ მშვენიერი ახალგაზდა ქალი, რომლის ცი-
ურმა ღიმილმა სწრაფლად შეუშრო ცრემლი და სა-

შინელი წვა სულისა შეუსუბუქა. იგივე მშვენიერი ქალი ეხლა ხელმეორედ ედგა თვალ-წინა.

ეს მშვენიერი დანაბალი იყო კრინა, სერბიის მეფის მამის-ერთა ქალი, რომელიც, როგორც წმინდა წვეთი ცის ნამისა ვარდის ყვავილის ფოთოლზედ, ისე წმინდად და სათუთად იზრდებოდა თავისი მამის სასახლეში. იმისთანა სურვილი რა იქნებოდა, რომ მის ხნიერს მეფეს, მის მამას მაშინვე არ აესრულებინა.

ის აღგილი, რომელმაც თავისი სიტუფით და სიუხვით გააოცა რადიშა, მეფის ქალის კრინას საკუთარი ბალი იყო; აქ მარტო მისთვის ჰყვოდნენ და სუნნელობდნენ ვარდ-ზამბახნი, ბუღბუღი მარტო მისთვის ჰგალობდა, მშვენიერი და დიდრონი ხეები მარტო მისთვის დააყენებდნენ ხოლმე ჩრდილსა და გრილოს. რადიშას ცხენი გაქვავებულივით უძრავად იდგა მეფის ქალის წინაშე და თვით რადიშაც გულის-კდომით ელოდდა, აცა ან ეხლა შეამომხედავს და ან ეხლაო.

კრინამ შემჰოხედა. თვალნი მისნი ღამეზე უფრო ბნელნი იყვნენ და სახე უმტვერო თოვლზედ უფრო თეთრი ჰქონდა. შავი ნაწნავები გველებსავით ეყარა თოვლივით თეთრს მხრებზედ იმ ხორციელს ანგელოზსა.

— სწორედ ის არის, ის! მაშ სიზმარი კი არა ყოფილა, ცხადი იყო, როცა მე ეს პირველად ვნახე: ჩემი მაცხოვარი, ჩემი სიცოცხლე ეგ არის! ოჰ;

ღმერთო, ღმერთო, — იძახდა მთრთოლარე გულში ნეტარებით სავსე რადიშა.

კრინამ შემოჰხედა და გაწითლდა. თვალნი განუბრწყინდნენ, როგორც გაზაფხულის მზე ღრუბლებ შორის და ალის ფერი ტუჩები აუთრთოლდნენ. რაღაც უნდოდა ეთქვა, მაგრამ ხმამ უღალატა: იგი ვერ ჰპოულობდა სიტყვას თავისის გრძნობის გამოსატქმელად. კრინას ეგონა, რომ მის წინაშე სდგას ხორციელი ადამიანი კი არა, რაღაც სულიერი, ციდან მოვლენილი.

— საიღამა ხარ შენ, უცნობო ყმაწვილო კაცო? ძლიეს წარმოსთქვა ბოლოს კრინამ და ხმა მისი იყო ისეთი საამო და ნარნარი როგორც ლულუნი გვრიტისა: შენ მამი-ჩემის კარის კაცი არა ხარ; მისთა თავადთა შორის შენ მე არ მინახავხარ...

რადიშამ თავისი მწვაფი თვალი თვალში გაუყარა; კრინამ ამ თვალთა სიმწვავეს ვერ გაუძლო, აირია და თავი ჩალუნა. მერე კი ისევ აიხედა მაღლა და შეხედა რადიშას, თითქოს უნდაო საუკუნოდ დასტკბეს რადიშას თვალთა მომხიბლავის ძალითაო.

— მე ვთხოვ მამა-ჩემს, შენს მეფეს, რომ მიგიღოს სასახლეში დიდებულთა შორის, უთხრა კრინამ: შენ ისეთი მშვენიერი რამა ხარ....

ახალგაზდა მხედარი გაფითრდა, ენაზედ შეაკვდა პასუხი.... მსწრაფლ მოატრიალა ცხენი და როგორც ფრინველი თვალთავან დაიკარგა.

მეფის ქალმა მწუხარებით გააყოლა მხედარს თვალი, მკლავები ჩამოჰყარა, თითქო დაუდუნდაო, და სახილამ მსწრაფლად გაუქრა ლამაზი ვარდისფერი....

რადიშა ამას იქით აღარ ნადირობდა. თავის მამის საფლავის სანახავადაც კი მოიშალა სიარული. აღარც ცრემლი მოსდიოდა და აღარც ოხვრეკენესა.

დაუქანგდა მძიმე რკინის აბჯარი, დაუქანგდა ბრწყინვალე რკინის პერანგი; სქელი მტვერი დაედო ცხენის იარაღსა. ამ ქვეყნიერობაზედ აღარაფერი არ იტაცებდა რადიშას გულს, აღარაფერი ესამოვნებოდა. მას ერთის ნახვით შეუყვარდა კრინა და მზად იყო სიცოცხლე მიეცა, რომ ერთხელ კიდევ თვალით ჰნახოს, ჰნახოს და იქავ მოკედეს კიდევ.

ხოლო წელიწადი წელიწადზე მიდიოდა და რადიშა მამის ანდერძისა გამო ვერ ჰბედავდა მეფის კარზედ მისვლას, თუმცა იქ ჰნახავდა თავის ღმერთას, თავის გულის სანატრელსა.

მეფის სრა-სასახლე ძალიან გაჩაღებული იყო; მდიდრად მორთულნი მოსამსახურენი გარბოდნენ და გამოვრბოდნენ დიდს დარბაზში; მრავალნი თავადნი სერბიის სამეფოსანი ჯგუფ-ჯგუფად წინ და უკან დაიარებოდნენ მდიდრად მოფენილ ხალებზედა.

საბჭო დარბაზში ისხდნენ ტახტის დედა-ბოძნი — უხუცესნი სერბიის ხალხისა. მოუთმენლად ელოდდნენ, რომ მეფემ ბრძანოს რამ ტახტიდამ და ბჭობა გაიმართოს.

მეფე წამოდგა ფეხზედ და მრისხანებით წარმოსთქვა:

— მეფე მთელის საბერძნეთისა, ბოლგარიისა და სერბიისა ჰიზოულობს ხარკსა ურჩთა სერბთაგან!

მთელს დარბაზში ერთბაშად გაიხმაურა გულის-წყრომის ხმამ; რისხვამ გაუელვა თვალებში ამ მოხუცთა კრებას და მეფემ ხელ-ახლად დაიწყო:

— ომს ირჩევთ, თუ ხარკის მიცემას? ჰკითხა მეფემ.

— ომს, ომს! დაიგრიალა კრებამ, დედა-ბოძმა ტახტისამ.

— ომს! ამბობდა გულის-წყრომით ანთებული თვალი, — ომს! წკრიალებდა ხმალი, ქარქაშიდამ ამოწვდილი.

— მაშ ომი იყოს და სრვა მტრისა! დაასკვნა მეფემ.

.

პრიშტინაში წინანდელი უდარდელი მხიარულება შესწყდა; ეხლა ქალაქის ქუჩებში დაიარე-ბოდნენ შეიარაღებულნი იუნაკნი, თავადნი, მორ-თულნი აბრეშუმსა და ოქრომკედით ნაკერის ტანი-სამოსითა. იგი იყო მხედრობა, რომელთაც წინ ედ-ვათ დამარცხება გაზვიადებულის ბერძნისა.

იუნაკთა შორის რადიშაც იყო; იგი ერთგუ-ლობით შერჩა თავის სამშობლო ქვეყანასა და თუმ-ცა ჯერ ჭაბუკი იყო და ამასთან ძალიან მდიდარი, მაგრამ უხაროდა, რომ თავის ყმაწვილ-კაცობაშივე თავს დასდებს თავის ქვეყნისათვის.

მოხუცებულის ჰამზას შვილს გულ-მკერდს უშვე-ნებდა რკინის პერანგი ოქროთი დაფერილი, სამარს ჩაჩქანზედ გადმოშვებული ჰქონდა ფრთა, ძვირფასის თვლებით მორთული. გვერდზედ ეკიდა ხმალი მდი-დრად შემოსილი. თვალები მისი უნდა გენახათ, თვა-ლები!.. რამდენს მშვენიერს ქალს მდიდარის პრიშ-ტინისას ამოუოხვრია იმ თვალებისათვის, მაგრამ კი ვერც ერთს ვერ გაეხედნა შიგ ჩახედვა იმ წყვილად-სავით ბნელ თვალებში!

რადიშა იყო მშვენიერი როგორც ღმერთი, თავ-მომწონე როგორც არწივი, რომელიც თამამად თვალს უსწორებს მზეს, თავისუფალი როგორც ლომი, რომელმაც არ იცის, რა არის ხუნდი, და ტანადი როგორც კვიპაროსი.

მარტო ერთი რამ აწუხებდა რადიშას. როცა მეფის სრა-სასახლის ახლო გაივლიდა, რაღაც უცნაური ხმა ჩასჩურჩულებდა ხოლმე ყურში: „მეფეს შენ სძულხარ და ეჯავრებიაო. შენ არ გრწამს იგი ღმერთი, რომელსაც თაყვანს სცემს შთამომავალი ნემანიჩისა!“ რადიშა ჰძრწოდა, სული ყელში უგუბდებოდა. ხოლო გული მიუწევდა ნახვად იმ სამეფო ტახტისა, რომლისათვისაც მამამ ანდერძად დაუდო თავის დადება საომარს მინდორზედ და რომელსაც იგი იმავ ანდერძით ახლოც არ უნდა მიჰკარებოდა.

მზე დაწურვაზე იყო; უკანასკნელი სხივნი თანდა-თან ჰქრებოდნენ წითლად მღვიმარე ცის კამარაზედ. შვილი ჰამზასი მკმუნვარის სახით შეჰყურებდა ჩამავალს მზეს, თითქო სიცოცხლეს ესალმებო. თვითონაც ვერ გაიგო, როგორ მოხდა, როცა თავის თავი უეცრად დაინახა მეფის ქალის კრინას ბაღში. მთელს პრიშტინში რადიშას არც ნაცნობი ჰყვანდა, არც მეგობარი, გარდა ამ ოქროვან სხივებისა და წითლად მღვიმარე ცისა. მარტო ამათ უმეღავნებდა თავის გულის ტკივილსა.

ობოლი იყო, ობოლი! მას გაახსენდა თავისი დამარხული ბედნიერება—მოხუცებული მამა; მას

წარმოუდგა ტიმოკი აბიბინებულის ნაპირებითა, ნავარდი ნადირობისა და ქორ-შავარდნისა. ფიქრში გაუარა იმ წყარომ, საცა შეხვდა კრინას, გაუარა დაუვიწყარმა შემოხედვამ კრინას შავ თვალებისამ. რადიშამ თვალები დახუჭა და თვალ-წინ წამოუდგა, როგორც ცოცხალი, მეფის-ქალი, შუქ-შესხმული ჩამავალის მზის სხივებითა; იგი უღიმოდა რადიშას ანგელოზის ღიმილითა და ისე წყნარად უოხვრიდა გული, თითქო საღამოს ნელი ნიავი ჰკენესისო.

რადიშამ თვალი აახილა. მის გარემო მწუხრი ჩამოვარდნილიყო საოცარის ზაფხულის საღამოსი; ხოლო მან თვალი არ ათხოვა იმ საღამოს შვენიერებას, იგი ეჩვენებოდა მას საბნელეთად. ჭაბუკის იუნაკის გონება მიჰქროდა მეფის ქალისაკენ და ამ ყოფაში ფიქრადაც არ მოსდიოდა, რომ იგი ქალი იმ წუთში მის ახლო იყო.

მას აქედ, რაც რადიშა მამეულის სახლიდამ წამოვიდა, ეს მეორედ ამოდიოდა ახალი მთვარე. ამ ხანში მოხსენებულის ჰამზას შვილი ყოველ დღე ჰხედავდა ხოლმე სრა-სასახლეს სერბიის მეფისას, მაგრამ არ იცოდა კი, რომ მარმარილოს ოთახებში მისთვის ჰკენესდა მისი ღმერთა შვენიერებისა.

ცა მოიკაზმა ვარსკვლავებით; საღაც ჰგალობდა ბუღბუღი, ყველგან დუმილი იყო; ერთი ფოთოლიც არ ირხეოდა; შეუშლელად ისმოდა მხოლოდ ერთი გალობა შუალამის მგალობლისა. ამ დროს მოისმა ნელი ფეხის ხმა... რადიშა შეჰკრთა,

გულის ფეთქა დაუდგა, ძარღვში სისხლი გაუშრა... მის წინ კრინა იდგა!..

— ჩემო ღმერთავ! შესძახა რადიშამ და დაეცა მუხლებზედ: განა შენ არა ხარ იგი ბუთი, რომელსაც თაყვანს სცემენ, ვითარცა ღმერთს, ჩემნი წინაპარნი? მეც უნდა გიწამო და თაყვანი გცე!... იქნება შენ ხარ მოციქული იმა ღმერთისა, რომელსაც თაყვანსა სცემს მეფე ჩემი?... იქნება შენ სირინოზი ხარ?.. თუ აგრეა, მომიღე ბოლო!.. ხოლო თუ შენ ხორციელი ხარ... შემოყვარე მე!

მეფის ქალს თრთოლა მოუვიდა, შებარბაცდა, წაქცევას ჰლამოდა. მაგრამ რადიშამ მკლავები გაშალა და იგი შევნიერება მიეყრდო მის გულმკერდსა.

კრინა ჰთრთოდა, როგორც ფოთოლი ქარისაგან; მხურვალე კოცნამ იუნაკისამ გაფითრებული სახე წითლად აუნთო.

ეს წუთი იყო წუთად განუზომელისა, უსაზღვრო ნეტარებისა, რომლის შემდეგაც ჩვეულებრივი ცხოვრება უფერულია და უგემური.

— ერთხელ კიდევ მიგიკრა გულზედ, ჩემო სიხარულო, ჩემო სიცოცხლევ!.. ერთი კიდევ მაკოცნინე... ევედრებოდა რადიშა.

— მითხარ, ვინა ხარ, ვინ? ჰკითხა მეფის ქალმა: მე მიყვარხარ, მიყვარხარ!—მე მეფის ქალი ვარ! ჩემის სიყვარულისა არავინ არა იცის-რა, არც მეფემ, არც ერმა... მაგრამ დასამალავი აქ არა არის-

რა. რისთვის უნდა დავუშალო ვისმეს ჩემი სიყვარული?..

— მე ვარ შვილი მოხუცებულის ჰამზასი, უპასუხა რადიშამ თრთოლვით.

კრინა შეძრწუნდა. სახელი, რომელიც აწ მოისმინა, არ იხსენიებოდა მის მამის სასახლეში; ვერც ერთი დიდებული ვერ ჰბედავდა იმ სახელის ხსენებას. კრინამ ეს იცოდა; ისიც იცოდა, რომ მისი სატრფიალო შვილია წარმართისა და კერპთ-მსახურისა... იცოდა ეს ყოველი, მაგრამ მით არ შემეცირებია ერთხელ აღზნებული სიყვარული მისდამი.

— მე ქრისტიანი ვარ, წარმოსთქვა აუჩქარებლად მეფის ქალმა: ხოლო შენ კი? კერპთ-მსახური ხარ? შენ შენი ღმერთები გყავს?...

— დიალ, შენ ხარ ღმერთი ჩემი! შენს მერმედ მე მყავს კიდევ ღმერთი ბრძოლისა, ღმერთი მშვიდობიანობისა, ღმერთი ნათელისა, ღმერთი წყვედიანობისა, ღმერთი მძულვარებისა და ღმერთი სიყვარულისა?

— ჩვენს სარწმუნოებაში ეგ ღმერთები არ არიან! ჩვენ ერთი ღმერთი გვყავს! მაგრამ სიყვარული შენი საუკუნოდ იცხოვრებს ჩემს გულში!...

კრინამ სთქვა ესა და თავი თვისი მიაყრდო ჰაბუკის გულსა.

სერბიის მხედრობა* წავიდა საომრად.

საშინელი ომი მოუხდათ; სერბიელნი ომობდ-

ნენ თავისი ქვეყნის თავისუფლებისა და სახელისათვის; დიდების გვირგვინი დაედგათ თავზედ მათ, რომელნიც დაიხოცნენ იმ უწმინდაესს ომშია!..

VI

 ეფის სრა-სასახლეში ხმაურობა შესწყდა და ყოველსა მწუხარების ფერი დაედო; ისინი, რომელნიც ამხიარულებდნენ აქაურობას, ეხლა შორს იყვნენ; მხოლოდ იშვიათად კი მეჩანგეები მოვიდოდნენ ხოლმე და გალობით ადიდებდნენ სახელსა და ვაჟკაცობას, რომელნიც სერბიელთ შეიძინეს ახალს ბრძოლაშია.

კრინა ისმენდა ამ სიმღერებს მეჩანგეებისას, ხშირად მამის სახელსაც გაიგონებდა ხოლმე, ქებით სიმღერაში ჩართულს, მაგრამ ყოველს ამ ქებას გულგრილად მიიღებდა; ერთი მარცვალი ცრემლიც არ წამოხდენია თვალთაგან. ხოლო, როცა ჭაბუკმა მომღერალმა ერთხელ დაიწყო ქება და დიდება რადიშას ვაჟ-კაცობისა, მაშინ კი კრინას აუთრთოლდა გული და წამოჰყარა თვალთაგან ცრემლი.

მომღერალი ამას მოსთქვამდა:

„რკინის პერანგზედ ცემით შტბნი ზე იმსხვრევიან, სისხლში მოსვრილ ხმალთაგან ნაპერწკალნი ცვივიან.... უწყალოდ სრვენ ცხენს და კაცს შუბე-

ბი და ისარნი, ცხენიდგან ძირს ცვივიან იუნაკნი, მხედარნი.

აჰა, მოჰქრის რადიშა, მტერს არღვევს ვით გემი ზღვას. მაგრამ უწყალო ხელი გულში უმიზნებს ისარს, მოხვდა და, ვაი ღმერთო, ის ჰაბუკი ვაჟ-კაცი გადმოვარდა ცხენიდან...“

მეფის ქალმა ველარ შესძლო შემდეგის მოსმენა; სახე გაუფითრდა და დაეცა გელ-შემოყრილი.

ჯარი შინ დაბრუნდა.

მეფის სასახლეში დიდი ნადიმი გაიმართა. შეიკრიბნენ იუნაკნი, რომ მეფის ხელიდან მიიღონ ჯილდო ვაჟ-კაცობისა. ხოლო მათ შორის არ იყო იგი, ვისთვისაც მეფეს მოემზადებინა ყველაზედ უკეთესი და უწარჩინებულესი ჯილდო—სახელდობრ, ხმალი მოჭედილი აღმასებითა და ძვირფასის თვლებითა. იმ დროს იმისთანა ხმლებს ატარებდნენ მხოლოდ მჭეფნი და სპასალარნი.

ეს ჯილდო ამორჩეული იყო თვით მეფის ქალისაგან, რადგანაც წინადვე ჰგრძნობდა, ვინც იქნებოდა მისი ღირსი. კრინას დიდი ხანია უნდოდა გაემჟღავნებინა თავისის მამისათვის სახელი მისი, ვინც ეგრე მხურვალედ უყვარდა; უნდოდა გაემჟღავნებინა, რომ სიკვდილს ვირჩევდა იმის სიყვარულის დავიწყებას კი არაო. კრინა ფერ-მკრთალად იყო, რომ

გორც ზამბახი და სხელი ცრემლი ჩამოსდიოდა მარ-
მარილოს ლოყებზედ.

— ღმერთო ჩემო! ნუ თუ ომში მომიკლეს!...
თრთოლოვით და კანკალით ამბობდა ნელის ხმით
კრინა.

— იგი აღარ არის, არა! ერთმანეთს ჩუმად ეუ-
ბნებოდნენ იუნაკნი, ომიდამ დაბრუნებულნი.

— ის ცოცხალი არ უნდა იყოს, არა! ამბობ-
დნენ მწუხარებით დიდებულნი, რომელთაც ენახათ
გალომებული ვაჟ-კაცობა რადიშასი.

მეფე წამოდგა ფეხზედ ტახტიდამ და გადააფ-
ლო რა შეწუხებული თვალი ყველას, ბრძანა:

— სად არის იგი, რომელმაც დაიმსახურა ყვე-
ლაზედ უმაღლესი ჯილდო? რომელიც ყოველთვის
იქ იყო, საცა მოსისხარი ხმალი მტრისა უფრო ძლი-
ერ მოქმედებდა! რომელიც სახელოვანის ვაჟ-კაცო-
ბითა გაუსწორდა თვის წინაპართა! ვინ არის იგი?
და რატომ არ არის იგი დღეს ჩვენთან?

— იგი რადიშა, შვილი მოხუცებულის ჰამზასი,
უპასუხეს მოხუცთა დიდებულთა, რომელთაც ჰმურ-
დათ, რომ რადიშამ მათს შვილებზედ უფრო დიდი
სახელი იშოვნა.

ამ სიტყვებზედ მოიღრუბლა მეფე, თითქო ბნე-
ლი ღრუბელი მოადგა შუბლზედაო. კრინამ მწუხა-
რებით ჩაჰკიდა თავი, გამოვიდა დარბაზიდან და წა-
ვიდა ცალკე, რომ თავისუფლად მიეცეს თავისის სე-
ვდის ცრემლსა.

ამ დღიდან მეფის ქალმა დაიწყო ჭკნობა, როგორც ნაზმა ყვავილმა. იგი თავის მოახლეებს აღარ ელაპარაკებოდა ისე მხიარულად, როგორც აღრევ; აღარ იცინოდა; აღარავისთვის არ შეუჩივლია თავისი გულის-ტკივილი და ნორჩ გულშივე ჰკლავდა კვნესას და ოხვრასა.

მოხუცი მეფე სწუხდა, რაკი ჰხედავდა, რომ მის მამის-ერთა ქალი დღე-და-დღე სანთელივით ღნება რალაც უცნაურის კაეშნისა გამო.

ერთხელ მეფე ფეხთ უჯდა კრინას, ავად-მყოფად მწოლარეს. კრინას ეძინა: მისი სახე ზამბახზედ უფრო ფერ-მკრთალი იყო. ცრემლი ჩამოსცვიდა ბებერს მამას თვალითაგან, მძიმედ ამოიოხრა და აკოცა ფერ-მკთალს შუბლზედ თავის საყვარელს ქალსა. კრინას გამოეღვიძა, ისევ ბურანში იყო, რომ დაინახა თავისი მტირალი მამა და წყნარის ხმით წამოსთქვა:

— შენ რადიშა არა ხარ!.... გამეცალე, გამეცალე!.... მე მარტო ის მიყვარს!.... რადიშა მოუკლავთ!... მეც მინდა მოვკვდე!

მეფის ლოყაზედ ცრემლი თითქო გაიყინაო; მეფე ხან ჰფირთდებოდა, ხან ჰწითლდებოდა; მსწრაფლ წამოდგა და წავიდა იმ განზრახვით, რომ თავის დღეში აღარ ინახულოს თავისი ქალი, რომელსაც შეუყვარებია შვილი მოხუცებულის ჰამზასი.

VII

რთს დაბურულს და მიყრუებულს ტყეში, საცა
 ხეთა სიხშირე ძირს არ უშვებდა მზის სხივსა-
 ცა, საცა არ სმენილა თავის ღღეში ფრინვე-
 ლის გალობაცა, იქ ერთი ბნელი და უდაბური ნა-
 პრაღი იყო. მხოლოდ მაშინ გაიხმაურებდა ხოლმე
 ეს უდაბური ადგილი, როცა დაიჭროლებდა გრიგა-
 ლი და ხეთა წვერს, როგორც საქანელს, აქანებდა.
 მხოლოდ მაშინ კი ის უდაბნო ხმას ამოიღებდა და
 ისმოდა საშინელი გრგვინვა გრიგალისა, უზარმაზარ-
 თა ხეთა რხევის შუილი და მიკიოტის ძახილი. იმ
 უდაბურ ნაპრაღის პირზედ იდგა ქვითკირის ციხე,
 საცა შეამწყვდევნენ ხოლმე მამულის მგმობელთა და
 ეკკლესიისაგან შეჩვენებულთა. ამ ციხის ძველ კედ-
 ლებს შორის თავის ღღეში არავის სმენია სიტყვა
 შენდობისა და მიტევებისა: მხოლოდ წყევა-ქოქვა
 იყო წარწერილი შესისხლულის ასოებით ამ ციხის
 ნამიან თლილ ქვებზედა. რკინის კარი ამა ციხისა
 მარტო იმისთვის გაიღებოდა ხოლმე, რომ მიიღოს
 ახალი მსხვერპლი და იმ წამსვე ისევ დაიკეტოს მის-
 თვის საუკუნოდ.

აი ეხლაც გაიღო იგი კარი და სამმა კაცმა
 მოიყვანეს რკინის ჯაჭვით მეფისაგან შერისხული
 მსხვერპლი იმ განზრახვით, რომ იმ უბედურმა თა-
 ვის ღღეში აღარ ინახულოს ვარსკვლოვანი ცა,

აღარ ინახულოს მზის სხივი, აღარ გაიგონოს სიტყვა შეწყალებისა... მეფემ ამისთანა სასჯელიც დასდევს, რომ არასოდეს არ ინახულოს მშვენიერი მეფის ქალი—კრინა. ის მსხვერპლი რადიშა იყო.

მზე ჩადიოდა და ღამე წყნარ-წყნარად შლიდა თავის შავს კალთას ვარსკვლავებით, როგორც ალმასებით, მოჭედილს. რადიშამ უკანასკნელად შეხედა ტანჯვით და წუხილით ჩამავალის მზის სხივსა, რომელიც ერთნაირად დაჰნათის როგორც სიყვარულსა, ისეც სიძულვილს. მწუხარებით ქანც-გაწყვეტილი გული მისი ესალმებოდა ყოველს მას, რაც ხსოვნამ ამ ჟამად წამოუყენა თვალ-წინ. მოეჩვენა, ვითომ ერთ გიჟ ცხენზედა ზის და მიაქროლებს მამეულის ტყეში, თავზედ ხელ-აღებულისავით, გაბედვით და უშიშრად; თვალ-წინ მოეჩვენა პრიშტინა, ყურთ მოესმა საომარი საყვირი და ნალარის ცემა; ჰგრძნობდა, ვითომ თავზედ ადგა გვირგვინი გამარჯვებისა. მსწრაფლ გაუქრნენ ეს გულის მიმტაცნი ხილვა-ზმანებანი და მათ მაგიერ წარმოუდგა წინ თვისი შავი ბედი სრულის გულსაკვდავის სამკაულითა.

— აი საბნელეთი, — ეუბნებოდა თავის-თავს საწყალი რადიშა: აი ცოცხალის კაცის აღრეული სამარე! აი ეს არის ჯილდო მეფისა!.. ჰოი, ცაო, ცაო, მშვიდობით, მე შენ ველარ გნახავ ამას იქით! ოხ, ღმერთო, ღმერთო! რა მოწმენდილი იყო იგი, რა უღრუბლო, რა განათებული, როცა მე იარაღში

ჩამჯდარი თავისუფლად დავდიოდი მამის-ჩემის სასახლეში. რა რიგის ალერსით გამიღიმებდა ხოლმე იგი ცა, როცა მე ვნადირობდი ტყეებში.... დიად, ნათელი ცა იყო, ნათელი იმ დროს! ვიშ რა რიგად ბრწყინვალეობდა, რა რიგად, როცა მან თვისი შუქი მიაყენა მეფის ქალის ღვთიურს სახესა!... ვიშ, მზეც ჩავიდა. მშვიდობით, მშვიდობით შენ ცისა ხელმწიფავ! მშვიდლოით შენ მანათობელო ქვეყნიერებისა! „მე შენ მიყვარხარო! შენ ხარ ჩემი სიცოცხლეო!“ მეუბნებოდა ის მშვენიერი ქალი. უჰ, რა ნათელი და მაღლი იდგა მაშინ ჩემს გარეშეო!... ეხლა?... ეხლა კი წყვდიადა, წყვდიადი! დამიბნელდა მზე, და დამიბნელდა ყოველისფერი! გაჰქრნენ ვარსკლავნიცა! ეს რა საშინელი ღამე დგება, მშვიდობით შენც, ღამის მანათობელო! შენს ვერცხლის-ფერს სხივებს ვუმეღავენებდი ხოლმე ჩემს სულსა და გულს!... რა რიგად ჩამოხდებოდა! რა რიგად შავად შეიმოსა ყოველივე... განა უყვარვარლა ვისმეს? ნუ თუ ყველამ გულიდამ ამომიღო და დავიწყებას მიმცა?... არა, არა?... „შენ უყვარხარ მეფის ქალსა“ — ამოსაჩხა გულმა თავისის სიღრმიდამ და ციხის ბნელ და წესტიან თაღებ შორის ყრუდ გაიხმაურა ამ ძახილმა. ციხის გულშაგნი ხმა გაკმენდილნი შეჰყურებდნენ რადიშას, როცა იგი ეგეთის ღმობიერებით ესალმებოდა ქვეყნიერობასა, თვით ამ გულქვა კაცებსაც კი გული აუტირდათ სიბრალულოთა. ხოლო როცა მოესმათ ის უკანასკნელი ძახილი: „შენ უყვარხარ მე-

ფის ქალსაო — მუქარით და რისხვით წასწვდნენ რადიშას.

ხელახლად დაიჭრიალა დაჯანგებულმა რკინე-
ულობამ ციხის კარისამ, ხელახლად გაიტაკაცუნა
კლიტემ და რადიშა დარჩა მარტო გაუთენებელ სა-
ბნელეთში, საცა ცის ნამის მაგიერ ზედ ეცემოდა
ხოლმე ცივნი წვეთნი სველისა და ნესტიან კედლები-
სა და საცა რკინის ბორკილის ჩხრიალის მეტი სხვა
არა რაიმე ხმა აღარ ისმოდა. ამ ყოფაში მიდიოდნენ
საათნი ისე გძლად, როგორც წელიწადნი და დღენი
მდინარებდნენ, როგორც საუკუნენი.

.

VIII

ქაპრობილეში ეწვია რადიშას ერთი მოხუცე-
ბული მღვდელი. მის თეთრს წვერ ქვეშ გულ-
ზედ ბრწყინავდა ოქროს ჯვარცმა.

— კუროთხევა ღვთისა იყოს შენზედა, ჰოი ძეო
მოხუცებულის ჰამზისავ! გიხსნას შენ იესო ქრისტემ,
წარმოსთქვა მღვდელმა გულმტკივნეულად.

— ღმერთი ჩემთა მამა-პაპათა არ დასტოვებენ
თვისთა თაყვანის-მცემელთა, მიუგო პურობილმა.

— ღმერთი ერთია! მხოლოდ მას ერთს უნდა
სიცეს კაცმა თაყვანი. მას ყოვლად მოწყალეს და
ყოვლად შემძლებელს თაყვანი-ეც შენცა! იმ ერთ-

მა ღმერთმა შეგიწყალა შენ... მეფეს აღარა სძულ-
ხარ... მიიღე სარწმუნოება ქრისტესი და მეფის ქა-
ლი კრინა თვის ბედს შეაუღლებს შენს ბედთან...
მეფის ქალს უყვარხარ!

შვილი მოხუცებულის ჰამზასი ათრთოლდა.

— არა ვიქ მაგას, წმინდაო მამავ, განდგომა
და გმოზა შერისხული და შეჩვენებულია მთელის
ქვეყნისაგან! მე ვერ ვიწამებ იმ ღმერთს, რომელსაც
თაყვანს სცემენ მეფენი, შთამომავალნი ნემანიჩები-
სა.

მღვდელი ადგა და გამოვიდა საპრობილედამ.

წავიდა მღვდელი და წარმავალის ფეხის ხმა
როგორც ლახვარი, ისე განეწონებოდა ხოლმე გულ-
ში შვილსა მოხუცებულის ჰამზისას.

უფრო გრძლად, უფრო უფერულად და მოსა-
წყენად ვიდოდნენ ამას იქით დღენი პერობილისა.
უბედური! საპრობილის სიბნელეზე უფრო ბნელთა
ფიქრთა შეიპყრეს მთელი მისი არსება და მწარე
ცრემლი ჩამოუგორდა მიმქრალთ თვალთაგან გაფი-
თრებულს და ტანჯვით მიქანცულის ლოყებზედა.
ზოგჯერ სიზმრად მოეჩვენებოდა, რომ ვითომ მე-
ფის სასახლეშია, მხიარულს მეჯლისში, სახელოვან
იუნაკთა შორის და გვერდთ უდგა დაუფიწყარი კრინა

ამისთანა სიზმრებ შემდეგ გამოღვიძება რადი
შასი უფრო გულისკვდავი იყო; საპრობილე უფრო
ბნელად ეჩვენებოდა და სიცოცხლე უფრო აუტანე-
ლად და სამძიმოდ.

ერთხელ ღამით, როცა გრგვინავდა გრივალი, როცა გაცოფებული ქარი ჰლეწდა უზარ-მაზართა ხეთა, კლდის წვერებიდამ ჰგლეჯდა ქვებს და თვით საპყრობილის კედლებს აზანზარებდა, რადიშა იჯდა თავ-ჩაკიდული და გულზედ დაეკრიფა ხუნდ გაყრილი ხელები. მას ეგონა, რომ მის მამა-პაპათა ღმერთნი გასწყრომიან ქვეყნიერობას და ჰსურთ შემუსრონ ის დედა-ბოძი, რომელზედაც დამყარებულნი არის დედა-მიწა, მზე, მთვარე და ვარსკვლავნი. ჭექა-ქუხილი უფრო და უფრო ძლიერდებოდა, მეხი აქა-იქ გამოიჩეკებდა ხოლმე, თითქო იბრძვის, რომ შელევოს რკინის კარი საპყრობილისა.

უეცრად კარი გაიღო და სიბნელეში გამოკრთა სინათლე კრაქისა, მოისმა ადამიანთა ხმაურობა და გაოცებულ რადიშას წარმოუდგა თვალ-წინ იგი, რომელიც არასოდეს ფიქრიდამ არ მოუშორებია. იგი იყო მისი ნეტარება თავისუფლების დროს და მისივე სიყვარული ასულდგმარებდა მის სიცოცხლეს, რომელიც უამისოდ უნდა გამქრალიყო საპყრობილეში.

კრინა ფერმკრთალი იყო, როგორც მთის თოვლი, დაღონებული—როგორც მოტეხილი ზამბახი. მარცხენა ხელში ეჭირა კრაქი და მარჯვენაში ოქროს თასი, იქნება ის თასიც, რომლითაც მეფეს უნდოდა დაეღია სადღეგრძელო გამოჩენილის გმირისა მაშინ, როცა გამარჯვების შემდეგ წვეულობა ჰქონდა.

— მე შენ მიყვარხარ!... ეს ქვეყანა მომწყინდა და შევიძულე!... საათნი საუკუნოებად მეჩვენებიან... შე თვალით ველარ დამინახავს ვერც მამა, ვერც დედა, ვერც ძმები! მე შემძულდა ყოველისფერი, — ქვეყანა, ადამიანი და თვით ჩემი თავიცა!... შენ კი... მარტო შენ კი მიყვარხარ!... მე არ ძალმიძს უშენოდ სიკვდილი... მე მოვსულვარ, რომ შენთან ერთად სული დავლიო!...

— დავიხოცნეთ ერთად, ჩემო ნეტარებავ! დავიხოცნეთ, უწარჩინებულესო ასულო სერბიის ერისავ! შენს მკერდზედ სიკვდილი საუკუნო ცხოვრებაა!

— ერთი წვეთი ამ თასილამ მიგვიყვანს ჩვენ მამათა შენთა ღმერთებთან... მეც შევეტრფი იმ ღმერთებს, რადგანაც იგინი შენნი ღმერთნი არიან. დალიე და დავიხოცნეთ! სთქვა კრინამ.

საწამლავის წვეთმა გაიბრწყინა რადიშას და კრინას ფერ-მიხდილს ტუჩებზედ; ჭრაქი ძირს დაეცა სველს მიწაზედ და გაქრა.

— მშვიდობით!...

— მშვიდობით!... მშვიდობით... მშვიდობით... ნელის ხმით აღმოკვნესოდენ მომაკვდაფნი ბაგენი ორის შეტრფილბულის გულისა.

საქართველოს
მეცნიერებათა
აкадеმიის
გამომცემი

IX

მეფემ მოახდინა კრება.

ყველანი დიდებულნი იუნაკნი და ხუცესნი შეიკრიბნენ მეფის სასახლეში მეფის ბრძანების მოსასმენლად.

მეფის ტახტთან იდგნენ სამნი იმედნი სერბიის ერისანი—მეფის შვილნი: სტეფანე, ეუკი და რადცკო.

მოხუცებული მეფე წამოდგა ფეხზედ.

— ბატონებო, დიდებულნო, იუნაკნო და მოძღვარნო! მხრები ჩემნი დაუძლურდნენ და სამეფო პორფირი ემძიმებათ. ხელს ვეღარ შეუმაგრებია სკიპტრა, გვირგვინს ვეღარ იმაგრებს თავი... მე აღარ ძალმიძს გვირგვინის ტარება! შემინდეთ, დიდებულნო და იუნაკნო! წავიდეთ, შევავედროთ ყოვლად შემძლებელს ღმერთსა ერი ჩემი, ვევედრნეთ, რომ მთარველ ექმნას სერბიის თავისუფლებას, სახელსა და დიდებას! ვევედრნეთ, რომ უზენაესმა სიბრძნემან სიბრძნე მიანიჭოს ჩემსა და სერბიის მეფის მემკვიდრესა—სტეფანეს!

მოხუცებულმა მეფემ სხვა აღარა სთქვა-რა და დაჩუმდა; აიხადა გვირგვინი თოვლივით გათეთრებულ თავიდამ, ჩამოვიდა თვისგანვე დამყარებულ ტახტიდამ და ორი სხვილი ცრემლი გადმოსცვივდა თვალთაგან თეთრს წვერზედ.

დიდებულთაც ცრემლი მოუვიდათ.

მას შემდეგაც კიდევ დიდხანს მოსთქვამდნენ ხოლმე სიმღერით ლექსსა ნემანიჩების გვარის პირველს მეფეზედ.

ს ა რ ჩ ე ვ ი

	გვერ.
1) გლეხთა განთავისუფლების პირველ- დროების სტენები	3
2) საწიბოქაღებო	41
3) ოთარაანთ ქვერივი	69
4) ნიკოლოზ გოსტაშვილი	183
5) ამბაკაძე გიგინეი	193

თ ა რ გ მ ა ნ ე ბ ი:

6) ლექსნი პოეზიის	203
7) უკანასკნელი გასაკვეთი	220
8) თურქოსი კომპოზიტორი	231
9) ვაჟბ, ანუ: ამასაჲ ხომ არ დამიშლიან!	237
10) შეიღო მოხუცებულის ჯამსასი	255

